GOGOL

ÖLÜ CANLAR

melih cevdet anday

GOGOL • ÖLÜ CANLAR

sosyal yayınlar • bilge pazarlama

DÜNYA KLASİKLERİ

Eserin yayın hakkı ONK Copyright Ajansı'ndan alınmıştır.
Dizgi/Baskı: Mart/1982 • Özdem Kardeşler Matbaacılık Te sisleri, Tlf 26 77 87 • İstanbul.

NİKOLAY GOGOL

ÖLÜ CANLAR

Çeviren:

MELİH CEVDET ANDAY

SOSYAL YAYINLAR • BİLGE PAZARLAMA

Klod Farer Cad. 16/2 Divanyolu/İstanbul - Tlf: 28 33 14

•

Vali Konağı Cad. 11 Harbiye/İstanbul - Tlf: 48 22 04

SOSYAL YAYINLAR • BİLGE PAZARLAMA

ÖNSÖZ

1809'da Poltava'da, Mirgorod kasabasına bağlı Vassiliyeviç çiftliğinde dünyaya gelen ünlü Rus romancısı ve tiyatro yazarı Nikolay Vasiliyeviç Gogol Yonovski, küçük toprak sahibi bir ailenin oğlu idi. Babası edebiyatla uğraşır ve amatör tiyatrolara hafif komedyalar yazardı. Yalnız romanları ve öyküleriyle değil, tiyatro yapıtları ile de dünya çapında bir değer olan Gogol, küçük yaşta yitirdiği babasından çok annesinin etkisi altında büyümüştü. Bu kadın dindardı ve Gogol'de dinsel duyguların gelişmesini sağlamaya çalışıyordu ki, bu duygular yazarın alınyazısını çizdiler.

Gogol, okulu bitirdikten sonra başkente geliyor ve orada kendine ozan olarak ün yapmaya çalışıyor. İlk denemeleri şiirlerdir. Ama bunda başarıya ulaşamamıştır. Sonra tarih merakı onu sarıyor, üniversitede tarih öğretmenliği yapıyor. İşte hayatında büyük bir değişiklik yapacak olan olay, Puşkin'le tanışması bu sıradadır. Puşkin onun yazarlıktaki iştidat ve yeteneğini anlamış ve onu sürekli olarak etkisi altında tutarak yazmağa özendirmiştir. Ayrıca Puşkin, Gogol'ü, o zaman yazarların koruyucusu ve önemli bir devlet adamının eşi olan Bayan Smirnov'la da tanıştırmıştır. Gogol'ün ruhunda annesinin aşılamasından ötürü sağlamca yer alan dinsel duygular, Bayan Smirnov'un ve sonraları Rjev papazının yüzünden tehlikeli bir mis-

tisizmaya, hattâ çılgınlık bunalımına doğru hızla gelişmiştir.

Gogol'ün, şiirden vazgeçtikten sonra verdiği ilk edebiyat ürünleri öykülerdir. Bunlar arasında Mirgorod Öyküleri, Bir Delinin Notları ve Portre var. Yazar 1835 yılında tiyatro ile ilgilenerek dünyaca tanınmış Müfettiş adlı komedyasını yazıyor ve bu oyunun eşsiz başarısını gördükten sonra, şimdi elinizde bulunan romanı Ölü Canlar'ı yazmak üzere uzun bir yolculuğa çıkıyor.

Ölü Canlar'ın konusunu ona Puşkin vermiştir. Romanın temeli olan dolandırıcılık olayı, gerçek bir olaydır ve o kurnazca düzeni Puşkin'in çiftliği çevresinde bir dolandırıcı uygulamıştır. Puşkin bu olayı şiirle yazmak istiyormuş, fakat konuyu, Gogol'ün elinde daha çok işe yarayacağını düşünerek, ona vermiş; verirken de, «Bunu sizden başkasına vermezdim.» demiş.

1835'te Puşkin'e, «Ölü Canlar'a başladım. Bu konu eğlenceli bir romana çok elverişli.» diye yazan Gogol, gerçekten de, konuyu başlangıçta güldüren yanı ile ele almış, fakat gittikçe değişerek yapıtına bir dram havası vermiştir. Puşkin ilk bölümleri okuduktan sonra, «Tanrım, Rusya ne mahzun ülke!» demekten kendini alamamış. Bu söz Gogol'ü çok düşündürdü. Çünkü bu romanla, okurları sadece güldürmekle kalmayacağını, çok daha büyük ve ciddi sonuçlar elde edeceğini ve acı etkiler uyandıracağını anlamıştı.

Gogol, 1836'da İsviçre'ye gitti, oradan Paris'e geçerek Ölü Canlar'a yurdundan beş yıl ayrı kalarak bu şehirde çalıştı. Bir ara, kısa bir süre için Rusya'ya döndükten sonra bu sefer İtalya'ya yollandı. Roma'nın onun üzerinde büyük bir etkisi vardı. Bu etki daha çok ölüm korkusu biçiminde kendini gösteriyordu. Gogol, Puşkin'in ölüm haberini de orada iken aldı ve büyük bir üzüntüye kapıldı.

İtalya'da iken birtakım büyük Avrupalı yazarla-

rın yapıtlarını okumuş ve bunlar arasında özellikle Homeros'un ve Dante'nin etkisi altında kalmıştı. Balzac'a İnsanlık Komedyası adını esinleyen Dante, Gogol'e de yolunu göstermiştir. Ölü Canlar bir trilogya olacaktı.

Bu yıllar içinde Gogol'ün sağlığı bozulmağa başlar. Ölüm korkusu, dinsel duygularının gitgide artması ile Gogol yurdundan uzakta, kendini Tanrıdan geldiğini sandığı esinlere bırakmış, sonlara doğru lirik yanı yükselmekte olan romanına çalışmaktadır. Başka bir deyişle, gerçek bir öykü olarak düşünülen yapıt, ahlâkî, dinsel ve sembolik bir karakter kazanmakta, yazarın geçirdiği bunalımlı, mistik değişikliklere uyarak başkalaşmaktadır.

Romanın birinci bölümü 1841'de bitmiş ve Moskova sansürü basılmasına izin vermemiştir. Sansürün izni, ancak Puşkin'in ve Bayan Smirnov'un araya girmesinden sonra ve o da Kopeikin parçasının atılması koşulu ile alınabilmiştir.

Büyük bir başarı kazanan Gogol, ruhça kötü bir durumdadır. Sinir bunalımları geçiriyor, herkesi kendine düşman görüyor, hattâ Rusya'dan kaçmayı, bir manastıra girmeyi düşünüyor. «Yoksa bu iç sıkıntısı Tanrının bana bir işareti olmasın» diye geçiriyor içinden. Ölü Canlar'ı yazmakla iyi bir iş yapmış olduğundan kuşkuya düşüyor.

Yeniden Avrupa'ya giden Gogol, yapıtının ikinci bölümünü bitirmiş ve ateşe atmıştır. «Kendimi ölümle karşı karşıya bulunca içim yanarak romanımı ateşe attım.» diye yazıyor. Çünkü bu romanda ahlâkî bir başarısızlığa düştüğü kanısındadır. İdeal karakterler yaratamadığı, ruhları kurtaracak yolu gösteremediği için kendini suçlu buluyor, «Ben Ölü Canlar'dan nefret ediyorum. Ben kötü bir adamım.» diye yazıyor.

Bu ilk bunalımları anlattıktan sonra Ölü Canlar'ı yazmaya yeniden koyulan Gogol, devrimci niyetlerinden mistik bir ürkekliğe ve pişmanlığa düştüğü gerek-

çesiyle zamanın büyük eleştirmeni Belinski'nin suçlamaları ile karşılaşınca yeniden sarsılıyor. Bu sırada Rjev papazı ile de mektuplaşmaktadır. Bu papaz, «İnsanları yeni bir yola yöneltmek düşüncesini sana şeytan vermiştir.» diye onu kendi etkisi altında tutuyor. «Bütün yapıtlarını şeytan yazdı senin, ruhunu kurtarmak istiyorsan edebiyatı bırak!» diyor.

Bütün bu karışıklıklar içinde romanın ikinci bölümünü yeniden bitiren Gogol, bu bölümün basılmasına bir türlü razı olmuyor. Bir daha yazmam gerek diye diretiyor. Rjev papazı da arasız olarak etkisini sürdürmektedir. 1852 Şubatında, geceleyin saat üçte, bir sinir bunalımına tutulan Gogol, bütün müsveddeleri ateşe atıyor. Sonra da ağlamağa başlıyor. Ölümü bu olaydan birkaç gün sonradır.

İkinci kez ateşe atılan bölümün pek azı ele geçmiştir. Bunların da son müsveddeler olmadığı anlaşılıyor.

Rus düşünürü Herzen şöyle der: «Ölü Canlar... Ne korkunç bir ad! Ama romanın yazarı bu Manilov'lara, Nozdriev'lere, Piluşkin'lere başka ne ad verebilirdi? Asıl ölü canlar onlardır.»

MELİH CEVDET ANDAY

BİRİNCİ BÖLÜM

I

N... ili merkezinde, hanın büyük kapısından içeri, oldukça güzel, küçük, yaylı bir araba girdi. Bu çeşit arabalara, bizde bekâr emekli yarbaylarla, yüzbaşılar, yüz can kadar kölesi olan çiftlik sahipleri, kısacası orta sınıf halk biner. Arabada oturan adam yakışıklı değildi ama, görünüşe bakılırsa çirkin de sayılamazdı. Ne pek şişman, ne pek zayıftı. Ona yaşlı denemezdi ama, pek de genç değildi. Arabanın şehre girişi kimsenin gözüne çarpmadı, ilgisini uyandırmadı. Yalnız, hanın karşısındaki meyhanenin kapısında duran iki Rus köylüsü arasında kısa bir konuşma geçti. Ama bu konuşma arabanın içindeki adam üstüne değil de, daha çok araba üstüneydi. Biri ötekine:

— Şu tekere bir bak bakalım, iş düşerse Moskova'ya kadar dayanır mı dersin? — dedi.

— Dayanır.

— Ama bence Kazan'a kadar dayanmaz.

— Kazan'a kadar dayanmaz...

İşte o konuşma da bu kadarla bitti. Bir de araba hana yaklaşırken çok dar, kısa, beyaz pazen pantalonlu, altında Tula işi, tunçtan tabanca şeklinde bir iğne ile tutturulmuş gömleği görünen yeni moda frağı ilə gençten bir adama rastladılar. Bu genç adam, başını arkaya çevirdi, arabaya şöyle bir baktı. Rüzgârdan az kalsın uçacak gibi olan şapkasını eliyle tuttu ve yürüdü gitti.

Araba hanın avlusuna girince, içindeki bayı Rus hanlarında «polevoy» denilen han uşağı karşıladı.

Uşak, pek canlı, pek hareketli bir adamdı, bu yüzden suratını adamakıllı görmek bile kabil değildi. Elinde uzun peçetesiyle telâşlı telâşlı yeni müşteriye koştu. Üstünde, yakası ta ensesine kadar dayanan uzun bir keten ceket vardı. Saçlarını arkaya atıp yeni gelen bayı kıvrak bir hareketle hanın ahşap girişinden geçirerek kısmetine düşen odaya kadar götürdü. Oda, bildiğimiz han odalarındandı. Zaten han da bildiğimiz hanlardandı. Yani, geceliği iki ruble olan il hanlarının eşiydi. Bu parayla dört bir köşesinde siyah kuru erikler gibi hamam böcekleri görünen ve bitişik odaya da kapısı olan rahat bir oda tutulabilir. Bu yan odaya açılan kapı bir konsol ile kapanmıştır. Yan odadaki komşu da sakin, sessiz bir adam olmakla birlikte meraklıdır, komşusunun her haliyle adamakıllı ilgilidir. Hanın ön cephesi iç görünüşüne uygundu. Çok geniş ve iki katlıydı. Alt katı sıvasızdı ve koyu kırmızı tuğladan yapılmıştı. Gerçekte kirli renkli olan bu tuğlalar, zamanla türlü havalar, mevsimler yüzünden büsbütün kararmıştı. Üst kat, her yerde olduğu gibi sarıya boyanmıştı. Hanın altında ip, eyer takımı ve ekmek satan dükkânlar vardı. Bunlardan köşede olanı bir çaycı dükkânıydı. Penceresinde kırmızı bakır bir semaver duruyordu. Dükkâncının yüzü de semaver gibi kıpkırmızıydı. Bu yüz altında katran gibi bir sakal olmasa, uzaktan bakan biri, orada iki semaver var sanabilirdi.

Yolcu, odasına göz gezdirirken bavulları içeri getirildi. Önce biraz yıpranmış, ilk defa yollara düşmediği anlaşılan beyaz deriden bir bavul geldi. Bunu taşıyanlardan biri, içi koyun postu kısa bir ceket giymiş olan, kısa boylu, arabacı Selifan'dı. Öteki de otuz yaşlarında ve efendisinin eski geniş redingotunu giymiş olan uşak Petruşka idi. Petruşka, biraz asık suratlı, koca ağızlı, koca burunlu bir adamdı. Bavuldan sonra, odaya, mavun ağacından yapılmış ve üzerinde Karelya'nın kayın ağacından süslemeler bulunan küçük bir

sandık, bir çizme kalıbı, en sonra da mavi bir kâğıda sarılı kızartılmış bir piliç getirildi. Bütün bu işler biter bitmez arabacı Selifan atlara bakmak üzere ahıra yollandı. Uşak Petruşka ise pek karanlık bir yer olan küçük aralıkta yerleşmeğe koyuldu. Çok geçmeden, Petruşka kaputunu da, kendine mahsus kokusunu da oraya yerleştirdi. Sonradan türlü uşak eşyasıyle dolu bir çuvalın gelmesiyle bu koku daha da kuvvetlendi. Bir de Petruşka üç ayaklı, dar bir karyolayı getirip bu aralığın duvarına dayadı. Hancıdan güçlükle alabildiği pide gibi yassı ve yağlı bir şilteyi de üzerine yerleştirdi.

Uşaklar böylece didinip dururken, yeni gelen bay, hanın yemek salonuna gitti. Bu salonların ne biçim şey olduğunu bütün yolculuk edenler bilirler. Duvarları hep yağlıboyadır. Üst kısımları hep soba dumanıyle islenmiş, alt taraflarıysa, yolcuların ve daha çok panayıra gelip de çay içmek hana uğrayan üç beş tüccarın sırtlarından kirlenmiştir. Tavanda gene her handa olduğu gibi birçok cam parçasıyle süslü bir avize vardı. Garson, üstünde deniz kenarındaki kuşlar gibi bir yığın fincan bulunan ve gayet kıvrakça kullandığı tepsiyle eski muşambanın üzerinde çabuk çabuk gelip giderken sallantıdan bu camlar sallanıyor ve şıngır şıngır ötüyordu. Duvarda da boydan boya yağlı boya resimler vardı. Bir kelimeyle, bütün hanlarda rasladığımız yemek odalarından biriydi bu. Yalnız bir farkla, duvardaki resimlerden birinde bir deniz kızının memeleri o kadar kocaman yapılmıştı ki, okurlarımız hiçbir yerde böylesine rastlamamışlardır herhalde. Bu gibi tabiat cilveleri kimbilir ne zaman, kimbilir kimin ve nereden Rusya'ya getirdiği türlü türlü tarihî tablolarda görülür. Belki de bunlar İtalya'ya giden soylularımızın, kılavuzların öğütlerine uyarak aldıkları ve memleketimize soktukları sanat yapıtlarıdır.

Yeni gelen bay, başından kasketini çıkardı, renk

renk yünlü boyun atkısını da çözdü. Bu çeşit boyun atkılarını evli erkeklere karıları kendi elleriyle örerler ve nasıl bağlanacağını da öğretirler. Bekâr erkeklere ise bu çeşit boyun atkılarını kimlerin yaptığını pek bilemem. Doğrusunu Tanrı bilir. Ben hayatımda böyle şey hiç kullanmadım. Bay, boyun atkısını da çıkardıktan sonra yemek istedi. Ona, bu gibi hanlarda hemen her zaman bulunan birtakım yemekler geldi: lahana çorbasıyle yolcular için saklanan, en az birkaç haftalık börek, bezelyeli beyin, kapuska ile sucuk, kızartılmış besli bir tavuk, hıyar turşusu ve bir türlü eksik olmayan katmerli pasta. Bütün bu yemekler yolcuya ısıtılmış ya da soğuk olarak sunulurken o da garsonlardan hanın eski ve yeni sahiplerinin kimler olduğunu, hanın ne gelir getirdiğini, han sahibinin büyük bir madrabaz olup olmadığını öğrenmek istiyordu. Bu son soru üzerine garson da bütün garsonlar gibi:

— Ooo! Büyük madrabazdır, büyük! — diye yanıt veriyordu.

Uygar Avrupa'da olduğu gibi uygar Rusya'da da şimdi yemek yerken garsonla konuşan birçok kelli felli insan vardır. Ama bu yeni gelen bay büsbütün de boş sorular sormuyordu; inceden inceye, valinin, yargıcın, savcının kimler olduğunu hiçbir büyük memuru atlamadan öğrenmek istiyordu. Fakat çiftlik sahipleri içinde önemli olanlarını, daha büyük bir dikkat ve içten bir ilgiyle soruşturuyordu. Ne kadar can sahibidirler? Kentten ne kadar uzakta otururlar? Kente çok gelir giderler mi? Hattâ huyları, tabiatları nasıldır? Bundan başka o bölgenin sağlık durumu hakkında da bazı sorular soruyordu. İl içinde ateşli hastalıklar, öldürücü sıtmalar, çiçek veya buna benzer salgınlar var mı, yok mu? Bütün bunları öyle inceden inceye soruyordu ki, bunun sadece bir meraktan ileri gelmediği belliydi. Bu bayın hali tavrı çok da ağırbaşlıydı, burnunu gürültüyle siliyordu. Nasıl yaptığı pek anlaşılmıyordu ama sümkürdüğü zaman burnu borazan gi-

bi ötüyordu. Aslında gayet önemsiz bir meziyet olan bu hal, garsonun ona büyük bir saygı duymasına neden oluyordu. Hattâ garson bu gürültülü sesi işitişinde saçlarını arkaya atıyor ve saygıyle esas vaziyeti alıyor; sonra da boyun kırarak:

— Bir emriniz mi var efendim? — diye soruyordu.

Yemekten sonra yeni gelen bay bir fincan kahve içti, kanapeye oturdu, arkasına da, Rus otellerinde her zaman rastlanan ve içi, yumuşak yün yerine kaldırım taşına veya tuğlaya çok benzeyen sert bir maddeyle doldurulmuş bir yastık çekti. Bundan sonra esnemeğe başladı. Odasına gitmek için yol gösterilmesini istedi. İki saat kadar uyudu. Bu dinlenmeden sonra garsonun ricası üzerine, gereken makamlara, yani polise verilmesi gerekli olan kâğıda adını, sanını soyadını yazdı. Garson merdivenden inerken heceleye heceleye şunları okudu: «Pavel İvanoviç Çiçikov, danışman, çiftlik sahibi, iş için yolculuk etmektedir.»

Garson bu yazıyı heceleye dursun, Pavel İvanoviç Çiçikov, kenti dolaşmaya çıktı; anlaşılan kent hoşuna gitmişti; onu, gezip gördüğü başka il merkezlerinden aşağı bulmadı. Kârgir evlerin sarı boyası kuvvetle göze çarpıyor, ahşap evlerin kurşuni rengiyse yoksulca bir karartı içinde kayboluyordu. Bu evler bir kat, iki kat ya da taşra mimarlarının çok güzel buldukları o kaçınılmaz asma katla beraber bir buçuk kattı. Bir tarla kadar geniş sokağın ve bitmek tükenmek bilmeyen tahta çitlerin arasında kaybolmuş gibi duran evler, yer yer kümeler oluşturuyordu ve buraları, çok canlı, çok kalabalıktı. Şurada burada, yağmurdan boyaları dökülmüş, pasta veya çizme resimleriyle süslü tabelalara rasgeliniyordu. Bunlardan birinde mavi bir pantalon resmiyle arşova'lı* bir terzinin adı görünüyordu. Başka bir yerde şapkalar, kasketler satan bir mağazanın üstündeyse «Vasili Federov, ecnebi»

* Varşova'lı.

yazısı okunuyordu. Gene bir tabelada iki oyuncuyla bir bilardo masası resmi vardı. Bu iki oyuncu, bizim tiyatrolarımızın son perdelerinde sahneye giren konukların fraklarına benzer bir kılıkta gösterilmişlerdi. Elleri arkalarına doğru çekilmiş bir durumda istakalarla nişan alıyorlardı, ayaklarının bükük duruşundan ise dans ederken havaya sıçramışlar da henüz yere düşmüşler gibi bir hal okunuyordu. Resmin altında da: «En iyi bilardo salonu burasıdır» yazısı vardı. Yer yer, kaldırımın hemen yanında, üzerlerinde sabunlar, sabuna benzeyen pandispanyalar duran masalar bulunuyordu. Başka bir yerde, bir lokantanın tabelasında, kocaman bir balığa saplı bir çatal resmi görünüyordu. Fakat bu tabelaların çoğunda, şimdi kısaca meyhane diye adlandırdığımız dükkânların o zamanki alâmeti olan iki başlı devlet kartalı resmine rastlanıyordu. Kaldırımlar baştan aşağı bozuktu. Yeni gelen, kent bahçesini de şöyle bir dolaştı. Bu bahçedeki ağaçlar, bodur kalmışlar ve bu yüzden üçgen şeklinde, gayet güzel, yağlıboyayla yeşile boyanmış dayanaklarla tutturulmuşlardı. Bu fidanlar bir sazdan pek de yüksek değildi. Fakat bu bahçenin açılış töreni gününde gazeteler şöyle yazmışlardı: «Kentimiz, belediye başkanımız sayesinde, bize gölge ve sıcak günlerde serinlik verecek olan büyük, dallı budaklı ağaçlarla bezenmiştir. Hemşerilerimizin, belediye başkanımız için duydukları minnettarlığın fazlalığından kalblerinin nasıl çarptığını ve gözlerinden nasıl yaşlar akıttıklarını görmek çok heyecan verici bir görünüydü.»

Yolcu, kiliseye, mahkemeye, valiye en kısa yoldan nasıl gidileceğini polisten ayrıntılı olarak öğrendikten sonra kasabanın ortasından geçen nehri görmeğe gitti. Yol üzerindeki direklerden birine çivilenmiş olan bu ilânı, odasına döndüğü zaman okumak üzere yırtarak cebine koydu. İki üç adım arkasında, asker giysili bir çocuğu ve tahta kaldırımdan geçip giden güzelce, edalı bir kadını süzdü. Sanki bulunduğu

yeri tespit edip, gelip geçtiği yolları iyice bellemek istiyormuş gibi durarak dört bir yana göz gezdirdi. Sonra da, kaldığı hana yöneldi doğruca, odasına gitmek üzere merdivenlerden çıkarken garson, hafifçe kolundan tuttu.

Çayını içtikten sonra masasına geçti. Mum getirilmesini buyurdu. Sokaktayken cebine soktuğu ilânı çıkardı. Mumun yanına yaklaştırıp sağ gözünü kapayarak okumaya başladı. Ama, ilânda önemli bir şeye rastlamadı; bay Kotzebue'nin bir dramı ilân ediliyordu. Rola rolünde bay Popliyovin, Koza rolündeyse bayan Ziyablova oynuyorlardı. Öteki rolleri oynayanlarsa daha az tanınmış kimselerdi. Ama yolcu, gene de bütün adları gözden geçirdi; parterin fiyatına varıncaya dek bütün yazıları okudu. İlânın il basımevinde basıldığını anladı. Sonra, arkasında da bir şey var mı yok mu diye kâğıdı çevirdi, itina ile katlayıp, eline geçen her şeyi içinde saklamaya alıştığı küçük tahta çantasına koydu. Akşamı, galiba bir porsiyon soğuk dana etiyle bir şişe kvastan ibaret bir yemekle geçiştirdi ve büyük Rus imparatorluğunun birçok verlerinde söylendiği gibi gün bitti, horultu başladı.

Ertesi gün baştanbaşa ziyaretlere ayrıldı. Yolcu kentin bütün ileri gelenlerini ziyaret etti. İlk önce, Çiçikov gibi ne pek şişman, ne de pek zayıf olan valiye gidip saygılarını sundu. Vali, Anna nişanını taşıyordu ama kentte, bu nişanın yıldızını da almak üzere bulunduğu söyleniyordu. Çok iyi bir adamdı. Zamanının bir kısmını tül üzerine nakışlar işlemekle geçiriyordu.

Validen sonra vali yardımcısına, savcıya, yargıca, polis müdürüne, mültezime, devlet fabrikaları müdürüne, veb... veb... gitti. Yazık ki dünyadaki bütün yüksek mevkileri hatırlamak biraz zor olacak. Yalnız, şuncasını söylemek yeter, yolcu, ziyaret bakımından olağanüstü bir hamaratlık gösterdi. Hattâ, sağlık müfettişiyle il mimarına bile saygılarını sundu. Bundan sonra uzun süre arabasında oturup daha kimleri gör-

meğe gidebileceğini düşündü ama, artık başka memur kalmamıştı. Bu mevki sahipleriyle konuşmaları sırasında büyük bir ustalıkla hepsine yaranmayı bildi. Valiye, laf arasında, idare ettiği bu ile girerken sanki cennete giriyormuş gibi bir duyguya kapıldığını, yolların kadife gibi olduğunu, böyle dirayetli memurlar atayan hükümetin övülmeye çok lâyık olduğunu söyledi. Vali muavini ve mahkeme başkanıyle konuştuğu sırada, rütbeleri sadece devlet danışmanı olduğu halde, onlara iki kez yanlışlıkla «Ekselâns» diye seslendi. Bu da onların çok hoşuna gitti. Bütün bu hamaratlıkların sonunda vali, o gece bu yeni yolcuyu bir dostluk toplantısına çağırdı; öteki memurlarsa onu ya yemeğe, ya oyuna, yahut bir fincan çay içmeğe buyur ettiler.

Bu yolcunun kendisinden pek sözetmek istemediği anlaşılıyordu. Konuştuğu zaman büyük bir alçak gönüllülükle birtakım beylik laflar söylüyor ve konuşması kitap dilini andırıyordu. Kendisinin bir solucan kadar bile önemi olmadığını, onunla meşgul olmağa değmeyeceğini, hayatı boyunca felekten birçok sille yediğini, gerçek uğrunda acılar çektiğini, hattâ hayatına kastetmek isteyen birçok düşmanı bulunduğunu, şimdiyse rahat bir köşe aramakla uğraştığını ve bu kentten geçerken ileri gelen memurlara saygısını sunmayı ödev saydığını söylüyordu.

Bu yeni kişi üstüne kentte duyulanlar bu kadardı işte. Aradan çok geçmeden valinin çağrısına gitti. Ama oraya gitmeden önce iki saat kadar bir hazırlık dönemi geçirdi. Üstüne başına, görülmemiş titizlik gösterdi. Otelde yemeğini yiyip biraz da uyku kestirdikten sonra su istedi. İki yanağını diliyle şişirerek uzun uzun yüzünü sabunladı. Sonra garsonun omuzunda durmakta olan havluyu aldı. İki defa garsonun yüzüne doğru sular sıçratarak pofladıktan sonra kulaklarından başlayıp bir iki kez tombul yüzünü kuruladı. Bu iş de bitince aynanın karşısına geçip plâstronunu

taktı. Burun deliklerinden sarkan iki kılı kopardıktan sonra soluk renkli frağını giydi.

Böylece giyinip kuşandıktan sonra arabasına binerek tek tük evlerin pencerelerinden sızan lamba ışıklarıyle şöyle böyle aydınlanmış, alabildiğine geniş sokaklardan geçip gitti. Valinin evi, sanki balo veriliyormuş gibi pırıl pırıl aydınlatılmıştı. Kapı önünde fenerleri yanan arabalarla iki jandarma duruyordu, biraz öteden arabacıların bağrışları duyuluyordu; yani her şey tamamdı.

Büyük salona girince Çiçikov, bir an gözlerini yummak zorunda kaldı. Çünkü mumların, lambaların ve kadın elbiselerinin parıltısı şaşırtıcıydı. Her şey ışık içindeydi. Sıcak bir temmuz günü pencerenin önünde ihtiyar bir hizmetçi kadın kelle şekerleri kırarken, küçük parlak parçalar üzerine kara sineklerin konup kalkması gibi, bu salonda da siyah elbiseli erkekler oradan oraya gidip geliyorlardı; hizmetçi kadının yanındaki çocuklar, çekici kaldırıp indiren sertleşmiş ellerinin hareketini dikkatle gözlerken hafif bir rüzgârla havalanan sinek bulutları kendi yuvalarındaymış gibi cüretle evin içine dalarlar ve biraz ihtiyarın iyi görmemesinden, biraz da güneşin gözlerini kamaştırmasından yararlanarak, ya tek tek ya da küme küme bu tatlı parçaların üzerine üşüşürler. Cömert yaz mevsiminin onlara adım başında sunduğu nefis yemeklerden gerçekte karınları doymuş olan bu sinekler buraya hiç de yemek için değil, kendilerini göstermek, şeker kümeleri üzerinde aşağı yukarı dolaşmak, arka veya ön ayaklarını birbirine sürtmek veya ayaklarını kanatlarının altında kaşımak, ya da iki ön ayaklarını biraz uzatarak başlarının üzerinde kavuşturmak, sonra da gerisin geri uçup gitmek ve yeniden başka sineklerle birleşip, rahatsız edici alaylar halinde dönmek için gelirler.

Çiçikov, daha iyice her şeyi görememişti ki, vali onu kolundan tutup bayanıyle tanıştırmaya götürdü.

Yeni konuk burada da hiç falso etmedi. Orta yaşlı, rütbesi ne büyük, ne de pek küçük olan bir adama yakışacak şekilde komplimanlar yaptı. Danseden çiftler, öteki davetlileri duvara sıkıştırınca ellerini arkasına götürüp onlara dikkatle baktı. Bayanların çoğu gayet güzel ve modaya uygun bir biçimde giyinmişlerdi. Başka bir takımı ise Tanrının bir taşra kentine bağışladığı kılık kıyafetteydi. Burada, her yerde olduğu gibi, iki çeşit erkek vardı. Bir takımı, yani zayıf olanlar, kadınların yanından ayrılmıyorlardı. Bunların kimisini Petersburglulardan ayırmak olanaksızdı. Petersburglularınki gibi özene bezene biçilmiş ve zevkle taranmış favorileri vardı; yüzleri sinek kaydı tıraş edilmişti. Petersburglular gibi rahat bir tavırla bayanların yanında oturuyor, onlar gibi fransızca konuşuyor, Petersburg'da olduğu gibi kadınları güldürüyorlardı. Öteki takımsa şişmanlardan, ya da Çiçikov gibi ne pek şişman, ne pek zayıf erkeklerden kuruluydu. Bunlar ötekilerin tersine, bayanlardan kaçınıp uzak duruyorlar ve valinin uşağı yeşil whist masasını hazırlıyor mu, hazırlamıyor mu diye durmadan dört bir yana bakıyorlardı. Yüzleri dolgun ve yuvarlaktı. Kimisi benli, kimisi çiçek bozuğuydu. Saçlarıysa, ne fırça gibi dimdik, ne kıvırcık, ne de arap saçı gibi karmakarışıktı; ya adamakıllı kısa kesilmiş ya da kafalarına yapışık gibi taranmıştı. Yüzlerinin çizgileri yuvarlak ve kuvvetliydi. Bunlar kentin ilerigelen memurlarıydı. Gerçekten bu dünyada şişmanlar işlerini becermek konusunda zayıflardan çok daha ustadırlar. Zayıfların görevleri pek o kadar önemli değildir. Zayıflar, hiçbir zaman önemli bir iş tutamazlar, odadan odaya gider, gelirler; yaşamları sudan, güvenilmez bir yaşamdır. Oysa şişmanlar hiç de öyle iğreti önemsiz yerlere bağlanmazlar; onlar doğrudan doğruya en önemli yerleri tutarlar, bir kez de oraya geçip yerleştiler mi öyle bir oturuş otururlar ki, altlarındaki sandalye ezilir, bükülür ama onlar gene yerlerinden kıpırdamaz, yuvarlan-

mazlar. Şişmanlar, dış görünüşe önem vermez, üzerlerindeki fraklar zayıflardaki gibi iyi dikilmiş değildir; ama Tanrı, keselerine bereket vermiştir. Zayıflara gelince, onların üç yıl içinde rehin edilmedik bir tek köleleri kalmaz. Şişmanlardaysa sorun böyle değildir. Bir bakarsınız, karısı adına kentin bir bucağında küçük bir ev, daha sonra kentin yanında küçük bir köy.. Derken hiçbir eksiği olmayan, büyük bir köyün beyi oluverir. Artık o güne değin Tanrıya ve Çar'a karşı ödevlerini yerine getirip, herkesin de saygısını kazandığına güvenerek memuriyetini bırakıp köyüne göç eder ve orada bir çiftlik sahibi, konuksever, yaşamasını bilir bir Rus ağası olup çıkar. Ama, ölümünden sonra, zayıf mirasçıları, Rus geleneklerine uyarak, babalarının malını mülkünü har vurup harman savururlar. Çiçikov'un, bütün oradaki insanlara bakarken kafasından bu gibi düşünceler geçtiğini saklayamayacağız; bu düşüncelerin sonunda Çiçikov, şişmanlar takımına karıştı. Orada karşılaştığı kimselerin nerdeyse tümü o gün tanımış olduğu insanlardı. Önce siyah ve gür kaşlı, sol gözü sanki «kardeşim, içeriki odaya gel de, sana bir şey söyleyeceğim» demek istiyormuş gibi boyuna açılıp kapanan savcıyla — ama şunu da söyleyeyim ki, savcı, ağırbaşlı, az konuşur bir zattı —, sonra nükteler savurmaktan hoşlanan, feylesof geçinir, ufacık tefecik posta müdürüyle, daha sonra da çok nazik ve mâkul bir adam olan yargıçla karşılaştı. Hepsi de Çiçikov'u eski bir dost gibi selâmladılar. Çiçikov da, onlara yandan ama gene kibar bir biçimde karşılık verdi. Burada gayet terbiyeli, nezaketli bir zat olan çiftlik sahibi Manilov'la, ilk bakışta hantal bir adam olduğu anlaşılan Sobakeviç'le tanıştı. Sobakeviç, karşı karşıya gelir gelmez, Çiçikov'un ayağına bastı ve özür diledi. Bu sırada Çiçikov'a, whiste buyurması için bir kart verdiler. O da bunu az önceki selâmıyle karşılayarak aldı. Davetliler yeşil masalara oturdular ve artık akşam yemeğine kadar yerlerinden kalkmadılar.

İnsanların kendilerini ciddî bir işe verdikleri zamanlarda olduğu gibi bütün konuşmalar kesildi. Pek konuşkan bir adam olan posta müdürünün bile, eline iskambil kâğıtlarını alır almaz, yüzüne düşünceli bir hal geldi; üst dudağı alt dudağını kapladı ve bu hali sonuna kadar sürdü. Suretleri masanın üstüne attığı zaman yumruğunu da kuvvetle vuruyor, eğer bu kâğıt damsa: «Çık bakalım ihtiyar papazın karısı» diyor; papazsa: «Dayan bakalım Tanbov mujiği» diye söyleniyordu. Mahkeme başkanı da bu söze: «Papazı da, karısını da sakalından tutarım» diye karşılık veriyordu. Bazan kâğıtlar masaya atılırken şöyle sözler duyuluyordu: «Ne olursa olsun lokumu çıkıyorum.» yahut da doğrudan doğruya, kendi aralarında kullanmayı âdet edindikleri biçimde iskambillerin çeşitlerine göre türlü adları söyleniyordu: «Sinek, atsineği, karasinek, maça, karamaça, kupa, fayton...» Oyun biter bitmez, âdet olduğu üzere, oldukça yüksek sesle tartışıldı. Yolcumuz da tartışmaya karıştı ama çok ustalıkla. Herkes onun tatlı bir dille konuştuğunun farkındaydı. Zatıâliniz atınca ben de ikilinizi kırmak şerefini kazandım» gibi laflar söylüyordu. Hasımlarını daha iyi inandırmak için uzattığı mineli, gümüş tütün tabasının dibinde, güzel bir koku versin diye konmuş olduğu anlaşılan iki parça mor menekşe görünüyordu. Yeni gelen, biraz önce adları geçen çiftlik sahibi Manilov ve Sobakeviç'le özellikle çok ilgilendi. Yargıçla posta müdürünü biraz kenara çekerek bu iki kişi hakkında bilgi istedi. Sorduklarına bakılırsa bu yolcunun yalnız meraklı bir adam değil, daha çok bir iş adamı olduğu anlaşılıyordu; çünkü önce bu çiftlik beylerinin ne kadar cana sahip olduklarını, çiftliklerinin malî durumunun iyi olup olmadığını sormuş, adlarını, soyadlarını ise en sona bırakmıştı. Kısa bir zaman içinde tümünün kalbini kazanmayı bildi. Hiç de yaşlı bir adam olmayan, her gülüşünde yumulan gözleri şeker gibi tatlı, çiftlik sahibi Manilov, Çiçikov'dan çok hoşlandı.

Uzun uzun onun elini sıktı ve söylediğine göre kentten ancak on beş kilometre uzakta olan köyüne gelmesini ısrarla rica etti. Çiçikov, karşılık olarak başını nazikçe eğip elini içtenlikle sıktıktan sonra bunu yalnız büyük bir istekle değil, kutsal bir ödev gibi yapacağını söyledi. Sobakeviç'se kısaca: «Bize de buyurmanızı rica ederim.» dedi. Bunu söylerken, artık Rusya'da bile soyları tükenmiş olan kocaman devlerin giyebileceği ve bu yüzden pek kolayca müşteri bulacağı tahmin edilmeyen büyük papuçlarını birbirine vurdu.

Ertesi gün Çiçikov, akşam yemeği için polis müdürünün evine gitti. Yemekten sonra saat üçte whiste oturuldu. Sabahın ikisine kadar oynandı. Orada bulunan misafirler arasında çiftlik sahiplerinden Nozdriev'le tanıştı. Bu Nozdriev otuz yaşlarında, hovarda bir adamdı. Üç dört sözcük konuştuktan sonra Çiçikov'u sen diye çağırmaya başladı. Hem polis müdürüyle, hem savcıyla sen diye konuştuğuna bakılırsa bunların pek dost oldukları anlaşılıyordu. Fakat oyuna oturdukları zaman polis müdürü de, savcı da onun oyununu büyük bir dikkatle gözlemeğe ve attığı her kâğıdı incelemeğe başladılar.

Daha ertesi gün Çiçikov, akşamı yargıcın evinde geçirdi. Ev sahibi, aralarında iki bayan bulunan konuklarını, biraz kirlice olan hırkasıyle karşılamıştı. Çiçikov, sonra vali yardımcısının bir akşam davetinde, tekel müfettişinin büyük bir ziyafetinde, savcının evinde de büyük bir ziyafetten farksız olduğu halde ev sahibinin: «Mütevazi bir yemek» diye adlandırdığı bir davette bulundu. Bunun arkasından kilisedeki bir âyinden sonra belediye başkanının evine çaya çağrıldı. Ama bu çay da mükemmel bir yemekten farklı çıkmadı. Kısaca, yolcumuz, bir saat bile boş kalmıyor, oteline ancak yatmadan yatmaya geliyordu. Gittiği toplantılarda her konu üzerinde konuşabiliyor, kendisini görgülü bir salon adamı olarak gösteriyordu. Konusu ne olursa olsun her konuşmada canlı, ilgi

uyandırıcı sözler söylüyordu. Haralardan sözediliyorsa o da lafa karışıyordu; cins köpeklerden mi söz açıldı, ortaya çok işe yarar düşünceler atıyordu; maliye işleri üstüne bir incelemeden konuşulduğu zaman kanun bilgileri bakımından da bilgisiz olmadığını gösteriyordu; bilardodan söz ediliyorsa o da lafa karışıyordu; cins köpeklerden mi söz edildi, bu konuda da, hem gözleri yaşararak, çok güzel düşünceler yürütüyordu; sıcak şarabın nasıl yapıldığından konuşulduğu zaman gene söyleyecek birkaç söz buluyordu; gümrük memurlarından, gümrük müfettişlerinden sözedildiği sırada da, sanki kendisi eskiden gümrük memurluğu ya da müfettişliği yapmış gibi söze karışıyordu. Fakat bütün bu sözleri gayet ölçülü biçili söylemesi, konuşurken halinde tavrında görülen rahatlık, kibarlık özellikle dikkati çekiyordu. Ne bağırarak, ne de hafif bir sesle konuşuyor, sesini gereğince kullanmasını biliyordu. Kısacası, ne yandan bakılırsa bakılsın, gayet kibar, doğru bir adam izlenimi uyandırıyordu. Kentteki bütün memurlar bu yeni konuktan son derece hoşnut kaldılar. Vali onun «İyi niyetli», savcı «Yetenekli», jandarma albayı «Bilgili», yargıç «Bilgili ve saygıdeğer», emniyet müdürü «Saygıdeğer ve sevimli», emniyet müdürünün karısı ise «Çok sevimli ve çok nazik» bir adam olduğunu söylediler. Hattâ, insanlar üstüne binde bir iyi konuşan Sobakeviç bile köyüne çok geç dönüp soyunduktan ve sıska karısının yanına yattıktan sonra ona:

— Canımın içi! Valinin akşam toplantısında bulundum. Emniyet müdüründe yemek yedim ve danışman Pavel İvanoviç Çiçikov'la tanıştım. Pek hoş bir adam! — dedi.

Karısı da: «Hı...» diye karşılık verdi ve kocasını tekmeledi.

İşte kentte yeni konuk üstüne bunca iyi bir kanı uyanmıştı. Bu kanı, Çiçikov'un çok garip bir huyu, çok garip bir davranışı öğrenilip de bütün kent halkının

şaşkınlıktan ağzı açık kalıncaya değin sürdü. Okur, bu garip huyu, bu garip davranışı çok geçmeden öğrenecektir.

II

Bir haftadan beri kentte bulunmakta olan yeni yolcu, her gün akşam toplantılarına, yemeklere gitti. Yani — beylik deyimiyle — çok hoş vakit geçirdi. Sonunda kent dışı ziyaretlere sıra geldiğine karar vererek işe önce, çiftlik sahibi Manilov'la Sobakeviç'in evlerinden başladı. Çünkü, «gelirim» diye onlara söz vermişti. Belki de Çiçikov'u bu ziyaretlere zorlayan daha temelli, daha ciddî, daha derin nedenler vardı Bütün bu nedenleri okur, yavaş yavaş, sırası geldikçe öğrenecektir. Ama, sonu yaklaştıkça enine boyuna daha da genişleyecek olan bu uzun öyküyü sabırla okuması gerek.

Bir akşam arabacı Selifan'a ertesi sabah erkenden koşulmak üzere şu bildiğimiz arabanın hazırlanması, Petruşka'ya da handa kalıp odaya, eşyaya göz kulak olmasını buyurdu. Okur için kahramanımızın bu iki kölesini tanıtmak pek gereksiz olmayacaktır. Elbet onlar yapıtımızın pek de önemli kişileri sayılmaz; daha çok ikinci, hattâ üçüncü plandadırlar. Bu destanın en önemli zembereği onlar değildir. Yalnız birkaç yerde o önemli zembereklere hafifçe dokunurlar, o kadar. Ama bu yapıtın yazarı, her sorunu en küçük ayrıntılarına değin anlatmak isteğindedir. Kendisi Rus olmakla beraber bir Alman kadar düzenli olmaya özenir. Bu iki kişi üstüne vereceğimiz ayrıntılı bilgilerse gerçekte vaktimizi de, yerimizi de çokça almayacaktır. Çünkü okurun Petruşka üstüne bildiklerine bir iki şey daha eklemek yetecektir. Petruşka'nın sırtında bedenine biraz bol gelen, efendisinin eskisi kahverengi bir ceket olduğu, bütün bu sınıf insanlar gibi burnunun

ve dudaklarının kocamanlığı biliniyor. Pek konuşkan bir adam değildi. Sessiz sedasızdı. Kültüre, yani kitap okumaya karşı soylu bir ilgi duyardı. Bu kitapların içinde ne olup bittiğine de pek kulak asmazdı. Okuduğu şey bir sevdalının serüvenleri olmuş, bir alfabe ya da dua kitabı olmuş, onun için birdi. Tümünü eşit ilgiyle okurdu. Eline bir kimya kitabı geçse onu bile geri çevirmezdi. Hoşuna giden okuduğu şey değil, okumanın, okuma işinin kendisiydi. Harflerin bir araya gelmesinden ortaya yüzde yüz bir sözcük, ama çoğu kez ne anlama geldiğini ancak Tanrının bileceği bir sözcük çıkması onu çok sarıyordu. Bu yüzden de yatağı pide gibi incelmişti. Onun bu tutkusundan başka, iki özelliği olan alışkanlığı daha vardı: birincisi, soyunmadan, olduğu gibi, hep o uzun ceketle yatması, öteki de her gittiği yere kendisiyle birlikte, havasını, kokusunu götürmesiydi. Bu koku, kapalı kalmış bir yerin kokusuna benzerdi. Hattâ hiç oturulmamış bir odaya ilk kez Petruşka gelip yatağını serse ya da kaputunu, eşyalarını yerleştirmeye başlasa orada birdenbire, sanki yıllardan beri insanlarla dolu olup da hiç hava almamış bir odanın kokusu duyulmaya başlardı. Çiçikov titiz, giderek sinirli bir adam olmasına karşın sabahleyin burnunu çekip de taze havayı alıp vermeğe başlayınca başını sallar, kaşlarını çatmakla yetinir, «Oğlum ne oluyor sana yahu? Terliyorsun galiba! Bari hamama git!» derdi. Petruşka ise hiç cevap vermez, o sırada bir işe dalıverirdi; ya elinde bir fırçayla efendisinin duvarda asılı duran frağına doğru gider, ya da bir şeyler toplamaya başlardı. Böyle sustuğu zamanlar kimbilir neler düşünürdü? Belki de içinden: «Amma da adam be! Bir lafı kırk kere söylemekten bıkmaz.» derdi. Efendi uşağına öğüt verdiği zaman uşağın neler düşündüğünü Tanrı bilir. İşte Petruşka üstüne söyleyeceğimiz ilk sözler bunlar. Arabacı Selifan'a gelince, o, bambaşka bir adamdı.

Yazar, okurun, aşağı tabakadan kimselerle ne

denli isteksizce ilgilendiğini denemiş olduğu için şimdi onları böyle uzun uzun bu çeşit insanlarla meşgul ettiğinden üzüntü duyuyor. Ruslar, böyledir işte, ne yapalım? Kendilerinden bir rütbe olsun yüksek biriyle tanışmaya bayılırlar. Bir kontla, bir prensle sadece şapka çıkarıp selâmlaşmaktan ibaret bir ahbaplığı, başkalarıyle canciğer dost olmaya tercih ederler. Hattâ yazar, sadece altıncı dereceden bir memur olan kahramanı için bile bu korkuyu duymaktadır. Belki yedinci derecede olan okurlar onunla ilgilenir ama, general rütbesine varmış olanlar kendilerinden aşağıda bulunanlara nasıl bakarlarsa onu da öyle hor görürler. Ya da — daha kötüsü — yazar için en öldürücü olan şeyi yaparlar: bu da kahramana büsbütün ilgisiz davranmaktan başka bir şey değildir. Bu iki nokta, yazıklanmağa değer, değer ya, biz gene kahramanımıza dönelim.

Akşamdan gerekli buyrukları verip uykuya dalan Çiçikov, ertesi sabah erkenden kalktı, yüzünü yıkadı; sade pazar günleri âdet edindiği gibi — o gün de pazardı —, başından ayağına kadar ıslak bir süngerle silindi. Yanakları ipek gibi pırıl pırıl, tertemiz oluncaya dek tıraş oldu. Kızılımtırak frağını, içine ayı postundan kürk geçirilmiş paltosunu giydi.

Otel uşağı, bir o yandan, bir bu yandan hafifçe kollarına dokunarak onu merdivenlerden indirdi. Çiçikov, arabasına kuruldu.

Araba gürültüyle dışarı çıktı. Yoldan geçen bir papaz şapkasını çıkarıp onu selâmladı. Pis gömlekli birkaç çocuk: «Bey, bey, öksüzü sevindir.» diye ellerini uzattılar. Arabacı, bunlardan birinin arabanın arkasına asılmaya çok istekli olduğunu fark edince kırbacını salladı. Araba, kaldırım taşları üzerinde zıplamaya başladı. Her işkencenin bir sonu olduğu gibi, bu kaldırım işkencesinin de sona ereceğini gösteren renkli sınır tahtası görünmüştü. Çiçikov bir iki kez daha kafasını arabanın tavanına şiddetle çarptıktan son-

ra o sınır tahtasından başlayarak araba yumuşak toprak yol üzerinde rahatça kayıp gitti. Şehir sınırı geçilir geçilmez, yolun iki yanında bilinen görünüm başladı: Küçük tepeler, köknarlar, öbek öbek toplanmış, kısa taze, çamlar, eski çamların yanmış kütükleri, yabanî fundalık ve buna benzer şeyler... Yol kenarında yer yer, tesbih gibi dizilen köylere rastlanıyordu. Birbirinin üzerine konmuş eski odun yığınlarını andıran evlerin kurşunî damları aşağı doğru sarkıyordu. Uçları ahşap süslemelerle bezenmiş olan bu bölümler nakışlı peçetelere benziyordu. Gene her zamanki gibi, evlerin önündeki sıralarda koyun postundan ceketler giymiş köylüler esniyor, üst kat pencerelerden, giysileri hemen göğüslerinin altından sıkılmış yuvarlak, tombul yüzlü kadınlar bakıyordu. Alt kat pencerelerdense ya bir dananın başı, ya da anlamsız bir domuz suratı görünüyordu. Kısaca, bütün bunlar, bilinen görünülerdi. On beşinci fersahı geçtikten sonra Çiçikov, Manilov'un tarifine göre, varmak istediği köyün oralarda olması gerektiğini düşündü. Fakat on altıncı fersah da geçildiği halde, görünürde köy falan yoktu. İki köylüye rastlamasalardı anlaşılan eli boş dönmek zorunda kalacaklardı.

— Zamanilovka köyü daha uzakta mı?

Sorusuna karşı köylüler şapkalarını çıkardılar. En zekisi olduğu anlaşılan sivri sakallısı:

— Siz galiba Zamanilovka köyünü değil, Manilovka köyünü arıyorsunuz — diye cevap verdi.

— Evet, evet, Manilovka!

— Ha... Manilovka ise, bir fersah sonra sağa saparsınız.

Arabacı:

— Sağa ha! — diye tekrarladı.

— Sağa... İşte Manilovska yolu odur. Zamanilovka ise hiç yok. Bu yerin adı Manilovka'dır. Burada Zamanilovka diye bir köy yok. Bir tepe üzerinde iki katlı, taştan bir ev göreceksiniz. Yani, beyin oturduğu

ev... İşte Manilovka orası. Burada Zamanilovka diye bir köy oldum olası yoktur.

Manilovka'yı aramaya koyuldular. İki fersah gidildikten sonra küçük bir araba yolu göründü. Bu yola saptılar. Ama iki üç fersah kadar yol alındığı halde iki katlı, taş ev bir türlü görünmedi. Burada Çiçikov, eğer bir arkadaş on beş fersahlık bir yere davet ederse, yolun en az otuz fersah olarak hesaba katılması gerektiğini ansıdı. Manilovka köyünün bulunduğu yer pek çekici, hoş bir yer değildi. Beyin evi her yönden gelecek rüzgârlara açık bir tepenin üzerindeydi. Tepenin etekleri kısa biçilmiş çimenlerle örtülüydü. Bu çimenler üzerinde, İngiliz bahçelerinde olduğu gibi, bir iki leylâk kümesi ile tek tük sarı salkımlı akasyalar vardı. Şurada burada, ufak ve az yapraklı, uçları sivri bir iki kayın ağacı görünüyordu. Bunlardan ikisinin altında, yukarısı yeşil renkte kubbemsi, yanları mavi boyalı tahtadan yapılmış bir çardak vardı. Bu kameriyenin üzerine, «Münzevî düşüncenin mâbedi» yazısı yazılmıştı. Yamacın biraz daha aşağısında otlarla kapanmış bir gölcük vardı. Bu gibi gölcüklere Rus soylularının İngilizvari bahçelerinde çok rastlanır. Tepenin eteğinde, biraz yamaca doğru, kütüklerden yapılmış kurşunî renkte köylü kulübeleri sağa sola uzanıyordu. Kahramanımız, kimbilir hangi nedenden ötürü hemen bu kulübeleri sayınağa başladı ve iki yüzden fazla buldu. Bu kulübelerin arasında ağaç veya herhangi bir bitki yoktu. Ne yandan baksanız evlerin kütüklerinden başka bir şey görünmüyordu. Bu görünü içinde canlı olarak ancak iki köylü kadın vardı: Eteklerini, resimlerde olduğu gibi kaldırmışlar, gölcüğün içinde dizlerine kadar suya girmişler, iki sopanın ucuna bağlı yırtık bir ağı, düşe-kalka, sağa sola sürüklüyorlardı. Ağın içinde iki yengeç göze çarpıyor, bir de nasılsa tutulmuş bir çamça balığı parlıyordu. Bu iki kadın kavga ediyor gibiydiler. Birbirleriyle hırslı hırslı konuşuyorlardı. Uzakça bir yerde bir çam or-

manı durgun, mavi bir renkle parlıyordu. Zaten hava da sıkıntılıydı. Gün, ne açık, ne kapalıydı. Açık kurşunî renkteydi. Yani, aşağı yukarı, hani şu gayet barışçı, pazar günleri hemen hiç ayık olmayan garnizon erlerinin eski üniformalarının rengi yok mu, işte o renkte. Havanın değiştiğini haber veren horoz da günümüzü tamamlıyordu; sevda işindeki rakipleri tarafından kafatası ta beynine kadar yarılmış olduğu halde var gücüyle bağırıyor, eski kilimler gibi tüyleri dökülmüş kanatlarını çırpıyordu. Avluya yaklaşırken Çiçikov, kapının önünde duran ev sahibini gördü. Ev sahibi, üzerinde yeşil renkte, oldukça bayağı, yünlü kumaştan bir redingot, yaklaşan arabayı daha iyi görebilmek için elini güneşlik gibi gözlerinin üstüne koymuştu. Araba kapıya yaklaşırken ev sahibinin gözleri gitgide çok daha parlamaya ve gülümsemesi artmaya başladı. Çiçikov, arabadan inerken ev sahibi:

— Pavel İvanoviç! — diye bağırdı —. Hele şükür, bizleri ansıdınız!

İki dost, birbirlerine sıkı sıkı sarılıp öpüştüler. Bundan sonra Manilov konuğunu içeri götürdü. Sofayı ve yemek odasını geçmeleri için gerekli zaman pek kısa olmakla birlikte, biz bu fırsattan yararlanarak ev sahibi üstüne biz kaç söz söylemeğe kalkışacağız. Ama yazar bunun çok zor bir iş olduğunu açığa vurmak zorundadır. Çünkü, büyük ölçüdeki karakterleri anlatmak daha kolaydır. Bu gibi betimlemelerde renkler tuval üzerine cesaretle atılabilir. Siyah parlak gözler, çatılmış kaşlar, bir kırışıklıkla kesilmiş alın, omuzda siyah veya ateş gibi kırmızı bir pelerin... İşte portreniz hazırdır. Oysa dünyada sayıları çok olan ve ilk bakışta birbirine çok benzeyen ama, iyice bakılınca sezilmesi güç birçok özellikler bulunduğu anlaşılan kişiler... İşte bunların portrelerini çizmek güçtür. Bu bellisiz, zayıf, göze görünmeyen çizgileri ortaya çıkarmak için bütün dikkati toplamak ve gözün incelmiş olan görünüşünü daha da inceltmek gerekecektir. Ma-

nilov'un karakterinin ne olduğunu ancak Tanrı bilir. Öyle insanlar vardır ki, onlar için kolay kolay şöyledir, böyledir denemez. Bukalemun gibidirler. İşte onu bu türlü adamlar arasına sokmak daha doğru olur.

Manilov, ilk bakışta gösterişli adamdı. Yüzü sevimli, ama gereğinden çok tatlı idi. Halinden, tavrından, dostluk isteyen, iyi karşılanmak isteyen bir adam olduğu anlaşılıyordu. Gülümsemesi çekiciydi. Sarı saçları, mavi gözleri vardı. Onunla ilk konuşulduğu zaman önce: «Ne hoş, ne iyi kalpli bir adam» denirdi. Ama biraz sonra söylenecek söz bulunamaz, daha sonraları ise, «Tanrı bilir ne biçim bir adam» diye yanından uzaklaşılırdı. Bu da yapılmazsa insan korkunç bir cansıkıntısına düşerdi. İnsanın içine işleyen, can alıcı bir konu açıldığı zaman nerdeyse herkesin her zaman söylediği içli, ateşli sözler, ondan hiç duyulmazdı.

Herkesin bir merakı vardır. Kimi tazılara düşkündür; kimi büyük bir müzisyen olduğuna inanır, müziğin bütün inceliklerini çok iyi anladığını sanır; bir üçüncüsü, ağzının tadını bilir; dördüncüsü bu dünyada kendisine verilmiş olan rolden bir parmak olsun yukarısını oynamak ister; istekleri bakımından daha alçakgönüllü olan bir beşinci tür de, bir hassa yaveriyle piyasaya çıkmayı, tanıdıklarına, dostlarına, hattâ tanımadıklarına caka satmayı düşler durur; altıncısının eli kupanın birlisini veya ikilisini bir kenarından büküp işaretlemek için olağanüstü bir tutkuya kapılmıştır; yedincisi, her girdiği yeri düzene sokmak ister, posta müdürünün ya da arabacıların akıllarını başlarına getirmeğe çalışır. Kısacası, herkesin kendine göre heves ettiği bir şey vardır. Ama Manilov'da bunlara benzer bir heves yoktu. Evinde pek az konuşur, vaktini daha çok düşünmekle geçirirdi. Düşündüğü de ne? Tanrı bilir. Çiftlikle uğraştığı söylenemezdi. Çünkü, tarlaların semtine bile uğramazdı. Çiftlik, öylece, kendiliğinden yönetilip gidiyordu. Kâhya: «Beyefendi, şöyle bir şey yapsak iyi olur mu? Ne dersiniz?»

diye sorduğu zaman; pek nazik, bilgili bir subay olarak tanındığı askerlik yaşantısının alışkanlıklarından biri olan piposunu tüttürerek: «Evet, fena olmaz.» diye yanıtladı onu. Arkasından da: «Hiç fena olmaz.» diye eklerdi. Bir köylü, karşısına gelip, ensesini eliyle kaşıyarak: «Bey, izin ver de bir süre dışarda çalışayım. Harcımı kazanayım.» dediği zaman, piposunu tüttürerek: «Hadi, git!» derdi. Köylünün gidip kafa çekeceği aklının ucundan bile geçmezdi. Kimileyin kapının önünde durur, avluya ve gölcüğe bakarak, evden gölcüğe doğru toprak altından bir tünel açılsa, ya da gölün üstüne bir köprü kurulsa, bu dükkânlarda tüccarlar oturup köylünün işine yarayan öteberi satsalar ne iyi olur, diye düşünürdü. Bu sırada bakışlarında bir tatlılık belirir, yüzünde derin bir hoşnutluk okunurdu. Elbet bütün bu düşünceler lafta kalırdı. Çalışma odasında, iki yıldır okuduğu, on dördüncü sayfası işaretli bir kitap vardı. Evinde boyuna öteberinin eksildiği görülürdü. Salondaki mobilyaları, herhalde pek pahalı olan lüks bir ipeklidendi. Anlaşılan kumaşın yetmemesinden, iki koltuk kötü bir kilimle örtülmüş durur, ev sahibi de iki üç yıldan beri gelip giden konuklarına bu durumu: «Aman, bunlara oturmayın, daha kumaş geçirilmedi.» diyerek kendisini ele verirdi. Evdeki odalardan birinde eşya diye bir şey yoktu. Oysa evlendiğinin ilk günlerinde karısına, boyuna: «Canımın içi, yarın işe girişmeli, bu odaya, geçici de olsa öteberi, mobilya koymalı.» diye söylediği halde, bu oda hâlâ çırılçıplaktı. Akşamüstü masaya çok lüks, kara tunçtan üç heykelcikle süslü bir şamdan getirilirdi. Bunun yanında bir de, eğri büğrü, mum donuklarıyle kirlenmiş, bakır bir şamdan olurdu. Beyin de, hanımın da, hizmetçilerin de buna pek aldırış ettikleri yoktu. Karısına gelince — bu karıkoca zaten çok anlaşmış insanlardı — sekiz yıldan beri evli oldukları halde, arasıra birbirlerine gene bir parça elma, bir bonbon şekeri, bir fındık uzatırlar ve gerçek sevdanın dili olan do-

kunaklı, tatlı bir sesle: «Canımın içi, hokka ağzını aç da bir şey vereyim.» diye konuşurlardı. Elbet bunun üzerine ağız çok kibarca açılırdı. Doğum günlerinde sürprizler hazırlarlar, birbirlerine, üzerinde yalancı inciden işlemeler bulunan kürdan kılıfları armağan ederlerdi. Çoğu zaman da, kanepede oturup dururlarken, birdenbire kimbilir ne gibi bir nedenle, biri piposunu, öteki elinde işi varsa bırakır, birbirlerine sevda ile sarılırlar, öylesine uzun öpüşürlerdi ki, bu öpüşme süresinde bol bol cigara içilebilirdi. Kısacası mutlu bir çifttiler, bu uzun öpüşmeler, sürprizler falan hepsi iyi ama, biraz da evin yönetimiyle ilgili işlere gelelim, denebilir. Bu yüzden de birçok, sorular sorulabilir. Örneğin, mutfak işleri niçin bunca kötü gidiyor? Kiler boşalmaya yüz tutmuş, neden? Kâhya kadının hırsızlığına neden göz yumuluyor? Hizmetkârlar niçin pis, sarhoş. Bunların boyuna uyumalarını, geri kalan vakitlerinde de dalga geçmelerini neyle açıklamalı? Ama bütün bunlar bayağı koşullardır. Oysa bayan Manilov iyi terbiye görmüştür. İyi terbiye de, bilindiği gibi, bu niyetle açılmış olan okullarda alınır. Bu okullarda, gene bilindiği gibi, erdemin temelinde üç şey vardır. Evlilik yaşamında mutlu olmak için mutlaka gerekli olan fransızca, kocaya hoş dakikalar geçirtmek için piyano, bir de doğrudan doğruya ev işleri... Yani para çantası ve buna benzer küçük armağanların örülmesi işi... Ama bu yöntemler, özellikle son zamanlarda birtakım değişikliklere uğramış ve daha mükemmelleşmiştir. Elbet bu gibi değişiklikler de, daha çok özel okul sahibi bayanın sağduyusuna, yeteneğine bağlıdır. Kimi okullarda başta piyano dersleri, sonra fransızca, ondan sonra ev işleri gelir. Kimisinde ise, başta ev işleri, yani armağan edilecek şeylerin örgü işleri, sonra fransızca, en sonra piyano gelir. İşte, yöntemler arasında bu gibi oyunlar vardır. Bayan Manilov üstüne bir şeyler daha söylemek gerekirse... Ama açıkçası, ben bayanlar hakkında konuş-

maktan çok korkarım. Hem artık, salon kapısının eşiğinde birbirine buyur etmekle meşgul olan iki kahramanımıza dönmemizin zamanı geldi. Çiçikov:

— Lütfen, rica ederim, benim için rahatsız olmayın. Siz buyurun, ben sonra girerim, diyordu.

Manilov, eliyle kapıyı göstererek:

— Hayır, Pavel İvanoviç, olmaz. Siz konuğumsunuz, diye yanıtlıyordu.

— Rica ederim, lütfen siz buyurun!

Çiçikov:

— Hayır, asla! Bu kadar bilgili, nazik, kibar bir konuğun arkada bırakılması doğru olmaz!

— Estağfurullah efendim, hangi bilgi? Lütfen siz buyurun!

— Hayır, olmaz, siz buyurun!

— Ama nasıl olur efendim, niçin?

— Olmaz da onun için.

Sonunda iki dost yanyana biraz da birbirlerini sıkıştırarak kapıdan birlikte girdiler.

Manilov:

— Müsaade ederseniz size karımı takdim edeyim, dedi. Cicim, işte Pavel İvanoviç!

Çiçikov, kapıda Manilov ile nezaket yarışına giriştiği için, önceden gözüne ilişmemiş olan bir bayan gördü. Bu, iyi giyinmiş oldukça güzel bir kadındı. Üstünde soluk renkli, üzerine iyi oturmuş ipekli bir sabahlık vardı. Çiçikov'un içeri girdiğini görür görmez ince, minnacık elinde tuttuğu bir şeyi hemen masanın üzerinde bıraktı. Kenarları işlemeli patis bir mendili alarak oturduğu kanapeden kalktı. Çiçikov, memnun memnun elini öpmek üzere bayana doğru ilerledi. Bayan Manilov, Çiçikov'a, gargara yapar gibi bir sesle gelişinden pek memnun olduğunu, kocası Manilov'un her gün kendisinden söz ettiğini söyledi.

Manilov da:

— Evet, diye söze karıştı. Hep sorup duruyordu: «Hani arkadaşın? Nerede? Niçin gelmiyor?» diyordu.

Ben de: «Biraz bekle canım gelir!» diyordum. Bizi o kadar sevindirdiniz ki... Bu mayıs gününü bizim için gerçekten bir bayram günü yaptınız.

Çiçikov, lafın bayrama dayandığını görünce biraz şaşırdı ve çok aşağıdan alarak, kendisinin tanınmış bir adı, önemli bir mevkii olmadığını söyledi. Manilov, hep o memnun gülümsemesiyle:

— Sizde bütün bu meziyetler var, dedi, hattâ fazlasıyle...

Bayan Manilov:

— Kentimizi beğendiniz mi? Bugüne kadar nasıl vakit geçirdiniz? diye sorunca, Çiçikov:

— Çok güzel, fevkalâde bir kent, diye yanıt verdi. Vaktimi çok iyi geçirdim. Çok konuksever bir çevre buldum.

Bayan Manilov:

— Valimizi nasıl buldunuz? —diye sordu.

Manilov da:

— Fevkalâde nazik ve saygıdeğer bir zat değil mi? diye söze karıştı.

Çiçikov:

— Tümden haklısınız! dedi. Pek saygıdeğer bir zat... Gürevini nasıl benimsemiş, ne iyi anlamış... Doğrusu böyle insanların çoğalmasını çok isterdim.

Manilov gene:

— Herkesi ne kadar iyi kabul eder! diye söze karıştı. Hareketleri ne kadar incedir.

Tıpkı, kulaklarının arkası kaşınan bir adamın yüzündeki memnuniyete benzer bir gevşemeyle gözlerini kapadı.

Çiçikov:

— Evet, fevkalâde nazik, hoş bir insan! dedi. Sonra efendim, o ne el hüneri... Doğrusu hiç tahmin etmezdim. Ne kadar güzel nakış yapıyormuş meğer. Bana, kendi eliyle işlediği bir para çantasını gösterdi. Pek az bayan bu işte bu kadar usta olabilir.

Manilov gene gözlerini kapayarak:

— Ya polis müdürü hakkındaki düşüncelerinizi sorabilir miyim? dedi. Çok hoş bir adam, değil mi?

— Çok hoş... Hem de ne kadar zeki, ne kadar okumuş bir adam. Kendisiyle, savcı ve yargıçla birlikte sabaha kadar whist oynadım. Çok, çok değerli bir adam.

Bayan Manilov:

— Ya polis müdürünün karısı hakkında ne düşünüyorsunuz? diye sordu. Çok sevimli bir kadın değil mi?

— Oo... Şimdiye kadar tanıdığım kadınların en değerlilerinden biri.

Bundan sonra yargıç, posta müdürü ve kentin nerdeyse bütün memurları gözden geçirildi. Tümünün de çok değerli insanlar olduğu ortaya kondu. Bütün bu konuşmaların sonunda Çiçikov:

— Siz hep köyde mi oturuyorsunuz? diye sordu.

Manilov:

— Daha çok köyde kalıyoruz, dedi. Ama kibar ahbaplarımızla görüşmek üzere arada sırada kente indiğimiz de oluyor. İnsanlar hep bir yerde kapalı kalırsa, bilirsiniz ya, yabanileşir.

Çiçikov:

— Doğru! Doğru! dedi.

Manilov, sözünü sürdürerek:

— Tabii, çevremizde iyi komşularımız olsa, sözgelişi sizin gibi değerli bir kimse bulunsa, onunla insan kibarlık, nezaket konuları üzerinde konuşabilse, ya da herhangi bir bilim konusu üzerinde tartışabilse, böylece ruhun canlanıp buharlaşmasına...

Birşeyler daha söylemek istedi ama, ipin ucunu kaçırdığını farkederek bir elini havada salladı ve:

— Evet, işte böyle olsa, köyde inzivanın birçok hoş tarafları vardır, diye sürdürdü sözünü. Ama, ne yapalım ki, kimsecikler yok. Burada, insan, arasıra «Vatan Çocuğu»* nu okuyor, işte o kadar...

* 1912-1852 arasında Petersburg'da çıkan tarihi, siyasi, edebi, oldukça gerici bir dergi.

Çiçikov bu düşünceye tümden katıldı. Hattâ dünyada inzivaya çekilip doğa ile başbaşa kalmaktan ve arasıra bir kitap okumaktan daha hoş bir şey olmayacağını söyledi.

Manilov:

— Evet, ama — diye cevap verdi —. İnsanın her düşüncesini söyleyebileceği bir dostu olmazsa...

Çiçikov, onun sözünü keserek:

— Doğru, çok doğru, dedi, bir dost, dünyanın bütün zenginliklerinden değerlidir. Ata sözünde olduğu gibi: «Ev alma, komşu al!»

Manilov yüzüne. işini bilir bir hekimin zengin hastalarını memnun etmek için aşırı tatlılaştırıp sunduğu ilâçlar gibi tatlı, hattâ, iç bayıltıcı bir anlatım vererek:

— Biliyor musunuz, Pavel İvanoviç —dedi—, insan işte o zaman bir çeşit ruh mutluluğuna erer... Sözgelişi şimdi talihin bana sizinle konuşmak, tatlı, hoş sohbetinizden yararlanmak mutluluğunu bağışladığı gibi...

Çiçikov:

— Aman efendim, nerede bizde öyle hoş konuşma, diye cevap verdi, ben alelâde, küçük bir insanım, o kadar...

— Aman Pavel İvanoviç, müsaade ederseniz daha açık konuşayım: Sizdeki meziyetlerin bir kısmına sahib olmak için malımın yarısını seve seve feda ederim.

— Tam tersine efendim, asıl ben çok mutlu olurdum, eğer...

O anda uşak içeri girip de yemeğin hazır olduğunu söylemeseydi iki dostun bu karşılıklı incelik alışverişleri Tanrı bilir nereye varırdı.

Manilov:

— Lütfen buyurun! —dedi—. Soframızda başkentin parke döşeli salonlarındaki yemekleri bulamazsı-

nız, kusura bakmayın. Malûm, Rus âdeti... Bir sebze çorbamız var. Ama candan... Buyurun rica ederim.

Bu sırada biraz da kimin önden geçmesi gerektiği üzerinde tartıştılar. Sonunda Manilov, Çiçikov'la yanyana yemek odasına girdi.

Yemek odasında Manilov'un iki çocuğu duruyordu. Çocuklar yemek masasına alınabilecek, fakat ancak uzun iskemlelerde yiyebilecek yaşa gelmişlerdi. Yanlarında, nazik, gülümser bir yüzle selâm veren öğretmenleri vardı. Ev sahibi çorba kâsesinin önüne oturdu. Konuğa, karı koca arasında yer gösterildi. Uşak da çocukların boyunlarına peçetelerini bağladı. Çiçikov, çocuklara bakarak:

— Ne tatlı çocuklar! dedi. Kaç yaşındalar?

Manilov:

— Büyüğü sekizine bastı, diye cevap verdi. Küçüğü daha dün altısını bitirdi.

Manilov, uşağın bağladığı peçeteden çenesini kurtarmaya uğraşan büyük oğluna:

— Temistoklius! diye seslendi.

Manilov'un nedense «yus» ile bitirdiği bu kadar bilinen bir Yunanca adı duyan Çiçikov kaşlarını kaldırdı; ama o an yüzüne tabiî halini vermeğe çalıştı.

Çocuğun babası:

— Temistoklius, diye tekrarladı, söyle bakalım, Fransa'nın en güzel kenti hangisidir?

Bu sırada öğretmen, bütün dikkatiyle Temistoklius'a dönmüştü. Sanki gözlerinin içine girmek ister gibi bir hali vardı. Fakat Temistoklius: «Paris!» der demez, adamakıllı rahatladı. Başıyle onu onayladı.

Manilov yeniden:

— Peki, bizim en güzel kentimiz? diye sordu.

Öğretmen gene dikkat kesilmişti. Temistoklius:

— Petersburg! diye cevap verdi.

— Daha?

— Moskova!

Çiçikov bunun üzerine:

— Ne akıllı, ne şeker çocuk! diye söylendi. Hemen arkasından da biraz şaşkınlık anlatan bir yüzle Manilov'a dönerek:

— Bu yaşta, bu bilgi... Şaşılacak şey doğrusu, dedi. Bir şey söyleyeyim mi, bu çocuk yetenekli bir adam olacak...

Manilov:

— Oo... Siz daha onu iyi tanımıyorsunuz, dedi. Keskin bir zekâsı vardır. Bakınız, küçüğü Alkit, onun kadar cevval değildir. Oysa bu bir hamamböceği, ya da bir mayısböceği görse, gözleri fıldır fıldır döner, arkalarına düşer, dikkat kesilir. Ben onu diplomat yapmak istiyorum.

Sonra gene oğluna dönerek:

— Temistoklius, elçi olmak ister misin? diye sordu.

Temistoklius, ekmeğini çiğneyip başını sağa sola sallayarak:

— İsterim! diye cevap verdi.

O sırada, arkasında duran uşak, elçinin burnunu sildi, Bu da yerinde bir hareketti. Yoksa, çorbanın içine oldukça büyük, yabancı bir damla düşecekti.

Yemek masasında, rahat, âsude bir hayatın tatları üzerinde geçen konuşma, arasıra, ev sahibi hanımın kent tiyatrosu ve aktörleri üstüne ileri sürdüğü düşüncelerle kesiliyordu. Öğretmen, konuşanlara büyük bir dikkatle bakıyor, onların gülümsemeğe hazırlandıklarını fark eder etmez hemen ağzını yayıp yüksek sesle gülüyordu. Herhalde kadirbilir bir insandı; efendisinin iyi muamelesini böylece ödemek istiyordu. Ama bir kezinde yüzü ciddî bir hal aldı. Karşısında oturan çocuklara sert sert bakarak masaya vurdu. Bu da yerinde bir hareketti. Çünkü, Temistoklius, Alkit'in kulağını ısırmıştı. Alkit gözlerini kapayıp ağzını açmış, acınacak bir halde ağlamaya hazırlanıyordu. Ama bu hareketinden ötürü belki de bir kap yemekten yoksun kalacağını anladığı için, ağzını eski durumuna

getirdi. İki yanağını pırıl pırıl yağ içinde bırakan bir koyun kemiğini, göz yaşları arasında sıyırmaya koyuldu.

Ev sahibi hanım, Çiçikov'a sık sık şöyle söylüyordu:

— Hiç yemek yemiyorsunuz! Pek az aldınız!

Çiçikov da ona her sefer:

— Teşekkür ederim, doydum. Tatlı bir konuşma, bütün yemeklerden daha iyidir! diye yanıt veriyordu.

Yemekten kalkma zamanı gelmişti. Halinden pek memnun olan Manilov, eliyle konuğunun sırtını tutarak onu salona götürmek istedi. Bu sırada da konuk, yüzünü birdenbire ciddileştirerek ev sahibine, kendisiyle çok önemli bir iş üstünde görüşmek istediğini söyledi.

Manilov:

— Öyleyse, çalışma odama buyurun lütfen, dedi.

Konuğunu penceresi, uzaktan mavi mavi görünen ormana dönük küçük bir odaya götürdü:

— İşte benim köşem! dedi.

Çiçikov, çevresine göz gezdirerek:

— Ne hoş oda! diye söylendi.

Bu odanın, gerçekten hoş bir yanı vardı. Duvarlar mavimtırak, kurşuni bir renge boyanmıştı. İçerde dört sandalye, bir koltuk, üzerinde daha önce sözünü ettiğimiz, kalındığı yer işaretlenmiş kitapla birkaç kâğıt bulunan bir masa vardı. Fakat en çok göze çarpan şey, tütünlerdi. Her yerde, her köşede, paketler içinde, keselerde ve bir de doğrudan doğruya masanın üstünde yığılı bir halde tütünler görünüyordu. Pencere içlerinde muntazam bir şekilde, özenerek sıralanmış pipo külü yığınları duruyordu. Bunun, zaman öldürmek hususunda ev sahibinin işine yaradığı belliydi.

Manilov:

— Müsaade ederseniz size şu koltuğu takdim edeyim! diye söze başladı. Burada rahat edersiniz.

— Müsaade ederseniz iskemlede oturayım.

Manilov, gülümseyerek:

— Müsaade edin de buna müsaade etmeyeyim, diye yanıt verdi. Bu koltuk, konuklarım içindir. İsteseniz de, istemeseniz de orada oturacaksınız!

Çiçikov, oturdu.

— Müsaade ederseniz size bir pipo takdim edeyim.

Çiçikov, tatlı tatlı ve sanki bundan üzülüyormuş gibi:

— Hayır, içmem, dedi.

— Manilov, aynı tatlılık ve üzüntüyle:

— Neden? diye sordu.

— Alışmaktan korkuyorum. Söylenenlere bakılırsa, pipo insanı kurutuyormuş.

— Müsaade ederseniz bunun boş olduğunu söyleyeceğim. Hattâ bence pipo içmek, enfiye çekmekten daha sağlıklıdır. Bizim alayda bir teğmen vardı, çok kültürlü, kibar bir adamdı, piposunu hiç ağzından ayırmazdı. Hem de yalnız yemek masasında değil, ayıptır söylemesi, başka yerlerde de... Şimdi kırkını geçti maşallah, öyle sağlıklı ki, sormayın.

Çiçikov, dünyada en yüksek zekâların bile açıklayamayacağı bu gibi şeyler olabileceğini söyledi. Sonra da biraz acayip bir sesle:

— Ama, müsaade ederseniz daha önce bir ricada bulunayım, dedi.

Nedense arkasına baktı. Manilov da nedense arkasına baktı.

— Hükümete son kez kölelerinizin sayısını bildireli ne kadar oldu?

— Oo... Çok oldu. Daha doğrusu, ne zamandı ansımıyorum.

— O zamandan beri köylüleriniz arasında çok ölen oldu mu?

— Vallahi, yanıt veremeyeceğim. Kâhyaya sorsak daha iyi olur. Hey... Kim var orada? Git bana kâhyayı çağır. Bugün burada olması gerek.

Çok geçmeden kâhya içeri girdi. Kırkına yaklaşmış, tıraşlı, redingotlu, her halinden tembel bir ömür sürdüğü anlaşılan bir adam. Çünkü yüzündeki gevşek dolgunluktan, derisinin sarılığından, küçük gözlerinden kuştüyü yataklara pek alışık olduğu anlaşılıyordu. Besbelli onun yaşamı da, bütün kâhyaların yaşamı gibi, bir yol tutmuştu: Önce, evin içinde sadece okuma-yazma bilen bir çocuk, sonra hanımın gözdesi, kilerci kadın Agaşka ile evlenip kilercibaşı, sonunda kâhya... Kâhya olduktan sonra da herhalde bütün kâhyalar gibi hareket etmeye başlamıştı. Yani, hali vakti yerinde köylülerle ahbaplık, yoksullara daha çok angarya yüklemek, sabahleyin dokuzda uyanıp semaveri beklemek ve çay içmek.

Manilov:

— Bak dostum, dedi kâhyaya, son sayımdan beri bizde kaç köylü öldü acaba?

Kâhya:

— Kaç kişi mi öldü? diye sordu. O zamandan beri ölen çok...

Bu sözleri söylerken geğirdi ve elini kalkan gibi kullanarak ağzını hafifçe kapadı.

Manilov, kâhyanın sözünü ele alarak:

— Zaten ben de böyle düşünüyorum. Çok öldü... dedi.

Sonra Çiçikov'a dönerek ilâve etti:

— Evet, çok...

Çiçikov:

— Sözgelişi, sayıları ne kadar? diye sordu.

Manilov, bu kez de Çiçikov'un sözünü ele alarak.

— Ya... Sayıları ne kadar? diye kâhyaya sordu.

— Vallahi ne diyeyim? Sayısı... Kaç kişi öldü bilinmiyor ki... Ölülerin hesabını tutan yok.

Manilov, Çiçikov'a:

— Değil mi ama? dedi. Ben de öyle tahmin ediyordum. Ölüm orantısı yüksek ama kaç kişinin öldüğü bilinmiyor.

Çiçikov, kâhyaya:

— Öyleyse, lütfen, ölülerin ayrıntılı, adlandırılmış bir listesini yapıver! dedi.

Manilov:

— Evet, adlandırılmış... diye yineledi.

Kâhya:

— Başüstüne! deyip çıktı.

Manilov, kâhya çıkar çıkmaz:

— Bu listeyi niçin istiyorsunuz? diye Çiçikov'a sordu...

Bu soru galiba konuğu biraz zorca bir duruma sokmuştu. Yüzünde bir gerginlik belirdi. Hattâ bundan ötürü kızardı da. Yüzünün gerilmesi herhalde sözcüklerle anlatılması zor bir şeyi açıklamak çabasından ileri geliyordu. Gerçekten de Manilov, o ana kadar kimselerin işitmediği garip, olağanüstü şeyler dinledi.

Çiçikov:

— Nedenini mi soruyorsunuz? Nedeni şu: Köylü satın almak istiyorum, diyerek yutkundu ve sözünü bitiremedi.

Manilov:

— Fakat şunu sormama müsaade eder misiniz? Siz nasıl köylü almak istiyorsunuz? Toprakla mı, yoksa tek başına, topraksız mı? diye sordu.

Çiçikov:

— Hayır, ben öyle değil... Tam köylü değil de... Ölmüşleri almak...

— Ne? Ne dediniz? Affedersiniz. Kulağım biraz ağır işitir de... Garip bir şey söylediniz.

— Ben, yaşıyor görünüp de ölmüş olan köylüleri satın almak istiyorum.

Bu söz üzerine Manilov'un çobuğu yere düştü. Ağzı açık kaldı. Bir zaman öyle durdu. Biraz önce, dostlarla geçen zamanın hoşluğu hakkında konuşan bu iki ahbap, karşı karşıya göz göze, kımıldamadan kaldılar. Hani eski zamanlarda, aynaların önüne karşılıklı konan portreler gibi. Sonunda Manilov, çubu-

ğunu yerden aldı. Doğrulurken de dostunun yüzüne aşağıdan yukarı bir baktı; acaba dudaklarında bir gülümseme var mı? Şaka mı ediyor, diye. Ama konuğun yüzünde böyle bir şey okunmuyordu. Hattâ bu yüz, her zamankinden daha ciddiydi. Bundan sonra Manilov, acaba konuğum birdenbire çıldırmış olmasın, diye düşündü ve korku içinde, dikkatle onun yüzüne baktı. Fakat Çiçikov'un gözleri çok sâkindi. Bu gözlerde, delilerin gözlerindeki o yabanıl, kaygılı parıltıdan hiçbir iz yoktu; her hali rahat ve doğaldı. Manilov, nasıl bir tavır takınmak, ne yapmak gerektiğini düşünmeğe ne kadar çabaladı ise de, ağzında kalan dumanı çok ince bir sütun biçiminde dışarı üflemekten başka yapacak bir şey bulamadı.

Çiçikov, sözünü sürdürerek:

— Benim öğrenmek istediğim asıl şu: Siz bana, böyle gerçekten hayatta olmayıp da yasalarca yaşıyor görünen köylüleri devretmek, satmak ister misiniz? Ya da uygun bulacağınız herhangi başka bir biçimde verebilir misiniz? dedi.

Manilov, o kadar şaşkınlık içindeydi ki, Çiçikov'a bakakalmıştı.

Çiçikov:

— Anlaşılan yanıt vermekte bir güçlüğe uğradınız? diye sordu.

Manilov:

— Ben... Hayır... O değil, diye yanıt verdi. Yalnız, af buyurun... Maksadınızı iyice kavrayamadım. Ben tabiî, sizin her hareketinizde kendini gösteren o yüksek terbiyeyi almadığım için... Güzel ifade etmek sanatına malik değilim... Belki sizin biraz önceki sözlerinizde başka bir şey saklıdır. Siz, belki de güzel olsun diye bu biçim konuşmak lütfunda bulundunuz.

Çiçikov, onun sözünü keserek:

— Hayır, dedi, hayır... Ben düşündüklerimi olduğu gibi söyledim. Yani, gerçekten artık ölmüş olan canları almak istiyorum.

Manilov şaşkına dönmüştü. Bir şeyler yapmak, bir şey sormak gerektiğini düşünüyordu. Fakat ne soracaktı? Hay Allah kahretsin... Bir şey yapamayınca gene duman savurdu. Ama bu kez ağzından değil de, burnundan.

Çiçikov:

— Öyleyse, bir engel yoksa dedi, Tanrının izniyle biz bu alışverişe girişebiliriz.

— Ne? Ölü canlar alışverişine mi?

Çiçikov:

— Yok hayır, dedi, biz onları gene yaşıyorlarmış gibi göstereceğiz. Sayım listesindeki gibi. Ben, yasaların dışına çıkamam. Zaten bundan ötürü memuriyet yaşantımda birçok darbe yedim ya! Ama, rica ederim, görev benim için kutsal bir şeydir. Yasaya gelince, boynum kıldan ince.

Bu son sözler Manilov'un hoşuna gitmişti. Ama gene de işin ruhunu bir türlü kavrayamadığı için, yanıt yerine, tütününü öyle derin derin çekti ki, çubuk bir flüt gibi ötmeğe başladı. Sanki böyle işitilmemiş bir sorun üstüne çubuktan bir düşünce çıkarmak istiyormuş gibi. Ama çubuk sadece gurulduyordu, o kadar...

— Yoksa, kuşkulandığınız bir nokta mı var?

— Yok canım, ne münasebet! Affedersiniz... Maksadım, sizi herhangi bir yoldan eleştirmek değil... Ama, müsaade ederseniz, şu noktayı öğrenmek istiyorum. Deyim yerindeyse, bu işlem Medeni Kanuna ve Rusya'nın gelecek hakkındaki tasarılarına aykırı düşmez mi?

Manilov, bu sözler üzerine başını sallayıp Çiçikov'u anlamlı anlamlı süzdü. Yüzünde, kısılmış dudaklarında öyle derin bir anlatım okunuyordu ki, pek zeki bir bakanın pek karışık bir işle uğraştığı an bir yana bırakılacak olursa, bu duruma belki o zamana kadar hiç kimsede rastlanmamıştır.

Fakat Çiçikov, çok doğal bir eda ile, böyle bir işin,

böyle bir alışverişin Medenî Kanuna ve Rusya'nın gelecek hakkındaki tasarılarına aykırı düşmeyeceğini söyledi. Sonra da, bu işten hazinenin üstelik yararlanacağını, çünkü bu suretle yasal payını alacağını da ekledi.

— Demek sizce...

— Bence pek uygun.

Manilov:

— Ha... Öyleyse başka. Benim buna bir diyeceğim yok, dedi ve tümden sakinleşiverdi.

— Şimdi geriye fiyat bakımından anlaşmak kalıyor.

Manilov:

— Nasıl fiyat bakımından? —diye sordu. Duraklamıştı. Siz yoksa, ömürlerini tamamlamış canlar için para mı alacağını sanıyorsunuz? Böyle garip bir niyetiniz varsa şunu söyleyeyim, bu ölü canları size, karşılığında bir şey almadan veriyorum. Hem bütün satış masraflarını da üzerime alıyorum.

Bu olayların tarihçisi, Manilov'un son sözlerinden sonra konukta büyük bir hoşnutluk uyandığını söylemeyi unutsaydı, herhalde çok yerilirdi. Çiçikov, ciddî, ağırbaşlı bir adam olmasına karşın, bu sözler üzerine az kalsın, teke gibi zıplayacaktı. Bu hareket de, bildiğiniz gibi, ancak en büyük mutluluk anlarında yapılırdı. Çiçikov, koltuğunda öyle bir güçle döndü ki, yastığı kaplayan yünlü kumaş yırtıldı. Manilov bu duruma şaşkın şaşkın bakakaldı. Minnettarlığın etkisi altında Çiçikov o kadar çok teşekkür etti ki, Manilov afalladı, kıpkırmızı oldu. Başıyle: «Estağfurullah» der gibi işaretler yaptı. Sonra, bütün bunların önemsiz şeyler olduğunu, Çiçikov'a karşı duyduğu yürekten yakınlığı, ruhsal manyatizmayı tanıtlamak için bir yol aradığını, ölü canlarınsa ıvır zıvır şeyler olduğunu söyledi.

Çiçikov, onun elini sıkarken:

— Hiç de ıvır zıvır şeyler değil! dedi.

Sonra derin bir ah çekti: Anlaşılan içten itiraflara elverişli bir ruhsal duruma gelmişti. Duygulu bir anlatımla şu sözleri söyledi:

— Ivır zıvır gibi görünen bu hizmetle soysuz sopsuz bir adama ne büyük bir iyilikte bulunduğunuzu bilseniz! Gerçekten, benim başımdan neler geçti, neler çektim. Sanki vahşi dalgalar ortasında bir kayık gibi... Nasıl izlendim!... Nasıl kovalandım?... Ne acılar çektim... Hem de ne için? Doğruluktan ayrılmadığım için, vicdanımın temizliğinden kimsesiz dullara, zavallı öksüzlere elimi uzattığım için...

Çiçikov, bu sözler üzerine, bir damla göz yaşını mendiliyle sildi. Manilov, adamakıllı heyecanlanmıştı. İki dost, uzun uzun el sıkıştılar; susarak birbirlerinin sulanmış gözlerine baktılar. Manilov, bir türlü kahramanımızın elini bırakmak istemiyor ve öyle güçle sıkıyordu ki, Çiçikov, elini nasıl kurtaracağını bilemiyordu. Sonunda hafifçe çektikten sonra satış muamelesini bir an önce bitirmenin çok iyi olacağını, çünkü kendisinin hemen kente dönmesi gerektiğini, söyledi. Şapkasını alıp vedaya kalktı. Birdenbire kendine gelen Manilov:

— Nasıl? Hemen gitmek mi istiyorsunuz? diye korkuyla sordu.

Bu sırada, çalışma odasına bayan Manilov girdi. Manilov, karısına yakınır gibi:

— Lizinka, dedi, Pavel İvanoviç, bizi bırakıyor.

Bayan Manilov:

— Herhalde Pavel İvanoviç'i sıktınız da ondan! diye yanıt verdi.

Çiçikov:

— Hanımefendi, diye söze karıştı ve elini kalbine götürerek, sizinle birlikte geçirdiğim zamanın tadı burada, evet burada kalacaktır, dedi. Emin olunuz, sizinle aynı evde olamasam bile, hiç olmazsa yakın komşu olarak bulunmak benim için en büyük mutluluk olurdu.

Bu düşünceyi çok beğenen Manilov:

— Biliyor musunuz, Pavel İvanoviç, dedi, aynı çatı altında ya da bir karaağacın gölgesinde oturup felsefeye dalsaydık, bir konunun derinine gitseydik, gerçekten ne iyi olurdu!

Çiçikov, göğüs geçirerek:

— Ne diyorsunuz, hayat cennete dönerdi, diye söylendi. Sonra, bayan Manilov'un elini öperek:

— Allahaısmarladık hanımefendi, dedi. Allahaısmarladık sayın dostum. Ricamı unutmayın.

— Emin olabilirsiniz... Sizinle en çok iki gün görüşmeyeceğiz, dedi.

Hepsi birden yemek odasına girdiler. Çiçikov, kolları, burnu kopmuş tahtadan bir süvariyle oynayan Alkit ile Temistoklius'u görünce:

— Allahaısmarladık sevgili yavrularım, Allahaısmarladık çocuklarım... Size bir armağan getiremedim, bağışlayın beni. Çünkü gerçekten sizlerin bu dünyada olduğunuzu bilmiyordum. Ama bir dahaki gelişimde mutlaka getiririm. Sana bir kılıç getireyim mi? İster misin?

Temistoklius:

— İsterim! diye yanıt verdi.

Çiçikov, Alkit'e doğru eğilerek:

— Sana da bir trampet... Trampet, değil mi? diye sordu...

Alkit, başını önüne eğerek mırıldandı:

— Tampet...

— İyi... Sana bir trampet getiririm. Hem öyle güzel bir trampet ki... Artık boyuna tram tram tram, tarr, tarr... Allahaısmarladık canım, Allahaısmarladık.

Bu sözler üzerine çocuğu alnından öptü. Sonra gülümseyerek Manilov'la karısına döndü. Çocukların isteklerindeki masumluk işte ancak bu gülümseyişle analara babalara anlatılır.

Avlu kapısına çıktıkları zaman Manilov:

— Vallahi Pavel İvanoviç, kalsanız iyi olacak... Bakın gökyüzünde bulutlar var, dedi.

Çiçikov:

— Küçük bulutlar canım, diye yanıt verdi.

— Sobakeviç'in yolunu biliyor musunuz?

— Hah, işte ben de onu sormak istiyordum.

— Müsaade ederseniz arabacınıza tarif edeyim.

Manilov, bu söz üzerine arabacıya hep aynı nezaketle yolu anlattı. Hattâ bir ara, «Siz» bile dedi. Arabacı, üçüncü yola sapacağını anlayınca:

— Buluruz beyefendi, diye söylendi.

Çiçikov da uzun süren selâmlar, ev sahiplerinin ayak uçlarına basarak mendil sallamaları arasında uzaklaşıp gitti.

Manilov, uzaklaşan arabayı gözleriyle uzun uzun izleyerek sahanlıkta durdu. Hattâ araba büsbütün gözden yittikten sonra bile piposunu tüttürerek orada biraz daha kaldı. Sonra odasına döndü, sandalyesine oturdu. Konuğunu memnun ettiği için sevindi ve bazı düşüncelere daldı. Düşündükleri onu, başka konulara sürükledi. Manilov da kimbilir ne biçim düşler içine dalıp gitti. Dostlarla bir arada geçen yaşamın hoşluğunu bir arkadaşla bir nehir kıyısında oturmanın vereceği tadı düşünüyor, sonra bu nehir üzerine bir köprü kuruyor, daha sonra kocaman bir konak yaptırıyordu. Öyle büyük bir konak ki, taraçasından Moskova bile görünüyordu. İşte orada akşamları, açık havada oturup çay içiliyor, tatlı konular konuşuluyordu; sonra Çiçikov'la birlikte güzel arabalara binip bir toplantıya gidiyorlardı. Orada ikisi de nezaketleriyle herkesi hayran bırakıyorlar, Çar bile bu iki kişinin dostluğunu öğrenerek onları general pâyesine yükseltiyordu. Manilov, işi daha da ileri vardırdı. Ama bundan sonraki düşünceleri öyle bir durum aldı ki, kendisi bile içinden çıkamaz oldu. Fakat Çiçikov'un o garip dileği birdenbire düşlerini durduruverdi. Aklı bu işe bir

türlü yatmıyordu. Evirip çeviriyor, bir türlü içinden çıkamıyor ve oturup piposunu tüttürüyordu. Bu durum akşam yemeğine değin sürdü.

III

O sırada, Çiçikov, ana yolu tutan arabasına kurulmuş, keyifli keyifli gülümsüyordu. Okur, bir önceki bölümde, onun en çok ilgilendiği konuyu anlamış olmalı. Bundan ötürü, kahramanımızın gene o konuya dalıp gitmesinde şaşılacak bir yan yoktur. Tasarladığı, hesapladığı, düşündüğü şeylerin çok hoş şeyler olduğu yüzünden okunuyordu; çünkü aklından geçirdikleri, her an, keyifli gülümsemelerle yüzünde beliriyordu. Gerçekten öyle dalmıştı ki, Manilov'un evinde gördüğü ikramdan koltukları kabaran arabacının, sol yandaki ata, yampiriye, uyarıcı laflar savurduğunu bile fark etmedi. O at da hani çok bilmiş bir hayvandı, arabayı sözde çekermiş gibi yapıyordu. Oysa bir mahkeme üyesinden satın aldığı için üye diye çağrılan ortadaki kır atla, yanısıra koşan doru, var gücüyle çabalıyorlardı. Bu işten zevk aldıkları da gözlerinden okunuyordu.

Selifan, yerinden doğrulup tembel hayvana kırbacıyle vurarak:

— Ah kurnaz, ah —diyordu—, ama ben senden daha kurnazım. İşini doğru dürüst yapacaksan yap, Alman madrabazı! Gene dorudan iyisi yok vallahi. Görevini bilir. İçimden geldi, yemini biraz çokça vereyim bari. Böyle hayvanı sayarım doğrusu. Üye de uslu akıllıdır hani. E... E... Kulaklarını ne sallıyorsun öyle, budala? Madem sana söylüyorlar, kötü öğüt vermem ben, cahil. Hey... Bak nereye gidiyor?

Hayvanı yeniden kamçıladı.

— Hey... Barbar! diye söylendi, mendebur Bonapart...

Sonra üçüne birden bağırdı:

— Hadi bakalım dilberlerim!

Hayvanların sırtlarını bir defa daha kamçıladı. Fakat bu seferki ceza niyetiyle değil de, hoşnutluğunu göstermek içindi. Atların böylece gönlünü aldıktan sonra, gene yampiriye döndü:

— Yaptıkların gözümden kaçar mı sanıyorsun? diye bağırdı. Sana iyi davranılmasını istiyorsan, doğru yoldan şaşma... Şu beyin adamları da hani çok iyi insanlardı, yok mu? Doğrusu, iyi cinsten adamlarla konuşmasına bayılırım. Öyle bir adam gördüm mü canciğer oldum gitti demektir. Öylesiyle çay içmekten de, öteberi yemekten de haz ederim doğrusu. İyi insana herkes saygı gösterir. Bak, temsil bizim beye... Neden herkes el üstünde taşıyor nu? Çünkü devlet hizmetinde bulunmuş, koleç danışmanı.

Selifan, böyle konuşa konuşa en soyut kavramlara dek varmıştı. Çiçikov, bu sözlere biraz kulak kabartsaydı, kendisiyle ilgili bir sürü şey öğrenmiş olurdu. Ama, kafası kendi işiyle o kadar doluydu ki, ancak şiddetli bir gök gürültüsü onu daldığı düşüncelerinden uyandırdı; etrafına bakmak zorunda kaldı. Gökyüzü baştan başa bulutlarla kaplanmış, tozlu şose yağmur damlarıyla ıslanmıştı. O sırada gök gürültüsü bir daha, hem bu kez daha yakından ve daha kuvvetle duyuldu. Hemen arkasından da bardaktan boşanırcasına yağmur başladı. Damlalar, önce eğri düşüyor, arabanın kapalı bölmesine bir bu yandan, bir o yandan çarpıyordu. Ama sonra sonra yönünü değiştirip tepeden inmeğe ve arabanın üstünde trampet çalmaya başladı. Sular artık Çiçikov'un yüzüne bile geliyordu. O zaman kahramanımız iki yanı görmeğe yarayan iki küçük penceresinin perdelerini kapamak zorunda kaldı. Selifan'a da, daha çabuk gitmesini söyledi. Söylevi yarıda kalan Selifan yitirilecek zaman olmadığını düşündü. Hemen oturduğu yerin altından kurşuni çuhadan yapılmış pis bir şey çıkardı; kolları-

nın üstüne örttü; dizginleri sıkıca kavradı; biraz önceki öğüt dolu sözlerden hoşlanıp gevşeyen, bundan ötürü de nerdeyse duracak kadar ağırlaşan hayvanlara haykırdı. Ama o zamana dek, iki dönemeç mi, üç dönemeç mi geçtiğini bir türlü hatırlayamıyordu. Kafasını yorup, geçtiği yolları bir bir düşündü. Bir hayli dönemeç geçtiğini anladı. Ruslar, kesin karar anlarında yapılması gereken şeyi öyle çokça kafa yormadan buldukları için, Selifan da ilk yol ağzında hayvanlara:

— Hadi dilberlerim! diyerek sağa saptı. Bu yolun nereye götürdüğünü pek de düşünmeden, arabayı alabildiğine sürdü,

Ama, yağmur bulutları adamakıllı yüklüydü. Tozlu yol çarçabuk çamur içinde kalıverdi. Atlar, arabayı zar-zor çekiyorlardı artık. Aradan epey zaman geçtiği halde Sobakeviç'in köyü görünmediği için, Çiçikov, kaygılanmağa başlamıştı. Onun hesabına göre çoktan varmaları gerekirdi oraya. Dört bir yana baktı, zifiri karanlıktan bir şeycikler göremedi. Başını arabadan çıkararak:

— Selifan! diye seslendi.

— Buyur beyim!

— Köy daha görünmedi mi?

— Hayır beyim, görünmedi!

Bundan sonra Selifan, kamçısını sallayarak bir türkü tutturdu. Ama buna türkü demek biraz güç olur. Uzun, sonu gelmez bir şey... Bu türküde her şey, her şey vardı. Atları canlandırmak, yüreklendirmek için bir uçtan bir uca, Rusya'nın her yanında kullanılan bütün sözler bulunduğu gibi, ağzına geliveren her çeşit nitem... Hatta bir ara atlara, «Kâtip» bile dedi.

Bu sırada Çiçikov, arabanın içinde iki yana sallandığını, adamakıllı sarsılmaya başladığını görünce, herhalde yoldan çıktık, sürülmüş bir tarladan geçiyoruz, diye düşündü. Selifan da bunu anlamış olacaktı. Ama ağzı açılmıyordu.

Çiçikov:

— Hey, serseri... Nereye saptın? diye sordu.

— Ne yapayım beyim, havadan. Bir karanlık bastırdı, insan kamçısını bile göremiyor.

Selifan bu sözleri söylerken, araba bir yana yatıverdi. Çiçikov iki eliyle tutunmak zorunda kaldı. İşte ancak o anda Selifan'ın sarhoş olduğunu fark etti.

— Dur, dur! diye bağırdı. Devireceksin...

Selifan:

— Yok beyim, hiç devirir miyim? diye yanıt verdi. Allah göstermesin, kötü şeydir o. Ben de bilirim. Devirir miyim hiç!

Böyle söyleyerek arabayı öbür yana çevirmeğe koyuldu. O kadar da çok döndürdü ki, bu sefer araba o yana yattı. Çiçikov dizleri, elleri üstüne çamura düştü. Selifan hayvanları durdurdu. Ama o durdurmasaydı, atlar kendilerinden duracaklardı. Çünkü, adamakıllı yorgun düşmüşlerdi. Bu beklenmedik olay, Selifan'ı afallatmıştı. Yere atladı, arabanın önünde durdu. Efendisi; çamurdan çıkmaya uğraşırken iki elini beline dayadı; biraz düşündükten sonra, arabaya bakarak:

— Bak, işte devrildi! dedi.

Çiçikov:

— Fitil gibi sarhoşsun sen! diye bağırdı.

— Yoo beyim, hiç sarhoş olur muyum? Yaptığımı, ettiğimi pek güzel biliyorum. Bir arkadaşla iki çift laf attık, o kadar. Eh... İyi bir adama rastlayınca konuşulur elbet. Bu da suç sayılmaz ya! İyi bir adamla iki lokma bir şey yemek...

Çiçikov:

— Ben sana ne demiştim, son içişinde? Ha? Unuttun mu dediğimi? diye bağırdı.

— Yoo, vallahi unutmadım. Unutur muyum hiç. Ben senin ne olduğunu bilirim. Sarhoşluk iyi bir şey değildir elbet, bilmez miyim. İyi bir adamla iki çift laf attım, çünkü...

— Ben sana iyi bir sopa çekersem anlarsın iyi bir adamla iki çift laf atmanın ne demek olduğunu. Kimse alamaz elimden seni.

Selifan, boynu bükük:

— İsterseniz dövün beyim! dedi. Dövün isterseniz, döversiniz elbet. Ağzım var, dilim yok. Hak ettiysem neden dövmeyesiniz? İstediğinizi yaparsınız, efendi hakkı. Köylü kısmını kendine getirmek için arasıra sopa çekmek gerekir. Çünkü köylü kısmı bazan sapıtır. Suçum varsa dövün beni! Neden dövmeyesiniz!

Bu mantık, doğrusu, çürütülecek gibi değildi. Nitekim Çiçikov da hiçbir şey söylemedi. Bereket, o sırada, talih imdada yetişti. Uzaktan bir köpek havlaması duyuldu. Ümitlenen Çiçikov, uşağına, atları sürmesini emretti. Araba yeniden yola koyuldu. Rus arabacısında görme yeteneği yerine iyi koku alma yeteneği vardır. Bundan ötürü, bazan gözünü kapar, var gücüyle sürer arabayı, ergeç bir yere varır. Önünü bile görmeyen Selifan da atları köye doğru öyle isabetle sürdü ki, ancak arabanın okları çite vurup da artık hiçbir yere gitmek kabil olmadığını anlayınca durdu. Çiçikov, yağmakta olan yağmurun kalın perdesi altında, zar-zor, dama benzer bir şey gördü. Bunun üzerine, Selifan'ı, evin kapısını aramaya yolladı. Rusya'da kapıcı yerine bekçi köpeği tutmak âdet olmasaydı bu iş herhalde epeyce uzun sürerdi. Köpekler, Selifan'ın gelişini, öyle bağıra çağıra duyurdular ki, Çiçikov, kulaklarını tıkamak zorunda kaldı. Pencerede bir ışık göründü ve dumanlı bir şerit halinde çitin üzerine düşerek yolcularımıza kapıyı gösterdi. Selifan, kapıyı vurmaya başladı. Çok geçmeden, üstüne kaba-saba bir palto giymiş biri, küçük kapıyı açtı. Efendiyle uşağı, hırıltılı yaşlı bir kadın sesi duydular:

— Kim o? Ne oluyorsun?

Çiçikov:

— Yolcu, valide hanım, yolcu! —diye seslendi—. Müsaade edersen geceyi burada geçirelim.

İhtiyar:

— Amma da adam yahu! dedi. Bu saatte de gelinir mi? Han değil burası, bir hanımefendinin konağı.

— Ne yapalım nineciğim, görüyorsun, yolumuzu şaşırdık. Bu havada bozkırda kalamayız ya!

Selifan da:

— Kalamayız elbet, diye söze karıştı, zifiri karanlık, kötü hava!

Çiçikov:

— Sen kapa çeneni budala! diye bağırdı.

Kadın:

— Peki, kimsiniz? diye sordu.

— Bir soylu nineciğim.

Bu soylu sözü, yaşlı kadını biraz düşündürdü:

— Durun biraz, hanımefendiye haber vereyim, dedi.

Bir iki dakika sonra da, elinde bir fenerle göründü. Kapı açıldı. Başka bir pencerede daha ışık yandı. Avluya giren araba, karanlıkta iyice görünmeyen orta büyüklükte bir evin önünde durdu. Pencereden düşen ışıkla, evin ancak yarısı aydınlanıyordu. Gene bu ışığın yardımıyle evin önünde bir su birikintisi göze çarpıyordu. Yağmur, gürül gürül yağıyor, ahşap dama vuruyor, aşağıya konmuş olan bir fıçıya şırıltılı dereler halinde dökülüyordu. Bu sırada köpekler, çeşitli perdelerden sesler çıkararak kendilerinden geçmişlerdi. Hele bir tanesi, sanki bu iş için kendisine aylık bağlanmış gibi, var gücüyle uzun uzun havlıyordu. Bir başkası, acele acele bağırıyordu. Bu iki ses arasında bir posta arabasının çıngırağı gibi öten, küçük bir köpeğin soprano sesi işitiliyordu. Bütün bunların üstündeyse, herhalde yaşlı ve güçlü bir köpekten çıktığı anlaşılan, bir bas ses yükseliyordu. Bu köpeğin havlaması, konserin en coşkun anında araya karışan kontrabası hatırlatıyordu. Tenorlar, en tiz notayı çıkarmak çabasıyle ayakları ucunda yükselir ve herkes başını yukarıya kaldırıp havaya doğru uzanırken yal-

nız o, tıraşsız çenesini kravatının arkasına gömerek, nerdeyse toprağa dokunacakmış gibi çöke çöke, pencereleri kırarcasına sarsan notasını çıkarır. Böyle mükemmel bir köpek korosuna sahip olduğuna bakılırsa, buranın önemli bir köy olduğuna hükmetmek gerekirdi. Ama, adamakıllı ıslanmış, üşümüş olan kahramanımız, yataktan başka bir şey düşünemiyordu. Araba daha iyice durmadan sahanlığa atladı, sendeledi, az kalsın düşecekti. Önüne, deminkinden daha genç, ama ona pek benzeyen bir kadın çıktı ve Çiçikov'u odasına götürdü. Çiçikov, etrafına bir göz attı. Odanın duvarları eskice, çizgili bir kâğıtla kaplanmıştı; ötede beride, kuş resimleriyle süslü tablolar asılıydı. Pencerelerin arasında, çerçeveleri sarılmış yaprak biçiminde, küçük eski aynalar vardı. Her aynanın arkasında ya bir mektup, ya eski bir iskambil takımı, tahut da bir çorap duruyordu. Duvar saatlerinin kadranları üstünde çiçek resimleri vardı. İşte Çiçikov'un görebildiği bunlardı. Sanki birisi üstlerine bal sürmüş gibi göz kapaklarının birbirine yapıştığını hissediyordu. Bir dakika sonra ev sahibi hanım geldi. Acele giyinmiş, yaşlı bir kadın. Başında bir gece takkesi vardı. Boynuna yün bir atkı atmıştı. Bu kadın, hani şu daima mahsulün kötülüğünden zarara girdiği için yakınıp duran, başını hep bir yana eğmeyi huy edinmiş fakat konsolların çekmelerinde çizgili keselerde azar azar para biriktiren küçük çiftlik sahibi bayanlardandı. Keselerden birinde rubleler, ötekinde yarım rubleler, bir başkasında çeyrek rubleler saklanır, ama gene de ilk bakışta, konsolda çamaşırlardan, geceliklerden, yün yumaklardan bir de sökülmüş eski mantoların kumaşlarından başka bir şey görünmez. Ev sahibi hanımın hırkası, bayramlık çörek, şekerleme yaparken yanar veya zamanla giyilemeyecek kadar eskirse, işte bu kumaşlardan yenisi dikilir. Ama, gerçekte hırka ne yanar, ne de kendiliğinden eskir. Çünkü, ihtiyar, titiz bir kadındır. Onun için de bu sökülmüş mantonun kaderi,

uzun zaman dolapta yatmak, sonunda da başka ötebe-riyle birlikte vasiyete göre dul bir kızkardeşin kızına bırakılmaktır.

Çiçikov böyle zamansız bir ziyaretle rahatsızlık verdiği için ev sahibinden özür diledi. Kadın:

— Hiç de değil, hiç de değil, diye yanıtladı onu. Tanrının işine bakın, ne korkunç havada yola çıkmış-sınız! Ne hava! Ne yağmur! Böyle bir yolculuktan son-ra bir şeyler yemek lâzım ama, kusura bakmayın, geç oldu, hazırlayamayacağız.

O sırada ev sahibinin sözleri ıslık gibi garip bir bir sesle kesildi. Bu, öyle boğuk bir sesti ki, konuk, ürpermekten kendini alamadı. Sanki odaya yılanlar dolmuştu. Çiçikov, başını kaldırıp yukarı bakınca sa-kinleşti. Bu sesin, çalmaya karar veren duvar saatin-den geldiğini anladı. Arkadan bir homurtu başladı, sonunda saat bütün gücünü toplayarak, kırık bir ka-ba, sopa ile vuruluyormuş gibi, ikiyi çaldı. Bu iş bit-tikten sonra, sarkaçlar gene eskisi gibi sağa sola gi-dip gelmeğe başladılar.

Çiçikov, ev sahibine nezaketle teşekkür etti. Hiç-bir şeye ihtiyacı olmadığını, yatmaktan başka bir şey istemediğini söyledi. Rahatsız olmamasını rica etti. Yalnız, hangi semte geldiklerini merak ettiğini, çiftlik sahiplerinden Sobakeviç'in uzak mı, yakın mı olduğu-nu öğrenmek istediğini söyledi. İhtiyar kadın da, «Bu-güne değin böyle bir ad duymadım, hem galiba böyle bir çiftlik sahibi de yoktu» dedi.

Çiçikov:

— Ama, herhalde Manilov'u tanırsınız —diye de-vam etti.

— Hayır! Kim bu Manilov?

— Bir çiftlik sahibi!

— Hayır, hiç işitmedim. Böyle bir çiftlik sahibi yok.

— Peki, buralarda kimler var?

— Bobroş, Svinin, Kanapatiev, Harpakin, Trepakin, Pleşakov...

— Zengin insanlar mı bunlar?

— Öyle pek zengin değil. Kiminin yirmi can kölesi var, kiminin otuz can. Yüz tane olanı yok...

Çiçikov, adamakıllı ıssız bir yere düştüğünü düşündü:

— Kent uzak mıdır buradan? diye sordu.

— Eh... Altmış verst kadar çeker. Çok yazık, size yiyecek bir şey çıkaramıyorum. Çay içmek ister misiniz beyciğim?

— Teşekkür ederim valide hanım, şimdi gözümde yataktan başka bir şey yok.

— Doğrusu, böyle bir yolculuktan sonra insan, yatıp dinlenmek ister. İşte, şu kanapede yatacaksınız. Baksana Fetina! Şilte getir, birkaç yastık getir, çarşaf getir buraya. Hey Tanrım, ne hava! Ne korkunç gök gürültüsü! Yatak odamdaki kutsal resmin önünde akşamdan mum yaktırdım. Aman beyciğim, senin sırtın, yanların, yaban domuzu gibi çamur içinde. Nasıl battın bu çamura?

— Bereket sade üstüm başım çamur oldu, ucuz kurtuldum. Kaburga kemiklerimin kırılmadığına şükür!

— Vah, vah, vah... Sırtını ovsam bari, iyidir.

— Teşekkür ederim, teşekkür ederim. Zahmet etmeyin. Sade, hizmetçi giysilerimi kurutsun, temizleyiversin yeter.

Ev sahibi, elinde mumla sofada görünen kadına seslenerek:

— İşittin mi Fetina? diye sordu.

Fetina kuştüyü şilteyi getirmiş ve iki eliyle yanlarına vura vura odayı tüy tufanına boğmuştu.

— Beyefendinin ceketini, pantalonunu al, hani, rahmetli beyefendinin giysilerinde yaptığımız gibi, önce ateşin önüne koy kurusun, sonra güzel temizle, kalıpla.

Fetina, şiltenin üzerine çarşafları yayıp, yastıkları yerleştirirken:

— Başüstüne hanımefendi! dedi.

Ev sahibi, Çiçikov'a:

— İşte, yatağınız hazır, dedi. Allah rahatlık versin efendim, Allah rahatlık versin. Başka bir şey ister misiniz? Belki yattığın zaman tabanını kaşıtmak âdetindir. Bizim rahmetli efendi başka türlü uyuyamazdı.

Fakat konuk, tabanını kaşıtmak önerisini reddetti. Ev sahibi dışarı çıkar çıkmaz hemen soyunmaya koyuldu. Bütün giysilerini, iç çamaşırlarını Fetina'ya verdi. Fetina da «Allah rahatlık versin» dedikten sonra bütün bu ıslak eşyayı aldı, gitti. Yalnız kalan Çiçikov, hemen hemen tavana dek yükselen yatağa keyifli keyifli baktı. Yatağa girebilmek için bir sandalyeye basıp çıktı. Ama daha yatar yatmaz, şilteler hemen yere kadar indi, sönüverdi. Bu baskıdan ötürü yerlerinden fırlayan tüyler, odanın ortasında uçuştu. Çiçikov, mumu söndürüp basma yorganı üstüne çekti. İki yanını güzelce sardıktan sonra o dakika daldı.

Ertesi sabah oldukça geç uyandı. Güneş perdelerden tam yüzüne vurmuştu. Bütün gece duvarlarda, tavanda sessizce uyuyan sinekler hep birden konuğa döndüler. Biri dudağına kondu, biri kulağına. Biri de tam gözünün bebeğini nişan aldı. Burun deliğinin ta kenarına konmak ihtiyatsızlığında bulunan bir sineğiyse Çiçikov uyku arasında nefesiyle içine çekmişti. Bundan ötürü şiddetle aksırdı ve kendine geldi. Odaya bir göz gezdirdi. Duvarda, kuş resimlerinden başka, Kutuzov'un bir portresiyle imparator Pavel Petroviç zamanındaki göğsü atkılı üniformalardan birini giymiş bir ihtiyarın yağlıboya resmi asılıydı. O sırada saat gene homurdandı ve onu vurdu. Derken, kapıda bir kadın yüzü belirdi. Ama bu yüzün görünmesiyle yitmesi bir oldu. Çünkü, Çiçikov, daha rahat uyumak için üzerinde ne varsa hepsini atmıştı. Uzanan baş ona

tanıdık gibi geldi. Kim olabilir diye düşündü, düşündü. Ev sahibi olduğunu çıkarabildi. Gömleğini giydi. Kurutulmuş, temizlenmiş giysileri yanıbaşında duruyordu. Giyindikten sonra aynanın karşısına geçti. Gene öyle bir aksırış aksırdı ki, yerle bir gibi alçak pencere yanındaki bir babahindi, garip bir dille ona kısa, veciz bir söz söyledi. Belki de, kuşdiliyle: «Günaydın!» demiş olacaktı. Çiçikov da: «Aptal!» diye karşılık verdi. Sonra, pencereye yaklaştı, dışarı baktı. Burası kümes gibi bir yerdi. Çünkü öndeki dar avluda kümes hayvanlarıyle türlü türlü evcil hayvan vardı. Hindilerle tavuklar, sayısız denecek kadar çoktu. Aralarında da, ibiğini sallaya sallaya, başını, sanki bir şey dinliyormuş gibi yana eğmiş bir horoz, düzgün adımlarla dolaşıyordu. Elbet, yavrularıyle birlikte dişi domuz da eksik değildi. Bir çöp yığınını eşeleyen bu domuz arada, civcivlerden birini de yeyiverdi. Sonra, bir şey olmamış gibi, karpuz kabuklarını yutmaya koyuldu. Bu küçük avlu, yahut kümes, bir tahta perdeyle çevrilmişti. Bu tahta perdenin arkasında lahana, soğan, patates, pancar ve başka sebzeler ekili büyük bir bahçe vardı. Sebze bahçesinin içinde yer yer elma, ve benzeri meyva ağaçları yükseliyordu. Ağaçları, saksağanlardan ve bulut halinde oradan oraya kalkıp konan serçe sürülerinden korumak için büyük ağlarla örtmüşlerdi. Gene bu yüzden, uzun sopalar üstüne, elleri açık birkaç korkuluk dikilmişti. Bunlardan birinin başına, ev sahibinin takkelerinden birini geçirmişlerdi. Sebze bahçesinden sonra köylülerin kulübeleri başlıyordu. Bu evler öyle düzenli bir sırada değil de karmakarışık yapılmıştı; aralarında sokak falan da yoktu ama, Çiçikov, içlerinde oturanların halleri vakitleri yerinde insanlar olduğunu anladı. Çünkü hepsi de bakımlı evlerdi. Damlardaki eskimiş çatı kalasları hepsinde yenileriyle değiştirilmişti. Kapılar, hiçbirinde yana yatmamıştı. Çiçikov, pencereden görebildiği, köylülere ait üstü kapalı ambarların çoğunda yeni dene-

bilecek bir, hattâ iki yük arabası görüyordu. Kendi kendine:

«Köyü hiç de küçük değil!» diye söylendi. Sonra da çiftlik sahibi kadınla hemen konuşmaya, onu yakından tanımaya karar verdi. Biraz önce kadının başını uzattığı kapının arasından şöyle bir baktı. Ev sahibinin, çay masasında oturduğunu görünce tatlı, neşeli bir yüzle odaya girdi. Kadın, yerinden doğrularak:

— Günaydın beyciğim, dedi, nasıl uyudunuz mu bari?

Kılığı kıyafeti gecekine göre, epeyce düzgündü. Koyu renkli bir giysi vardı üstünde. Başında gece takkesi yoktu. Ama, boynuna gene bir şeyler sarmıştı. Çiçikov, koltuğa otururken:

— Çok iyi, çok iyi... Ya siz valide hanım? dedi.

— Çok fena beyciğim, çok fena...

— Niye efendim?

— Niye olacak, uykusuzluk... Belime bir sızı saplandı. Bacaklarım, ta topuğuma kadar ağrıdan kırılıyor.

— Geçer, geçer valide hanım. Merak etmeyin.

— Geçer inşallah... Domuz yağıyle oğuyorum, terebentin sürüyorum. Çayı nasıl içersiniz? Şu sürahi de meyvalı votka var.

— Çok güzel, valide hanım, ondan da alayım.

Çiçikov'un, ev sahibi bayanla, Madam Manilov'la olduğundan daha özgür, daha teklifsiz konuştuğunu okuyucu herhalde fark etmiştir. Doğrusunu söyleyeyim, biz kimi konularda yabancıların kâbına varamayız ama, yol yordam bilmek bakımından onları geçmişizdir. Bu alandaki inceliklerimiz, özelliklerimiz saymakla bitmez. Bir Fransız, bir Alman bizim davranışımızın özelliklerini, ayrımlarını ne kadar uğraşsa anlayamaz, kavrayamaz. O bir milyonerle ya da basit bir tütüncüyle konuşurken, birinciye karşı bütün ruhuyle aşağıdan alır, ama sesi de sözü de her ikisine karşı

nerdeyse aynıdır. Bizde ise öyle değil. Bizde öyle olgun insanlar vardır ki, iki yüz can kölesi olan bir çiftlik sahibiyle konuşması, üç yüz köle sahibiyle konuşmasından başkadır. Beş yüz can sahibiyle başka türlü, sekiz yüz can sahibiyle başka türlü konuşur. Yani, bir milyona kadar çıksa gene bazı ayrımlar belli eder. Sözgelişi, bir devlet dairesi düşünelim, elbet burada değil, kafdağının ardında. Bu dairenin de, bir müdürü olacak ya, işte bu müdürün astları yanında nasıl oturduğuna zahmet edip bir kez bakacak olursanız, korkudan ödünüz patlar. Yüzünde gurur, soyluluk... daha neler de neler okunmaz. Al fırçayı, resmini yap. Gerçek bir Prometheus. Hali tavrı kartal gibi, yürüyüşü uyumlu ve ağırdır. İşte, bu kartal, kendi odasından çıkıp bir üstünün odasına yaklaşırken ispinoz kuşuna dönüverir. Evrakını koltuğunun altına sıkıştırıp adımlarını sıklaştırır. Sonra toplum hayatında, bir toplantıda, eğer çevresindekiler küçük rütbedeyse, Prometheus gene Prometheus kalır; ama orada kendinden biraz üstün biri varsa, Prometheus, Ovidius'ün düşünmediği bir metamorfos geçirir. Sinek olur, hattâ sinekten daha küçük bir toz haline gelir. O sırada görseniz:

— Bu İvan Petroviç değil, dersiniz. İvan Petroviç daha uzun boyludur. Oysa bu adam daha kısa, daha zayıf. İvan Petroviç'in sesi kalındır, yüzü gülmez. Oysa bu adam, ne biçim şey anlayamadık, kuş gibi ötüp duruyor. Boyuna da gülümsüyor. Yanına yaklaşınca... A, gerçekten İvan Petroviç'miş! Allah Allah! Allah Allah!

Artık kahramanımıza dönelim. Çiçikov, gördüğümüz gibi, hiç de sıkılmıyordu. Bundan ötürü, eline çay ibriğini alıp, içine biraz meyvalı votka koydu. Sonra şu yolda konuşmaya başladı:

— Valide hanım, köyünüz çok güzel... Kaç can köylü var bu köyde?

— En az seksen kadar var beyciğim, var ama ne-

ye yarar, zaman kötü. Sözgelişi, geçen yıl üzüm öyle fenaydı ki, Tanrı bir daha göstermesin!

— Ama köylülerin görünüşü iyi, kulübeleri sağlam. Adınızı öğrenebilir miyim? Geceyarısı geldiğim için, şaşkınlıktan unuttum.

— Koroboçka... Başkâtip ailesiyim.

— Çok memnun oldum. Ya sizin adınız, babanızın adı?

— Nastasya Petrovna!

— Nastasya Petrovna mı? Güzel bir ad doğrusu! Nastasya Petrovna! Annemin kardeşinin, yani öz teyzemin adı da Nastasya Petrovna'dır.

— Ya sizin adınız ne? Herhalde vergi memurusunuz.

Çiçikov gülümseyerek:

— Hayır, valide hanım, diye yanıt verdi. Hiç de öyle değil. Ben kendi işlerim için gezip dolaşıyorum.

— Ha... Demek öteberi satın alıyorsunuz. Ah ne yazık, balımı yok pahasına tüccarlara sattım. Herhalde benden almak isterdiniz, değil mi?

— Yok, bal almazdım.

— Ee, ne alırdınız? Yoksa kenevir mi? Bakın şimdi kenevirim de çok az. Yarım put kadar bir şey var.

— Hayır, valide hanım, başka şey alırdım. Söyleyin bana, köylülerinizden çok ölen var mı?

Kadın, içini çekerek:

— Oo... Çook, dedi. On sekiz kişi... Hem de tümü iyi, çalışkan insanlardı. Doğrusu sonraları yeni yeni doğumlar olmadı değil, oldu ama, şimdilik bir hayırları dokunmuyor, bacak kadar şeyler. Vergi memuru da geldi, «haydi bakalım, canların vergisini» dedi. Köylüler ölür gider, sen gene sanki hiç ölen yokmuş gibi vergi verirsin... Geçen hafta demirci yandı. Öyle iyi bir demirciydi ki... Hem çilingirliği de vardı.

— Yoksa köyde yangın mı çıktı, valide hanım?

— Tanrı korusun öyle felâketten. Yangın olsa daha kötüydü elbet. Kendi kendine yandı beyciğim. Çok

içmişti, içi tutuşuverdi. Boğazından mavi bir alev çıktı. Yana yana kömür gibi oldu. Halbuki öyle bir demirciydi ki... Şimdi arabamı koşturamıyorum. Kimse hayvanları nallıyamıyor.

Çiçikov göğüs geçirerek:

— Tanrı buyruğu, ne denir? İradesine karşı gelinmez, dedi. Onları bana versenize Nastasya Petrovna!

— Kimleri? Neleri efendiciğim?

— Şunları canım, ölenleri...

— Nasıl? Ölüleri sana nasıl vereyim?

— Basbayağı. İsterseniz satın... Para ile alayım...

— Nasıl olur? Doğrusu hiçbir şey anlamadım. Yoksa ölüleri mezardan mı çıkartmak istiyorsun?

Çiçikov, baktı ki kadın işi kavrayamıyor, konuyu biraz daha açıklamak gerektiğini düşündü. Birkaç, sözle satışın sadece kâğıt üzerinde olacağını ve bu canlar sanki yaşıyormuş gibi muamele yürütüleceğini anlattı. Kadın, gözlerini faltaşı gibi açarak:

— Ölülere ne ihtiyacınız var? diye sordu.

— O benim bileceğim bir iş.

— Ama bunlar ölü!

— Canlı olduğunu söyleyen yok. Size zararlı oluyor bunlar, boş yere vergilerini ödüyorsunuz. Ben sizi bu zarardan, bu sıkıntılardan kurtaracağım, anlıyor musunuz? Hem de üstüne on beş ruble vereceğim. Şimdi anlaşıldı mı?

Kadın, düşüne düşüne:

— Vallahi bilmem ki, dedi, bugüne kadar hiç ölü satmadım.

— Elbet, satsaydınız şaşılacak bir şey olurdu. Yoksa hâlâ, bu ölüler belki bir işe yarar diye mi düşünüyorsunuz?

— Hayır, böyle bir şey düşünmüyorum. Ölü bu, ne işe yarayacak? Hiçbir şeye yaramaz. Zaten beni düşündüren de o ya!

Çiçikov, kendi kendine:

«Galiba kalın kafalı bir kadın!» diye düşündü. Sonra:

— Bakın valide hanım, dedi, bir düşünün: Bu ölüler için, sanki yaşıyorlarmış gibi vergi veriyorsunuz, mahvoluyorsunuz.

Kadın:

— Ah beyciğim, açma o konuyu, dedi. Yüz elli ruble vereli daha iki hafta oldu. Vergi memuruna verilen rüşvet de ayrı.

— İşte görüyorsunuz ya, valide hanım, şimdi düşünün, artık vergi memuruna rüşvet vermeğe lüzum kalmayacak? Artık onların vergisini ben ödeyeceğim, siz değil. Bütün vergileri ben üzerime alıyorum. Masrafını ben ödeyerek onları kendi adıma yazdıracağım, anlıyor musunuz?

İhtiyar, düşünceye daldı. Bu iş ona gerçekten kârlı görünüyordu. Ama, görülmüş, işitilmiş şey değildi bu. Ya bu adam beni aldatırsa, diye korkmaya başladı. Nereden geliyordu bu adam? Hem de gece vakti.

Çiçikov:

— Eee... Valide hanım, el sıkışıp pazarlık edelim mi? dedi.

— Vallahi beyciğim, şimdiye kadar hiç ölü sattığım yok. Bak, canlı olsa başka, canlılardan, iki yıl önce, Protopopov'a satmıştım. İki kız, beheri yüz ruble. Alan çok memnun kaldı. İkisi de öylesine iyi işçi çıktı ki... Kendi başlarına peçete bile örüyorlar.

— İyi ama, biz canlılardan konuşmuyoruz ki. Ben, ölüleri almak istiyorum.

— Biliyorum ama, işte, ilk bakışta korkuyorum, zarar etmeyeyim diye. Belki de beni aldatırsın. Ne bileyim, belki daha fazla eder.

— Dinle valide hanım... Amma da şeysin yahu! Ölü canların ne değeri olacak? Düşün bir defa, bunlar hiçbir şeye yaramaz, hiçbir şeye. Canım, meselâ lüzumsuz, pis bir şey al, ne bileyim, âdi bir bulaşık bezini al. Onun bile bir değeri vardır. Bir kâğıt fabri-

kası bu bezi alır, kullanır. Bu ölü canlarsa bir şeye yaramaz. Değil mi öyle? Neye yarar bunlar?

— Doğru, doğru. Bir şeye yaramaz. İşte benim canımı sıkan da bu ya.

Yavaş yavaş sabrı taşan Çiçikov:

«Amma da kalın kafalı» diye düşündü. «Gel de bununla anlaş. Lânet kadın, ter içinde bıraktı beni.»

Böyle düşünerek cebinden bir mendil çıkardı. Alnında belirmeğe başlayan terleri sildi. Ama Çiçikov'un kızması da yersizdi doğrusu. Saygıdeğer kimi devlet ricali bile, mesele işe dayandı mı, tam Koroboçka gibi davranır. Kafasına bir şey koymasın, kabil değil çıkaramazsın. İstediğin kadar gün gibi ortada tanıtlar göster, para etmez; bütün söylediklerin, ettiklerin bir lâstik top duvardan nasıl gerisin geri sıçrarsa, öyle sonuçsuz kalır. Çiçikov terini sildikten sonra, kadını yola getirmek için başka türlü bir deneme daha yapmaya karar verdi:

— Valide hanım, dedi, ya benim dediğimi anlamak istemiyorsunuz; ya da ille bir şeyler söylemek için böyle konuşuyorsunuz. Ben size para veriyorum; diyorum, beheri için on beş kâğıt ruble. Anlıyor musunuz? Para derler buna. Sokaktan toplanmaz bu. Diyelim balı kaça sattınız? Söylesenize!

— Putunu* on iki rubleye.

— Günaha giriyorsunuz valide hanım, on iki ruble olur mu hiç?

— Vallahi on iki rubleye sattım.

— Peki canım, neyse. Ama bal o. Belki bir yıla yakın uğraştınız, didindiniz, çalıştınız da öyle topladınız. Oraya buraya koştunuz. Bütün kış mahzende baktınız arılara. Ölü canlara gelince, onların bu dünya ile bir ilgileri kalmamış ki. Bu işte ne yoruldunuz, ne bir şey. Ölü Canların bu dünyadan göçmeleri, göçtükleri için de sizi zarara sokmaları Tanrının buyruğu imiş. Oysa bal işinde o kadar çalışmanıza, çabalama-

* Bir put, 16,38 kilogram.

nıza karşılık, on iki ruble almışsınız. Bu işteyse, elinizi oynatmadan on iki değil, on beş ruble alıyorsunuz. Hem de gümüş değil gıcır gıcır mavi kâğıtlar.

Bu kadar kuvvetli tanıtlar karşısında Çiçikov, kadının artık direnmeyeceğine inanıyordu. Kadınsa:

— Doğru ama, benim gibi tecrübesiz, dul bir kadına garip geliyor işte, dedi. En iyisi, biraz bekliyelim; belki daha başka tüccarlar da gelirse piyasayı öğrenirim.

— Ayıp bu yaptığınız, valide hanım, ayıp vallahi... Nasıl söz bu? Aklınızı başınıza toplayın yahu. Ölüleri kim satın alır? Satın alsa ne yapar? Ne işe yarar?

İhtiyar kadın:

— Belki de, olur ya, bakarsınız çiftlik işlerine yarar, dedi.

Ama daha sözünü bitirmeden ağzı açık, Çiçikov'un ne diyeceğini öyle korkuyla beklemeğe başladı.

— Ne? Ölüler, çiftlik işlerinde ha? Amma da laf! Yoksa, sebze bahçenizdeki serçeleri ürkütmek için korkuluk diye mi kullanacaksınız?

Kadın istavroz çıkararak:

— Neler söylüyorsun, dedi. Allah saklasın!

— Ya ne yapacaksın? Zaten kemikleri, mezarları burada size kalıyor. Satış sadece kâğıt üzerinde olacak. Buna ne buyurulur? Hadi bakalım, bir şey söyleyin!

Kadın, yeniden düşünceye daldı:

— Ne düşünüyorsunuz Nastasya Petrovna?

— Vallahi, ne diyeyim, bilemiyorum. Gelin size kenevir satayım, daha iyi.

— Ne yapayım ben keneviri? Ben sizden başka şey istiyorum. Siz bana kenevir sokmağa çalışıyorsunuz. Kenevir, kenevirdir. Başka bir gelişimde onu da alırım. Ben şimdi bu işte ne diyeceğinizi öğrenmek istiyorum Nastasya Petrovna!

— Vallahi çok acayip bir alışveriş. Bu yaşıma geldim, böyle bir şey duymadım.

Artık sabrı bütün bütün tükenen Çiçikov, hiddetle sandalyesini devirdi. Kadına:

— Şeytan çarpsın seni! diye bağırdı.

Şeytan lâfını duyunca ev sahibinin ödü kopmuştu. Yüzü sapsarı oldu:

— Aman ayağının altını öpeyim, o adı ağzına alma, diye haykırdı. Daha iki gece önce melûn, rüyama girdi. Bir akşam, duadan sonra, nasılsa iskambil falı açayım, dedim. Allah ceza olarak onu musallat etti başıma. Aman, öyle korkunçtu ki... Boynuzları öküzünkinden uzun.

— Düşlerinize şeytanların dolmadığına şaşarım. Bir din kardeşiniz geliyor, size insanlık adına yardım etmek istiyor. «Sıkıntı içinde kalmış dul bir kadın» diye düşünüyor. Ama, ne haliniz varsa görün artık. Köyünüz de, siz de yerin dibine batın!

İhtiyar kadın, konuğuna korkuyla bakarak:

— Aman neler söylüyorsun! dedi.

— Elbet söylerim, başka söyleyecek lâf kalmadı ki. Darılmayın ama, hani sokak köpeği samanın üstünde yatmış ne kendi yer, ne bırakır başkası yesin! İşte o hesap bu. Ben asıl sizden çeşitli çiftlik ürünleri almak istiyordum. Çünkü devlet müteahhitliği yaparım.

Çiçikov, yalan söylüyordu. Hem de hazırlanmadan. Lâf olsun diye, kendiliğinden. Ama bu sözler ona hiç beklemediği bir başarı sağladı. Devlet müteahhitliği sözü Nastasya Petrovna'yı allak bullak etmişti. Nerdeyse yalvarır gibi bir sesle:

— Canım, ne var bu kadar kızacak? diye söylendi. Bilseydim çarçabuk sinirlendiğini, hiç uzatır mıydım?

— Elbet sinirlenirim. Sinek küçüktür ama, mide bulandırır.

— Hadi, peki, peki. Ölüleri on beş rubleye bırakıyorum ama, öteki işlerde beni unutma ha? Çavdar

unu, et, yulaf almak istersen artık o hesapta beni yormazsın sanırım.

— Merak etmeyin, unutmam.

Çiçikov, yüzünde üç yoldan akan terleri sildi. Sonra da kadına, şehirde bir vekili ya da satış işleri ve buna bağlı muameleler için görevlendireceği bir tanıdığı olup olmadığını sordu.

Koroboçka:

— Var elbet, dedi. Bizim başpapaz Kiril Babanın oğlu, hükümette çalışır.

Çiçikov, bayan Koroboçka'dan bu adama bir vekâletname yollamasını rica etti. Sonra da, kadına zahmet olmasın diye, mektubu kendisi yazmaya koyuldu. O sırada bayan Koroboçka:

«Bu adam benden devlet için un, hayvan falan alırsa iyi olur» diye düşünüyordu. «Biraz suyuna gitmek lâzım. Dün geceden biraz yufka kalmıştı. Gidip Fetina'ya söyleyeyim de börek yapsın. Bir de yumurtalı pasta yaparsam fena olmaz. Burada pasta iyi oluyor, hem de hiç vakit almıyor.»

Kadın, bu düşüncelerini gerçekleştirmek ve mutfakta öteki işleri tamamlamak için hemen dışarı çıktı. Çiçikov da geceyi geçirdiği salonda bulunan sandığından lüzumlu evrakı çıkarmaya gitti. Salon derlenip toplanmıştı. O az bulunur kuştüyü şilteler kaldırılmıştı. Kanapenin önünde üstü örtülü bir masa duruyordu. Çiçikov, çekmeyi bu masanın üstüne koyduktan sonra biraz dinlenmek için arkasına yaslandı. Doğrusu dinlenmesi de gerekliydi. Çünkü, üstünde ne varsa, gömleğinden çorabına kadar, ter içinde kalmıştı. Vücudu da sanki nehre girmiş gibi, sırılsıklamdı. Biraz dinlendikten sonra,

— Allahın belâsı karı, canımı çıkardı, diye söylenerek çekmeyi açtı.

Yazar, bu çekmenin biçimini, içinin ayrıntılarını, öğrenmek isteyen meraklı okurlar bulunduğuna inanmaktadır. Öyleyse bu okurların merakını neden gi-

dermeyelim. Önce, çekmenin ortasındaki sabun kalıbından işe başlayalım. Bu sabun kalıbının çevresinde usturalar için altı, yedi dar yer ayrılmıştı. Daha sonra mürekkep şişesi ve rıh kutusu için bir bölme geliyordu. Kalemleri koymak için oyuklarla mühür mumları ve daha uzunca bir yer isteyen bütün bu şeyler oradaydı. En sonra kartvizitler, ölüm ilânları, tiyatro biletleri ve Çiçikov'un anı olarak sakladığı ufak tefek şeyler için ayrılmış, kapaklı kapaksız, çeşit çeşit küçük bölmeler geliyordu. Kutunun bütün bu üst bölümü çekip çıkarılabilecek şekilde yapılmıştı. Altında kâğıtlar için bir yer vardı; bir de para kutusu saklıydı. Bu kutu, bellisiz bir şekilde, yandan çekilebiliyordu. Ama çok hızla açılıp kapandığı için, içinde ne kadar para bulunduğunu kesin olarak söylemek hiçbir zaman mümkün değildi. Çiçikov, hemen işe koyuldu. Kalemini açtı ve yazmaya başladı. O sırada ev sahibi bayan odaya girdi. Çiçikov'un yanında bir iskemleye otururken:

— Aman ne güzel çekmece bu beyciğim!, diye söylendi. Herhalde, Moskova'dan aldınız, değil mi?

Çiçikov, yazısına devam ederek:

— Evet, Moskova'dan, diye yanıt verdi.

— Nasıl anlarım. Malın iyisi orada. Üç yıl önce kızkardeşim, çocuklar için birer çift kışlık pabuç getirmişti. İşte onlar da böyle hârika cinstendi. Hâlâ giyerler. Ay, ne güzel damgalı kâğıtlarınız var. — Bunu söylerken, kutuya merakla bakıyordu. Gerçekten de içinde epey damgalı kâğıt vardı —. Bari bir tane de bana hediye edin! Kimi zaman mahkemeye bir dilekçe vermek gerekiyor, üstüne yazı yazılacak kâğıt yok.

Çiçikov karşılık olarak, o kâğıtların bu maksatla kullanılamayacağını, bunların dilekçe kâğıtları olmadığını, köle satın alma muamelesine yaradığını söyledi. Ama kadını memnun etmek için gene de bir ruble değerinde bir damgalı kâğıt verdi. Biraz sonra mek-

tubu bitirince imzalaması için kadına uzattı ve köylülerinin bir listesini vermesini ondan rica etti. Ama, hemen anlaşıldı ki, böyle bir liste hiçbir zaman tutulmamıştı. Bunları öğrenmenin tek yolu kadının bilgisine başvurmaktı. İhtiyar, gerçekten de köylülerin adlarını ezbere biliyordu. Çiçikov:

— Söyleyin, yazayım, dedi.

Kimi adlar, özellikle lâkaplar kahramanımızı şaşkınlıktan şaşkınlığa düşürüyordu. Bunlardan bir kısmını yazmadan önce, şöyle bir duralıyordu. Hele birinde adamakıllı afalladı: Peter Saveliev Neuvajhai Korıto.

Çiçikov:

— Makara gibi isim! diye mırıldandı.

Bir köylünün göbek adına Korovikirpiç (İnek tuğlası) sözcükleri eklenmişti. Bir başkasının adı da düpedüz Koleso İvan (Tekerlek İvan)dı. Neyse, liste tamamlandı. Kahramanımız da derin bir soluk aldı. Derin soluk aldığı için de burnuna bir kızartma kokusu geldi.

Ev sahibinin:

— Buyurun, bir parça bir şey yemez misiniz? diye mırıldandığını duyan Çiçikov, başını kaldırdı, baktı; masanın üzerinde mantar, gözleme, et ve çeşit çeşit börekler hazırlanmıştı. Bu böreklerin kimi soğanlı, kimi peynirli, kimi maydanozlu, kimi de Tanrı bilir neliydi.

Ev sahibi:

— Şu taze yumurtalı börekten bir tadın bakalım! diye sözünü sürdürdü.

Çiçikov tepsiye uzandı ve yarısından biraz çoğunu yedikten sonra, böreği övmeğe başladı. Gerçekten de çok lezzetliydi. Hele o kadar yorgunluktan ve ihtiyar kadınla yaptığı anlaşmadan sonra ona daha da lezzetli gelmişti.

Kadın:

— Birkaç gözleme buyurmaz mısınız? dedi.

Çiçikov, bu ikrama, üç parçayı eline alıp katlayarak ve erimiş tereyağına batırarak tümünü ağzına götürmekle karşılık verdi. Sonra ağzını, ellerini peçeteye sildi. Bu usulü daha üç kez yeniledi. Sonunda, ev sahibinden briçkanın hazırlanmasını rica etti. Ev sahibi, Fetina'ya gerekli buyruğu verdikten sonra dönüşte bir tabak daha sıcak gözleme getirmesini söyledi.

Gözlemeler gelip de Çiçikov ikinci kez bu nefis yemeği ağzına atarken:

— Gözlemeleriniz gerçekten nefis! dedi.

Kadın da:

— Doğrusu burada iyi yapıyoruz, diye yanıt verdi. Ama işte felâkete bakın ki, hasat kötü, un pek bol değil...

Sonra, Çiçikov'un kasketine uzandığını görünce:

— Neden öyle acele ediyorsunuz beyciğim? dedi. Daha briçka hazır değil!

— Neredeyse hazır olur, madam, neredeyse hazır olur. Benimkilerin elleri çabuktur.

— Nasıl isterseniz efendim. Aman, şu devlet alımı işinde beni unutmazsınız, değil mi?

Çiçikov, hızlı hızlı sofaya doğru yürürken:

— Hayır, hayır, söyledim ya, elbet, hiç unutmam diye karşılık verdi.

Ev sahibi, ardı sıra giderken:

— Domuz yağı almaz mısınız benden? diye sordu.

— Domuz yağı mı? Aa, elbet. Neden almayalım? Yalnız, yalnız... Bunu başka bir zamana bırakalım.

— Noel'e kadar bir miktar hazırlarım ben.

— Olur, olur madam, domuz yağı da alırız.

— Hem, belki kuştüyü de istersiniz değil mi? Ermiş Filip perhizine kadar bende epeyce olur.

— Çok iyi, çok iyi madam.

İhtiyar kadın, kapının önüne vardıkları zaman:

— Bakın, gördünüz mü, dedi, briçka hazır değil.

— Şimdi hazırlanır, şimdi hazırlanır. Yalnız, ana

yola nereden çıkacağız? Söyler misiniz?

— Nasıl anlatayım? Tarifi güç. Birçok dönemeç var. İsterseniz, yanınıza bir kız vereyim de size yolu göstersin, olmaz mı? Arabacının yanında oturacak bir yer vardır elbette.

— Olmaz olur mu? Var.

— Şimdi birini bulayım size. Yolu bilir. Sakın kızı kaçırayım demeyin... Geçenlerde tüccarlar birini kaçırdılar da...

Çiçikov, bu konuda ev sahibine gerekli güvenceyi verince kadın rahatladı. Avluyu teftişe koyuldu. Elinde, tahtadan bir tas balla çıkagelen kâhya kadına gözlerini dikti. Sonra, kapıda görünen bir köylüye baktı ve böylece, yavaş yavaş kendini günlük yaşantısına kaptırdı.

Peki ama, Koroboçka ile bu kadar uğraşmaya değer mi? Onu da, madam Manilov'u da, çiftlik yaşamını da; tümünü bir yana bırakalım. Ne tuhaf kurulmuş şu dünya. Bir şeyin üzerinde çokça durdun mu, neşeli şeyler hüzün vermeğe başlar ve Tanrı bilir, insanın aklına neler gelir! Daha ileri giderek, şu bayan Koroboçka'nın yeri çok mu aşağıdır? Onunla bayan Manilov arasında gerçekten büyük bir fark var mıdır? Onunla bayan Manilov arasında... Hani şu, hallarla süslü, demir parmaklıklı güzel bir merdiveni olan soylu konağının duvarları arasına gömülmüş bir halde gördüğümüz bayan Manilov; hani şu, vaktinin çoğunu yarı okunmuş kitaplar arasında esneyerek veya zekâsını, önemli düşüncelerini bir daha gösterebilmek için soyluların ziyaretlerini bekleyerek geçiren bayan Manilov. O, önemli dediğimiz düşünceleri de, yönetim işindeki bilgisizliği yüzünden o kadar berbat bir duruma gelen malikânesinin, evinin gidişatıyle değil de, Fransa'da ne gibi siyasal devrimler hazırlanıyor veya yeni moda Katoliklik ne durumdadır cinsinden, bir hafta önce kentte moda olmuş kimi konularla ilgilidir. Canım, bırakalım artık bu şeyleri. Niçin

boyuna onlardan konuşuyoruz? Niye neşeli, boş, düşüncesiz anlarımız içinde, birdenbire, bu anlara yabancı, bambaşka bir yol açılıveriyor? Daha biraz önceki gülümseme silinmeden, işte yüzümüz değişiverdi, başka bir ışıkla yandı.

Çiçikov, yaklaşan briçkayı görerek:

— Ha, bizim araba! diye bağırdı Sonra, «ah, seni gidi ahmak» diye Selifan'a doğru yürüdü. Neredeydin? Neden geç kaldın? Dün gecenin buharı başını döndürdü galiba!

Selifan cevap vermedi.

Çiçikov:

— Allahaısmarladık valide hanım! diye seslendi. Hani, nerede, o yanımıza vereceğiniz kız?

Ev sahibi, giysisi evde boyanmış kumaştan, ayaklarıysa çizme gibi çamur içinde on bir yaşlarında bir kıza:

— Buraya gel, Pelageya! diye bağırdı. Buraya gel! Beyefendiye yol göstereceksin.

Selifan, kızın arabaya binmesine yardım etti. Kız, basamağa bir ayağını atınca bastığı yeri çamura buladı. Sonra daha yukarı çıkarak arabacının yanındaki yere geçti, oturdu. Çiçikov da onun arkasından basamağa bastı. Oldukça ağır olduğu için arabayı sağa doğru yatırdı. Sonra yerine yerleşti:

— Hah, tamam, dedi, hadi Allahaısmarladık valide hanım...

Ve atlar yola koyuldu.

Selifan, bütün yol boyunca neşesiz görünüyordu. Ama işine çok dikkatliydi. Bir suç işlediği, ya da sarhoş olduğu zamanlar böyle bir hal takınırdı. Atlar, şaşılacak kadar iyi tımar edilmişti. Sonra hamutlardan biri güzelce onarılmıştı. Oysa bu hamut o güne kadar öyle yırtık pırtıktı ki, derinin arasından tahtalar görünüyordu. Selifan, bütün yol boyunca hep sustu. Atlara çıkıştığı falan da yoktu. Sadece kırbacını şaklatmakla kalıyordu. Oysa Kula'nın öğüde gereksi-

mesi vardı. Gelgelelim dizginler konuşkan arabacının elinde tembel tembel duruyor, kırbaç da lâf olsun diye atların sırtında geziniyordu. Ağzından sadece şu biteviye tatsız sözler dökülüyordu:

— E... E... Karga! Esne bakalım, esne...

Hani şu, mahkeme üyesinden alındığı için üye diye çağırılan atla, doru at bile tatlı, güzel bir lâf işitmedikleri için neşeli değillerdi. Dolgun, etli yerlerinde acı darbeler hisseden yağız at ise, kulaklarını kısmış, kendi kendine: «Bu da amma azıttı» diye düşünüyordu. «Vuracağı yeri ne de iyi bilir. Düpedüz sırta değil de, en nazik yerlere vurur. Ya, kulaklarıma dokunur, yahut da karnımın altını kamçılar...» Selifan, yağmurdan pırıl pırıl parlayan taze tarlalar arasındaki simsiyah yolu kamçısıyle yanında oturan küçük kıza gös tererek:

— Sağa mı sapacağız? diye sordu.

Kız:

— Hayır, hayır, ben gösteririm, dedi.

Biraz daha gittikten sonra, Selifan:

— Ee... Ne yana? diye sordu.

Kız, eliyle göstererek:

— Şu yana! dedi.

— Ah seni gidi... İşte o yan sağ yan... Daha sağını solunu bilmiyorsun.

Hava güzeldi ama, toprak o kadar çamur olmuştu ki, tekerlekleri bata-çıka tümden çamura bulandığı için, araba adamakıllı ağırlaşmıştı. Üstelik, toprak killi ve yapışkandı da. İşte bu yüzden, ikindiden önce köy bölgesini aşamadılar. Yanlarında kız olmasaydı bu kadar bile yol alamayacaklardı. Çünkü yollar, bir torbadan dökülen yengeçler gibi dört bir yana dağılıyordu. Araba yanlış yola sapsa suç Selifan'a yüklenemezdi. Biraz sonra kız, eliyle uzakta bir kapıyı göstererek:

— İşte yol bu! dedi.

Selifan:

— Ya orası ne? diye sordu.

— Meyhane!

Selifan:

— Artık biz gideriz. Sen eve dön diyerek arabayı durdurdu. Kızın inmesine yardım etti. Sonra da:

— Hadi bakalım, kara bacak! dedi.

Çiçikov, kıza bir bakır mangır verdi. O da arabacının yanında oturduğundan memnun, koşa koşa uzaklaştı.

IV

Meyhaneye varılınca, Çiçikov, hem atlar dinlensin, hem de biraz bir şeyler yiyelim de gücüm yerine gelsin diye arabayı durdurttu. Yazar bu gibi insanların iştahını, midesini kıskandığını itiraf eder. Bir de bütün günlerini, yarın hangi yemekleri yiyelim, öbür gün yemeği nasıl düzenleyelim diye tasarılar kurmakla geçiren Petersburg'un, Moskova'nın kimi önemli kişileri vardır ki, sofraya oturmadan türlü ilâçlar yutar ve yemekte istiridye, deniz örümcekleri gibi acayip şeyleri mideye indirirler ama, sonunda da tedavi için Karlspat'ın veya Kafkasya'nın yolunu tutarlar; yazarın; pek aklı ermez bu gibilerin işine. Bu adamlar onda hiç de gıpta uyandırmamıştır. Fakat orta halli kimseler bir istasyonda jambon, ötekisinde süt domuzu, üçüncüsünde mersin balığı, ya da sıcak sıcak soğanlı sucuk yedikleri halde, sonunda sanki hiçbir şey yememiş gibi, istedikleri zaman masanın başına geçer ve iştahımız açılsın diye içinde çeşit çeşit balık bulunan bir çorbayı mideye indirirler. İşte bu gibi insanların iştahı, gerçekten gıpta edilecek bir Tanrı vergisidir. Oysa o önemli kişilerin çoğu şu orta halli adamınki gibi bir mideye sahibolmak için gerek Avrupa'dan gelme, gerek Rusya'da olan en son araçlarla yetkinleştirilmiş ipotekli veya ipoteksiz çiftliklerinin de, köleleri-

nin de yarısını seve seve gözden çıkarmağa hazırdır lar. Ama ne para, ne de kusursuz olsun olmasın, bütün çiftlikler orta halli adamın midesini satın alamaz.

Ahşap, kararmış meyhane, Çiçikov'u, eski kilise şamdanlarına benzer ahşap sütunlar üzerinde duran dar fakat konuksever saçağı altına aldı. Burası bildiğimiz bir Rus kulübesine benziyordu. Elbet, biraz daha büyükçeydi. Damın altında, pencere pervazlarında yaş ağaçtan yapılmış oymalı kornişler, meyhanenin kararmış duvarları üzerinde canlı canlı parlıyordu. Pancurlarda çiçek resimleri vardı.

Çiçikov, dar, tahta merdivenden yukarı, geniş sofaya çıkınca alacalı basma entari giymiş, gıcırdayan kapıyı açmakta olan şişman bir yaşlı kadınla karşılaştı.

Kadın:

— Böyle buyurun! dedi.

Yol boyunca sık sık rastlanan o küçük ahşap meyhaneler de boyuna gördüğümüz bütün o eski dostlar içerdeydi: Beyaz bir semaver, çam tahtasından kaymak gibi duvarlar. Bir köşesinde çaydanlıkla çay fincanları duran üçgen bir dolap; kutsal tasvirlerin önünde, mavili kırmızılı kordelâlarla asılmış, küçük, yaldızlı, porselen yumurta fincanları, yeni doğurmuş bir kedi, iki göz yerine dört göz, yüz yerine de hamur gibi bir şey gösteren bir ayna ve gene kutsal tasvirlerin önünde, koklamak isteyenleri aksırtan kupkuru, kokulu otlarla karanfil demetleri vardı. Çiçikov, yanında duran köylü kadına:

— Süt domuzu var mı? diye sordu.

— Var.

— Yanında bayır turpu var mı? Kremalı.

— Yanında bayır turpu var. Kremalı.

— Getir bakalım.

Kadın, hemen işe koyuldu. Tabak getirdi, kurumuş ağaç kabuğu gibi dimdik duran, kolalı bir peçete getirdi. Arkadan, kemik sapı gibi sararmış, çakı gibi

küçük bir bıçakla iki dişli bir çatal ve masanın üstünde bir türlü düz durmayan bir tuzluk getirdi. Kahramanımız, âdetince, hemen ihtiyarla konuşmaya başladı. Meyhaneyi kendi mi işletiyor? Yoksa başka bir sahibi mi var? Kazancı nedir? Oğullarıyle beraber mi oturur? Büyük oğlu evli mi, bekâr mı? Aldığı kız esaslı bir drahoma verdi mi, vermedi mi? Kayınbaba bu işten memnun oldu mu, olmadı mı? Yani, kısacası hiçbir şey kaçırmadan sordu, soruşturdu. Elbet o bölgede oturan çiftlik sahiplerinin kimler, ne biçim insanlar olduğunu da anlamak istedi. Türlü türlü çiftlik sahibi bulunduğunu öğrendi: Blohin, Poçitayev, Milnoy, Albay Çeprakov, Sobakeviç.

Çiçikov:

— Ha... Sobakeviç'i tanıyor musunuz? diye sordu.

Kadının cevaplarından Manilov'u tanıdığını ve Manilov'un Sobakeviç'ten daha ince bir adam olduğunu öğrendi. Çünkü Manilov, meyhaneye geldiği zaman tavuk kızartması, dana eti ister, koyun ciğeri varsa ondan da getirtir, hepsinden biraz tadardı. Sobakeviç ise bir tek yemek ister, sonuna kadar siler süpürür, üstelik aynı para ile o yemekten bir tabak daha getirtirdi.

Çiçikov, böyle konuşa konuşa süt domuzunun son parçasını bitirirken meyhaneye yaklaşmakta olan bir arabanın tekerlek gürültüsünü duydu. Pencereden baktı. Üç at koşulmuş güzel bir briçka gördü. Arabadan iki adam indi. Biri, sarı saçlı, uzun boylu, öteki kısa boylu, esmerdi. Sarı saçlısı, koyu mavi bir palto giymişti. Esmer, kısa boylunun üzerinde de daha sade çizgili bir palto vardı. Uzaktan bir araba daha geliyordu. İçinde kimse yoktu; uzun yeleli dört atla çekiliyordu; hamutları yırtık, dizginleri iptendi. Sarı saçlı hemen merdivenden yukarı çıktı. Esmer olanıysa biraz geri kaldı. Uşakla konuşup arkalarından gelen briçkaya birtakım işaretler yaparak içinde bir şeyler aradı. Sesi Çiçikov'a yabancı gelmedi. Kahramanımız

ona bakarken, sarı saçlı kapıyı açıp içeri girdi. Uzun boylu, zayıf yüzlü küçük sarı bıyıklı bir adamdı. Yanık yüzünden dumana alışık olduğu anlaşılıyordu. Elbet, barut dumanına değil, tütün dumanına. Çiçikov'u kibarca selâmladı. Çiçikov da öyle karşılık verdi. Artık bu selâmlaşmadan sonra derhal konuşup dost olmamaları için ortada hiçbir neden yoktu. Çünkü kapı açılmıştı. Üstelik ikisi de nerdeyse aynı anda, bir gün önceki yağmurdan sonra tozların basıldığını söylemişler ve artık serin havada yolculuğun daha hoş olacağından ötürü hoşnutluklarını belirtmişlerdi. O sırada yolcunun esmer arkadaşı odaya girdi. Kasketini masanın üstüne fırlattı. Eliyle gür, siyah saçlarını kabadayıca taradı. Yeni gelen, orta boylu, sağlam yapılı, dolgun kırmızı yanaklı dişleri kar gibi beyaz, kömür gibi kara çatal sakallı bir adamdı. Turp gibiydi, yüzünden kan damlıyordu.

Çiçikov'u görünce, iki elini açarak:

— Maşallah! diye bağırdı. Tesadüfe bak yahu!

Çiçikov, Nozdriev'i tanıdı. Onunla savcının evinde yemekte bulunmuşlardı. O gün Nozdriev birkaç dakika içinde Çiçikov'la arkadaşlığı öyle ilerletmişti ki, kahramanımızla durup dururken «Sen» diye konuşmağa başlamıştı.

Nozdriev:

— Nereye gidiyorsun? diye sordu ve yanıt beklemeden, ben panayırdan geliyorum, dedi. Kutlayabilirsin beni. Kumarda yutuldum. İnan olsun, hiç böyle yutulduğum olmamıştı. Köylülerden hayvan tutmak zorunda kaldım. Bak, pencereden bak.

Böyle söyleyerek Çiçikov'un başını öyle bir eğdi ki, bizimki az kalsın kafasını çerçeveye vuruyordu.

— Gördün ya, ne kötü şeyler. Zar-zor getirebildiler melûnlar. Ben de bu arkadaşın briçkasına geçtim.

Nozdriev, bu sırada arkadaşını parmağıyle gösteriyordu:

— Ha... Galiba daha tanışmıyorsunuz. Kayınbi-

raderim Mijuyef. Bu sabah hep senin lâfını ettik. Bak görürsün dedim ona, Çiçikov'a mutlaka rastlayacağız. Ah kardeşim bilsen nasıl yutuldum. Yalnız atı değil, üzerimde ne var ne yok, hepsini verdim. Saati, kösteği, hepsini, hepsini...

Çiçikov baktı, gerçekten saati de, kösteği de yoktu. Hattâ çatal sakallarından biri, ötekinden daha kısalmış gibi geldi ona.

Nozdriev, sözüne devamla:

— Oysa cebimde daha yirmi ruble olsaydı... Sade yirmi ruble çok değil... Bütün kayıplarımı çıkardıktan sonra, namusum üzerine söylüyorum, cüzdanıma üstelik otuz bin ruble koyardım.

Sarı saçlı:

— Öteki sefer de böyle söylüyordun ama, üstelik benden aldığın elli rubleyi de yitirdin, dedi.

— Yitirmezdim, vallahi yitirmezdim. Bir budalalık yapmamak koşulu ile yitirmezdim. O körolası yedili çıkmasaydı paraların tümünü toplayacaktım.

Sarı saçlı:

— Ama toplayamadın işte! diye yanıt verdi.

— Toplayamadım, çünkü sırasında oynayamadım. Sanki o binbaşı iyi mi oynuyor sanıyorsun?

— İyi kötü... Ama seni yendi ya!

— Ne çıkar canım. Ben onu gene yenerim, görürsün bak. Hele duble oynamaya kalksın da, görürsünüz, nasıl oyuncu olduğumu. Ama kardeşim Çiçikov, panayırın ilk günleri ne güzel geçti bilsen. Doğrusu harikaydı panayır, harika. Tüccarlar bile, hiç böyle kalabalık görmedik, dediler. Köyden ne getirdimse tümünü iyi fiyatla sattım. O ne âlemdi kardeş. Vallahi hatırıma geldikçe... Allah belâmı versin, senin bulunmadığına çok üzgünüm yani. Bak, bir düşün, panayıra üç kilometre ötede bir süvari alayı vardı; Tanrı seni inandırsın, alayın bütün subayları, kırk elli kişi, tümü kentteydi. Bir içmeğe başladık kardeş... Yüzbaşı Potselluyif de öyle hoş çocuk ki... Bir bıyıkları var...

Bordo şarabına Bordaşko diyor. «Hadi oğlum, getir bakayım bir Bordaşko.» Ah kardeşim, ne tatlı adamdı, bilsen. Tam keyif düşkünü. İkimiz hiç ayrılmadık. Ama Ponomarev de ne şaraplar verdi bize, ne şaraplar! Ha, şunu söyleyeyim, unutma, bu herif düzenbazın biridir. Hiç alışveriş etmeğe gelmez onunla. Şarabın içine neler katmıyor, mürver, sandal, yanık mantar falan... Ama, özel dediği bir oda var biraz uzakta, oradan bir şişe getirdi mi, cennet, vallahi cennet. Bir şampanyası var, valinin şampanyası onun yanında kıvas kalır kıvas* Yani, kliko değil de kliko matro doza gibi bir şey. Senin anlayacağın klikonun ekstrası. Sonra başka bir Fransız şarabı çıkardı, adı bonbon. Bir kokusu var, gül gibi vallahi. Bir içtik ki... Bizden sonra bir prens gelmişti oraya. Şampanya için bir adam yolluyor dükkâna. Elbet koca kentte bir tek şişe bulana aşkolsun... Hepsini subaylar çekti çünkü. İnan bana, tek başıma on yedi şişe şampanya içtim.

Sarışın:

— Yapma yahu, on yedi şişe içemezsin, dedi.

— Namusum üzerine söylüyorum içtim.

— İstediğin kadar söyle. Ben diyorum ki, on şişe bile içemezsin.

— Gel istersen bahse girelim.

— Nesine?

— Sen, şu satın aldığın tüfeği koy...

— Olmaz.

— Hadi, hadi bir deneyelim gel.

— Denemek menemek istemem.

— Akıllılık ettin, tüfeğin giderdi elden. Ah kardeşim Çiçikov, yani senin bulunmayışına yok mu çok üzüldüm. Biliyorum, teğmen Kuvşinikov'tan ayrılmazdın. Ne iyi anlaşırdınız yok mu? Bir kapik üstüne titreyen savcıyla öteki il pintileri nerde, o nerde! Kardeşim, oyun dedin mi hepsine hazır. Cimdallı, bakara falan... Hepsine. Ah, Çiçikov, niye gelmedin sanki?

* Rusya'da çok içilir, ekmekten çıkarılan bir içki.

Vallahi enayilik ettin. Davar tüccarı mısın nesin? Öp beni bakayım, seni nasıl severim bilsen. Bak şu talihin işine Mijuyef, bizi karşılaştırdı. Ben bürada oturup duruyorum, oysa o, Tanrı bilir nereden geldi? Kardeşim, panayırdaki araba bolluğunu bir görseydin. Ama, bu sana anlattıklarım hiç kalır yani. Talihimi denedim. İki pomat kutusu, bir porselen fincan, bir kitara kazandım. Sonra gene koydum, tümünü kaybettim. Üstüne de altı rublem gitti. Ama bilsen şu Kuvşinikov ne çapkın şey yok mu? Birlikte bütün balolara gittik. Bir kadın vardı, öyle şatafatlı giyinmişti ki, sorma, tüller müller, neler neler... Kendi kendime: «Hay canına yandığımın» diye düşündüm. Ama Kurşinikov öyle açıkgöz ki... Hemen kadının yanına oturdu, Fransızca öyle komplimanlar dötürdü ki... Vallahi inan bana, köylü yosmaları hiç rahat bırakmaz. Bu işe «Çilek toplamak» diyor. Nefis balıklar getirdik oradan. Yanımda bir tane var. İyi ki param varken satın almayı akıl etmişim. Sen şimdi nereye gidiyorsun?

Çiçikov:

— Birinin evine gidiyorum, diye yanıtladı onu.

— Bırak şu birini, sen bize gel.

— Olmaz, gelemem, işim var.

— Atma, atma, kıtırcı.

— Vallahi işim var, hem de önemli bir iş.

— Bahse girerim yalan uyduruyorsun. Peki, nereye gittiğini söyle bakalım.

— Ben mi? Söyleyeyim. Sobakeviç'e.

Nozdriev, bu sözü duyunca, genç, sağlam bir adamın gülüşüyle güldü. Şeker gibi beyaz dişleri olduğu gibi ortaya çıkıyor, şakakları titriyor, oynuyordu. Böyle kahkahalar iki kapı ötede üçüncü odadaki komşuyu uykusundan uyadırır; adam gözleri faltaşı gibi açılmış:

— Ne koyuverdi ama... diye söylenir.

Çiçikov, bu gülüşten biraz da alınarak:

— Bunda gülecek ne var dedi.

Fakat Nozdriev, var gücü ile gülmeği sürdürüyordu. Yalnız arada bir:

— Oh Tanrım, oh Tanrım... Çatlayacağım vallahi gülmekten, diye söyleniyordu.

Çiçikov:

— Gülünecek bir şey yok ortada, söz verdim, dedi.

— Ama gidersen, sonuna kadar pişman olursun gittiğine. Allahın belâsı, cimrinin biridir. Ben senin huyunu bilirim. Onun evinde güzel bir «bonbon» şişesi bulacağını umuyorsan, aldanırsın. Dinle beni kardeşim, Sobakeviç'in canı cehenneme. Sen bana gel. Bir mersin balığı ikram ederim sana... Ponomazev, ayrılırken diyordu ki: «Bu parça sizden başka kimsede yoktur. Bütün kenti arasanız eşini bulamazsınız.» Ama ne korkunç düzenbazdır kâfir. Yüzüne karşı da söyledim bunu. «Bir vergi memuru, bir siz... Bu kentte üstünüze düzenbaz yoktur.» dedim. Güldü utanmaz, sakalını sıvazladı. Biz Kuvşinikov'la her gün öğle yemeğini onda yiyorduk. Ha kardeşim, unuttum söylemeyi, sana bir şey gösteririm, biliyorum, dayanamaz kalırsın. Ama peşin söyleyeyim, on bin ruble versen vermem.

Nozdriev, pencereye giderek:

— Hey Porfiri! diye bağırdı.

Porfiri'nin bir elinde bıçak, öteki elinde bir ekmek parçası ile biraz mersin balığı vardı. Arabadan öte beri çıkarırken, bunları da koparıvermişti. Nozdriev:

— Porfiri, Finoyu getir. Finoyu, diye seslendi. Sonra Çiçikov'a dönerek:

— Nasıl Fino? diye sordu. Çaldım onu. Yoksa sahibi, ne versem razı olmazdı. Hatırlarsan, ona, Hvostriev'den aldığım al kısrağı önermiştim.

Ama Çiçikov, ne Hvostriev'i, ne de al kısrağı görmüştü.

Bu sırada yaşlı hancı, Nozdriev'e yaklaşarak:

— Beyefendi bir şey istemezler mi? diye sordu.

— Hayır, bir şey istemem. Vallahi istemem. Ama,

ne eğlendik, ne eğlendik! Neyse ver bir kadeh votka bakalım. Neli votka var sende?

İhtiyar:

— Anasonlu! diye yanıtladı onu.

— Getir bakalım anasonludan.

Sarı saçlı:

— Bana da bir kadeh, dedi.

Nozdriev:

— Tiyatrodaki aktrislerden biri yamandı, yaman, diye sözünü sürdürdü. Şarkı söylerken kanarya gibi ötüyordu vallahi. Yanımda oturan Kuvşinikov, bana dedi ki: «Hah, kardeşim, işte çilek toplamanın tam zamanı.» dedi. Elli kadar baraka vardı orada. Fenardi dört saat kadar barakaları gezdi durdu.

Bu sırada Nozdriev votkayı getiren ihtiyar kadından kadehini aldı. Kadın yerlere kadar eğildi. Porfiri de elinde Fino ile içeri girdi.

Nozdriev:

— Hah, getir buraya! diye bağırdı.

Porfiri efendisi gibi, içi pamuklu bir kaftan giymişti. Yalnız, bu kaftan, efendisininkinden daha yağlıydı.

— Bırak yere!

Porfiri, Finoyu yere bıraktı. Köpek dört ayağını gererek yeri koklamaya başladı. Porfiri bir eliyle ensesinden, öbür eliyle karnından tutarak yukarı kaldırınca, hayvan, acıklı bir ses çıkardı. Sahibi, Finonun karnını dikkatle inceleyerek Porfiri'ye:

— Ben sana ne demiştim? diye sordu. Neden tüylerini taramadın?

— Taradım.

— Taradınsa niye hâlâ pireler duruyor?

— Bilmem. Belki arabadan gelmiştir üstüne.

— Yalan söyleme, yalan söyleme! Unuttun gitti. Üstelik kendi pirelerini de hayvana geçirdin. Bak, bak Çiçikov! Ne kulaklar! Elinle tut da bak!

— Lüzum yok, görüyorum. Cins bir köpek...

— Hayır, hayır, tut elinle!

Çiçikov, Nozdriev'in dediğine uyarak hayvanın kulaklarını tuttu!

— Evet, cins bir köpek.

— Hele burnuna bak, ne soğuk... Tut tut elinle!

Nozdriev'i kırmamak için Çiçikov gene eliyle tuttu:

— İyi koku alır bu, dedi.

Nozdriev de:

— Gerçek bir Doguin, diye söylendi. Açıkçası, epey zamandır böyle bir köpeğim olsun istiyordum. Hadi, götür artık Porfiri!

Porfiri, Finoyu karnından tutarak arabaya götürdü. Nozdriev:

— Bak, beni dinle Çiçikov, dedi, muhakkak bize geleceksin. Buradan, tutsa tutsa, beş verst tutar. Hemen varırız. Oradan da istersen Sobakeviç'e gidersin.

Çiçikov, kendi kendine:

«Niçin gitmeyeyim?» diye düşündü. «Nozdriev'e de uğrarım. Ötekilerden ne farkı var bunun? O da insan... Üstelik para da yitirmiş. Hem her şeye hazır anlaşılan. Bakarsın, parasız bile bir şeyler koparırım.»

Sonra, Nozdriev'e:

— Pekâlâ! dedi. Yalnız bir şartla, beni fazla alıkoymayacaksın, vaktim çok dar...

— Yaşa... Hah işte böyle. Gel seni öpeyim.

Burada Nozdriev'le Çiçikov öpüştüler. Nozdriev:

— Çok iyi oldu, dedi. Üçümüz beraber gideriz.

Bunu üzerine sarı saçlı:

— Beni bırak kardeşim, evde işlerim var, dedi.

— Saçmalama, saçmalama, bırakmam.

— Vallahi olmaz kardeşim, karım kızar. Hem artık beyefendinin arabasıyle gidersin.

— Yooo, yooo... Öyle şey olmaz, aklından çıkar onu sen.

Sarı saçlı, ilk bakışta inatçı bir insan gibi görünü-

yordu. Hani siz daha ağzınızı açmadan tartışmaya hazırlanan insanlar vardır, sanırsınız ki, taş çatlasa dediğinden caymaz, sözgelimi budalaca bir şeye, akıllıca bir şeydir, demez. Hele başkalarının dediğine uyduğu hiç görülmüş değildir. Ama biraz sonra bu gibi adamların hallerinde bir yumuşaklık görünmeğe başlar. Reddettiklerini kabul ederler. Budalaca bir şeye akıllıca şeydir derler. Sonunda da ötekilerin dediğini yaparlar. Yani, iyi başlayıp kötü bitirirler. Nozdriev, sarı saçlının başına kasketini koydu. Adamcağızın mazeret yollu bir sözüne: «Saçma» diye karşılık verdi. Sarı saçlı da bunun üzerine onlara katıldı.

Yaşlı kadın:

— Beyefendi votkanın parasını vermediniz, diye seslendi.

— Ha... Peki, peki, hanımcığım. Bana bak kayınbirader, versene şunun parasını! Bir kuruş bile yok benim cebimde.

Kayınbirader:

— Kaç para? diye sordu.

— Bir şey değil canım, dedi, yirmi kapik.

Nozdriev:

— Olur mu hiç? diye söylendi. Beş kapik ver, yeter.

Yaşlı kadın:

— Az beyefendi, dedi, ama gene de parayı minnetle aldı. Acele acele kapıyı açmaya koştu. Pek de kayıpta sayılmazdı. Çünkü votka fiyatının dört katını istemişti.

Yolcular arabalarına yerleştiler. Çiçikov'un briçkası Nozdriev'in ve kayınbiraderinin bindikleri arabayla yanyana gittiği için, üçü de yolculuk sırasında rahatça konuşabiliyorlardı. Nozdriev'in köylülerden tuttuğu hayvanlar koşulu arabası ise, zar-zor arkalarından yetişmeğe çalışıyordu. Bu arabada Fino ile Porfiri vardı.

Yolcuların, aralarında konuştukları şeyler okuru

ilgilendirmeyeceğinden biz, Nozdriev'den söz etsek daha iyi olur. Hem Nozdriev'in bizim bu destanımızdaki rolü belki de pek küçük olmayacaktır.

Okur, sanırım, Nozdriev'e pek yabancı değildir. Bu gibi insanlara herkes bol bol rastlamıştır. Açıkgöz denilen adamlardır bunlar. Çocukluklarında, okuldayken iyi bir arkadaş diye anılırlar. Ama gene de epey dayak yerler. Yüzlerinde açık, doğru, cüretli bir anlatım vardır. Çabuk dost olurlar ve hemencecik senlibenli konuşmaya başlarlar. İnsana, sanki yüz yıl sürecek bir dostlukmuş gibi gelir bu. Fakat nerdeyse her seferinde, bu gibi insanlarla dost olanlar daha ilk gece bir eğlenti âleminde onlarla kavgaya tutuşur, dövüşe kadar giderler. Bunlar, hep geveze, hovarda, atak, yani göze çarpan insanlardır.

Nozdriev, on sekiz yaşında yirmi yaşında nasılsa şimdi, otuz beşinde de gene öyledir. Yani eğlence peşinde koşar. Evlilik de onda hiçbir değişiklik yapmamıştır. Zaten karısı, hiç de ihtiyacı olmadığı halde ona iki çocuk bırakıp öteki dünyayı boylamıştı. Çocuklara, eli yüzü düzgün bir dadı bakıyordu. Nozdriev, evinde bir günden fazla kalamazdı. Burnu, kilometrelerce uzaktaki panayırların, toplantıların, baloların kokusunu almakta gecikmezdi. Hemen oralara koşar, tartışmalara karışır, yeşil masa çevresinde bir karışıklıktır yaratırdı. Çünkü, bütün benzerleri gibi, kumara düşkündü. Birinci bölümde görmüştük, kumarı da pek günahsız oynamazdı hani. Çünkü bu işin bir sürü inceliklerini bilirdi. İşte bu huyundan ötürü de oyun çok kez başka bir oyunla biterdi. Ya sille tokat temiz bir dayak yer, ya da o güzelim gür çatal sakallarını yoldururdu. Öyle ki, evine nerdeyse tek bir sakalla, o da epeyce seyrelmiş bir halde dönerdi. Fakat sağlıklı, dolgun yanaklarının doğuştan öyle bir yaratma gücü vardı ki, çok geçmeden çatal sakalı yeniden, hem de eskisinden daha gür çıkardı. İşin en şaşılacak yanı — bu da galiba ancak Rusya'da olabilir —, kendisini

bu duruma getiren arkadaşlara, bir zaman sonra rastlayınca hiçbir şey olmamış gibi yeniden dostluğa başlamasıydı.

Nozdriev, bir bakıma da mesele adamıydı. Nerede bulunsa az sonra muhakkak ki bir mesele çıkarıverirdi. Onu salondan, ya jandarmalar yaka-paça tutup çıkarırlar, ya dostları atarlardı. Kapı dışarı edilmese bile, gene de herkesin başına kolay kolay gelmeyecek bir muameleyle karşılaşırdı.

Ya, büfenin yanından ayrılmak bilmez, içe içe o duruma gelirdi ki, sadece güler durur, ya da bir uydurmaya başlar, sonunda kendisi de utanırdı. Uydurdukları da baştan başa saçma sapan şeylerdi. Bakarsınız, birdenbire, kendisinin mavi yahut pembe bir at olduğunu söyleyiverir, ya da buna benzer öyle saçmalar yumurtlardı ki, dinleyenler:

— Ee... Kardeş, bu kadarı fazla! diyerek yanından uzaklaşırlardı.

Durup dururken, başkalarına kötülük etmekten hoşlanan insanlar vardır. Bakarsınız, mevki sahibi, soylu yüzlü, göğsü nişanlı biri gelir, elinizi sıkar, sizinle düşündürücü, derin sorunlardan konuşur. Sonra hemen gözünüzün önünde aleyhinizde bulunuverir. Hem öyle bir biçimde ki, bu daha çok, düşündürücü sorunlardan dem vuran, göğsü nişanlı bir adama değil de âdi küçük bir memura yakışabilir. Elbet, bu durum karşısında insan sadece şaşırmakla kalır, omuz silker, o kadar.

Nozdriev'in işte böyle garip bir huyu vardı. Hem de kendisiyle en çok sıkı-fıkı olanlara oyun ederdi: Daha budalacası zor bulunur saçmalar yayar, bir evlenmeyi, bir ticaret işini bozar, ama gene de kendisini düşmanınız saymazdı. Tam tersine, onunla karşılaştığımız zaman çok dostça davranır, hattâ derdi ki:

— Yahu! Ne adamsın be! Hiç bize uğradığın yok!

Nozdriev her kılığa girer bir adamdı. Burnunu sokmadığı iş yoktu. Sizinle istediğiniz yere, hatta dün-

yanın öbür ucuna gider; istediğiniz her işe girer, varını yoğunu istediğinizi bir şeyle değiştirmeğe hazır olduğunu söylerdi. Tüfek, köpek, at... her şey onun için bir değiş tokuş konusuydu. Ama bu hali, kazanç düşüncesinden ileri gelmiyordu. Daha çok, yorulma nedir bilmeyen değişken huyundan ötürü böyle davranırdı. Sözgelişi, panayırda enayinin birini bulur da ondan oyunda para sızdırırsa, daha önce dükkânlarda gözüne çarpan her şeyi satın alırdı: Hamutlar, çocukların dadısı için başörtüleri, tay, kuru üzüm, un, tütün, tabancalar, tuzlu tirsi balığı, resimler, biley taşı, çizme, tabak, çanak... Yani parası yettiği kadar hiç bir şeyi kaçırmazdı. Ama bunları çokluk evine götürdüğü de olmazdı. Çünkü hemen o gün, bütün bu satın alınan şeyler daha talihli bir kumarbazın eline geçerdi. Hattâ arasıra bunlara kendi piposuyla tütün kesesi de eklenirdi. Bazan dört atlı briçkasıyle arabacısının da üste gittiği olurdu. Tabii sonunda bizim beyefendi üstünde kısa kaftanı, arabasından yararlanacağı bir arkadaş aramaya koyulurdu. İşte Nozdriev böyle bir adamdı. Kimileri bu tip için, «Artık edebiyat olmuştur, bugün böyle insan yoktur» derler. Ama böyle söyleyenler haksızdır. Nozdriev, daha uzun zaman bu dünyadan silinmeyecektir. O, her yerde aramızdadır, yalnız belki başka bir kılıkla. Derine gidemeyen üstün körü kimselere kılığını değiştiren adam, başka bir adam gibi görünür.

Bu sırada üç araba Nozdriev'in evinin kapısına dayanmıştı. Evde onları ağırlamak için hiç bir hazırlık yapılmış değildi. Yemek odasının ortasında çift ayaklı bir merdiven duruyordu. Bu merdivenin üzerinde iki köylü, sonu gelmez bir türkü tutturmuşlar, duvarları badana ediyorlardı. Döşeme, kireç lekeleri içindeydi. Nozdriev, hemen köylülerin de, merdivenin de dışarı çıkarılmasını buyurdu. Kendi de daha başka buyrukları vermek üzere öteki odaya geçti. Konuklar, onun ahçıbaşıya «yemeği hazırla» dediğini duydular.

Acıkınaya başlayan Çiçikov bu gidişle yemeğe beşten önce oturamayacaklarını anladı. Nozdriev, geri dönünce, konuklarını aldı, köyü gezdirmeğe çıkardı. Her şey iki saat içinde görülüp bitti. İlk gittikleri yer ahırdı. Ahırda, biri demirî kır, öteki al iki kısrakla doru bir at vardı. Dorunun hali pek gözalıcı değildi ama, Nozdrîev bu hayvan için on bin ruble verdiğini yeminle söyledi.

Kayınbiraderi:

— Sen bu ata on bin ruble vermemişsindir, dedi. Bin ruble bile etmez bu!

Nozdriev:

— Vallahi on bin ruble verdim, diye söylendi.

Kayınbirader:

— Sen istediğin kadar yemin et, dedi.

Nozdriev de:

— Bahse tutuşmaya var mısın? diye tutturdu.

Kayınbirader bahse tutuşmak istemedi.

Nozdriev bundan sonra arkadaşlarını ahırın öteki bölmelerine, eskiden güzel hayvanların bağlı bulunduğu boş yerlere götürdü. Ahırda bir de teke vardı. Eski bir halk inanışına göre, atların yanında mutlaka bulunması gerekliydi bu hayvanın. Atlarla da pek iyi anlaştığı görülüyordu. Kendisini, evindeymiş gibi rahat buluyor, onların karınları altında dolaşıp duruyordu.

Nozdriev bundan sonra konuklarına, bağlı bir kurt yavrusunu göstermek istedi:

— İşte kurt yavrusu, dedi. Özellikle çiy etle besliyorum ki, tam yırtıcı olsun.

Sonra küçük gölün yanına gittiler. Bu gölde, Nozdriev'in söylediğine göre, öyle kocaman balıklar vardı ki, bir tanesini iki kişi güçlükle çıkarabilirdi. Kayınbiraderi tabiî bu konuda da küşümlü davrandı. Nozdriev:

— Çiçikov, dedi, şimdi sana harika bir çift köpek göstereceğim. Baldırlarının gücüne şaşmamak elde

değil. Burnu da iğne gibi incecik.

Bundan sonra evsahibi konuklarını çok güzel, küçük bir eve götürdü. Evin çevresi büyük bir çitle çevrilmişti. Konuklar avludan içeri girince, çeşit çeşit köpeklerle karşılaştılar. Uzun tüylüsü, kısa tüylüsü, siyah beneklisi, kızılı, tuğla kırmızılısı, kurşuni kulaklısı... Bunların adları da türlü türlüydü. Aralarında Vur, Döv, Söv, Tut, Yak gibi çeşitli emir kipleriyle; Armağan, Kırlangıç, Hâmi gibi tuhaf adlar vardı. Nozdriev bunların arasında bir aile başkanı gibi dolaşıyordu. Köpekler kuyruklarını havaya — köpek sevenler buna dümen derler — dikerek hep birden konukların üstüne atıldılar ve onlarla merhabalaşmaya koyuldular. On kadarı Nozdriev'in omuzlarına tırmandı. Söv, bu dostça davranışı Çiçikov'a da gösterdi ve arka ayakları üstünde doğrularak diliyle onun ağzını yaladı. Çiçikov, elbet o an tükürdü. Baldırları şaşılacak kadar güçlü olan köpeklere de bakıldı. Doğrusu yaman hayvanlardı bunlar. Daha sonra, artık gözleri görmeyen bir Kırım köpeğini görmeğe gittiler. Nozdriev'e göre, bu hayvanın ölümü yakındı. Ama daha iki yıl önceye kadar çok iyi bir köpekti. Onu da gördüler. Hayvan, gerçekten kördü. Bundan sonra su değirmenine bakmaya gittiler. Bizim köylülerin uçar diye adlandırdıkları üst değirmen taşının tutamağı yoktu. Nozdriev:

— Birazdan demirhaneyi de göreceğiz, dedi.

Çok geçmeden demirhaneye geldi. Oraya da baktılar. Nozdriev:

— Şu tarlayı görüyor musunuz? dedi. O kadar çok tavşan vardır ki, toprak bile görünmez yani. Bir gün ben elimle birini arka ayaklarından yakaladım.

Kayınbirader:

— Amma yaptın ha, diye söze karıştı, tavşanı elle tutamazsın.

Nozdriev:

— Tuttum işte, diye yanıtladı onu.

Sonra Çiçikov'a döndü:

— Şimdi sana topraklarımın sınırını göstereceğim, dedi.

Nozdriev konuklarını, çoğu yeri sürülmüş bir tarladan geçirdi. Berikiler zar-zor yürüdüler. Çiçikov artık yorulmaya başlamıştı. Toprağın düzeyi o kadar alçaktı ki, Çiçikov'un bastığı yerden su çıkıverdi. Bu yüzden önce ayaklarını dikkatle basmaya çalıştılar ama, sonra bu önlemin işe yaramadığını anlayınca neresi daha çok çamur, neresi daha az çamur, aldırmadan bata-çıka yürüdüler. Oldukça uzun bir yol geçildikten sonra, sınır göründü. Bir odun parçasıyle dar bir hendek, sınırı gösteriyordu.

Nozdriev:

— İşte topraklarımın sınırı! dedi. Bütün bu yanda ne görüyorsanız tümü benimdir. Hattâ şu mavileşen ormanla arkası da...

Kayınbirader:

— Yahu o orman ne zaman senin oldu? diye sordi orası...

Nozdriev:

— Evet, yakında aldım, dedi.

— Ne zaman canım?

— Üç gün oluyor. Hem de Allah kahretsin, pahalı aldım.

— Yahu sen, üç gündür panayırdaydın.

— Canım budalalık etme. İnsan panayırda olur, hem de toprak satın alır. Evet, ben panayırdaydım ama, kâhyam ben yokken almış.

Kayınbirader:

— Kâhyan aldıysa o başka, dedi. Ama gene de kuşkuyla başını salladı.

Konuklar gene o kötü yoldan eve döndüler. Nozdriev, onları çalışma odasına götürdü. Bu odada, çalışma odalarında bulunan kâğıt, kitap gibi şeyler yoktu. Duvarda, kılıçlarla, biri üç yüz rublelik, öteki sekiz yüz rublelik iki tüfek asılıydı, o kadar. Kayınbirader bunları bir bir gözden geçirdikten sonra, başını salladı.

Sıra Türk hançerlerine gelmişti. Bunlardan birinin üstüne yanlışlıkla: «Usta Sareli Sibiryakov» yazısı kazılmıştı. Bundan sonra Nozdriev konuklarına bir lâterna gösterdi ve hemen lâternanın kolunu çevirerek çalmaya başladı. Sesler oldukça hoş çıkıyordu. Ama herhalde makinenin içinde bir bozukluk vardı ki, mazurka «Malborough Savaşa Gidiyor» parçasıyle bitiyor, bu parça da nedense birdenbire, çok bilinen bir valse dönüveriyordu. Nozdriev, çalgının kolunu bırakalı epey olduğu halde, hamarat düdüklerden biri susmak bilmedi bir türlü. Tek başına, uzun uzun öttü durdu. Bundan sonra Nozdriev, konuklarına pipolarını gösterdi. Tahtadan, topraktan veya lüle taşından yapılmış çeşit çeşit pipolar... Kimi çok kullanılmaktan islenmiş, kimi temiz kalmıştı. Kimi geyik derisinden kılıflar içinde duruyordu, kimi kılıfsızdı. Bunlardan başka kısa bir zaman önce kumarda kazanılmış, ağızlığı amber bir çubukla, Nozdriev'i bir handa tanıyıp deli divane âşık olan bir kontesin ona armağan ettiği işlemeli bir tütün kesesini de gördüler. Nozdriev'in dediğine göre, bu kontesin elleri *superflu* derecede inceydi. Bu sözcük herhalde Nozdriev'in kafasında yüce bir yetkinlik anlatıyordu.

Çerez olarak alabalığı yedikten sonra, saat beşte sofraya oturdular. Nozdriev için hayatta en önemli işin yemek olmadığı anlaşılıyordu. Çünkü yediklerinin çoğu şöyle böyle yemeklerdi. Hele bir takımı hiç pişmemişti. Anlaşılan, aşçı aklına estiği gibi davranıyor, eline ne geçerse, pişirdiği yemeğe katıyordu. Elinin altında biber mi var, hadi tencereye. Lahana mı buldu, onu da. Süt, sucuk, bezelye... Yani, koy koyabildiğin kadar, yeter ki, yemek sıcak olsun. Tad sorununa gelince, bütün bunlardan bir tad çıkardı elbette. Ama buna karşılık Nozdriev, şaraba çok önem verirdi. Daha çorbaya sıra gelmeden konuklara büyük bir Porto bardağıyle ekstra Santernes şarabı sunuldu. Gerçekte il, kaza merkezlerinde ekstra olmayan San-

ternes yoktur. Bundan sonra Nozdriev bir Madera şarabı getirilmesini buyurdu.

— Bundan iyisini feldmareşal bile içmemiştir, dedi.

Madera gerçekten insanın ağzını kavuruyordu. Çünkü bizim tüccarlar, çiftlik sahiplerinin sert Maderadan hoşlandığını bildikleri için, inanılmayacak kadar rom katarlar içine. Kimi zaman Çar votkası kattıkları da olur. Elbet bunu yaparken, dayanır Rus midesi, diye düşünürler. Daha sonra Nozdriev başka bir şişe daha istedi. Söylediğine göre, bu hem Burgonya, hem şampanyaydı.

Bu şişe gelince Nozdriev, iki yanındaki bardakları, yani Çiçikov'la kayınbiraderinin bardaklarını üst üste doldurmaya başladı. Ama Çiçikov, Nozdriev'in kendi bardağına o kadar sık koymadığını fark etti. Fark edince de, ihtiyatlı davranmaya başladı. Nozdriev bir konuşmaya daldığı ya da kayınbiraderinin bardağını doldurduğu sırada, o kendi bardağını tabağına boşaltıveriyordu. Çok geçmeden, Nozdriev'in tıpkı erik rakısı diye anlattığı bir üvez rakısı geldi sofraya. Fakat daha ağza alınınca bunun düpedüz ispirto olduğu anlaşıldı. Daha sonra, adı pek kolay anımsanamayacak bir pelesenk içtiler. Evshibi de az sonra onun adını başka türlü söyledi.

Yemek çoktan bitmiş, bütün şaraplar da tadılmıştı. Fakat konuklar daha sofrada oturuyorlardı. Çiçikov, şu önemli sorun üstüne, kayınbirader oradayken, Nozdriev'le konuşmayı hiç istemiyordu. Çünkü, ne olsa yabancı bir adamdı kayınbirader. Oysa bu sorun başbaşa, dostça bir konuşmayı gerektiriyordu. Ama kayınbirader de pek tehlikeli bir adam olamazdı. Çünkü, yeterince içmişti, sandalyesinde ikide bir, burnunu tabağa çarpacak gibi sallanıp duruyordu. Az sonra, pek hoş bir durumda olmadığını kendisi de fark etti ve evine gitmek için müsaade istedi. Fakat bunu söylerken sesi öyle tembel, öyle isteksiz çıktı ki, hani

bir özdeyişte olduğu gibi, hamutu takmak için kerpeten kullanıyordu sanki. Nozdriev:

— Hayır, hayır, bırakmam, dedi.

— Olmaz, alıkoyma beni. Bırakmazsan fenalık etmiş olursun bana.

— Laf, laf... Bir bakara çevirirız şimdi.

— Hayır, kardeşim, hayır. Sen kendin oyna. Ben yokum. Karım çok kızar sonra. Panayır havadisleri götüreceğim ona. Vallahi kardeşim, sahi söylüyorum, karıyı memnun etmek lâzım. Tutma beni. Olmaz...

— Karını şeytan götürsün. Amma da önemli iş ha!

— Yoo kardeşim, öyle deme. Çok iyi kadındır... Örnek olacak kadın vallahi... Öyle saygıdeğer, öyle sadık bir kadınki... Benim işime nasıl koştuğunu, nasıl çırpındığını düşündükçe vallahi gözlerim yaşarıyor. Hayır, tutma beni, ben namuslu bir ev erkeği gibi, evime döneceğim. Bak sana içten söylüyorum...

Çiçikov, yavaşça Nozdriev'e:

— Bırak gitsin canım, dedi. Zaten işe yarayacak halde değil.

Nozdriev:

— Doğru! diye yanıtladı onu. Böyle kılıbık heriflerden hiç hoşlanmam.

Sonra, yüksek sesle:

— Canın cehenneme! diye ekledi. Hadi git de fingirde karınla, budala!

— Yoo kardeşim, kılıbık deme bana... Ben ona yaşamımı borçluyum. O kadar iyi, o kadar tatlı bir kadın ki... İnsanı öyle bir okşar ki... Vallahi gözlerim yaşarıyor. Şimdi bana panayırda neler gördüğümü sorar. Olup biteni anlatmak gerek. Vallahi o kadar iyi kadın ki...

— Hadi git. Uydur uydur anlat bakalım. Al kasketini...

— Hayır kardeşim, ondan böyle söz etme. Böyle

konuşmakla bana karşı saygısızlık etmiş oluyorsun. Öyle iyi kadın ki...

— Öyleyse hadi çek arabanı, git karının yanına, hadi.

— Tabii kardeşim, gidiyorum. Kalamadığım için kusuruma bakma. Çok isterdim ama, imkân yok.

Kayınbirader bir özür dilemektir tutturdu, öyle ki, böyle söylene dursun, bir yandan arabasına binip avludan çıktığının, artık önünde boş tarlalar uzandığının bile farkında değildi.

Nozdriev, pencere önünde durmuş, uzaklaşan arabaya bakarak:

— Amma adam yahu! diye söyleniyordu.

Sonra:

— Arabası da kıyak gitti ha! diye ekledi. Yan atı hiç fena değil. Çoktan beri ele geçirmek istiyorum onu ama, herifle anlaşmak kabil değil ki. Ne budala, yok mu...

Odaya döndüler. Porfiri, mumları getirdi. O sırada Çiçikov evsahibinin önünde, nereden çıktığı anlaşılmayan bir deste iskambil gördü. Nozdriev:

— Ee... Kardeşim, dedi. Bunu söylerken de parmaklarıyle iskambil destesini iki yanından sıkarak kâğıdını yırttı, attı:

— Şöyle vakit geçirmek, diye ekledi, bankoyu üç yüz rubleye ben tutuyorum.

Çiçikov, bu sözleri duymamış göründü ve sanki birdenbire ansımış gibi:

— Ha, unutmayayım, senden bir ricam var, dedi.

— Nedir?

— Ama önce söz ver yapacağına...

— Nedir ama?

— Söz ver önce, namusun üzerine.

— Söz namus.

— Ricam şu: Herhalde listeden adları daha düşülmemiş birçok ölü canların vardır, değil mi?

— Var, ne olacak?

— Onları benim üstüme geçirsene...

— Neyine yarar senin onlar?

— Bana lâzım işte.

— Niçin lâzım?

— Lâzım işte. Niçini bana ait. Lâzım.

— Sen galiba bir fırıldak çeviriyorsun. Hadi söyle bakayım, nedir? Ha?

— Ne çevireceğim canım? Böyle saçma fırıldak mı olur?

— Öyleyse ne yapacaksın onları?

— Oo... Amma da meraklısın yahu! Her işe burnunu sokuyorsun.

— Peki, sen neden söylemiyorsun?

— Diyelim ki söyledim, bundan sana ne? Böyle bir heves...

— Sen bilirsin, söylemezsen ben de vermem.

— Aa... Bak bu namusluca bir davranış değil. Söz verdin, tutmuyorsun.

— İstediğin kadar söyle. Öğrenmezsem razı olmam.

Çiçikov: «Acaba ne desem?» diye bir an düşündükten sonra yüksek bir mevki kazanmak için, ölü canlara ihtiyacı olduğunu söyledi. «Büyük bir çiftlik sahibi oluncaya kadar bu ölü canlar epeyce işime yarayacak» dedi.

Nozdriev, onun sözünü bitirmesine bırakmadan:

— Yalan söylüyorsun, kardeşim, dedi.

Çiçikov da, doğrusu, ustaca bir bahane uyduramadığını içinden kabul etti. Düzeltmek için:

— Sana açıkça söyleyeyim, dedi, ama rica ederim, kimseye söyleme. Ben, evlenmeye karar verdim. Şu var ki, nişanlımın anası babası burnu havada insanlar. Doğrusu bu işe giriştiğime pişman oldum. Çünkü, kızımızı alacak adamın en az üç yüz can kölesi olmalı, diyorlar. Bir parmak aşağıya razı değiller. Şimdi bana, aşağı yukarı, yüz elli tane daha lâzım da...

Nozdriev, gene:

— Yalan söylüyorsun! diye bağırdı.

Çiçikov:

— Yoo. Yalan yok bunda! dedi ve baş parmağıyle serçe parmağının ucunu göstererek:

— Şu kadarcık bile yalan yok, diye ekledi. Artık bu kadar olmaz canım. Sen beni ne sanıyorsun? Boyuna yalan mı söyleyeceğim?

— Ben seni tanırım canım. Ne düzenbazsındır sen... Müsaadenle bunu dostluğumdan söylüyorum. Üstün olsaydım, ilk rastladığım ağaca asardım seni.

Çiçikov, bu sözlerden alınır gibi oldu. Çünkü, böyle kaba-saba, münasebetsiz insanlardan hiç hoşlanmazdı. Kendisine karşı hiç kimse en ufak bir lâubalilik etsin istemezdi. Ama pek yüksek mevki sahibi birisi olursa o başka, elbet. İşte bundan ötürü Nozdriev'e adamakıllı kırıldı. Beriki, sözünü tekrarlayarak:

— Vallahi asardım, dedi. Bunu sana içten söylüyorum. Hakaret maksadıyle değil, dostça yani.

Çiçikov, alınmış bir tavırla:

— Her şeyin bir sınırı var, dedi. İlle ağzını bozmak istiyorsan, git kışlalarda konuş. Hem arınağan etmek istemiyorsan sat efendim.

— Satmak mı? Ah, ben seni bilmez miyim düzenbaz. Ucuza kapatmak istersin sen.

— Amma da adamsın yahu! Bak şimdi söylediğine! Elmas mı bunlar!

— Demedim mi? Tanırım ben seni.

— Yahu için amma da çıfıt ha! Senin onları bana düpedüz vermem lâzımdı.

— Peki, dinle! Cimri olmadığımı tanıtlamak için onları sana parasız vereceğim. Yalnız atı satın al, ötekileri üstüne bedava veririm.

Böyle bir öneri karşısında şaşıran Çiçikov:

— Ama kardeşim, atı ne yapayım ben? dedi.

— Ne demek ne yapayım? Ben ona on bin ruble saydım. Sana dört bine bırakırım.

— Ben atı ne yapayım? Param yok ki benim.

— Ama bak, dinle, anlamıyorsun. Ben şimdi senden sadece üç bin ruble alacağım. Geri kalan bini sonra verirsin.

— Ata gereksemem yok kardeşim.

— Öyleyse, al kısrağı satayım.

— Kısrağa da gereksemem yok.

— Kısrakla, kır at için iki bin rubleni alırım.

— Ama at lâzım değil bana.

— Satarsın canım, ilk panayırda bu fiyatın üç katını verirler sana.

— Bu kadar eminsen kendin satsana! Üç katını kazanırsın.

— Kazanacağımdan eminim ama, senin de bir çıkarın olsun istiyorum.

Çiçikov, bu iyi niyetten ötürü Nozdriev'e teşekkürlerini bildirdi ve kır atla al kısrağı kesin olarak reddetti.

— Öyleyse köpekleri satın al. Sana hârika bir çifti satarım ki, görünce için gider vallahi. Uzun bıyıklı, dik tüylü, kaburgaları da öyle güzel ki, insanın aklı almaz. Ayakları sanki toprağa dokunmuyor gibi.

— Köpekleri ne yapayım? Avcılığım yok ki...

— Vallahi köpeklerin olsun çok isterim... Bak, köpek de istemiyorsan, lâternayı al. Fevkalâde lâternadır ha. Vallahi, namusum üzerine söylüyorum, bin beş yüz rubleye aldım. Sana dokuz yüz rubleye bırakırım.

— Lâternayı ne yapayım canım? Alman değilim ki, kurup sokaklarda dileneyim.

— Ama Almanların lâternalarından değil bu. Org bu, org. Bak, kendin bak bir kez. Maundan. Bir kez daha göstereyim istersen.

Nozdriev, böyle söyleyerek Çiçikov'u kolundan tutup, öteki odaya sürüklemeğe başladı. Çiçikov, ayaklarını döşemeye dayayıp, lâternayı gördüğünü, bildiğini ne kadar söylediyse de: «Marlborough Harbe Gidiyor» şarkısını bir kez daha dinlemek zorunda kaldı.

Nozdriev:

— Bak, diye devam etti, satın almak istemiyorsan, ben sana lâternayı, sonra ne kadar ölü can varsa hepsini vereyim, sen de bana arabanla üste üç yüz ruble ver.

— Hoppala... Peki, ben neyle gideceğim?

— Sana başka bir araba veririm. Gel arabalığa gidelim. Göstereyim sana. Bir boyattın mı, kız gibi briçka olur.

Çiçikov, kendi kendine: «Bu adamı şeytan çarpmış» diye düşündü ve ne pahasma olursa olsun her çeşit arabadan, briçkadan, lâternadan, şaşılacak kaburgalarına ve ince bacaklarına karşın bütün köpeklerden de vazgeçmeğe karar verdi.

Nozdriev:

— Ama bir düşün, briçkayı, lâternayı, ölü canları, tümünü birden veriyorum, dedi.

Çiçikov:

— İstemiyorum, diye karşılık verdi.

— Neden istemiyorsun?

— İstemiyorum, işte o kadar.

— Ne adamsın yahu! Sen, dostluk nedir, iyi arkadaşlık nedir bilmiyorsun. Ah, sen yok musun sen... Belli işte, iki yüzlünün birisin.

— Beni budala yerine mi koyuyorsun? Düşün bir, bana hiç gerekmeyen şeyleri ne diye alayım?

— Sus, rica ederim, ne mal olduğunu çok iyi anladım. Hergelenin birisin sen. Neyse, dinle... Bir parti iskambil oynayalım.

Çiçikov:

— Kumar, bilinmeze bel bağlamaktır, derken yan gözle Nozdriev'in elindeki kartlara baktı. Kâğıtların arkaları işaretlenmiş gibi geldi ona. Doğrusu kuşkulanacak bir şeydi bu.

Nozdriev:

— Bu işin bilinmez bir yanı yok, diye cevap verdi. Şansın varsa neler kazanırsın neler!

Böyle söyleyerek karşısındakini heveslendirmek için iskambilleri karıştırmaya başladı:

— İşte, şansa bak... Bana bütün parayı üttüren lânet dokuzlu çıktı. Hapı yuttuğumu anlamıştım ama gözlerimi kapadım; içimden: «Allah belânı versin kâfir dokuzlu» dedim.

Nozdriev, böyle konuşurken Porfiri bir şişe şarap getirdi. Fakat Çiçikov oyunu da, içkiyi de geri çevirdi.

Nozdriev:

— Niçin oynamak istemiyorsun? diye yeniden sordu.

— Keyfim yok da ondan. Doğrusunu söyleyeyim, pek de oyuna düşkün değilimdir.

— Niçin düşkün değilsin?

— Değilim de ondan.

— Bayağı herifin birisin.

— Ne yapalım. Tanrı beni böyle yaratmış.

— Ah, ahmak ah... Ben de seni kibar bir adam sanırdım. Oysa sen kibarlık nedir bilmiyorsun. Seninle candan konuşulmuyor. Açık, içten adam değilsin. Sen Sobakeviç'in birisin. Rezilsin.

— Niye gene küfür ediyorsun bana? Oyun oynamıyorsam suç mu bu? Şu değersiz ölü canları gözünde çok büyütüyorsan satın alayım.

— Zor alırsın, yağma yok. Ben sana bedava verecektim. Ama şimdi avucunu yala... Karunun hazinelerini versen, gene vermem. Seni gidi düzenbaz, yalancı seni. Seninle bundan sonra hiç bir işe girişmem. Porfiri! Git seyise söyle, bu herifin atlarına arpa vermesin, saman yeter!

Çiçikov, bunu beklemiyordu.

Nozdriev:

— Keşke seni hiç tanımasaydım! dedi.

Bu tartışmaya karşın, konukla evsahibi akşam yemeğini birlikte yediler; ama bu kez masaya o acayip adlı içkilerden hiçbiri gelmedi. Yalnız Kıbrıs şarabı diye adamakıllı ekşi bir içki çıkarıldı. Yemekten sonra

Nozdriev, Çiçikov'u yatak serilmiş bir odaya götürerek:

— İşte yatağın, dedi. Sana Allah rahatlık versin bile demeyeceğim.

Nozdriev gittikten sonra, Çiçikov çok bozuk bir ruhsal durum içinde kaldı. Kendine kızıyor, Nozdriev'in evine gelip boşuboşuna vakit harcadığından pişmanlık duyuyordu. Ama daha çok, onunla iş üstüne konuştuğu için kendine lanet ediyordu. Çocuk gibi, aptal gibi davranmıştı. Çünkü, Nozdriev'e açılacak işlerden değildi bu... Nozdriev, bayağı bir adamdı; Nozdriev, yalan söyleyecek, pireyi deve yapacak, akla gelmedik şeyler uyduracak yapıda bir adamdı. Bundan ötürü de birtakım dedikodular çıkabilirdi. Kötü, kötü doğrusu. Kendi kendine:

«Vallahi budalanın biriymişim.» diye mırıldandı.

Geceyi çok kötü geçirdi. Küçük küçük ama, çok canlı birtakım böcekler onu ısırıp canını acıtıyor, Çiçikov da var gücüyle ısırılan yeri kaşıyor: «Nozdriev'in de, sizin de Allah belânızı versin.» diye söyleniyordu.

Sabahleyin erkenden kalktı. Sırtına bir hırka giyip pabuçlarını ayağına geçirdikten sonra avludan geçti, ahırın yolunu tuttu. Selifan'a briçkayı hemen koşmasını söyledi. Avludan dönerken, hırkasını giymiş, piposu ağzında, Nozdriev'e rastladı. Nozdriev, konuğunu dostça selâmladı ve ona geceyi nasıl geçirdiğini sordu. Çiçikov, soğuk soğuk:

— Şöyle böyle, diye yanıtladı onu.

Nozdriev:

— Gece düşümde neler gördüm bilsen; anlatması bile insanın canını sıkar, dedi. Dünkü içkiden ağzımın içi çiriş çanağı gibi. Düşün, düşümde dayak yedim. Döven de kim, biliyor musun? Kabil değil bulamazsın. Yüzbaşı Potseluyev'le Kufşinikov.

Çiçikov:

«Gerçekten yeseydin daha iyi olurdu» diye düşündü.

Nozdriev, sözünü sürdürerek:

— Valahi böyle, dedi. Hem acısını bile duydum. Uyandım. Vücudum da bir kaşınıyor ki! Şu Allahın belâsı pireler yüzünden. Haydi git giyin. Ben de şu düzenbaz kâhyaya bir küfür edeyim de şimdi gelirim.

Çiçikov, giyinmek, yıkanmak için içeri girdi. Bu işleri bitirip de yemek odasına girdiği zaman, baktı ki, masanın üzerinde çay takımıyle bir rom şişesi duruyor. Odada bir gün önceki öğle ve akşam yemeklerinin döküntüleri vardı. Anlaşılan hiç bir yer süpürge yüzü görmemişti. Yerde ekmek kırıntıları duruyordu. Masa örtüsünün üstünde tütün külleri görünüyordu.

Biraz sonra Nozdriev, üstünde bir hırkayla içeri girdi. Hırkanın altında başka bir şey yoktu; yalnız bir sakal görünüyordu. Elinde çubuğuyle çay içerkenki görünüşü, berber dükkânlarının levhalarında bulunan pomatalı, kıvırcık, yahut alabrus saçlı erkek resimlerinden nefret eden ressamlar için iyi bir model olabilirdi.

Nozdriev, biraz sustuktan sonra:

— Ee... Ne dersin? Şu ölü canlar için bir parti iskambil yapsak mı? diye sordu.

— Söyledim ya kardeşim, oynamayacağım. Satarsan o başka, alırım.

— Satmak istemem, dostluğa yakışmaz bu. Böyle küçük işlerden kâr etmek hoşuma gitmez. Ama oyun başka. Bari bir el oynayalım yahu.

— Oynamam dedim ya!

— Trampa da etmiyor musun?

— Etmem.

— Öyleyse dama oynayalım. Sen yenersen bütün ölü canları alırsın. Benim köylü listesinden çıkacak epey var. Hey... Porfiri! Damayı getir buraya.

— Boşuna isteme, oynamayacağım.

— Ama bu kumar değil ki. Bunda şans da yok, hile de yok. Ustalık işi bu. Hem bu oyunu da hiç bilmem ha. Onun için avans verirsin bana.

Çiçikov: «Acaba oynasam mı? Bir zamanlar fena oynamazdım. Hem bunda zor hile yapar.» diye düşündü. Sonra:

— Hadi peki, oynayalım, dedi.

— Ölü canlar yüz rubleye.

— Yok canım, elli ruble iyidir.

— Elli rubleye oynanır mı hiç? Peki, madem çok buluyorsun, ölü canlardan başka şöyle orta boy bir tazı, yahut hani şu saatlere takılan altın mühürlerden vereyim.

— Peki, kabul.

Nozdriev:

— Peki, ne kadar avans vereceksin, bana? diye sordu.

— Ne münasebet! Hiç avans vermem.

— Bari iki hamle hakkı ver.

— Olmaz. Ben de iyi bilmiyorum bu oyunu.

Nozdriev, bir hamle oynayarak:

— Biliriz nasıl kötü oynadığınızı, dedi.

Çiçikov da bir hamle yaparak:

— Çoktandır damaya el sürmedim, dedi.

Nozdriev, yeni bir hamle yaparak:

— Biliriz nasıl kötü oynadığınızı, dedi.

Çiçikov, başka bir hamle yaparak:

— Çoktandır damaya el sürmedim, dedi.

Nozdriev, bir hamle daha yaparken hırkasının koluyle taşlardan birini daha yürüterek:

— Biliriz nasıl kötü oynadığınızı, diye söylendi.

— Çoktandır damaya el... Ee... Kardeş bu da nesi? Yerine koysana onu.

— Neyi?

Çiçikov:

— Şu taşı canım! diye söylenirken, burnunun ucundaki başka bir taşın dama yolunu tuttuğunu gör-

dü. Bunun da nereden çıktığını ancak Tanrı bilirdi. Ayağa kalktı:

— Seninle oynanmaz! dedi. Üç taş birden sürülmez.

— Hangi üç taş? Bir yanlışlık olmuştur. Biri nasılsa gitmiş oraya. Geri aldım canım.

— Ya öteki nereden çıktı?

— Hangi öteki?

— Canım şu damaya çıkmak üzere olan.

— Hoppala. Sanki unutmuş gibi konuşuyorsun.

— Yoo kardeşim, bütün hamleleri saydım. Hepsi hatırımda. Sen onu şimdi yürüttün. Asıl yeri bak nerede...

Nozdriev, kıpkırmızı kesilerek:

— Ne dedin? Yeri orası mı? diye sordu. Masal anlatmaya başladın galiba.

— Hayır kardeşim, masal anlatan sensin. Ama iyi beceremiyorsun.

— Sen beni ne sanıyorsun? Hile mi yapacağım sanki?

— Seni bir şey sandığım falan yok. Yalnız, bundan sonra oynamam artık seninle.

Nozdriev, öfkelenerek:

— Bırakamazsın, dedi, oyun başladı artık.

— Bırakmak hakkımdır. Çünkü sen namuslu bir adam gibi oynamıyorsun.

— Yalan söylüyorsun. Ne hakla böyle konuşuyorsun?

— Yalan söyleyen sensin.

— Ben hile yapmadım. Bırakamazsın oyunu. Bitirmek zorundasın.

Çiçikov, soğukkanlılıkla:

— Hiç de zorlayamazsın beni, dedi. Sonra da dama tahtasına yaklaşarak bütün taşları karıştırdı. Nozdriev, Çiçikov'un üstüne kızgın kızgın öyle bir yürüyüş yürüdü ki, beriki iki adım geri çekilmek zorunda kaldı.

— Seni oynamaya zorlayacağım. Taşları karıştırman para etmez. Hepsinin yeri aklımda. Eskisi gibi dizeriz.

— Yoo kardeşim, bu iş bitti. Oynamam seninle.

— Demek oynamak istemiyorsun.

— Kendin de biliyorsun. Oynanır mı hiç seninle?

Nozdriev:

— Hayır, açık söyle! Oynamak istemiyor musun? diye söylenerek ona biraz daha yaklaştı.

Çiçikov:

— İstemiyorum, dedi. Böyle söyleyerek ne olur ne olmaz, iş fazla kızıştığından, iki elini yüzüne doğru kaldırdı. Bu önlem de doğrusu pek yerindeydi, çünkü Nozdriev elini kaldırmıştı. Az kalsın kahramanımızın olgun yanaklarından biri silinmez bir lekeyle lekelenecekti. Fakat Çiçikov kendini korudu ve vuruşu tam anında karşılayarak Nozdriev'in iki elini sıkıca tuttu.

Nozdriev, kızgınlıktan kudurmuş bir durumda, ellerini kurtarmaya çalışarak:

— Porfiri! Pavluşka! diye bağırdı.

Çiçikov bunu duyunca, uşakların böyle eğlenceli bir sahneyi görmelerini önlemek için, bir de Nozdriev'i daha fazla tutmanın bir işe yaramayacağını düşünerek ellerini çekti. O anda Porfiri ile Pavluşka içeri girdiler. Pavluşka, sağlam yapılı bir adamdı, onunla dövüşe tutuşmak akıl kârı değildi. Nozdriev:

— Demek oyunu bitirmek istemiyorsun, dedi. Açık söyle...

Çiçikov:

— Artık olmaz... dedi ve pencereye baktı. Arabasının hazırlanmış olduğunu ve Selifan'ın kapıya gelmek için ondan işaret beklediğini gördü. Ama odadan çıkmaya olanak yoktu. Kapıda izbandut gibi iki uşak duruyordu. Nozdriev, yüzü gözü ateş içinde:

— Demek oynamak istemiyorsun! diye söylendi.

— Namuslu bir adam gibi oynasaydın ben de oynardım. Ama artık olmaz.

— Ne? Seni düzenbaz! Oynamıyorsun ha! Ütüleceğini anladın da ondan vazgeçtin.

Sonra Porfiri ile Pavluşka'ya dönerek:

— Vurun! Dövün şunu! dedi ve kendisi de eline yabanî kiraz çubuğunu aldı.

Çiçikov'un yüzü kireç gibi bembeyaz kesilmişti. Bir şeyler söylemek istedi. Fakat dudaklarının hiç ses vermeden sadece kıpırdadığını anlıyordu.

Nozdriev, elindeki çubukla, sanki alınamaz bir kaleye saldırıyormuş gibi, kan-ter içinde:

— Vurun! vurun! diye bağırıyordu.

Sesi, dillere destan delice pekgözlülüğünden ötürü savaşta göz altında tutulması üstlerine emredilmiş bir teğmenin saldırı sırasında mangasına: «Haydi yavrularım, ileri!» diye bağırmasını andırıyordu. Fakat teğmen artık savaş sarhoşluğuna kapılmıştır, beyni dönmüş bir durumdadır. Atıldığı bu büyük işte şimdi Suvorov gözlerinin önündedir. «Yavrularım, ileri!» diye bağırır ve atılır. Önceden düzenlenmiş saldırı plânını aksattığı hatırına bile gelmez. Bulutlara kadar yükselen, o ele geçirilemez kale duvarlarının arkasında milyonlarca tüfek namlusunun kendisine doğru çevrildiğini, zayıf mangasının bir tüy gibi havaya uçup gittiğini ve bağırmaktan artık kısılan gırtlağını bütün bütün susturacak o uğursuz merminin vızıldamağa başladığını fark etmez. Ama Nozdriev, kaleye saldıran, kendinden geçmiş, gözüpek bir teğmene ne denli benzerse benzesin, karşısındakinin hiç de alınmaz bir kaleye benzediği yoktu. Tam tersine, kalede korkudan yürek selânikti. Kendini savunmak için bir önlem olarak düşündüğü sandalyeyi uşaklar artık elinden almışlardı. Gözlerini kapamış, yarı ölü, yarı canlı, evsahibinin Çerkez çubuğunu yüzüne yemeğe hazırlanıyordu. Kimbilir başına daha ne gelecekler vardı. Fakat tarih, kahramanımızın belini, omuzlarını ve başka

nazik yerlerini korumak istemiş olacak ki, birdenbire, sanki gökten iner gibi bir çıngırak sesidir başladı. Kapıya gelip dayanan bir arabanın gürültüsü duyuldu ve durdurulan atların soluğu odaya dek geldi. Odadakilerin başları kendiliğinden pencereye döndü. Posbıyıklı, yarı asker, yarı sivil, bıyıklı bir adam, arabadan iniyordu. Dışarda gerekli soruşturmayı yaptıktan sonra, yeni konuk odaya girdi.

Çiçikov, korkusundan hâlâ kendine gelememişti. Bir ölümlünün düşünebileceği en kötü durumdaydı.

Adam, elinde çubukla duran Nozdriev'e ve düştüğü kötü durumdan biraz kurtulmaya başlayan Çiçikov'a baktıktan sonra tereddütle:

— Bay Nozdriev kimdir, öğrenebilir miyim? diye sordu.

Nozdriev, onun yanına giderek:

— Önce kiminle müşerref olduğumu söyler misiniz? — dedi.

— Ben, polis müdürüyüm.

— Ne istiyorsunuz?

— Hakkınızdaki dava sonuçlanıncaya kadar göz altında bulundurulacağınızı size bildirmeğe geldim.

— Ne demek? Ne dâvâsı bu?

— Sizin sarhoşken, çiftlik sahiplerinden Maksimov'u sopayla dövdüğünüz iddia olunuyor.

— Yalan söylüyorsunuz, çiftlik sahibi Maksimov'u hiç tanımam.

— Bayım, karşınızdakinin bir subay olduğunu unutmayın. Siz bu biçimde uşağınızla konuşabilirsiniz, benimle değil.

Çiçikov, Nozdriev'in ne diyeceğini beklemeden şapkasını kaptı ve polis müdürünün arkasından ayrılıp kapıya vardı. Briçkasına oturur oturmaz da Selifan'a atları dörtnala sürmesini söyledi.

V

Ama kahramanımız gerçekten epey korkmuştu. Briçka var hızıyle yol aldığı ve Nozdriev'in köyü, tarlalar, tepeler, hafif yamaçlar ardında çoktan gözden yittiği halde, gene de, sanki arkasından geliyorlarmış gibi, korkuyla dönüp dönüp geriye bakıyordu. Güçlükle nefes alıyor, elini göğsünün üstüne koydukça kalbinin, kafes içinde bir bıldırcın gibi çırpındığını fark ediyordu. «Ne herifmiş be...» diye düşündü. «Ne işler açtı başıma». Arkasından da Nozdriev hakkında pek hoşa gitmeyecek dilekler mırıldandı. Bunlar arasında bazı kötü lâflar da geçiyordu. Ne yapalım? Önce Rus'tu, sonra da öfkelenmişti. Zaten bu işin de pek şakaya gelir yanı yoktu, hani. Kendi kendine:

«Polis müdürü gelmeseydi belki de şu Tanrısal ışıkları bir daha göremeyecektim» diye söyleniyordu. «Dünyada soyumu sürdürecek çocuklar, doğacak çocuklarıma bir servet, şerefli bir ad bırakmadan su içindeki bir hava kabarcığı gibi yitip gidecektim.»

Kahramanımız doğacak çocuklarını, torunlarını çok düşünürdü.

Selifan da kendi kendine:

«Aşağılık beyin biriymiş, böylesini şimdiye değin görmedim» diye söyleniyordu. «Yüzüne tükürülecek adam doğrusu. İnsana yemek vermesen de olur ama atı doyurmamak olmaz ki! Çünkü at, arpayı sever. Arpa, onun yemeği. Bizim ekmeğimiz, onun arpası.»

Belki atlar da Nozdriev için pek iyi düşünmüyorlardı. Yalnız doru ile üye değil, yampiri de neşesizdi. Onun payına her sefer arpanın en kötüsü düşerdi, üstelik Selifan da her yem verişinde: «Ah seni gidi düzenbaz!» diye azarlardı ama, ne olsa yediği gene arpaydı. Sade saman değil. Verilen yemi iştahla çiğner, çoğu zaman da, acaba ötekilerinki nasıl diye, uzun ağzım arkadaşlarının yemliğine uzatırdı. Bunu özellikle Selifan ahırda yokken yapardı. Ama bu kez sadece sa-

man yemişti, kötü şeydi bu. Kısacası herkesin canı sıkkındı.

Fakat birden, bir olay bütün bu neşesizliğe bir son verdi. Altı atlı bir arabayla çarpışıp da arabanın içindeki bayanların çığlıkları ve arabacılarının küfürleri, tehditleri kulaklarına çarptığı zaman, hepsi, Selifan da kendilerine geldiler.

— Seni hayvan herif seni! Bağırıyorum sana, eşşoğlu! Sağa sağa diye bağırıyorum. Sarhoş musun nesin?

Selifan, yanlışını anlamıştı, ama bir Rus, başkalarının yanında bunu kabul etmekten pek hoşlanmadığı için o da elbet hemen şu yanıtı verdi:

— Sen de ne diye böyle deli gibi gidiyorsun? Gözlerini meyhanede rehin mi bıraktın?

Bundan sonra arabayı geri çekmek ve öteki arabanın dizginlerinden kurtarmak için çabalamağa koyuldu. Fakat iş büsbütün ters gitti. Dizginler adamakıllı karıştı. Demiri kır, iki yanında duran yeni arkadaşlarını merakla kokluyordu. Bu sırada arabadaki bayan lar bütün bu olan bitene korkuyla bakıyorlardı. Bunlardan biri yaşlıydı. Ötekiyse on altı yaşlarında bir genç kızdı. Kızın altın sarısı saçları küçücük başında özene bezene, zevkle kıvrılmıştı. Yüzünün biçimi taze yumurtaya benziyordu. Bir kâhya kadının kara elleriyle muayene için ışığa tutulmuş, tavuk altından yeni çıkmış taze bir yumurtanın, içinden ışığı geçirmesi gibi, öyle saydam bir aydınlığı vardı bu güzel yüzün. İnce, saydam kulakları, emdiği sıcak ışıkla kırmızıya çalıyordu. Korkudan ağzı yarı açıktı. Gözlerinde yaşlar birikmişti. Bütün bunlar, ayrı ayrı, öylesine tatlıydı ki, kahramanımız hep kıza bakıyor, atların, arabacıların çıkardıkları gürültü patırtıya aldırış bile etmiyordu.

Öteki arabacı:

— Çeksene karga suratlı herif! diye bağırıyordu.

Selifan dizginleri çekti. Öteki de aynı işi yaptı. At-

lar biraz gerilediler. Ama dizginleri karıştırarak gene birbirlerine girdiler. Bu sırada demirî kır, yeni arkadaşından o kadar hoşlanmıştı ki, bu rastlantı ile girdiği çıkmazdan yakasını hiç de kurtarmak istemiyor, başını, yeni dostunun boynuna koymuş, kulağının içine bir şeyler fısıldıyordu. Herhalde söyledikleri pek saçma olacaktı ki, öteki durmadan kulaklarını oynatıyordu.

Bu karışıklık üzerine, iyi bir rastlantı, yandaki köyün köylüleri, başlarına toplandılar. Böyle bir seyir köylüler için Tanrının bir nimeti olduğundan «Almanların gazeteleri, yahut kulüpleri gibi» arabaların yanında az zamanda büyük bir kalabalık toplandı. Köyde herhalde yalnız yaşlı kadınlarla bebekler kalmıştı. Dizginler birbirinden ayrıldı. Doru'nun yüzüne inen birkaç yumruk onu geri basmaya zorladı. Kısacası, hayvanlar birbirlerinden ayrıldılar. Fakat dostlarından ayrılmanın verdiği hüzünden mi, yoksa inattan mı, öteki arabanın hayvanları o kadar kırbaç yemelerine karşın bir türlü yerlerinden kıpırdamıyor, taş kesilmiş gibi duruyorlardı. Köylülerin ilgisi inanılmayacak bir kerteye varmıştı. Herkes bir akıl veriyordu:

— Git Andruşka, sağdakini geminden tut! Sen de Mitiyay baba, şuna bin! Hadi otur Mitiyay baba!

Kızıl sakallı, uzun boylu, kara-kuru bir adam olan Mitiyay baba, atın üzerine bindi. Bu haliyle, köy kilisesinin çan kulesine, daha doğrusu, kuyudan su çeken kova kancasına benziyordu. Arabacı, atları kamçılamaya başladı. Ama bu da para etmedi. Mitiyay babanın çabaları da boşa gitti. Köylüler:

— Dur, dur! diye bağırdılar. Mitiyay baba, sen sağdaki hayvana atla, seninkine de Miniyay dayı binsin!

Kocaman karnı, soğuktan tir tir titreyen, bütün bir pazar yeri kalabalığına yetecek kadar Sbiten* kay-

* Rus halkının çok sevdiği, balla yapılan bir içki.

natabilecek büyük bir semavere benzeyen, geniş omuzlu, kömür gibi siyah sakallı Miniyay dayı, ata bindi. Hayvan, onun ağırlığından az kalsın çökecekti. Köylüler:

— İşte şimdi yürürler, diye bağrıştılar. Vur hadi, vur bakalım. Şuna vur, şuna! Şurada kazık kakana vur!

Fakat bütün bu çabalamalar da boşa gidince Miniyay dayı, Mitiyay baba, ikisi birden öteki atın sırtına bindiler. Andruşka ise, yandaki ata tırmandı. Nihayet sabrı tükenen arabacı, Mitiyay babayı da Miniyay dayıyı da kovdu. Böyle yapmakla pek de iyi etmişti; çünkü onların inmesiyle, atların sırtından öyle bir duman çıktı ki, sanki soluk almadan bir konak yer koşmuşlar gibi ter içindeydiler. Arabacı, bir dakika kadar dinlenmelerine vakit bıraktıktan sonra, hayvanlar, kendiliklerinden yürümeğe başladılar. Bu arada Çiçikov, meçhul genç kıza dikkatli dikkatli bakıyordu. Birkaç kez onunla konuşmak istedi ama, bir türlü fırsat çıkmadı. Bu sırada bayanlar uzaklaşıp gittiler. Yüzünün tatlı çizgileriyle o güzel baş, o ince bel, bir hayal gibi kayboldu. Geriye yol, briçka, artık okurun pek iyi bildiği o üç at, Selifan, Çiçikov, yöredeki tarlalar ve boşluk kaldı. Dünyanın her yerinde, kir-pas içinde, sefil bir halde yaşayan aşağı tabakadan olsun, yahut biteviye, sıkıcı, soğuk, kibar bir yaşam süren yüksek çevrelerden olsun, insan hiç olmazsa bir kez, yolda, o zamana değin görmediği bir görünü ile karşılaşır. Öyle bir görünü ki, onda, bütün yaşamı boyunca duymadığı duyguları birdenbire canlandırıverir. Yaşamımızın örgüsünü yapan üzüntüler arasından birdenbire neşeli bir şey, bir sevinç parıltısı geçer. Zavallı, ıssız yolundan yalnız yük arabaları geçmiş bir köyün önünde görkemli atlarıyle altın armalı camları pırıl pırıl yanan bir zengin arabası görünüp yitince, nasıl köylüler uzun zaman ağızları bir karış açık, şapkalarını

başlarına giymeden, araba çoktan uzaklaştığı halde, yerlerinde durup bakakalırlarsa, işte tıpkı öyle, o sarışın genç kız da romanımızda bir göründü, gene öyle yitti, gitti. O anda Çiçikov'un yerinde yirmi yaşında bir genç bulunsaydı — ister süvari subayı, ister öğrenci, ister düpedüz işe yeni atılmış bir delikanlı olsun — içinde neler uyanır, neler kımıldanır, ne konuşmalar geçerdi. O genç de uzun zaman donmuş bir durumda kalır, gözleri anlamsız anlamsız uzaklara dalar, yolunu, geç kaldığı için işitebileceği azarları, kendini, işini, dünyada ne varsa her şeyi unuturdu.

Fakat kahramanımız artık orta yaşını bulmuş bir adamdır. Doğuştan biraz soğukça ve temkinlidir. Ama o da kendisini bir düşünceye kaptırmış, dalmıştı. Fakat düşünceleri daha çok çıkarsaldı. Gençlerinki gibi hesapsız değildi. Hattâ, bir dereceye kadar da olumlu düşüncelerdi bunlar. Tütün kesesini çıkarıp bir parça enfiye alarak:

«Hoş kızcağız» diye söylendi. «Ama asıl hoşluğu nerede? Yatılı okuldan veya enstitüden çıkmış olmasında herhalde. Daha şu bildiğimiz yetişkin kadın halini almamıştır. Her şeyiyle basit bir kızdır hâlâ. Aklına geleni söyler, içinden geldi mi güler. İnsan, onu istediği kalıba sokabilir. Bu kız, harika bir insan da olabilir, çok kötü bir şey de olabilir. Olur da. Hele annecikler, teyzecikler onu bir ellerine alsınlar da görür gününü. Bir yıl içinde onu öyle bir kadın yapıp çıkarlar ki, öz babası gelse tanıyamaz. Anlaşılmaz nereden, üstüne bir kendini beğenmişlik, bir yapmacık hal gelir. Aldığı öğütlere göre adım atar. İnsanlarla nasıl konuşmak, nasıl bakışmak gerektiği üstüne kafasını yorar. Boyuna, 'Aman ağzımdan gereksiz bir lâf çıkmasın' diye çekinir, durur ve bütün bu karışıklık içinde kendini büsbütün unutur. Ya sonra? Sonrası şu: Bütün hayatı boyunca yalan söyler ve Tanrı bilir ne biçim bir insan olur çıkar.»

Düşüncesinin bu noktasında, Çiçikov biraz durdu

ve içinden şöyle konuştu:

«Ama doğrusu bilmek isterdim; acaba kimin nesi? Babası kim? Saygıdeğer bir çiftlik sahibi mi? Yoksa iyi bir aylıkla emekliye ayrılan bir memur mu? Bu kızın ayrıca iki yüz binlik bir drahoması varsa, doğrusu çok, çok tatlı bir kısmet olur. Namuslu bir adamı mutlu edebilir.»

Bu iki yüz bin ruble Çiçikov'un kafasında öyle çekici bir biçime büründü ki, o uzun süren karışıklıklar sırasında arabacıdan, ya da seyisten onların kim olduğunu ne ettim de sormadım, diye kendine kızmaya başladı. Ama çok geçmeden görünen Sobakeviç'in köyü, onu bu düşüncelerden uzaklaştırdı ve asıl konusuna dönmek zorunda kaldı.

Köy ona oldukça büyük göründü. İki yanında iki koruluk vardı. Biri çam koruluğu, biri kayın ağacı koruluğu. Biri daha koyu, biri daha açık, iki kanat gibi köyü iki yandan sarmışlardı. Ortada, asma katlı, damı kırmızı, duvarları koyu kurşuni, askeri birlikler ya da Alman göçmenleri için yapılan yapılara benzer bir ev vardı. Bu evin yapılması sırasında mimarın, ev sahibiyle beğeni konusunda sürekli bir çatışma halinde kaldığı anlaşılıyordu. Mimar, bilgiçin biriydi. Yapıda bakışıklık olsun istiyordu. Ev sahibiyse, rahatına düşkün bir adamdı. Herhalde bundan olacak, evin bir yanındaki pencereleri körletmiş, onların yerine, anlaşılan, kendine daha gerekli olan karanlık bir kiler için küçük bir pencere açmıştı. Alınlık da, mimarın bütün çabalarına karşın, yapının tam ortasına gelmemişti. Çünkü ev sahibi yan sütunlardan birinin atılmasını istemiş, bundan ötürü alınlık, önceden hesapladığı gibi, dört sütun üzerine değil de, üç sütun üzerine kurulmuştu. Avlu, sağlam, gereğinden çok daha kalın bir çitle çevrilmişti. Çiftlik sahibinin sağlamlığa çok önem verdiği belliydi. Arabalık, ahırlar, mutfaklar için öyle ağır, öyle kalın kalaslar kullanılmıştı ki, yapının yüz yıl dayanmasını istediği anlaşılıyordu. Köylülerin izbe-

leri de çok güzel kurulmuştu. Duvarları ahşaptı. Oymaları yoktu. Ama her şey gereğince ve sağlamca yapılmıştı. Hattâ kuyu başı öyle sağlam bir meşe odunuyle çevriliydi ki, böylesi ancak değirmenlerde, gemilerde kullanılır. Kısacası Çiçikov'un gördüğü her şey iyice oturmuş, sağlam, ama biraz kaba bir düzen içindeydi.

Araba kapıya yaklaşınca Çiçikov, pencerenin birinde hemen aynı anda iki yüz gördü. Bunlardan biri, başı atkılı, salatalık gibi ince uzun bir kadın yüzüydü. Ötekiyse Ukrayna kabağı gibi geniş, yuvarlak bir erkek suratı. Ukrayna kabağından Rusya'da şu hafif, iki telli balalaykalar yapılır. Hani yirmi yaşında, parlak, zampara delikanlıların süsü, eğlencesi olan balalaykalar. Delikanlı çalgısını hafif hafif çalarak çevresinde toplanan beyaz göğüslü, beyaz gerdanlı kızlara göz atar, ıslık çalar. Bu iki yüz, pencereden dışarı bir göz attıktan sonra birden çekiliverdi. Kapıda kurşuni giysili, dik, mavi yakalı bir uşak gözüktü. Çiçikov'u içeri aldı. Ev sahibi de karşı çıktı. Konuğunu görünce kısaca:

— Buyurun! dedi ve onu daha içeri götürdü.

Çiçikov, Sobakeviç'e bir göz atınca, onun orta boy bir ayıya benzediğini gördü. Kılığı kıyafeti de bu benzeyişi tamamlıyordu. Üstündeki frak ayı postu renginde idi. Kolları, pantalonu uzundu. Sobakeviç, iki yanına yalpa vurarak, topuklarına basa basa yürür, bu yüzden de yanındakilerin ayaklarına basardı. Yüzünün rengi, bakır bir para gibi koyu kırmızıydı. Hep biliriz, dünyada öyle suratlar vardır ki, doğa onların üzerinde pek fazla ince eleyip sık dokumamış, eğe, burgu, ve benzeri gibi araçlar kullanmamış, tuttuğu gibi kesip atıvermişti. Baltayla bir vuruşta burun, ikinci seferde dudak ortaya çıkmış, büyük bir makkapla göz çukurları oyulmuş ve bütün bu organlar pek de rendelenmeden. «Yaşıyor» denip dünyaya atılmıştır. İşte Sobakeviç'in suratı da böyle sağlam ama, pek

özenip bezenmeden yapılmış bir surattı. Sobakeviç, bu suratını yukarı değil, daha çok aşağı inik tutar, boynunu hiç çevirmez ve bu hareketsizlikten ötürü kendisiyle konuşana pek seyrek bakar, her konuşmada ya sobanın kenarına ya da kapıya gözlerini dikerdi. Çiçikov, yemek odasını geçerlerken, Sobakeviç'e yandan bir daha baktı ve içinden: «Ayı, düpedüz bir ayı...» dedi. Garip bir rastlantı da adının Mihail Semyonoviç olmasıydı* Çiçikov, Sobakeviç'in, yanındakilerin ayaklarına basmak alışkanlığında olduğunu bildiği için, adımlarını dikkatle atıyor ve onu öne almaya çabalıyordu. Ev sahibi de, anlaşılan bu huyunu bildiği için olacak, Çiçikov'a:

— Bir yerinizi acıttım mı? diye sordu.

Fakat Çiçikov ona teşekkür ederek, daha böyle bir şey olmadığı yanıtını verdi.

Salona girdiklerinde Sobakeviç konuğuna bir koltuk gösterdi, bir kez daha:

— Buyurun! dedi.

Koltuğa oturan Çiçikov, duvarlara, duvarlardaki resimlere göz gezdirdi. Bunlar, birtakım ihtilâlci Yunan askerlerinin gravür, boy resimleriydi: Kırmızı pantalonlu, gözlüklü, kaputlu Mavrokordato, Miyaulis, Kanaris... Hepsinin de kalçaları öyle kalın, bıyıkları o kadar acayipti ki, insan ilk bakışta bir ürperti geçirirdi. Bu iri yarı Yunanlılar arasında, nasıl ve niçin bulunduğu pek anlaşılmayan, zayıf nahif general Bagrasyon'un resmi de vardı. Bu resim çok küçük bir çerçeve içindeydi. Ayaklarının dibinde de küçük bayraklar, toprak görünüyordu. Onun yanında ihtilâlci Yunanlı kadın Bobelina'nın resmi duruyordu. Kadının bir ayağı bile, zamanımızdaki kibar salonlarını dolduran züppelerin gövdelerinden daha kalındı. Kendisi de sağlam yapılı, iri yarı bir adam olan evsahibinin, evini

---

* Rus halk dilinde genel olarak hayvanlara insan adları konur. Ayı için de Mihail Semyonoviç denir.

böyle sağlam yapılı, iri yarı kimselerin resimleriyle süslemek istediği anlaşılıyordu. Bobelina'nın yanında, tam pencere hizasında, bir kuş kafesi asılıydı. Bu kafesin içinde Sobakeviç'e çok benzeyen beyaz benekli bir kara tavuk vardı.

Ev sahibiyle konuğu daha iki dakikacık olsun, susmaya vakit bulmamışlardı ki, salonun kapısı açıldı; içeri ev sahibinin karısı girdi. Uzun boylu, başına kordelâları evde yeniden boyanmış bir başlık giymiş, azametli, yürürken başı palmiye ağaçları gibi dik duran bir bayandı bu. Sobakeviç:

— İşte benim Feodulya İvanovna'm! dedi.

Çiçikov, ev sahibi bayanın eline doğru uzandı. Kadın da elini onun dudağına yapıştırır gibi uzattı. Çiçikov, o zaman bu elin hıyar turşusu suyuyle yıkanmış olduğunu fark etti. Sobakeviç, sözünü sürdürerek karısına:

— Nonoşum, dedi, sana Pavel İvanoviç Çiçikov' takdim edeyim. Valilerde, bir de posta müdürünün evinde şerefyab olmuştum.

Feodulya İvanovna, kraliçe rolüne çıkmış bir aktrisi hatırlatan bir baş hareketiyle konuğuna:

— Buyurun, oturun! dedi. Kendisi de kanepeye oturdu, yün atkısıyle omuzlarını örttü ve artık gözünü de kaşını da oynatmadan öylece kaldı.

Çiçikov, gözlerini kaldırıp bir kez daha kalm kalçalı, bitmez tükenmez bıyıklı Kanaris'e, Bobelina'ya ve kafesteki kara tavuğa baktı. Üçü de, nerdeyse, beş dakika kadar sustular. Kara tavuğun, kafesin dibindeki buğday tanelerini gagalarken çıkardığı seslerden başka bir şey duyulmuyordu. Çiçikov, odayı, odanın içindekileri bir kez daha gözden geçirdi. Sağlam yapılı, hantal görünüşlü eşyalarla evsahibi arasında gerçekten bir benzerlik vardı. Odanın bir köşesinde. dört ayağıyle üst yanı birbirini tutmayan, kocaman ceviz bir çalışma masası vardı, tam bir ayı. Masa, koltuk, sandalye... Hepsi de kaba-saba şeylerdi. Kısaca, bütün

eşya, bütün sandalyeler sanki «ben de Sobakeviç'im», yahut «ben de Sobakeviç'e çok benzerim» der gibiydi.

Çiçikov, kimsede konuşmaya başlamak niyeti olmadığını görerek:

— Yargıç İvan Grigoryeviç'in evinde boyuna sizi andık, dedi. Geçen perşembe günü... Çok hoş vakit geçirdik.

Sobakeviç:

— Evet, ben o gece gitmemiştim, diye yanıt verdi.

— Harika bir adam.

Sobakeviç, gözlerini sobanın bir yanına dikerek:

— Kim? diye sordu.

— Yargıç.

— Size öyle gelmiş... Masondur ama, dünyada ondan daha budalası yoktur.

Çiçikov, bu ağır yargıdan biraz şaşalamıştı. Toparlanarak:

— Elbet kusursuz insan olmaz, dedi, fakat buna karşılık vali çok mükemmel bir adam.

— Vali mi dediniz?

— Evet. Öyle değil mi?

— Dünyanın en korkunç haydudur.

— Ne? Vali mi haydut?

Valinin haydut olacağını Çiçikov'un aklı almadı.

— Açık söyleyeyim, hiç aklıma gelmezdi bu, dedi. Fakat, müsaadenizle şunu söyleyeyim, hali-tavrı hiç dediğiniz gibi değil. Tam tersine, hattâ çok halimselim bir adam görünüyor.

Çiçikov, bu sözlerini ispat için valinin kendi eliyle işlediği para çantasını tanıt olarak gösterdi ve yüzündeki tatlı görünümü övdü.

Sobakeviç:

— Yüzü de haydut yüzü! diye cevap verdi. Elinə bir bıçak verin, yola salın. Vallahi bir kapik için adam öldürür. O da, yardımcısı da birbirlerinin burnundan düşmüşler.

Çiçikov, kendi kendine: «Anlaşılan araları açık.» diye düşündü. «Polis müdüründen laf açayım, daha iyi. Onunla dosttur belki.»

Sonra:

— Adam, iyi olmuşlar, kötü olmuşlar, beni ilgilendirmez, diye söze başladı. Doğrusu benim en hoşuma giden, polis müdürü oldu. Ne açık, ne içten adam. Saflığı, yüzünden okunuyor.

Sobakeviç, çok soğuk bir tavırla:

— O düzenbazın biridir, dedi. Sizi aldatır, sonra da oturur, birlikte yemek yer. Hepsini çok iyi tanırım, topu ahlâksızdır. Bütün kent baştanbaşa böyle. Sağa bak ahlâksız, sola bak ahlâksız, nereye dönsen bu. Hepsi haindir. Bir tek namuslu adam var aralarında, savcı. Ama açık söylemek gerekirse, domuzun biridir o da.

İlk ağızda, kestirmeden bunca övgü dinledikten sonra. Çiçikov öteki memurlardan söz açmaya gerek olmadığını anladı. Zaten Sobakeviç'in hiç kimseden iyi bir dille söz etmekten hoşlanmadığını söyledikleri hatırına geldi. O sırada Sobakeviç'in karısı, kocasına:

— Haydi kocacığım, yemeğe gidelim, dedi.

Sobakeviç de:

— Buyurun! dedi.

Evsahibiyle konuğu, üzerinde çeşitli çerezler bulunan bir masaya yaklaştılar. Geleneğe uyarak birer kadeh votka içtiler. Meze olarak da, koca Rusya'nın bütün kentlerinde, bütün köylerinde âdetolduğu gibi, tuzlu, iştah açıcı şeyler yediler. Sonra, başta kaz gibi yürüyen evsahibi bayan olmak üzere üçü de yemek odasına geçtiler. Küçük yemek masası dört kişi için hazırlanmıştı. Bu dördüncü yere çok geçmeden başı açık, otuz yaşlarında, üstüne göz alıcı bir elbise giymiş bir kadın geldi. Nenin nesi olduğu belli değildi. Evli mi? Kız mı? Akraba mı, kâhya kadın mı? Yahut bir asalak mı? Anlaşılmıyordu. Yeryüzünde bazı insanlar vardır ki, birer varlık gibi değil de, üzerinde

bir leke ya da bir ben gibi yaşarlar. Her zaman aynı yerde otururlar, başlarını hep bir şekilde tutarlar. Bunları birer eşya gibi kabul etsek olur. İnsana öyle gelir ki, doğduklarından beri, ağızlarından bir tek ses çıkmamıştır. Oysa, onları bir de halayıkların arasında, ya da kilerde görmeli? Vay, vay, vay...

Sobakeviç, çorbadan bir kaşık aldıktan sonra, karısına:

— Canım, çorba çok nefis olmuş dedi. Arkadan da tabağına kocaman bir niania parçası aldı. Bizde hep, çorbayla beraber verilen bu niania, kara buğday, beyin ve dana paçasıyle doldurulmuş koyun işkembesidir.

Sobakeviç, Çiçikov'a dönerek:

— Böyle nianiayı kentte yiyemezsiniz! dedi. Kimbilir niania diye neler yuttururlar.

Çiçikov:

— Ama valinin yemekleri hiç fena değil, diye yanıt verdi.

— Nasıl yaptığını biliyor musunuz? Bilseniz ağzınıza koymazsınız.

— Nasıl yaptığını bilmiyorum. Bir şey söyleyemem. Ama domuz pirzolasıyle haşlanmış balık çok güzeldi.

— Size öyle gelmiştir. Ben onların pazardan neler aldıklarını bilirim. Yemeği, şu Fransızdan öğrenmiş ahlâksız bir aşçıları var ya, pazardan kedi alır, derisini yüzer, tavşan eti diye koyar sofraya.

Bayan Sobakeviç, kocasına:

— Aman ne çirkin şeyler söylüyorsun, dedi.

— Ne yapayım kuzum, onların evinde yemek böyle yapılıyor. Benim bunda ne suçum var. Bizde Akulka'nın, affedersiniz, süprüntü diye attığı şeyleri, onlar çorbaya, evet çorbaya katarlar.

Bayan Sobakeviç gene:

— Sen yemek masasında hep böyle şeyler anlatırsın! diye söylendi.

Sobakeviç:

— Ne yapayım kuzum, diye cevap verdi. Yapan ben değilim ya. Doğrusu ben öyle süprüntüleri ağzıma koymam. Şekerle balla hazırlasan kurbağa yemem. İstiridye de öyle. İstiridyenin ne olduğunu bile bilmem.

Sonra Çiçikov'a dönerek:

— Şu lapalı koyun paçasından bir tatsanıza... diye ekledi. Kibar mutfaklarında, dört günlük bayat koyunla yapılan yahnilere benzemez. Alman doktorlarıyle Fransızların uydurması efendim. Bu yüzden, elimde olsa, hepsini asardım. Bir perhizdir tutturmuşlar, insanı açlıkla tedavi etmeğe kalkıyorlar. Almanlar zayıf nahif insanlardır. Sanıyorlar ki, biz Rusların mideleri de öyle. Hayır efendim, hayır, saçma şeyler bunlar, uydurma...

Sobakeviç, bu sözleri söyledikten sonra kızgın kızgın başını salladı. Sözüne devamla:

— Bir uygarlıktır tutturmuşlar, dillerinden düşürmüyorlar, dedi. Hadi neyse... Dilimin ucuna bir lâf geldi ama, burada söylenmez. Benim evimde iş öyle değildir. Domuz eti mi yiyeceğiz? Bütün domuzu sofraya koydurturum. Koyun eti mi? Bütün koyunu. Kazsa, bütün kazı. İki türlü yerim ama, içim çektiği kadar da yerim.

Sobakeviç, bu sözünü tanıtladı. Koyun budunun yarısını tabağına çekti, hepsini yedi, kemiklerini sıyırdı, iliğini emdi.

Çiçikov: «Doğru, ağzının tadını biliyor» diye düşündü. Sobakeviç, elini peçeteyle silerek:

— Bizim ev öyle değildir, diye yineledi. Sözgelişi, Piluşkin'in evine benzemez. Sekiz yüz köylüsü var ama, yaşayışı, yemesi, içmesi, benim çobanımdan beter.

Çiçikov:

— Kim bu Piluşkin? diye sordu.

Sobakeviç de:

— Düzenbazın biri! diye yanıtladı onu. Öyle pinti-

dir ki, akıl almaz. Hapisteki kürek mahkûmları bile ondan daha iyi yaşar. Adamlarını açlıktan gebertiyor.

Çiçikov, ilgiyle:

— Öyle mi? diye sordu. Köylülerinden ölen çok mu?

— Sinek gibi, hesabı yok...

— Sinek gibi mi? Peki, sorabilir miyim, evi uzakta mı?

— Beş verst tutar.

Çiçikov:

— Beş verst mi? diye bağırırken kalbinin hafifçe çarptığını duydu.

— Sizin evden çıkılınca sağa mı sapılıyor, sola mı?

Sobakeviç:

— Bu itin yolunu bile öğrenmenizi öğütlemem size, dedi. Onun evine gitmektense daha âdi bir eve gitmek hayırlıdır.

— Hayır... Ben bir niyetle sormadım... Yani... Ne nerdedir? Nerede ne var? Merak ederim de...

Koyun budundan sonra sofraya her biri tabaktan daha büyük peynirli poğaça geldi. Bunun arkasından da dana büyüklüğünde bir hindi dolması göründü. İçinde yok yoktu bu hindinin. Yumurta, pirinç, karaciğer, ve insanın midesine oturan birtakım şeyler... Yemek böylece bitti. Ama masadan kalkılınca Çiçikov kendisini on beş, yirmi kilo ağırlaşmış buldu. Oturma odasına gittiler. Orada da küçük bir tabak içinde reçel buldular. Bu armut değildi, erik de değildi. Başka bir yemişe benziyordu. Şunu söyleyeyim ki, konuk da, ev sahibi de bu reçele el sürmediler. Ev sahibi bayan daha başka reçeller getirmek için bir ara dışarı çıktı. Onun çıkmasını fırsat bilen Çiçikov, Sobakeviç'e döndü. Bu sırada Sobakeviç kendini bir koltuğa bırakmış, öylesine esaslı bir yemekten sonra, ahlar oflar çekiyor, birtakım garip seslerle istavroz çıkararak ağzını kapatıyordu. Çiçikov, Sobakeviç'e:

— Sizinle küçük bir iş hakkında konuşmak istiyorum, dedi.

Evsahibi bayan o sırada elinde bir çukur tabakla:

— Bu da başka bir reçel... diye söylenerek içeri girdi. Balda kaynamış turp reçeli...

Sobakeviç:

— Sonra yeriz onu hanım, dedi. Sen şimdi odana çekil. Biz Pavel İvanoviç'le fraklarımızı çıkarıp biraz dinleneceğiz?

Evsahibi bayan yastıklar, şilteler getirtmek istedi Fakat kocası:

— Lüzum yok, dedi. Koltuklara yaslanırız.

Bunun üzerine kadın dışarı çıktı. Sobakeviç, Çiçikov'un sözünü ettiği iş nedir, anlamak için başını biraz yana eğdi, dinlemeğe hazırlandı. Çiçikov, lâfa uzaktan başladı. Önce devlet işlerinden açtı, Rus imparatorluğunun genişliğini övdü. Roma imparatorluğunun bile bu denli büyük olmadığını söyledi. Bu işe yabancıların da haklı olarak, şaştıklarını sözlerine ekledi. — Sobakeviç, bu sözleri hep başı eğik dinliyordu —. Çiçikov, sürdürerek bununla birlikte, şanı şerefi başka hiç bir devletle ölçülemeyecek olan bu imparatorlukta, ömürlerini tamamlayan canların yeni bir sayıma kadar yaşıyor sayıldıklarını, elbette bu yüzden devlet dairelerinin birtakım gereksiz ufak tefek işlerle meşgul olduğunu, yoksa zaten pek karışık olan devlet mekanizmasının büsbütün karışık bir durum alacağını söyledi. — Sobakeviç hep başı eğik dinliyordu —. Fakat bu uygulama adalete uygun olmakla beraber, gene de köle sahiplerinin çoğuna ağır geliyordu. Çünkü, bu yüzden, sanki köleleri yaşıyormuş gibi, vergi vermek zorunda kalıyorlardı. Kendisine gelince, o, Sobakeviç'e karşı beslediği özel saygıdan ötürü, gerçekten, ağır olan bu yükü kendi omuzlarına almak istiyordu.

Konunun can alacak yerinde Çiçikov, çok dikkatli konuştu. Canlar için «ölü» demedi de sadece «mev

cut olmayan» deyimini kullandı. Sobakeviç, gene, başı eğik dinliyor ve yüzünde herhangi bir tepki okunmuyordu. Sanki bu vücutta ruh yoktu. Ya da bir ruhu olsa bile, bulunması gereken yerde değil de, hani halk masalının ölümsüz Koçeas'ında olduğu gibi, dağların ardındaydı. Hem öyle kalın bir perdeyle örtülüydü ki, bu ruhun içinde olup bitenler, hiç bir şekilde dışarı vurmuyordu. Çiçikov, alacağı cevabı biraz heyecanla bekleyerek:

— Ne dersiniz? dedi.

— Sobakeviç, çok sade bir şekilde, hiç de şaşkınlık göstermeden, sanki ekmekten konuşuluyormuş gibi:

— Size ölü canlar mı lâzım? diye sordu.

Çiçikov:

— Evet, dedi. Sonra işe daha bir yumuşaklık verebilmek için, gene:

— Yani mevcut olmayan canlar! diye ekledi.

— Bulunmasına bulunur.

— Varsa, kuşkusuz, onlardan kurtulmak istersiniz.

Sobakeviç, başını biraz doğrulttu. Alıcının bu işte mutlaka bir çıkarı olduğunu sezerek:

— Peki, hazırım satmaya! dedi.

Çiçikov, içinden: «Allah belânı versin,» diye düşündü. «Ben daha bir şey demeden herif satmaya kalktı.» Sonra yüksek sesle:

— Örneğin fiyatı ne olabilir? diye sordu. Ama bu öyle bir iş ki, fiyattan konuşmak biraz garip olacak.

Sobakeviç:

— Sizden çok istemem, dedi. Beheri yüz ruble.

Çiçikov, ağzı bir karış açık:

— Yüz ruble mi? diye bağırdı.

Gözlerini Sobakeviç'in gözlerine dikerek: «İyi mi duymadı? Yoksa battallığından dili yanlış döndü de söyleyeceği sözcüğü bulamadı, başka bir şey mi söyledi?» diye düşündü. Sobakeviç:

— Yoksa pahalı mı buldunuz? diye sordu. Siz ne verebilirsiniz?

— Benim vereceğim mi? Sanırım yanlış anladınız. Ya da birbirimizi anlamıyoruz. İşin ne olduğunu unut tunuz galiba. Elimi kalbime koyarak söyleyeyim, bir can için seksen kapik iyi bir fiyattır.

— Ne? Seksen kapik mi?

— Bence daha fazla etmez.

— Çarık satmıyoruz bayım.

— Ama siz de kabul edersiniz ki, bunlar insan değil nihayet.

— Demek sayımı yapılmış bir canı size seksen kapiğe verirler sanıyorsunuz, öyle mi?

— Ama rica ederim, niçin sayılmış can diyorsunuz? Bunlar çoktan ölüp gitmiş. Bâki kalan bu kubbede bir hoş seda. Konuyu daha çok uzatmamak için şu kadar söyleyeyim: Size adam başına bir buçuk ruble. Daha fazla veremem.

— Bu fiyatı önerirken sıkılmıyor musunuz? Madem pazarlığa giriştiniz, uygun bir fiyat söyleyin bari.

— Daha fazla veremem Mihail Semyonoviç. İnanın bana, daha fazla veremem. İmkânsız bir şeyi mümkün kılamam.

Böyle söyledi ama gene de yarım kapik daha yükseltti. Sobakeviç:

— Niçin böyle hasis davranıyorsunuz? diye sordu. Ben sizden fazla istemem. Hilebazın biri çıkar, size can yerine süprüntü satar. Oysa ben, size seçme mal veriyorum. Ya usta, ya da sapasağlam köylü. Gözünüzle de göreceksiniz ya, sözgelişi şu araba ustası Miheyev'e bakalım. Bir kez bile yaysız araba yapmamıştır. Üstelik işi de Moskova'da yapılanlara benzemez. Yani öyle bir saat dayanacak çeşitten arabalar değil elinden çıkan. Sağlam, sapasağlam. Hem içinin kumaşını da geçirir, üstelik dizgini de vurur.

Çiçikov:

«Ama Miheyev de artık çoktanberi dünyada değil» demek için ağzını açmak istiyordu. Berikinin konuşma yeteneği artmıştı:

— Ya o doğramacı Mantar Stepan? diye sürdürdü. Böyle bir mujik daha bulursanız kafamı keserim. Ne güçlü kuvvetli adamdı. Muhafız alayında hizmete girseydi ne ilerlerdi kimbilir? Boyu üç arşın bir pustu.

Çiçikov gene, Mantar'ın da artık dünyada olmadığını söylemek istedi ama, Sobakeviç durdurulur gibi değildi. Öyle söylevler çekmeğe başladı ki, dinlemekten başka çare yoktu.

— Ya o tuğlacı Miluşkin? İstenilen yerde sobayı kurardı. Kunduracı Maksim Taliyatnikov, bir çuvaldızla bir çizme çıkarırdı. Hem de çizme, ne çizme. Üstelik ağzına içki komazdı. Ya Yeremey Sorokopliokin? Ötekilerin hepsine bedeldi bu. Moskova'da iş yapardı. Bana da senelik beş yüz ruble harç öderdi. Piluşkin size böylesini satamaz.

Çiçikov, bu sonu gelmeyen sözlerden şaşkına dönmüştü:

— Ama rica ederim, siz bana onların değerlerini niçin sayıp döküyorsunuz? dedi. Bunlardan biri bile şimdi ortada yok. Hepsi ölmüş. Ata sözündeki gibi, «cenaze ile çit bile tutturulmaz.»

Sobakeviç, sanki kendine gelmiş de, onların ölü olduğunu ansımış gibi:

— Evet, ölü olmasına ölü hepsi, dedi. Ama bugün canlı geçinenler de insan mı sanki? İnsan değil bunlar, sinek, sinek.

— Ama ne olsa berikiler sağ. Oysa sizinkiler birer hayal.

— Hayır, hiç de hayal değil. Size Miheyev in ne adam olduğunu söyleyeyim de bakın. Yoktur böylesi bugün. Dev gibiydi. Bu odaya sığmazdı. Buna hayal denir mi? Omuzları öyle kuvvetliydi ki, atlar yanında beş para etmez. Nerede bulursunuz böyle hayal?

Sobakeviç, bu son sözleri artık Bagration ve Ko-

loktronis'in resimlerine doğru söylemişti. Bazan konuşma sırasında iki kişiden biri, söyleyeceği sözü, nedense konuştuğu adama değil de, oraya tesadüfen gelmiş bulunan, hiç de tanımadığı üçüncü bir kişiye dönerek söyler. Hem de ondan yanıt çıkmayacağını bile bile ; ne bir düşünce, ne bir doğrulama. Buna karşın, sanki onu aracılığa çağırıyormuş gibi, gözlerini ona dikerek. Yeni gelen de hiç bilmediği bir konuda yanıt mı versin, yahut görgü gereğince biraz durup ondan sonra mı çekip gitsin? Ne yapacağını şaşırır.

Çiçikov:

— Yoo... dedi, iki rubleden fazla veremem.

— Fazla istiyor diye, dostluğumdan kuşkuya düşmemeniz için can başına yetmiş beş kâğıt rubleye razı oluyorum. Ama inan olsun, sırf dostluktan...

Çiçikov, içinden: «Beni enayi yerine mi koyuyor, ne?» diye düşündü ve yüksek sesle:

— Çok tuhaf, dedi, sanki tiyatro, komedi oynuyormuşuz gibi. Yoksa bu durum başka türlü açıklanamaz. Sanırım, oldukça eğitim görmüş, zeki bir insansınız. Bu alışveriş de gerçekte hayali bir iş üstünde. Hiç bir değeri yok. Kime yarar bu mal?

— Ama, bakın siz satın aldığınıza göre, demek ki gerekiyor.

Bunun üzerine Çiçikov, dudağını ısırdı; ne cevap vereceğini şaşırdı. Ailevî nedenlerden ötürü bu işe giriştiğini söylemek istedi ama, Sobakeviç kısaca onun sözünü kesti:

— Beni ilgilendirmez, dedi. Ben aile işlerine karışmam. Siz, can almak istiyorsunuz, ben de size satıyorum. Almazsanız siz pişman olursunuz.

Çiçikov:

— İki ruble! dedi.

— Hani bir atalar sözü vardır. «Yakov'un saksağanı bir lâf öğrenmiş, söyler dururmuş,» derler. Siz de onun gibi; iki ruble diyorsunuz da başka bir şey demiyorsunuz. Doğru bir fiyat verin canım.

Çiçikov, içinden; «Allah belânı versin» dedi, «elli kapik daha arttırayım, sadakam olsun.» Sonra yüksek sesle:

— Hadi elli kapik daha çıkayım, dedi.

— Ben de size son sözümü söyleyeyim; elli ruble. Vallahi zarara giriyorum. Böylelerini daha ucuza bir yerde bulamazsınız.

Çiçikov, içinden: «Amma da pinti» diye düşündü. Sonra, yüksek sesle, biraz da canı sıkkın:

— Ama efendim, dedi, sanki ciddî bir işten açmışız gibi konuşuyorsunuz. Ben başka yerde bunları bedava alırım. Hattâ, herkes bu gibi ölü canları isteyerek veriyor bana, bir an önce kurtulmak için. İnsanın onları yanında alıkoyması, vergi vermekte inat etmesi için budala olması lâzım.

— Ama bilirsiniz, bu gibi alışverişler, emin olun dostluğumdan söylüyorum, pek de yasal sayılmaz. Ben, ya da bir başkası bunu öteye beriye duyuracak olursa, böyle bir işe kalkışana kimsenin güveni kalmaz. Artık kimse onunla ne bir işe girişir, ne bir anlaşmaya yanaşır, ne de kârlı bir taahhüde razı olur.

Çiçikov, içinden: «Bak düzenbaz, neler karıştırıyor?» diye düşündü. Sonra da soğuk bir eda ile:

— Vallahi siz bilirsiniz, dedi. Ben bu işi, sandığınız gibi, ihtiyaçtan yapmıyorum. Ne bileyim, aklıma estiği için. İki buçuk rubleye razı değilseniz, bana müsaade, Allahaısmarladık.

Sobakeviç içinden: «Kolay bir av değil.» diye düşündü. Sonra dedi ki:

— Peki, hadi otuz ruble verin de alın.

— Yok, bana öyle geliyor ki, siz satmak niyetinde değilsiniz, Allahaısmarladık.

Sobakeviç:

— Durun, durun, dedi ve Çiçikov'un elinden tutarak ayağına bastı. Çünkü kahramanımız artık kendini kollamayı unutmuştu. Cezasını da çekti; uflayarak bir ayağı üzerine sıçramak zorunda kaldı.

— Affedersiniz, galiba canınızı acıttım. Rica ederim, buyurun, oturun.

Sobakeviç böyle söyleyerek, Çiçikov'u bir koltuğa oturttu. Terbiye edilmiş bir ayıya: «Hadi bakalım, Mişa, hamamda kadınlar nasıl terler?» ya da: «Küçük çocuklar nasıl bezelye çalar?» gibi sorular sorulunca, ayı nasıl dönüp dönüp birtakım oyunlar yaparsa, onun gibi.

Çiçikov:

— Boşuna vakit kaybediyorum, dedi. Acele işlerim var.

— Bir dakika oturun, bakın size hoş bir lâf söyleyeceğim.

Böyle söyleyerek Sobakeviç, konuğunun yanına oturdu. Bir sır verecekmiş gibi kulağına eğilerek şunları fısıldadı:

— Hadi yirmi beş ruble olsun.

— Ne? Yirmi beş ruble mi? Hayır, hayır, dörtte birini bile vermem.

Sobakeviç, sustu. Çiçikov da sustu.

Böylece iki dakika geçti. Kartal gagası burunlu Bagration bu alışverişi duvardan dikkatle gözlüyordu.

Sonunda Sobakeviç:

— Ee... Son fiyatınız nedir? diye sordu.

— İki buçuk ruble.

— Vallahi bir insan ruhunun, gözünüzde bir turp kadar değeri var, yok. Bari üç ruble verin.

— Veremem.

— Sizinle anlaşmaya olanak yok. Ne yapalım? Öyle olsun, kabul. Benim de böyle bir huyum vardır işte. Yakınlarımı sevindirmesem olmaz. Elbet usulen bir satış sözleşmesi yapmak gerekecek.

— Elbet.

— Değil mi? Ben de öyle diyorum. Bunun için de kente gitmemiz gerek.

İşte, iş böyle sonuçlandı. İkisi de ertesi gün kente inip işleme girişmeğe karar verdiler. Çiçikov, köylü-

lerin bir listesini istedi. Sobakeviç, kabul etti. Hemen oracıkta masasına gidip kendi eliyle bir bir adları, adların yanına, her birinin yeteneğini, işe yararlığını yazarak listeyi derlemeğe koyuldu. Çiçikov bu arada, işsiz güçsüz kalınca Sobakeviç'in arkasından onun geniş vücuduna bakmaya başladı. Viyatka atlarının sağrıları kadar geniş sırtına, yaya kaldırımlara dikilen dökme külçelere benzeyen ayaklarına bakınca içinden şöyle geçti: «Ne yaratmış Tanrı... Biçkisi iyi değil ama, dikişi sağlam derler ya, işte buna göre lâf. Anadan mı ayı doğdun? Yoksa bu taşra yaşamı, tarla işleri, köylülerle didişmeler falan mı seni bu duruma soktu? Değil, değil, bana kalırsa, zamanın eğitimini de görseydin, sosyete hayatına da dalsaydın, taşrada değil de Petersburg'da yaşasaydın gene olacağın buydu. Yalnız fark şu olurdu: Şimdi lâpa ile bir yarım koyun budunu gövdeye indiriveriyorsun, tabak kadar kocaman bir poğaçayı çerez yerine yiyorsun. Öteki durumda olsaydın, mantarlı pirzola yerdin. Burada, buyruğun altında birtakım köylüler var, onlarla anlaşıyorsun. Elbet kötülük etmezsin onlara, çünkü böyle bir şey yaparsan, kötülüğü sana da dokunur. Ama ötede olsaydın buyruğun altında birtakım memurlar bulunurdu. Baktın ki bunlar senin kölen değil, iyice eziyet ederdin. Yahut belki de hazineyi soyup soğana çevirirdin. İnsan bir kez sıkmaya başladı mı, artık bir daha açık elli olamaz. Hele bu sıkı ele bir iki parmak açtırdın mı, daha da kötü olur. Bu gibi adamlar herhangi bir bilimden bir iki sözcük kaparlar, üstelik yüksek bir yere de geçerlerse artık bu işin gerçekten ehli olanların vay başına gelenler. Bir de kendini göstermek ister mi? Birçok insana tuzluya oturacak ne bilgiç kararlar alır. Ah böyle herifler...»

Sobakeviç, başını ona döndürerek:

— Liste hazır, dedi.

— Hazır mı? Lütfen verin bana!

Çiçikov, listeyi gözden geçirdi. Ne kadar açık ve

ayrıntılı yazılmış olduğuna şaşıp kaldı. Bu listede yalnız isim, yaş, uğraş, aile durumu değil, ayrı bir bölümde köylülerin ahlâki durumuyle, içki içip içmedikleri de gösterilmişti. Buna sadece bakmak bile insanın hoşuna gidiyordu.

Sobakeviç:

— Biraz pey verin! dedi.

— Ne gereği var? Kentte paranın tümünü alırsınız.

Sobakeviç:

— Âdet böyledir! dedi.

— Ne vereyim, bilmiyorum? Üstüme fazla para almadım. Buyurun, on ruble...

— Hiç on ruble olur mu canım? En az elli ruble verin!

Çiçikov, «yanımda para yok» diye atlatmak istedi ama, Sobakeviç bunu öyle kesin olarak reddetti ki, kahramanımız cüzdanını çıkarmak zorunda kaldı.

— Buyurun, dedi, on beş ruble daha. Hepsi yirmi beş ruble oldu. Yalnız bana bir makbuz verin.

— Makbuzu ne yapacaksını?

— Makbuz olursa daha iyi. Ne olur, ne olmaz.

— Peki, verin parayı.

— Şimdiden niye vereyim? İşte elimde duruyor. Verin makbuzu, alın parayı.

— Ama rica ederim, parayı almadan makbuzu nasıl yazarım?

Çiçikov, kâğıtları Sobakeviç'e saydı. O da çalışma masasına gitti. Parayı sol elinin parmaklarıyle kapatıp sağ eliyle, sattığı canlar için pey olarak yirmi beş ruble kâğıt parayı tümden aldığını yazdı. Makbuzu yazıp bitirdikten sonra, kâğıt paraları bir daha gözden geçirdi. İçlerinden birine, ışıkta bakarak:

— Bu kâğıt da biraz eski, dedi, hem de biraz yırtık... Ama neyse dostlar arasında böyle şeylere bakılmaz.

Çiçikov içinden: «Amma da pinti, üstelik kaba bir herif» diye düşündü.

— Kadınlardan da istemez misiniz?

— Hayır, teşekkür ederim.

— Çok da para istemezdim sizden. Dostluğumuz var. Tanesi yüz ruble. Ama ihtiyacınız yoksa, başka. Hiç konuşmaya gerek yok. Herkesin kendine göre bir beğenisi var. Atalar sözünde olduğu gibi, «kimi papazı sever, kimi papazın karısını.»

Çiçikov:

— Bir de sizden, bu işin aramızda kalmasını rica edeceğim, diyerek vedaa girişti.

— Elbette. Üçüncü bir kimseyi işe karıştırmaya hiç de gerek yok. Yakın dostlar arasında olup biten şeyler bu çerçeve içinde kalmalı. Güle güle. Ziyaretinize çok teşekkür ederim. Bundan sonra da beni unutmamanızı rica edeceğim. Boş vakit bulunca yemeğe buyurun. Vakit geçiririz. Belki de gene birbirimize yararlı olmak fırsatını buluruz.

Çiçikov, arabasına otururken:

«Bekle!» diye söylendi içinden, «Lânet pinti... Benden her ölü can başına iki buçuk ruble kopardı.»

Çiçikov, Sobakeviç'in bu davranışından hiç de hoşnut kalmamıştı. Ne olsa tanıdık sayılırdı. Valide, polis müdüründe görüşmüşlerdi. Ama ona sanki tümden yabancıymış gibi davranmıştı. Değersiz bir şey için para almıştı. Briçka avludan çıkınca Çiçikov dönüp arkasına baktığı zaman, Sobakeviç'in hâlâ kapı önünde durduğunu ve galiba konuğunun nereye gideceğini anlamak için gözleriyle arabayı izlediğini gördü.

«Hayvan oğlu hayvan, hâlâ duruyor.» diye mırıldandı. Sonra, Selifan'a beyin avlusundan görünmemesi için arabayı köy evlerinin arkasından dolaştırmasını emretti. Çünkü, Sobakeviç'in, adamları sinek gibi ölüp gidiyor dediği Piluşkin'in evine gitmek istiyordu; fakat Sobakeviç bunu bilsin istemiyordu. Araba köyün sonuna vardığı zaman, Çiçikov ilk rastladığı köylüyü

yanına çağırdı. Bu köylü, yolda bulduğu bir kalası yorulmak bilmez bir karınca gibi, izbesine taşımakla uğraşıyordu.

— Heey... Sakallı! Beyin evi önünden geçmeden Piluşkin'e nasıl gideriz?

Köylünün bu soruya ne diyeceğini bilmediği anlaşılıyordu.

— Ne? Bilmiyor musun?

— Hayır beyefendi, bilmiyorum.

— Bak şuna... Hem saçlarını ağartmışsın, hem de şu pinti Piluşkin'i tanımıyorsun. Hani, adamların aç bırakan Piluşkin...

Köylü:

— Ha... O yamalı, o yamalı! diye bağırdı. Sonra bu yamalı sözüne uygun düşen bir ad daha söyledi. Ama bu söz pek kibarca bir söz olmadığı için, biz buraya almayacağız. Yalnız bu adın pek yerinde olduğu şundan anlaşılabilir ki, Çiçikov, köylü gözden yiteli epey geçtiği, o arada epey de yol almış oldukları halde, oturduğu yerde hâlâ gülümsüyordu. Şu Rus halkı, sözünü sakınmaz doğrusu. Birine bir ad taktı mı, artık adamın soyuna sopuna sürer. Memuriyet yaşamında, emekliliğinde, Petersburg'da, dünyanın öbür ucuna gitse yakasını bırakmaz. Artık onu düzeltmek için ne kadar uğraşılırsa uğraşılsın, hattâ nüfus kâtiplerine para yedirerek bu adın eski prens ailelerinden geldiği üstüne yazılar yazdırılsın, bir işe yaramaz. Bu lâkap, karga sesiyle avazı çıktığı kadar bağırır da bağırır, kuşun nereden çıktığını duyurur. Bir şey bir kez yazıya geçti mi nasıl artık ortadan kaldırılamazsa, uygun bir lâkap da tıpkı öyledir. Artık ona balta bile para etmez.

İşte, Rusya'nın uzak köşelerinde, Almanların, Finlerin veya başka yabancı halkların bulunmadığı halis Ruslardan kurulu bölgelerde kendi kendini yetiştiren, canlı, cüretli buluşlarını, bir tavuğun uzun zaman kuluçka yatarak piliçlerini çıkarması gibi değil de, bir-

denbire yaratıveren, hazır cevap Rus zekâsının bulup yakıştırdığı öyle lâkaplar vardır ki, adama sonsuza dek belge gibi yapıştırılır; artık ona burnu şöyledir, dudakları böyledir diye bir söz eklemek gerekmez, bir tek çizgi adamı baştan aşağı verir.

Dindar Rusya'da ne kadar kubbeli, haçlı, çan kuleli kilise ve manastır varsa, dünyada da o kadar çeşitli halk, kuşaklar, uluslar vardır; bunlar yeryüzünün şurasında burasında topluluklar yapar, yükselir, alçalır, gider gelirler. İçinde yaratıcı güçler, özellikler, Tanrısal vergiler taşıyan her ulusun kendine uygun bir sözü vardır. Onunla herhangi bir şeyi anlatırken kendi doğasının bir parçasını da söylemiş olur. Britanyalının sözü insan kalbinin bilgisiyle, derin anlayışla belirir; Fransızın ömürsüz sözü hafif bir parlaklıkla ışıldar ve yiter. Alman, herkesin anlayamayacağı ince ve karışık sözünü uzun uzun hazırlar; fakat dünyada, tam yerinde kullanılmış bir Rus sözü kadar cüretli, ta kalbden çıkan, bunca yaşamla dolu hiç bir söz yoktur.

VI

Eskiden, o bir daha geri gelmeyecek gençlik yıllarımda, bilmediğim bir yere yaklaşmak bana sevinç verirdi. Bu yer ister bir köy, ister yoksul bir ilçe, ya bir nahiye, bir kasaba olsun, bu meraklı çocuk bakışı orada bana birçok ilginç şeyler bulup gösterirdi. Her yapı, belli özelliği olan herşey beni durdurur, şaşırtırdı. Tek katlı, ahşap gösterişsiz, küçük evler arasında tek başına yükselen, bildiğimiz mimarlık biçimi ile, taştan yapılmış, pencerelerinin yarısı sahte, bir devlet yapısı, ya da kar gibi beyaz bir kilisenin tepesinde teneke kaplı düzenli bir kubbe, bir pazar yeri, kente düşmüş bir taşra kibarı... Hiçbiri benim taze, ince dikkatimden kaçmazdı. Yolcu arabasından burnumu çıkarır, o güne

değin görmediğim yeni biçim bir cekete, bir bakkal dükkânının kapısından görünen içleri çivi, kükürt, kuru üzüm, sabun dolu tahta kutulara, kavanozlar içinde kurumuş kalmış Moskova şekerlemelerine bakardım. Bir yandan kimbilir nasıl, bir ilden bu can sıkıcı ilçeye düşen bir piyade subayına, bir de hafif arabası içinde kısa kaftan giymiş bir tüccara bakar ve onların zavallı yaşamlarını kafamda canlandırırdım. Önümden bir memur geçti mi, düşünceye dalardım. «Şimdi acaba nereye gidiyor? Akşamı geçirmek için bir arkadaşına mı, yoksa doğrudan doğruya evine mi? Evine gidiyorsa herhalde yarım saat kadar, ta karanlık basıncaya dek kapısının eşiğinde oturur, sonra annesiyle, karısıyle, baldızıyle ve bütün ailesiyle erken erken yemeğe başlardı. Çorbadan sonra, boynunda bir gerdanlık ile hizmetçi kız, ya da kalın ceketli bir oğlan, aile yadigârı eski bir şamdanla mumu getirdiği zaman, bunlar hangi konulardan konuşurlardı?...

Herhangi bir çiftlik sahibinin köyüne yaklaştığım zaman, uzun, dar, ahşap çan kulesine, ya da geniş, karanlık, eski kiliseye merakla bakardım. Bey evinin kırmızı damı, beyaz bacası, ormanın yeşilliği arasından bana pek çekici gelirdi. Bu evi her iki yandan örten bahçeleri bir an önce geçmeyi artık sabırsızlıkla beklerdim. Sonunda ev bana o zaman hiç de bayağı gelmeyen biçimiyle ortaya çıkardı. Ona bakarken, şu sorulara yanıt bulmaya uğraşırdım: «Çiftlik sahibi nasıl bir adamdır? Şişman mı? Oğulları mı, yoksa evi kahkahalarla çınlatan, oyundan başalamayan, her zamanki gibi en küçüğü en güzeli olan kara gözlü altı kızı mı vardır? Kendisi keyifci bir adam mıdır? Yoksa eylül ayının son günleri gibi asık suratlı mıdır? Boyuna takvime mi bakar? Hububat, çavdar, buğday ekimi hakkındaki konuşmalarıyle gençleri sıkar mı?»

Şimdiyse bilmediğim köylere, artık kayıtsız kayıtsız yaklaşıyor ve onun bayağı görünümüne ilgisizce bakıyorum. Soğumuş bakışlarıma artık hiç bir şey hoş

ve güldürücü gelmiyor. Eskiden, yüzümde bir canlılık yaratacak, gülmeme, bitmez tükenmez konuşmalara dalmama yetebilecek şeyler, şimdi yanımdan geçip gidiyor da, kımıltısız dudaklarım tam bir sessizlik içinde kalıyor. «Hey gidi gençliğim, hey gidi tazelik çağım...»

Çiçikov, deminki köylünün Piluşkin'e taktığı lâkabı düşünüp gülerken, farkında bile olmadan birçok evi ve sokağı olan büyük bir köyün ortasına varmıştı. Ama çok geçmeden kentlerin taş sokaklarından daha iğri-büğrü olan kalas döşeli köy sokağı, arabayı öyle bir sarsış sarstı ki, Çiçikov bir köye vardıklarını o zaman anladı. Bu kalaslarm, piyano tuşları gibi, birtakımı yukarda, birtakımı aşağıdaydı. Dikkatsiz bir yolcu, arabasıyle bu sokaktan geçerken ensesini çarpıp şişirebilirdi, alnını vurup çürütebilir ya da kendi dişleriyle dilinin ucunu ısırabilirdi.

Çiçikov, bütün köy evlerinin, yıkık dökük durumda olduğunu gördü. Kulübelerin kalasları kapkara ve eskiydi... Damların çoğu kevgir gibi delik deşikti. Kiminde yalnız, üst kalasla kaburga biçiminde çatı kirişleri kalmıştı. Herhalde bu evlerin sahipleri lâta tahtalarıyle padavraları kendileri çıkarmış olacaklardı. Hakları da vardı. Çünkü, bu tahtalar yağmurlu havada bir işe yaramaz diye düşünüyorlardı. Zaten eve kazık kakmaya ne gerek var? Meyhanede, yolda, şurada burada... Canım, oturacak yer mi yoktu?

Kulübelerin pencereleri camsızdı. Kimi bezle kimi eski bir paçavra ile kapatılmıştı. Bazı Rus kulübelerinde damın tam altındaki şu neden yapıldığı anlaşılmaz parmaklıklı küçük balkonlar, bu köyün evlerinde çarpılmış, hiç birinin güzelliği kalmamıştı. Kulübelerin çoğunun arkasında, çoktan beri unutulmuş, kocaman buğday yığınları vardı. Bu yığınların uzun zamandan beri orada bırakıldığı anlaşılıyordu. Bu buğdaylar, iyi pişmemiş eski tuğla rengindeydi. Üzerlerinde yabani bitkiler yeşermiş, yanlarında fidanlar bitmişti. Besbelli çiftlik sahibinindi bunlar. Buğday tınazları ve harap

damlar arasından, birkaçının tuttuğu yola göre kâh sağda, kâh solda, yanyana iki kilise yükseliyordu. Bunlardan ahşap olanı bomboştu. Öteki, kagir kiliseninse duvarları kirlenmiş ve çatlamıştı. Bundan sonra parça parça beyin evi görünmeğe başladı. Nihayet sıra sıra kulübeler sona erip, alçak ve yer yer kırılmış bir çitle çevrili sebze bahçesinin yahut düpedüz lâhana tarlasının başladığı yerde ev bütünüyle göründü. Ölçüsüz denecek kadar uzun olan bu garip şato, çok yaşlı bir malûle benziyordu. Bu yapının kimi yanları bir katlı, kimi yanları iki katlıydı. Bu eski yapıyı, dört bir yanından iyice koruyamayan karanlık damın üzerinde, yıkılmış, boyaları dökülmüş karşılıklı iki cihannüma vardı. Duvarların kimi yerlerinde sıvalar dökülmüş, bağdadi görünüyordu. Bu duvarların, çeşit çeşit kötü havalardan, yağmurlardan, güz rüzgârlarıyle hava değişikliklerinden çok zarar gördüğü belliydi. Pencerelerden yalnız ikisi açıktı. Ötekiler pancurlarla, hattâ tahtalarla kapatılmıştı. Açık duran iki pencere de pek sağlam değildi. Bunlardan birine üçgen biçimde mavi bir şeker külâhı kâğıdı yapıştırılmıştı. Yalnız, evin arkasından başlayıp köyün sınırını aşan ve tarlalar için de artık görünmez olan eski, geniş, kendi başlarına bırakılmış bahçeler, koca köye bir ferahlık getiriyordu. Başıboş büyümüş ağaçların yukarılarda birleşen uçları, yeşil bir bulut yahut iğri-büğrü, titreyen üçgen bir kubbe gibi görünüyordu. Fırtınadan veya yıldırımdan üst kısmı gitmiş kocaman, beyaz bir kayın ağacının gövdesi, bu yeşil yığının arasında uzanıyor ve düz, pırıl pırıl bir mermer sütun gibi yükseliyordu. Kesik ve eğri ucu ise gövdenin kar gibi beyazlığı üzerinde bir şapka veya siyah bir kuş gibi kararıyordu. Altındaki üvez, mürver ve ceviz filizlerini boğan şerbetçiotu, çitin bütün üst yanını kaplayarak kırılmış kayın ağacının ortalarına dek yükseliyordu. Vardığı yerden ise aşağı doğru sarkıyor, daha küçük ağaçların tepelerine sarılmaya başlıyor, ince fakat sağlam kancalarını ka-

patarak hafif rüzgârla sallanıp duruyordu. Güneşte parlayan bu yeşil yığın, yer yer seyrekleşiyor, aşağılarda yabanıl bir ağız gibi görünen loş derinliklere gömülüyordu. Bu ağız her yandan gölge ile kapanıyor ve belli belirsiz karanlık içinde dar bir patika, kırık trabzanlar, sallantıda bir çardak, yaşlı bir söğüt gölgesi, bu gövdeden çıkmış gür bir karagan*, birbirine girmiş, karmakarışık kuru dallar, yapraklar, yeşil yapraklarını yana doğru uzatan bir akça ağacın taze dalı, nasılsa oraya kadar sokulmuş güneş ışığı altında ve bu yoğun karanlık içinde saydam bir ateş gibi parlıyordu. Bahçenin kenarındaki bazı ince ve ötekilerden daha yüksek telli kavakların, titreyen tepelerinde büyük karga yuvaları vardı. Bunların bir kısmında tümden kırılmamış kimi dallar, kurumuş yapraklarıyle aşağıya sarkıyordu. Kısacası, görününün güzelliğine diyecek yoktu. Böylesini tek başına ne doğa, ne de sanat yaratabilirdi. Böyle bir görünü ancak ikisinin de elbirliğiyle ortaya çıkarılabilirdi. Çok kez insanın anlamsız ve gereğinden çok çabaları üzerinden doğa kendi keskisiyle geçer, ağır kütleleri hafifletir, göze batan bakışıklılığı, apaçık gözüken plânı gizler, titizliğin ve ölçülülüğün soğukluğu içinde yaratılana olağanüstü bir sıcaklık verir.

Bir iki dönemeç geçtikten sonra, kahramanımız evin tam önüne çıktı. Şimdi bu ev ona daha da hüzünlü göründü. Çitin, kapıların eski tahtaları yeşil yosunla örtülüydü. Birtakım harap yapılar — hizmetçi bölümleri, kilerler, ambarlar — avluyu dolduruyor, bunların sağında öteki avlulara açılan başka kapılar görünüyordu. Şimdiki durumları insana hüzün veren bütün bu görünüşler, bir zaman burada işlerin çok büyük çapta olduğunu anlatıyordu. Ortada, görünüye canlılık veren bir şey yoktu. Ne açılan kapılar, ne kapılardan

---

Tatarcası, *Haşama* olan ve Doğu Rusya ile Sibirya'da çok rastlanan bir bitki.

girip çıkan insanlar, ne de ev işleri... Yalnız büyük kapılar açıktı. O da tenteli, yüklü bir arabanın geçmesi için. Sanki bu araba, bu ölü yerin canlanması için gelmişti özellikle. Başka zamanlarda bu kapı da kapalı dururdu. Gerçekten de üzerinde demir bir çengelle kocaman bir kilit asılıydı. Yapılardan birinin yanında Çiçikov, arabacıyla tartışmaya girişen birini gördü. Ama bunun kadın mı, erkek mi olduğunu bir türlü anlayamadı. Giydiği giysinin ne biçim olduğu belli değildi. Daha çok yeldirmeyi andırıyordu. Hizmetçi başlığına benzeyen bir şey vardı başında. Yalnız sesi, Çiçikov'a kadın sesi gibi geldi. Önce kendi kendine: «Ha... Kadınmış» dedi ama, hemen arkasından: «Yoo... Değil» diye söylendi. Biraz daha dikkatle süzdükten sonra: «Kadın canım» dedi. Öteki de Çiçikov'a merakla bakıyordu. Yalnız Çiçikov'u değil, Selifan'ı, kuyruklarından başlarına kadar atları da iyice süzdüğüne bakılırsa, konuk, onun için beklenilmeyen bir şeydi. Kuşağında asılı duran anahtarlara, konuştuğu köylüye ağır sözler söylediğine bakılırsa, Çiçikov, bu kadının kâhya kadın olduğu kanısına vardı. Arabadan inince:

— Bana bak hanımcığım, senin bey...

Kâhya kadın sorunun bitmesini beklemeden:

— Evde yok, dedi. Sonra:

— Ne istiyorsunuz? diye ekledi.

— Bir işim var da...

Kâhya kadın:

— İçeri buyurun! diyerek arkasını döndü. Una bulanmış sırtında kocaman bir delik vardı.

Çiçikov, büyük, karanlık bir sofaya girdi. İçerden, sanki bir mahzenmiş gibi soğuk bir hava esti. Bu sofadan da, gene loşça fakat hafif bir ışıkla aydınlanmış bir odaya geçti. Işık, kapının altındaki bir aralıktan geliyordu. Çiçikov bu kapıyı açınca adamakıllı aydınlık bir yere girdi ve gördüğü dağınıklıktan şaşırıp kaldı. Sanki döşemeleri baştan aşağı silmeğe kalkmışlar da, bütün eşyayı geçici olarak bu odaya toplamış-

lardı. Bir masanın üstünde kırık bir iskemle, onun ya nında, sarkacı durmuş, örümcek bağlamış bir saat vardı. Bunun da yanında, bir kenarı duvara dayalı, içinde eski gümüş eşya, küçük sürahiler, çiniler bulunan bir dolap duruyordu. Üstü sedef mozayikli, yer yer dökülmüş deliklerinde sarı tutkallar görünen masada türlü türlü şeyler vardı: Tepesi yumurta biçiminde, rengi yeşile çalan bir kâğıt baskıcı altında ufak ufak yazılarla doldurulmuş bir yığın kâğıt, deri kaplı, kırmızı miklaplı eski bir kitap, ceviz büyüklüğünde kupkuru bir limon, kırılmış bir koltuk kolu, üstü bir mektupla örtülü, içinde bir sıvı ve üç sinek bulunan bir kadeh, bir balmumu, bir bez parçası, uçları mürekkep lekeli, şanki veremden ipincecik kalmış kurumuş iki kalem, ev sahibinin belki Fransızların Moskova'yı al malarından önce kullanmaya başlayıp da sararttığı bir misvak...

Duvarda birbirine pek yakın ve gelişigüzel asılmış zevksiz birkaç tablo ile bir gravür vardı. Bu sararmış gravürde kocaman trampeteler, başlarına üçgen biçiminde şapkalar giymiş, bar bar bağıran askerler ve suda boğulan atlarla bir savaş sahnesi canlandırılmıştı. Resim camsızdı; üstü yaldızdan çizgilerle süslü ve köşeleri tunçtan köşebentlerle çevrili, ince, kırmızı akaju bir çerçeve içindeydi. Bunun yanında duvarın yarısını kaplayan kararmış, kocaman, yağlıboya bir tablo asılıydı. Bu tabloda da çiçekler, yemişler, kesilmiş bir karpuz, bir yaban domuzu başı ve başaşağı asılmış bir ördek görünüyordu. Çiçikov tavanda, hasır bir örtü içinde bir avize asılı olduğunu gördü. Hasır da, avize de tozdan topraktan o duruma gelmişti ki, içinde ipek böceği bulunan bir koza gibi görünüyordu. Masanın üstüne konulmaya lâyık görülmeyen, daha kaba-saba şeylerse, odanın bir kenarına atılmıştı. Bu yığının içinde neler bulunduğunu söylemek biraz zordu. Çünkü bütün bu eşyayı öyle kalın bir toz tabakası örtmüştü ki, insan elini değdirmeye kalksa, eldiven giy-

miş gibi olurdu. Fakat bunlar arasında bir kırık kazma sapıyle eski bir çizme tabanı özellikle göze çarpıyordu. Masanın üstünde eski, yıpranmış bir kalpak olmasaydı bu odada canlı bir yaratığın yaşadığı hiç de söylenemezdi.

Çiçikov, odanın bu garip durumuna bakar dururken, yandan bir kapı açıldı. Avluda rastladığı kâhya kadın içeri girdi. İşte Çiçikov ancak o zaman bunun kâhya kadından daha çok kâhya olduğunu düşündü. Çünkü kâhya kadın hiç değilse sakalını tıraş etmez. Halbuki bunun, pek seyrek de olsa, traş olduğu anlaşılıyor. Çünkü çenesi, yanağının alt yanından yukarı doğru, ahırlarda kullanılan kaşağıları andırıyordu.

Çiçikov, yüzünde bir soru anlatımı kâhyanın ne diyeceğini bekliyordu. Oysa öteki de o durumdaydı. Çiçikov bu garip bekleyişe şaşarak sormaya karar verdi:

— Beyefendi nerede? Evde yok mu?

— Burada.

— Nerede?

— Yahu bayım, kör müsünüz, evsahibi benim!

Kahramanımız bu söz üzerine farkında olmadan bir adım geri çekildi. Dikkatle karşısındakini süzdü. O güne değin epey insan görmüştü. Hem de bizim belki hiç bir zaman göremeyeceğimiz insanlar... Ama böylesine hiç rastlamamıştı. Adamın yüzünde bir gariplik yoktu. Yüzü, çoğu zayıf yaşlıların yüzü gibiydi. Yalnız çenesi o kadar öne doğru çıkmıştı ki, mendiliyle örtmezse muhakkak tükürdüğü zaman kirlenirdi bu çene. Ufak gözlerinde hâlâ bir kıvılcım parlıyordu. Bu gözler, karanlık yuvalarından sivri burunlarını uzatarak, bıyıklarını oynatarak ortalıkta bir kedi, yahut da yaramaz bir çocuk var mı, yok mu diye kulaklarını dikip havayı dikkatle koklayan fındık sıçanlarının keskin, hareketli bakışlarına benzer bir bakışla kalın kaşlarının altında oynuyordu. Elbisesi çok daha ilgi çekiciydi. Sırtındaki hırkanın cinsi, istenildiği kadar incelensin, anlaşılamıyordu. Kolları, etekleri öyle yağlı,

öyle parlaktı ki, çizme derisini andırıyordu. Hırkanın arkası bir yırtmaçla ikiye bölünecek yerde, dört parçaya ayrılıyor, bu parçaların arasından da pamuklu astar göze çarpıyordu. Boynunda ise, çorap mı, atkı mı, kuşak mı, ne olduğu anlaşılmayan, ama kıravata da hiç benzemeyen bir şey sarılıydı. Kısacası, Çiçikov bu adama bir kilise kapısında rastlasa eline bir bakır kapik uzatırdı. Çünkü, hakçası, kahramanımız yoksullara karşı çok yufka yürekliydi. Böyle bir adamdan bir kapiği esirgemezdi. Fakat bu kez karşısındaki adam dilenci değil, bir çiftlik sahibiydi. Binden çok köylüsü, herkesten çok ekmeği, buğdayı, yünü, unu, ambarı, kumaşı, bezi, isli balığı ve sebzesi olan bir adam. İşliklerinde o kadar çok tahta ve hiç bir zaman kullanılmayan gereçler görünüyordu ki, insan kendisini Moskova tahta pazarında sanırdı. Hani, kaynanalar, gelinler arkalarına aşçı kadınları alıp ev için öteberi almağa giderler. Türlü türlü tahta eşya orada yığın halinde bulunur: Fıçılar, tekneler, kasnaklar, kovalar, iskemleler, kadınların içine iplik ve benzeri şeyler koydukları çeşit çeşit sepetler, kısacası, zengin, yoksul bütün Rusların kullandığı her türlü tahta eşya... Böyle bir eşya yığını acaba Piluşkin'in nesine yarıyordu? Şimdiki gibi bir çiftliği daha olsa, gene de bunları kullanmak için yaşam ona fırsat vermezdi. Ama buna karşın, elindekiler ona az geliyordu. Piluşkin bunlarla yetinmeyerek bütün gün, köyün sokaklarında dolaşır, küçük köprülerin, geçitlerin altına bakar, ve eline ne geçerse, eski bir kösele olsun, kadınların kullandığı bez parçaları olsun, hepsini alır, evine getirir, Çiçikov'un, odanın bir köşesinde gördüğü yığına katardı. Onu, bu ava çıktığı zaman gören köylüler:

— Bizimki, gene balık avına gidiyor! derlerdi.

O, bir sokaktan geçti mi, artık o sokağı temizlemeğe lüzum kalmazdı. Bir subay yolda giderken, mahmuzunu düşürdü diyelim, bu mahmuz hemen o bildiğimiz yığına ulaşırdı. Bir kadın, olur ya, kovasını ku-

yunun yanında unuttu, değil mi? Bizimki ossaat bu kovayı ele geçirirdi. Ama köylünün biri onu suçüstü yakalarsa Piluşkin, tartışmaya kalkışmaz, aldığını hemen geri verirdi. Ama bu şey bir kez de yığına girdi mi, artık her şey bitmiş demekti. Onun ya kendi malı olduğuna, ya da büyükbabasından kaldığına yahut onu şurada, şu kimseden satın aldığına, yemin ederdi. Odada, yerde ne bulursa kaldırır, bir balmumu parçası, bir kâğıt parçası, bir tüy olsun, hepsini masanın üstüne ya da pencerenin kenarına koyardı.

Oysa o da bir zamanlar iyi, hiç de pinti olmayan, sadece idareli bir adamdı. Evliydi, ailesi vardı. Komşuları, yemek yemek, konuşmak, ondan çiftlik yönetimi, tutumluluk öğrenmek için gelirlerdi. O zaman her şeyde bir canlılık, bir düzen vardı: Değirmenler, yünlü kumaş tezgâhları, marangoz, örgü atelyeleri harıl harıl işlerdi. Evsahibinin keskin gözü her yere yetişir, hamarat bir örümcek gibi, kendi eliyle kurduğu bu iş ağı üzerinde konuşur, didinir dururdu. Yüzünün çizgilerinde pek canlılık okunmasa da, gözlerinde zekâ parlardı. Konuşmaları görgü ile, yaşam bilgisiyle doluydu. Konukları onu dinlemekten hoşlanırlardı. Konuşkan, güler yüzlü karısı da konukseverliği ile tanınmıştı. Sarışın, gül gibi taze iki güzel kız, konukları karşılar, afacan bir oğlan odaya girip, konuklar istese de istemese de, hepsini öperdi. Evin bütün pencereleri açıktı. Birinci katta Fransız öğretmen otururdu. Bu öğretmen, yüzü hep perdahkaydı tıraşlı ve ava meraklı bir adamdı. Yemeğe her kez ya bir yaban ördeği, ya da bir yabani tavukla gelir, kimi de sadece serçe yumurtaları getirirdi. Evde ondan başka yiyen olmadığı için bu yumurtalardan kendi için omlet yaptırırdı. Gene o katta iki genç kıza bakan Fransız mürebbiye otururdu. Evsahibi yemeğe, biraz yıpranmış olmasına karşın, gene de temiz, dirsekleri sağlam, hiç bir yerinde yaması olmayan bir redingotla gelirdi. Fakat bir gün o iyi kalbli eşini kaybetti. Anahtarların

bir kısmı ve onlarla birlikte kimi ufak tefek dertler de artık onun üzerine kalmıştı. Bu olaydan sonra Piluşkin'in titizliği artmış, bütün dullar gibi, işkilli, pinti bir adam olup çıkmıştı. Büyük kızı Aleksandra Stepanovna'ya güvenemezdi. Bunda da haklıydı. Nitekim aradan çok geçmeden, Aleksandra Stepanovna, kimbilir hangi süvari alayından bir yüzbaşıyla kaçmış ve onunla tez elden bir köy kilisesinde evlenmişti. Böyle yapması da babasının subaylardan hiç hoşlanmadığını bildiğindendi. Çünkü Piluşkin, bütün subayların, garip bir inanışla, kumarbaz ve hovarda olduklarını sanırdı. Kızının arkasından beddua etti ve onu bir daha aramadı. Böylece ev büsbütün tenhalaştı. Evsahibinin cimriliği de arttıkça arttı. Cimriliğin en yakın arkadaşı saçlardaki kırlardır. Onun da saçına düşmeğe başlayan kırlar, pintiliğini büsbütün destekliyordu. Oğlunun devlet hizmetine girme çağı geldiği için, Fransız mürebbiyeye yol verildi. Fransız madam ise Aleksandra Stepanovna'nın kaçmasında günahsız olmadığı için kovuldu. Babasının düşüncesine göre yetiştirilmek üzere il mahkemesinde göreve yollanan oğlu, bu işi göreceğine, kalktı bir alaya girdi, teçhizat parası için de babasına mektup yazdı. Ama elbet, halk arasında denildiği gibi, ziftin pekini aldı. Bundan sonra, Piluşkin'in yanında kalan en küçük kız da ölmüş ve yaşlı adam bütün malların tek sahibi ve bekçisi kalmıştı. Tek başına süren yaşam onun cimriliğini daha da besledi. Çünkü, bilindiği gibi, cimriliğin açlığı, bir kurdun açlığı gibidir. Ne kadar yerse, o kadar acıkır. Gerçekte pek derin olmayan insancıl duyguları her an biraz daha zayıflıyor, bu yıkık insanda her gün bir şeyler eksiliyordu. İşte o sırada, sanki Piluşkin'in askerler hakkındaki kanısını daha da sağlamlaştırmak içinmiş gibi, bir olay daha çıktı: oğlu kumarda yutuldu. Piluşkin onun da arkasından beddua etti ve bundan sonra oğlunun yaşamıyle bile ilgilenmedi. Her yıl evinin pencerelerinden birkaçı daha kapanıyordu. Kala kala sonunda iki

açık pencere kaldı. Bunlardan biri de, okurun bildiği gibi, kâğıtla yamanmıştı. Yıllar geçtikçe asıl çiftlik işleri onu gitgide daha az ilgilendiriyor, vaktini çokluk odasında, topladığı kâğıtlarla, tüylerle geçiriyordu. Çiftlik mallarını satın almaya gelenlerle uyuşmazlığı, çekişmesi öyle bir duruma varmıştı ki, alıcılar uzun uzun pazarlık ettikten sonra, «Bu adam insan değil, canavar» diye söylenerek çekip gidiyorlardı. Ot, buğday olduğu yerde çürüyordu. Buğday tınazları düpedüz gübreleşiyordu. Tek yapılacak iş, üzerlerinde lahana yetiştirmekti. Mahzendeki un, taş gibi olmuştu. Kullanmak için kesmek lâzım geliyordu. İnsan, yünlü kumaşlara, ketenlere, evde yapılan öteki kumaşlara elini dokundurmaktan korkuyordu. Çünkü bunlar, dokunulur dokunulmaz toz haline geliveriyorlardı. Piluşkin, artık nesi var, nesi yok unutmuştu. Unutmuştu ama, gene de kimse gizliden içmesin diye üstüne işaretler konmuş, içinde bir parçacık şurup bulunan küçük sürahinin, yahut bir tüy parçasıyle bir balmumunun hangi dolapta durduğunu biliyordu. Gene de çiftlik sahibi olarak toplayacağını toplamakta devam ediyordu. Köylüler, vermeleri gereken harcı ödüyorlar, kadınlar adam başına düşen cevizi getiriyor, her dokumacı vermesi gereken şu kadar keteni veriyordu. Bütün bunlar mahzenlere konuyor, ama hepsi de konulduğu yerde çürüyüp birer mal olmaktan çıkıyordu. Piluşkin de insan olmaktan çıkıyordu. Aleksandra Stepavna, bir şeyler koparmak ümidiyle bir iki kez küçük çocuğuyle, babasını görmeye gelmişti. Besbelli, yüzbaşıyla geçen gezginci yaşam, evlenmeden önceki tadını yitirmişti. Piluşkin, kızını bağışladı. Giderek küçük torununa, masadaki bir düğmeyi oynasın diye verdi. Ama, paradan yana zırnık koklatmadı. Başka bir kez Aleksandra Stepanovna iki çocuğuyle geldi. Üstelik babasına çay için çörek ve yeni bir hırka getirdi. Çünkü, ihtiyarın hırkasına bakmak insana yalnız acı değil, ayıp da geliyordu. Piluşkin, iki torunu okşadı, birini

sağ, birini sol dizine oturtarak onları tıpkı ata binmişler gibi zıplattı. Çörekle hırkayı da aldı ama, kızına gene bir şeycikler vermedi. Aleksandra Stepanovna da böylece eli boş dönmek zorunda kaldı.

İşte şimdi Çiçikov'un karşısında bulunan adam böyle bir çiftlik sahibiydi. Şunu söyleyeyim ki, böyle bir tipe Rusya'da pek seyrek rastlanır. Çünkü bizde insanlar, yaşama koşullarını kısmaktan çok, genişletmek eğilimindedirler. Bu tipin daha da şaşırtıcı olması, har vurup harman savurarak yaşayan, eli açık, kibar birinin hemen yanıbaşında oturmasından ileri geliyordu. Tecrübesiz bir yolcu o komşunun evini gördüğü zaman şaşırır ve kendi kendine, nasıl olmuş da güçlü bir prens bu küçük çiftlik sahipleri arasında bir konak yaptırmış, diye düşünür. Beyaz kâgir evleri, sayısız bacaları ve cihannümaları, yan bölmeleri, konuklar için çeşit çeşit yapıları ve ekyapıları ile bu konak, tıpkı bir saray gibi görünür. Bu sarayda, neler yoktur ki: Müsamereler verilir, balolar verilir, ateşlerle, fenerlerle aydınlanan bahçede bütün gece mızıkalar çalar. İldeki kibarların hemen yarısına yakını, süs kıyamet, neşe ile ağaçlar arasında gezer. Bu yapay ışıklama kimseye yabanıl, korkunç görünmez. Oysa parlak yeşil rengini yitirmiş bir dal, ağaçlar arasından anlamlı bir biçimde uzanmıştır; onun üstünde, daha karanlık, daha sert ve yirmi kez daha korkunç olarak gece göğü görünür Yüksəklerde, o tam karanlığın içinde daha derine giden asık yüzlü ağaç tepeleri, aşağıda köklerini aydınlatan o yapay ışığa karşı kızgınlıkla yapraklarını sallarlar,

Birkaç dakikadan beri Piluşkin, bir söz söylemeden duruyor, Çiçikov da bir türlü konuşmaya başlayamıyordu. Ev sahibine ve odadaki eşyaya bakmaktan biraz şaşırmış gibiydi. Ziyaretinin nedenini hangi sözlerle açıklayabileceğini uzun süre bulamadı. Önce söze, Piluşkin'in cömertliğinden, ruhundaki yüksek erdemlerden söz edildiğini duyduğu için, gelip saygıları-

nı sunmayı bir görev saydığını söyleyerek başlamak istediyse de, kendini tuttu; bunun biraz fazla kaçacağını düşündü. Odayı dolduran eşyaya bir kez daha göz attıktan sonra cömertlik, ruhun yüksek erdemleri gibi sözlerin tutumluluk, idare sözcükleriyle değiştirilmesi daha uygun olur diye düşündü. Böylece vereceği söylevi değiştirip, tutumluluğu, idare yeteneği göklere çıkarılan böyle bir kimse ile tanışmayı ve saygılarını sunmayı görev bildiğini söyledi.

Bunun üzerine Piluşkin, dudakları arasından —çünkü dişleri çoktan dökülmüştü— bir şeyler mırıldandı. Ne söylediği pek belli değildi, ama herhalde, «Saygının da senin de Allah belânızı versin.» anlamına gelen bir şey olacaktı. Fakat konukseverlik bizde öylesine yerleşmiştir ki, bir cimri bile konukseverlik kurallarını çiğneyecek gücü kendinde bulamaz. Bu yüzden, Piluşkin, biraz daha anlaşılır bir sesle:

— Buyurun, oturun, dedi. Çoktanberi gelenim gidenim yok. Doğrusu konuktan da pek hayır ummam hani. Gidip gelmek diye kötü bir âdettir çıkardılar. Bu yüzden çiftlik işleri yüzüstü kalıyor. Üstelik konukların hayvanlarına da saman yedirmek lâzım. Ben yemek yiyeli epey oldu. Bizim mutfak da alçak tavanlı pis bir yerdir. Bacası yıkık... Yakmaya kalktın mı yangın çıkabilir.

Çiçikov, içinden: «Demek böyle ha! İyi ki Sobakeviç'te bir koyun buduyla böreği mideye indirmişim.» diye düşündü.

Piluşkin, sözüne devamla:

— Sonra bir terslik daha, dedi. Koca çiftlikte bir tutam olsun saman yok. Nasıl olsun? Toprağım az, köylü tembel, çalışmayı sevmez, aklında fikrinde meyhane... Bakarsın bu geçkin yaşımda dilenmek zorunda bile kalırım bir gün.

Çiçikov, nezaketle:

— Ama bana sizin binden fazla köylünüz olduğunu söylediler, dedi.

— Kimmiş bunu söyleyen? Siz onu söyleyenin suratına tükürmeliydiniz. Alaycının biriymiş anlaşılan, sizinle alay etmek istemiş. Bin köylü ha! Hele bir sayın, görürsünüz bir şey kalmadığını. Bu son üç yıl içinde sıtmadan yığınla köylü gitti.

Çiçikov, acıma ile:

— Ya, öyle mi! diye sordu. Çok mu ölen?

— Evet, birçoğunu gömdük.

— Kaç kişi öldü, sorabilir miyim?

— Seksen kadar.

— Yok canım!

— Yalan söyleyecek değilim ya bayım.

— Bir şey daha sorabilir miyim? Bu seksen kişi son sayımdan beri mi?

— Öyle olsa şükrederdik. Sayımdan bu yana yüz yirmiyi bulur.

Çiçikov, şaşarak:

— Ne!... Yüz yirmi mi? diye bağırdı. O kadar şaşırmıştı ki, ağzı açık kaldı.

— Bayım, yetmiş yaşına geldim ben. Bu yaşlı halimde yalan söyleyecek değilim ya!

Galiba Çiçikov'un nerdeyse sevinçli sayılabilecek haykırmasından alınmış olacaktı. Çiçikov da, başkasının yıkımı karşısında bu kadar ilgisiz kalmanın ayıp olduğunu o an farketti. Bundan ötürü içini çekerek üzüntülerini bildirdi.

Piluşkin:

— Üzülmek para etmez, dedi. Bakın burada bir yüzbaşı komşum var. Nereden geldiğini Tanrı bilir. Sözde benim akrabammış. Boyuna «amca, amca» diye elimi öper. İşte o bir acımaya kalktı mı öyle bir inleme tutturur ki, kulaklarını tıkamaktan başka çıkar yol bulamam. Suratı da kıpkırmızıdır. Belli, içkiye düşkün. Ya subayken parasını batırmış, ya da bir aktrisle nesi var nesi yok, yemiş bitirmiş olacak, şimdi gelmiş bana acıyor.

Çiçikov, duyduğu üzüntünün yüzbaşınmkine ben-

zemediğini anlatmaya çalıştı. Bunu sözle değil, davranışı ile tanıtlayacağını söyledi. Bunun üzerine işi daha fazla dallandırıp budaklandırmadan dosdoğru konuyu açtı: Bu kadar yıkıcı aksiliklerle ölen köylülerin vergilerini kendi üzerine almaya hazır olduğunu söyledi.

Bu öneri anlaşılan Piluşkin'i adamakıllı şaşırtmıştı. Gözlerini faltaşı gibi açarak Çiçikov'a uzun uzun baktı. Sonunda:

— Siz yoksa subay mıydınız? diye sordu.

Çiçikov, kurnazca:

— Hayır, mülkiye memurluklarında bulundum, dedi.

Piluşkin, sanki ağzında bir şey çiğniyormuş gibi dudaklarını oynatarak:

— Mülkiye memurlukları... — diye tekrarladı — Ama nasıl olur? Bu sizin zararınıza!

— Sizi memnun etmek için zarara girmeğe razıyım.

Piluşkin:

— Ah efendim, ah velinimetim! diye bağırdı.

Öyle sevinmişti ki, sevincinden burnundan tel ya da ona benzer bir enfiye parçası aktığını ve açılan hırkasının altından uygunsuz bir iç çamaşırı göründüğünü fark edemedi. Sözüne devamla:

— Bir ihtiyara ne iyilik bu! diye söylendi. Ah Tanrım! Ah cennetlik ulular!

Piluşkin, fazla bir şey söylemiyordu. Ama bir dakika bile geçmeden ağaç gibi yüzünde böyle birdenbire görünen bu neşe, gene öyle birdenbire yitti. Sanki biraz önce neşelenen o değilmiş gibi, yüzü yeniden kaygılı bir hal aldı. Önce yüzünü kuruladıktan sonra, mendilini elinde yuvarlayarak üst dudağını sildi:

— Bir şey sorabilir miyim? dedi. Siz her yıl için mi bu parayı ödemeyi üzerinize alıyorsunuz? Sonra parayı bana mı, yoksa maliyeye mi vereceksiniz?

— Şöyle yaparız: Bunlar, sanki yaşıyormuş gibi

bir satış işlemi düzenleriz. Ben de sanki onları satın almış gibi olurum.

Piluşkin, gene dudaklarını ısırmaya başlayarak:

— Satış işlemi... diye söylendi. Ama bu satış işlemleri de masraf kapısıdır. Memurlar öyle vicdansız olmuşlar ki... Eskiden birkaç kapikle, bir çuval unla bu gibi işler yaptırılırdı. Şimdiyse, araba dolusu bulgurla, kırmızı on rublelik bir kâğıt lâzım. Bu ne para canlılığı! Anlamıyorum, nasıl hâlâ kimse bunun farkında değil. Niçin onlara kimse ağzını açıp bir şey söylemiyor? Niçin kimse bu gibilere Tanrının buyruklarını hatırlatmıyor? Laf demeyin, kim ne derse desin, dinin buyruklarına biraz zor karşı durulur.

Çiçikov içinden: «Ama sen mis gibi karşı dursun.» diye düşündü. Arkasından da Piluşkin'e karşı olan saygısından ötürü bu satış işlemi için bütün giderleri üzerine alacağını söyledi.

Konuğun giderleri yüklenmeğe hazır olduğunu duyunca Piluşkin, içinden: «Bu adam budalanın biri olacak, mülkiye memurluklarında bulunduğunu yalandan söylüyor. Eskiden mutlaka subaydı. Aktrislerin peşinde koşardı.» diye düşündü. Bununla birlikte sevincini artık saklayamadı. Çiçikov'a ve önceden var mı yok mu diye sormadan, çocuklarına hayır dua etti. Sonra pencereye gidip parmağıyle vurdu:

— Hey! Proşka! diye bağırdı.

Bir dakika sonra birinin acele acele sofaya koştuğu, orada uzun uzun bir işler gördüğü, ayaklarıyle döşemeye vurduğu duyuldu. Sonunda kapı açıldı. Proşka, içeri girdi. On üç yaşlarında bir çocuktu bu Proşka. Ayağındaki çizmeler öylesine büyüktü ki, yürürken ayakları içinden çıkıyordu. Proşka'nın niçin böyle büyük bir çizme giydiğini anlamak kolaydı. Piluşkin'in bütün uşaklarının bir tek çizmesi vardı. Uşaklardan biri, ev sahibinin dairesinden çağrılınca, bütün avluyu yalınayak geçer, sofaya geldi mi, çizmeleri ayağına geçirir ve odaya çizmeli girerdi. Çıkarken gene çizme-

leri sofada bırakır ve kendi tabanlarıyle işine giderdi. Eğer güzün, hele sabahleyin donlar başladığı sırada, biri pencereden bakacak olsa, bütün uşakların, tiyatroda en yaman dansözlerin beceremeyeceği zıplamalar yaptığını görürdü.

Piluşkin, Çiçikov'a parmağıyle Proşka'nın yüzünü göstererek:

— Bakın efendim, şunun suratına bakın bir kez! dedi. Odun gibi aptalın biri. Ama yanında bir şey bırakmaya gelmez, o an aşırıverir. Söyle bakalım budala, niye geldin? Söyle!

Bunun üzerine Piluşkin, biraz sustu. Proşka da buna susmakla karşılık verdi.

— Semaveri hazırlasana, duymuyor musun? Sonra al şu anahtarı da Mavra'ya ver; kilere gitsin, orada rafın üstünde Aleksandra Stepanovna'nın getirdiği çörek kurusu var. Çayla çıkarsın. Dur yahu, nereye koşuyorsun, budala? Şeytan mı kovalıyor? Dinle daha! Çöreğin üst yanı bozulmuştur belki. Orasını bıçakla temizlesin. Sakın kırıntılarını atmasın ha, tavuklara versin. Ama dinle beni, sen kilere girmeyeceksin. Girersen... Gösteririm sana. Kızılcık sopasının tadını tadarsın iştahın daha da açılır. İstersen kilere girmeğe bir kalkış... Pencereden bakacağım.

Proşka, çizmeleriyle dışarı çıkar çıkmaz, Piluşkin, Çiçikov'a dönerek:

— Bunlara güven olmaz! dedi.

Bu sözü söyledikten sonra da konuğuna kuşku ile bakmaya başladı. Böylesine bir cömertlik ona inanılmaz bir şey gibi geliyordu. Kendi kendine: «Kim bilir, belki de şu mirasyediler gibi yalnız öğünmekten hoşlanan herifin biridir. Konuşmak olsun diye uydurur, uydurur, çayını içer, çekip gider.» diye düşündü. Sonra, hem ihtiyatı elden bırakmamak için, hem de karşısındakini denemek niyetiyle, dedi ki:

— Şu satış işini bir an önce bitirsek iyi olacak. Çünkü ölümlü dünya bu, belli olmaz ki. Bugün varsak, yarın yoğuz.

Çiçikov, satış sözleşmesini hemen yazmaya hazır olduğunu söyleyerek bunun için köylülerin tam bir listesini istedi. Bu da Piluşkin'i sakinleştirdi. Aklında bir şeyler tasarladığı belliydi. Gerçekten de birtakım anahtarlar çıkararak dolabın yanına gitti. Kapısını açtı. Fincanlar, bardaklar arasında uzun uzun bir şeyler aradı. Sonra da:

— Arıyorum ama, bir türlü bulamıyorum, dedi. İyi bir likörüm vardı. Yoksa içtiler mi? Öyle hırsız millet ki! Hah... dur bakayım, işte burada galiba.

Çiçikov, Piluşkin'in elinde, sanki bir fanila ile örtülmüş gibi toz içinde küçük bir sürahi gördü. Piluşkin:

— Rahmetli karım yapmıştı bunu, diye sürdürdü sözünü. Hırsız kilerci kadın ağzını bile kapamadan buraya atmıştı da, içine böcekler, tozlar dolmuştu. Ama ben hepsini temizledim. Şimdi tertemizdir. Size bir kadeh doldurayım.

Fakat Çiçikov, ben yedim de, içtim de diyerek böyle bir likörden kurtulmaya baktı. Piluşkin:

— Yemeğinizi yediniz demek! dedi. Kibar insan nasıl belli olur. Yemek yemeden de karnı toktur kibarın. Oysa ne madrabazlar var şu dünyada, ne kadar yemek versen gene de... Bakın şu yüzbaşı yok mu, gelir buraya der ki, «Amcacığım, yenecek bir şeyler çıkarsan» der. Oysa o benim ne kadar büyükbabamsa, ben de onun o kadar amcasıyım. Herhalde evinde yemeği yok ki, böyle kapı kapı dolaşıyor. Demek şimdi bütün bu serserilerin listesini istiyorsunuz, öyle mi? Hay hay... Ben zaten onların listesini ayrı bir yere çıkarmıştım ilk sayımda adlarını düşmek için.

Piluşkin gözlüğünü taktı ve kâğıtları karıştırmaya başladı. Birtakım tomarların ipini çözerek konuğunu öyle bir toza boğdu ki, Çiçikov aksırdı. Sonunda, kenarları bile tamamiyle yazıyla dolmuş bir liste çıkardı. Köylü adları bir sinek bulutu gibi kâğıdı doldurmuştu. Listede türlü türlü adlar vardı: Paramanov, Pimiyonov

Panteleimonov, bir de Grigori Gitvaramazsın... diye bir ad. Hepsi yüz yirmiden fazlaydı. Çiçikov bu bolluğu görünce gülümsedi. Listeyi cebine koyarken Piluşkin'e, satış işlerini bitirmek için kente gitmeleri gerektiğini söyledi.

— Kente mi? Nasıl olur? Evde kim kalacak? Buradakilerin hepsi hırsız, düzenbaz insanlar. Bir gün içinde öyle bir temizlik yaparlar ki, ceketini asacak yer bulamazsın.

— Peki, kentte bir tanıdığınız yok mu?

— Tanıdık mı? Nerden bulayım? Kimi öldü, kimi ahbaplıktan çıktı. Ha... Dur kardeşim, dur. Nasıl yok, var, var. Bir kişi var. Hem de yargıç. Eskiden buraya gelir, kalırdı. Ne iyi ahbaptık! Çocukluk arkadaşıydık. Beraber çitlerden atlardık. Öyle dosttuk ki... Ona mı yazayım dersiniz?

— Elbet, ona yazın!

— Öyle ya... İyi dostumdur. Okul arkadaşıydık.

Piluşkin'in o duygusuz yüzünde ılık bir ışık belirdi. Bir duygu değildi bu, ama gene de soluk bir duygu parıltısıydı. Denizde boğulmak üzere olan birinin birdenbire suyun üstüne çıkması gibi bir şey... Kıyıda toplanmış olanlar, sevinçle bağrışır; sevinen kardeşler, sırtın veya çırpınmaktan yorulan kolların gene görünmesini bekleyerek kıyıdan denize ipler atarlar. Ama denizdekinin son görünüşüdür o. Birden her şey sessizleşir; tümden durulan denizin yüzü daha korkunç bir hal alır. İşte onun gibi, bir an gelip geçen o duygululuktan sonra Piluşkin'in yüzü daha duygusuz, daha bayağı bir hal aldı. Çiçikov'a:

— Masanın üstünde temiz bir kâğıt vardı, dedi. Kimbilir nereye attılar? Gel de güven bunlara.

Sonra masanın üstünü altını, her yanını araştırmaya başladı. Sonunda:

— Mavra! Mavra! diye bağırdı.

Bu çağrış üzerine, içinde okurun bildiği o çörek bulunan tabakla hizmetçi kadın içeri girdi. Piluşkin'le

aralarında şu konuşma geçti:

— Haydut karı! Kâğıdı nereye soktun?

— Vallahi görmedim beyefendi. O, sizin kadehi örttüğünüz kâğıt parçasından başkasını görmedim.

— Çalmışın, gözlerinden belli.

— Ne diye çalayım kâğıt parçasını? Ne işime yarar? Okumam yazmam yok ki...

— Yalan söylüyorsun. Zangocun oğluna götürmüşsündür. İşi gücü kâğıt karalamak zaten. Ona götürmüşsündür.

— Zangocun oğlu isterse kâğıt bulur. Sizin kâğıdınızı görmedi bile.

— Dur sen... Mahşer günü bu yaptığın işin acısını zebaniler çıkarır senden; kızgın demirlerle dağlarlar seni. Görürsün bak, nasıl dağlarlar...

— Ben kâğıda el sürmedim ki yaksınlar beni. Başka kadınca kusurlarım vardır ama, kimse hırsız diyemez bana.

— Gene de yakarlar işte. «Seni düzenbaz» derler, «al sana, efendini aldatır mısın?»

— Ben de derim ki, «haksızlık ediyorsunuz, vallahi haksızlık ediyorsunuz. Ben kâğıdı...» Bakın! İşte masanın üstünde duruyor. Hep böyle yok yere azarlıyorsunuz insanı.

Piluşkin kâğıdı gördü. Biraz durdu. Dudaklarını şıpırdatmağa başladı. Dedi ki:

— Bir ağzını açtın mı... Amma da gevezesin. Bir lâf söylemeğe gelmiyor. On tane cevap bulursun. Bir ateş getir de mektubu yapıştıralım. Ha, dur... «Ateş getir» dedim ama, sen şimdi tutar mum getirirsin. Boşu boşuna yanar. En iyisi çıra getir.

Mavra dışarı çıktı Piluşkin de koltuğa oturup eline kalemi alarak uzun uzun, boş kâğıdı evirdi, çevirdi. Acaba bir parçasını ayırmak mümkün mü, değil mi, diye düşünüyordu. Sonunda, buna imkân olmadığını anladı. Kalemini, üzeri yeşillenmiş içi sinekli bir sıvı ile dolu hokkaya batırdı ve yazmaya başladı. Yazısı nota-

ya benziyordu. Kâğıdın üzerinde ilerleyen elini her an durdurmaya çalışıyor, satırları birbirine yapıştırıyor ama, gene de, aralıklarda epey boş yer kaldığını görerek üzülüyordu.

İnsan bu kadar küçüklüğe, bu kadar cimriliğe, bu kadar bayağılığa düşebilir mi? Bu kadar değişebilir mi? Gerçeğe benziyor mu bütün bunlar? Benziyor. Çünkü, insan her hale gelebilir. Ateşli bir gence, yaşlılıktaki hali gösterilebilse, korkuyla yerinden sıçrar. Tatlı gençlik yıllarından, olgunluk yaşlarının asık yüzlü, sert yıllarına girdiğiniz zaman, bütün insansal duyguları da beraberinizde alın, onları yolda bırakmayın, çünkü sonra bir daha yerlerinden kaldıramazsınız. Sizi bekleyen yaşlılık korkunçtur. Aldığını geri vermez. Mezar ondan daha merhametlidir. Çünkü, onun üstünde: «Burada bin insan gömülü» diye yazar; fakat insanlıktan çıkmış yaşlılığın o soğuk, o duygusuz çizgilerinde hiç bir şey okumak mümkün değildir.

Piluşkin, yazdığı mektubu katlarken:

— Acaba kaçan köylüleri almak isteyen başka bir arkadaşınız yok mu? diye sordu.

Çiçikov, gözlerini dört açarak, hemen:

— Sizde kaçanlar da mı var? diye sordu.

— Var ya... Damadım sordu, araştırdı. Ama, «izleri bile yok ortada» dedi. Ne olacak, asker işte, mahmuzlarını şakırdatmada usta ama, mahkemede uğraşmaya gelince...

— Kaç kişi tutar bunlar?

— Eh yetmiş kadar tutar.

— Yok canım!

— Vallahi öyle. Her yıl birçoğu kaçar gider. Aç gözlü millet. İşsizlikten yemeğe vermişler kendilerini. Oysa benim kendim için bile yiyeceğim yok. Kaça isterlerse veririm kaçakları. Ama arkadaşınıza söyleyin, bunlardan on tanesini bulsa kârlı bir iş yapmış saysın kendini. Çünkü sayıma giren bir köylü beş yüz ruble eder.

Çiçikov kendi kendine: «Yoo... Biz bunu arkadaşlara kaptırmayız.» diye düşündü ve hemen, böyle bir arkadaş bulmanın olanaksız olduğunu, çünkü bu iş için gerekli mahkeme giderlerinin, kazancı aşacağını söyledi.

— Mahkeme kapısına insan bir kez düşmesin, redingotunun kuyruğunu bıraksa gene iyi, dedi.

Ama eğer Piluşkin bu kadar darda ise, sırf merhametten, onun kaçaklarını da alacaktı ama, doğrusu, vereceği para sözü edilmeyecek kadar az olacaktı.

Piluşkin, çıfıtlaşarak:

— Ne kadar? diye sordu ve elleri cıva gibi titremeğe başladı.

— Adam başına yirmi beş kapik.

— Ama nasıl alacaksınız? Peşin mi?

— Evet, peşin.

— Aman efendim, fakirciğe acıyın da bari kırk kapik verin.

— Sayın efendim, ben size kırk kapik değil, beş yüz ruble vermek isterdim. Hem de sevine sevine verirdim. Çünkü görüyorum, saygıdeğer, iyi kalbli bir ihtiyar, sırf iyi kalbiliğinden sıkıntıya düşmüş bir insansınız.

Piluşkin:

— Vallahi öyle, vallahi öyle... dedi ve başını önüne eğip iki yana sallanarak:

— Hep kalbimin iyiliğinden! diye sürdürdü sözünü.

— İşte görüyorsunuz ya, nasıl bir insan olduğunuzu hemen anladım. Adam başına beş yüz ruble vermek isterdim. Ama buna takatim yok. Hadi beş kapik daha vereyim. Bu hesapla köylü başına otuz kapik düşer

— Siz bilirsiniz bayım, ama bari iki kapik daha ekleyin.

— Peki, kabul... İki kapik daha ekleyelim. Ne kadar kaçak var demiştiniz? Yetmişti galiba, değil mi?

— Hayır, hepsi yetmiş sekiz kadar olur.

— Yetmiş sekiz, otuz ikişerden, eder...

Çiçikov bu söz üzerine bir saniye kadar düşündü, çok değil, sonra dedi ki:

— Hepsi yirmi dört ruble doksan altı kapik eder.

Hesabı kuvvetliydi. Piluşkin'den derhal bir makbuz istedi ve parayı sanki her an dökülebilecek bir sıvı götürüyormuş gibi, dikkatle masasına götürdü. Masanın yanına geldikten sonra, paralara bir kez daha baktı ve özenle çekmeceye yerleştirdi. Bu para, Piluşkin, kızının, damadının ve belki de akrabası olduğunu söyleyen yüzbaşının sevinci içinde, köyün papazları Karp ile Polikarp Baba tarafından gömülüreceye kadar orada gömülü kalacaktı. Parayı sakladıktan sonra ev sahibi koltuğa oturdu. Anlaşılan artık konuşacak bir şey de kalmamıştı.

Çiçikov'un, cebinden mendil çıkarmak için küçük bir hareket yaptığını gören Piluşkin:

— Anlaşılan gitmeğe hazırlanıyorsunuz! dedi.

Bu soru Çiçikov'a orada daha fazla kalmanın gereksiz olduğunu düşündürdü. Şapkasını alarak:

— Evet, gitmek zamanı geldi, dedi.

— Ya çay?

— Yok, başka bir kez içerim.

— Nasıl olur... Semaveri hazırlamalarını söyledim. Doğrusu, ben pek çay tiryakisi değilim. Hem çay pahalı, hem de son zamanlarda şeker fiyatları yükseldi. Proşka! Çaya gerek kalmadı. Çörek parçasını Mavra'ya götür, anlıyor musun? Gene oraya koysun. Yok, dur, bana ver, ben kendim götürürüm. Ee... uğurlar olsun bayım. Tanrı sizden razı olsun. Mektubu yargıca verirsiniz. O bizim eski ahbaptır, okusun. Değil mi ama, bir arada büyüdük.

Bu sözler üzerine bu garip kişi, bu buruşuk yaşlı adam, konuğunu avlunun dışına dek götürdü. Sonra kapıyı arkasından kapamalarını buyurdu. Dönüşte bekçilerin yerlerinde olup olmadıklarını anlamak için ambarları dolaştı; bekçilerin tümü yerlerindeydi; her yerde, ellerindeki küreklerle fıçılara vuruyorlardı. Son-

ra mutfağa bir göz attı. Adamlarının iyi yemek yiyip yemediklerini anlamak bahanesiyle lâhana çorbasından ve lapadan bol bol aldı. Nihayet hepsine hırsız, ahlâksız diye sövüp saydıktan sonra, odasına döndü. Yalnız başına kalınca, o görülmemiş cömertliği için konuğuna nasıl teşekkür edeceğini düşündü. Kendi kendine: «Şu cep saatini armağan ederim» dedi, «hem de sahici gümüş. Ne tunç, ne tombak* Eh, biraz bozuk ama, onartır. Daha genç bir adam, nişanlısının hoşuna gitmek için cep saatine gereksemesi vardır.» Biraz daha düşündükten sonra: «Yok canım» dedi, «en iyisi vasiyetnameme yazarım, ölümümden sonra beni ansın.»

Kahramanımıza gelince saatsiz olmasına saatsizdi ama, neşesi yerindeydi. Böyle umulmaz bir alışveriş gerçek bir armağan sayılsa yeriydi. Gerçekten de aldıkları, ölü ve kaçak can olarak, iki yüzü geçiyordu. Elbet Piluşkin'in köyüne yaklaşırken buradan bir çıkarı olacağını, önceden kestirmişti. Ama bunca kazançlı bir iş yapacağı doğrusu aklına gelmezdi. Bütün yol boyunca neşesi arttıkça arttı. Islık çalıyor, sanki boru öttürüyormuş gibi, ellerini ağzına götürerek dudaklarını oynatıyordu. Sonunda da öyle tuhaf bir türkü tutturdu ki, Selifan bile uzun uzun dinledikten sonra, başını hafif hafif salladı ve:

— Heyt, bizim bey nasıl da türkü çağırıyor... diye mırıldandı.

Kente yaklaştıkları zaman ortalık adamakıllı kararmıştı. Aydınlıkla karanlık içiçe girmiş, sanki eşya bile birbirine karışmış gibiydi. Uzun, renkli sınır tahtası belirsiz bir renk almıştı. Nöbetçi askerin bıyıkları insana sanki alnında, gözlerinin çok üstündeymiş gibi geliyor, burnu ise hiç görünmüyordu. Tekerleklerin gürültüsü, sarsıntılar briçkanın artık kaldırımlı bir yoldan gittiğini anlatıyordu. Daha sokak fenerleri yanmamıştı; kimi evlerin pencerelerinden tek-tük ışıklar sızı-

* Tombak, çinko ve bakır halitası.

yordu. Arka sokaklarda ve çıkmazlarda görülen şeyler, işitilen konuşmalar; askerlerin, arabacıların, işçilerin ve dörtyol ağızlarında çorapsız ayakkabılarıyle yarasalar gibi gidip gelen bayanların bulunduğu kentlerde bu saatlerde görülen şeyler ve işitilen konuşmalardandı. Çiçikov'un gözü artık bir şey görmüyordu. Hattâ kent dışında gezintiden dönmekte olan bastonlu memurları bile görmedi. Arasıra kulağına bazı kadın sesleri geliyordu: «Yalan söylüyorsun sarhoş herif! Onun bana böyle kabalık etmesine hiç bir zaman müsaade etmiş değilim.» Ya da: «Ne vuruyorsun pis herif, karakola gel de orada anlatayım.» gibi; geceleyin tiyatrodan dönerken, İspanya'da gece bir sokağı, kitaralı ve bukleli güzel bir kadın yüzünü düşleyen yirmi yaşında bir delikanlıyı soğuk bir duş gibi kendine getiren birtakım sözler... Bu gencin aklında neler yoktur, neler düşünmez! Göklerde yüzer, Schiller'e konuk olur. Fakat birdenbire bir şimşek gibi bu korkunç sözleri işitince kendini o an yeryüzünde pazar yerinde, bir meyhanenin yakınında buluverir. Yaşam da eskisi gibi, her günkü yoluna girer.

Briçka adamakıllı bir sıçradıktan sonra sanki bir çukura iniyormuş gibi, hanın büyük kapısından girdi. Burada Çiçikov'u, Petruşka karşıladı. Bir eliyle redingotunun kuyruğunu tutarak, — çünkü bu kuyrukların açılmasını sevmezdi —, öteki eliyle Çiçikov'un arabadan inmesine yardım etti. Hanın garsonu elinde bir mum, omuzunda peçete ile karşı çıktı. Petruşka efendisinin gelmesine sevinmiş miydi? Belli değildi. Ama Selifan'la gözgöze gelince asık suratında bir neşe belirdi. Garson merdiveni aydınlatarak Çiçikov'a:

— Uzun zaman tenezzüh buyurdunuz! dedi.

Çiçikov da merdivenden çıkarken:

— Evet, diye söylendi. Sen nasılsın bakalım?

Garson selâm vererek:

— Tanrıya şükür! diye cevap verdi. Dün bir teğmen geldi. On altı numarayı aldı.

— Teğmen mi?

— Evet, tanımadığımız biri. Riyaziyan'dan geliyor. Doru atları var.

Çiçikov:

— Pekâlâ... Pekâlâ... Sen gene hizmette kusur etme, dedi ve odasına girdi. Sofadan geçerken burnunu tıkayarak Petruşka'ya:

— Bari pencereleri açsaydın! diye söylendi.

Petruşka:

— Açtım, diye yalan söyledi.

Gerçekte efendisi de yalan söylediğini biliyordu. Ama üstünde durmadı. Bu uzun yolculuktan sonra çok yorgunluk duyuyordu. Ancak bir yavru domuzdan ibaret hafif bir yemek istedi. Hemen soyundu. Yorganın altına girer girmez de, basur memeleri, pireleri, fazla zekâsı olmayan insanlara vergi ve deliksiz, o derin, o güzel uykuya daldı.

VII

Soğuğu, rutubeti, çamuru ile, uykusu başına vurmuş menzil memurları, çıngırak sesleri, araba onarımları, küfürleri, arabacıları, demircileri, yolda rastlanan türlü türlü namussuz insanlarıyle uzun, sıkıntılı bir yolculuktan sonra, bildiği damını, kendisine doğru koşan ışıklarıyle evini gören yolcu ne mutludur. Onu tanıdık odalar, koşa koşa yola çıkan kimselerin sevinçli haykırışları, çocukların gürültüsü, koşuşmaları, içinde hüzünlü anılar bırakan her şeyi yok edecek tatlı konuşmalarla ateşli sarmaş-dolaşlar karşılar. Böyle bir yuvası olan aile babası mutludur. Ama vay bekârın haline!

Tatsız gerçekliğiyle insanı boğan sıkıntılı, kasvetli kişilerden uzaklaşıp üstün değerli kimseleri anlatmayı iş edinen, her gün karşılaştığımız insanlar arasından yalnız birkaç ayrıcalı üzerinde duran, çalgısının yük-

sek perdesini hiç değiştirmeyen, kendi katından, zavallı, yoksul kardeşlerinin düzeyine inmeyen, toprağa dokunulmaksızın ondan hep uzak, hep yüksek düşlere bağlı kalan yazar da mutludur. Onun bu parlak talihi iki nedenden kıskanılmaya değer: Bir yandan, anlattığı insanlar arasında kendisini ailesi içindeymiş gibi duyduğu; bir de şanını şerefini gürültülerle çok uzaklara kadar duyurduğu için. O, insanların gözlerini tatlı bir buğu ile örter; yaşamın hüzünlü yanlarını saklayıp, sadece güzel bir örnek göstererek insanları över. Herkes alkışlarla onun ardından koşar; bindiği zafer arabasına takılır, onu büyük, evrensel bir ozan diye anar. Kartal nasıl yükseklerde uçan bütün kuşlardan üstünse, o da dünyadaki bütün dehaların üstündedir. Daha adı geçer geçmez, ateşli kalbler çarpmaya başlar; nerde görünse, gözlerde beliren yaşlarla karşılanır... Hiç kimse güçte ona eşit değildir. O, bir Tanrıdır.

Fakat kayıtsız gözlerin göremediği, oysa her an gözümüzün önünde olup biten şeyleri, yaşamımızı kuşatan o korkunç ufak tefek bayağılıklar yığınını, dünyamızın kaynayıp taştığı o soğuk, yamalı kişilere, kimi zaman acıyle, sıkıntıyle geçen yolculuğu, acımasız keskisinin gücüyle halkların gözü önünde çırçıplak kabartan sanatçının kaderi, talihi böyle değildir. O, halktan alkış toplayamaz; heyecanlandırdığı ruhlar da minnettar gözyaşları, ortak bir sevinç dalgası göremez. Ona doğru koşacak, başı dönmüş, kahraman olmak hevesinde on altısında bir kız yoktur. Çıkardığı tatlı seslerin sarhoşluğunda kendini unutamaz. Üstelik günümüzdeki duygusuz, iki yüzlü eleştirinin yargısından da kendisini kurtaramaz. Bu yargı, onun yapıtlarını bayağı sayar, küçümser. Ona, insanlığı aşağı gören yazarlar arasında hor görülen bir yer verir. Çizdiği kahramanlardaki özellikleri onda bulur. Onda ne kalb, ne ruh, ne de Tanrı vergisi bir yetenek tanır. Çünkü günümüzün yargısı, güneşe bakan camla en küçük böceklerin hareketlerini gösteren camın aynı değerde olduğunu

kabul etmiyor. Günümüzün yargısı, hor görülen yaşamdan bir sahne alıp, onu bir sanat incisi durumuna getirmek için derin bir ruhu gereksediğini kabul etmiyor. Çünkü günümüzün yargısı yüksek, coşkun bir gülmenin yüksek bir lirik atılımla yanyana durabileceğini, bu çeşit bir gülmeyle maskaraca bir sırıtma arasında bir uçurum olduğunu kabul etmiyor. Günümüz onun hakkını tanımayacak ve her yaptığını kötüleyecektir. Bu yazar, karşılık bulamadan, anlayış bulamadan, kimsesiz bir yolcu gibi, tek başına yolun ortasında kalacaktır. Yazgısı amansızdır ve yalnızlık ona çok acı gelecektir.

Bana gelince... Üstün bir kudret, bana daha uzun zaman şu garip kahramanlarımla elele yürümek, yaşamın azametli akışını, herkesi güldürerek, fakat kimselerin göremeyeceği, sezemeyeceği, gözyaşlarıyle incelemek görevini vermiştir. Kutsal bir coşku ânında kafamın korkunç bir esin fırtınasıyle yeniden coşup ayaklanacağı ve insanların şaşkın bir ürperti içinde çok daha başka çeşit sözlerin gürlediğini işiteceği gün uzaktır daha...

Yola! Yola! Alnımızdaki buruşukları, yüzümüzdeki asıklığı atalım! Birden yaşamın akışı, uğultusu, sesleri içine dalalım; bakalım Çiçikov ne yapıyor?

Çiçikov uyandı. Kollarını açarak gerindi. Rahat bir uyku çektiğini anlıyordu. Bir iki dakika kadar sırtüstü uzanıp kaldıktan sonra, elini şakırdattı. Yüzü parlayarak dört yüz kadar can kölesi olan bir adam olduğunu hatırladı. Bunun üzerine yataktan atladı. Çok sevdiği yüzüne aynada bir kez bile bakmadı. Çiçikov, yüzünde en çok çenesini beğenirdi. Çok kez, hele tıraş olurken, arkadaşlarının önünde çenesini överdi. Eliyle okşayarak: «Bakın» derdi, «çeneme bakın! Ne yuvarlak, değil mi?» Fakat bu kez çenesine de, yüzüne de bakmadan, konçları renk renk işlemelerle süslü, telâtin çizmelerini giydi. — Ruslar, rahatlarına düşkün insanlar oldukları için Torjok kenti bu çizmelerden çok

satar —. Üstünde kısa bir gömlekle sanki İskoç kılığındaymış gibi, orta yaşlı, ağır başlı bir adam olduğunu unutup topuklarına ustalıkla basarak odanın ortasında bir iki zıpladı. Sonra hemen işe koyuldu. Keşfe çıkan namuslu bir yargıç kendisine buyur edilen bir meze sofrası karşısında nasıl ellerini oğuşturursa, o da tıpkı öyle, çekmecesinin önünde ellerini oğuşturdu ve içinden kâğıtlarını çıkardı. İşi uzatmadan hemen bitirmek istiyordu. Memurların fazla para sızdırmalarını önlemek için evrakı kendi hazırlamaya karar verdi. İşlemi de çok iyi bilirdi. Kendine güvenli, büyük harflerle «18...» tarihini attı. Altına da daha küçük harflerle çiftlik sahibinin adını ve bunun gibi gerekli öteki şeyleri yazdı. Saat ikide hepsi tamam olmuştu. Çiçikov, işini bitirip de, bir zamanlar yaşayan çalışan, toprağı süren, içen, arabacılık yapan, efendilerini aldatan, ya da belki gerçekten iyi birer köylü olan insanların adları yazılı kâğıtlara bakınca kendisinin de anlayamayacağı garip bir duyguya kapıldı. Her listenin başka bir özelliği vardı. Sanki bu özellik, köylülere de geçmiş gibiydi. Bayan Koroboçka'nın köylülerinin adları yanına birer lâkap yazılmıştı. Piluşkin'in listesi kısalığıyle ötekilerden ayrılıyordu. Adların, baba adlarının çok kez yalnız ilk harfleri yazılmış, bu harflerden sonra da iki nokta konmuştu. Sobakeviç'in listesiyse ayrıntılardaki zenginliğiyle göze çarpıyordu. Köylülerin iyi özelliklerinden hiç biri unutulmamıştı. Birisi için, «İyi marangoz» bir başkası için, «Elinden iş gelir, sarhoş değildir» yazılıydı. Bundan başka, anaları, babaları kimdir? Ahlâkî durumları nasıldır? Tümü açıklanıyordu. Yalnız Fedotov adında biri için şunlar yazılmıştı: «Babası malûm değil, annesine gelince, hizmetçi Kapitolina'dır. Ama ahlâkı iyidir, hırsız değildir.» Bütün bu ayrıntılar, sanki bu köylüler daha dün hayattalarmış gibi, listeye bir canlılık veriyordu. Çiçikov, bunlara uzun uzun baktıktan sonra içi acıdı ve ah çekerek:

— Ahbaplar, ne de çokmuşsunuz! diye söylendi. Yaşarken neler yapardınız? Nasıl geçinirdiniz?

Gözleri bir ada takıldı. Bu, Koroboçka'nın, Piyotr Saveliyev Neuvajay Korito adlı bir köylüsüydü. Çiçikov kendini tutamadı:

— Amma da ad... Bir satır tutuyor! diye mırıldandı. Zanaatçı mıydın, yoksa düpedüz bir rençper miydin? Ölümün ne yüzdendi? Meyhanede mi öldün? Yoksa, uyuyakaldığın yolda üzerinden koca bir araba mı geçti?

— Mantar Stepan, doğramacı. Ağzına içki komaz. Ha... Şu muhafız alayına layık pehlivan Stepan. Sen herhalde baltan belinde, çizmelerin omuzunda beş paralık ekmek, on paralık tuzlu balıkla o kent senin bu kent benim gezmişsindir. Belki her yolculuktan evine yüz ruble ile dönerdin. Belki de ayrıca kâğıt paraları çizmene saklar, ya da kaba şayaktan patalonuna dikerdin. Kimbilir nerede can verdin? Kazancını arttırmak için bir kilise kubbesini onarmağa mı giriştin? Belki de haçın tepesine kadar çıktında, ayağın kaydı. yere düştün. Belki de yanında duran herhangi bir Mihey amca eliyle ensesini kaşayıp: «Ah Vanya, ne oldu sana? demiş, sonra da kendini iple bağlayarak senin yerine çıkmıştı. Maksim Telyatnikov, kunduracı. Ha... Kunduracı. Atalar sözü «Kunduracı gibi sarhoş» der Tanırım seni dostum, tanırım. İstersen bütün hayatını anlatayım. Bir Alman'ın yanında yetişmişsindir. Alman tümünüze bir arada yemek verir, vaktinde işe başlamadığınız için sizi kayışla döver, sokakta eğlenmeğe bırakmazdı. Sen, sıra kunduracılardan değildin, yamandın, yaman. Alman karısıyle ya da bir kamarad'la* konuşurken, seni öve öve bitiremezdi. Yetiştikten sonra, efendine harcını ödeyip küçük bir dükkân açtın. Birçok sipariş aldın ve işe koyuldun. Bir yerden pek ucuza çürümüş deri buldun. Gerçekten de her çizmede

* Aslında Almancadır, «Arkadaş.»

iki kat kazandın. Fakat iki hafta içinde yaptığın çizmeler patladı. Müşterilerin sana bastılar küfürü. Dükkânın boşaldı. Sen de işi içkiye, serseriliğe döktün. Hep: «Bu dünyada yaşanmaz» derdin, «Rus'a iş yok. Almanlar engel.»

— Bu da ne biçim köylü! Serçe Elizabet... Hay Allah belâsını versin. Kadın bu. Nasıl girmiş bu listeye? Hay katakullici Sobakeviç... Burada atlattın beni.

Çiçikov'un hakkı vardı. Bu, gerçekten kadındı. Listeye nasıl girdiğini Tanrı bilir. Ama adı öyle ustalıklı yazılmıştı ki, uzaktan bakılınca erkek sanılırdı; kadın adları gibi 'a' ile bitmiyordu. Yani Elizabeta değil, Elizabet yazılmıştı.

Ama Çiçikov buna pek aldırış etmeden adı listeden sildi.

— Grigori Vargitgelmez... ya sen nasıl bir adamdın? Taşıt işleriyle mi uğraştın? Üç atlı kötü bir troyka edindin... Ana baba evini bıraktın, tüccarlarla o panayır senin, bu panayır benim gezdin mi? Yollarda mı can verdin? Yoksa dostların, şişman kırmızı yanaklı bir asker karısı için mi canına kıydılar? Ya da yol kesen bir haydut deri eldiveninle, bodur ama, sağlam atlarına mı imrendi? Kimbilir, belki de düşündün düşündün de, kendini önce bir meyhaneye, arkasından da buz tutmuş bir nehrin yarığına attın... Ve adın duyulmaz oldu. Ah şu Rus ulusu! Eceliyle ölmeyi hiç sevmez.

Çiçikov bundan sonra Piluşkin'in kaçak canlarına bakarak:

— Ya siz ne oldunuz ahbaplar? diye devam etti. Belki de hâlâ yaşıyorsunuz ama, artık bunun ne yararı var. Ölüden ne ayrımınız kalmış? Böyle acele acele şimdi nereye gidiyorsunuz? Piluşkin'in yanındayken durumunuz çok mu kötüydü? Yoksa düpedüz ormanlardan gelip geçeni soymak isteğine mi kapıldınız? Şimdi hapiste misiniz? Yoksa başka bir beyin yanına girdiniz de toprağı mı sürüyorsunuz? «— Yeremey Ka-

ziakin, Gezgin Nikita ve oğlu Gezgin Anton!» Adınızdan da belli ya, ayağına çabuk adamlarsınız. «—Popov, uşak...» Belki okur-yazar takımdandır, iyi Popov, elini bıçağa sürmeden namus dairesinde çalıp çırpmışındır. Ama polis komiseri de yapışmıştır yakana artık. İşte yüzleştiriyorlar şimdi. Komiser: «Sen kimsin?» diye sorar, üstelik ağır bir iki lâf da savurur. «Şu beyin! bu beyin.» diye dik dik cevap verirsin. Komiser: «Peki, burada işin ne?» der. «Harçlı izine çıktım»* dersin. «Pasaportun nerede?», «Ustam esnaf Pimenov'da», «Çağırın Pimenov'u. Pimenov sen misin?», «Evet Pimenov benim.» «Bu sana pasaportunu verdi mi?», «Hayır, vermedi.», «Niye yalan söylüyorsun?» Bunun üzerine komiser esaslı bir iki küfür daha savurur. Sen de pek umursamadan: «Evet, doğru», dersin, «eve geç vakit döndüğüm için pasaportumu ona vermedim de zangoç Antip Prohorov'a verdim.» «Çağırın şu zangocu! Bu sana pasaport verdi mi?» «Yoo... Ben bunun pasaportunu hiç almadım.» Komiser esaslı küfürler basarak: «Gene niye yalan söyledin?» diye sorar. Sen de: «Benim bir pasaportum vardı ama» dersin, «herhalde yolda düşürdüm.» Komiser gene küfür ederek: «Ya şu asker kaputunu neye çaldın? Papazın bakır para çekmesini neye aşırdın?» diye sorar. Sen gene soğukkanlılıkla: «Hiç böyle şey olmadı,» diye yanıt verirsin, «hiç böyle bir işe karışmadım.» «Öyleyse kaput neye sende bulundu?» «Bilmem. Herhalde birisi getirmiş olacak.» Komiser başını sallayarak, elleri belinde: «Ah, seni düzenbaz seni,» der, sonra: «Zincir vurun ayağına, tıkın içeri!» diye buyurur. Sen de «pekâlâ» dersin. Sonra cebinden tütün tabakasını çıkarıp ayağına zincir vuran iki ma-

* Rusya'da kölelik rejimi zamanında özellikle tarım işlerinin pek çok olmadığı bölgelerde, beyler bir harç karşılığında kölelerini geçici olarak özgür bırakırlardı. Bu şekilde özgür kalan kölelerden kimisinin beylerinden daha zengin olduğu görülmüştür. Ama beyler istedikleri zaman onları gene köylerine getirtirlerdi.

lûl gazi ile dostça konuşur, onların emekliye ayrılalı çok olup olmadığını, hangi savaşlara girdiklerini sorarsın. İşte böyle, mahkemedeki işin sürüp gittikçe hapiste yatarsın. Mahkeme: «Bu sanığın Çerevo Koşkaysk'tan başka bir kentin hapishanesine, oradan Vessiegonsk hapishanesine, ya da başka bir hapishaneye nakli...» diye bir karar verir. Sen de böyle hapishane hapishane dolaşır, her gittiğin yeri gördükçe de: «Yoo... doğrusu Vessiegonsk hapishanesi daha temizdi. Yeri boldu. Cemaati de çeşitliydi.» dersin. «—Abakum Firov... Ya sen nerdesin kardeş? Nerelerde dolaşırsın? Yoksa Volga'ya kadar mı gittin? Orada özgür yaşamlarından hoşlandığın gemi yedekçilerinin arasına mı katıldın?»

Burada Çiçikov biraz durdu ve düşündü. Düşündüğü neydi ki? Abakum Firov'un yaşamını mı, yoksa yaşı, rütbesi serveti ne olursa olsun her Rus gibi başına buyruk, özgür bir yaşam mı düşündü? Gerçekten Firov şimdi nerdedir? Tüccarların yanına girdi de şimdi buğday rıhtımında neşeyle, gürültüyle dolaşıp duruyor mu? Orada şapkaları çiçekli, kordelâlı yiğit tüccarlar, sağlam yapılı, gerdanlıklı, kordelâlı karılarıyle, sevgilileriyle yüksek sesle vedalaşırlar. Şarkılar, danslar birbirine karışır; hamallar, bağrışmalar, sövgüler arasında o derin mavnalara dokuz put* ağırlığında buğday, bezelye aktarırlar. Yerde arpa ve bulgur çuvalları yığılmıştır. Çuval ehramları top gülleleri gibi birbirinin üstünde, göz alabildiğine uzanır. Bu büyük silâh deposu biraz sonra derin mavnalara aktarılır ve mavnalar ilkyaz buzlarıyle birlikte birbiri ardında sonu gelmez bir filo halinde nehir boyunca iner. İşte size o zaman iş çıkar yedekçiler! Eskiden bir arada gezip tozuyorsanız, o zaman da gene öyle hep birlikte işe koyulur ve Rusya gibi ucu bucağı olmayan bir türküyle geminin ipini çekip gidersiniz.

* Bir put 16 kilo 380 gram.

Çiçikov, saatine bakarak:

— Vay... Saat on iki olmuş, dedi. Bari bir iş yapsam. Yok yere bir düşünceye daldım. Ne de budalaymışım, yok mu!

Sonra kalktı, İskoç giysisini çıkarıp, bir Avrupa kostümü giydi. Pantolonunun tokalarını sıkarak göbekli karnını elden geldiğince içeri aldı. Kolonya süründü. Çantasını koltuğunun altına, pamuklu kasketini de eline aldı ve satış işlemlerini bitirmek için mahkemeye yollandı. Acelesi geç kalmak korkusundan değildi. Çünkü yargıç dostuydu. Dostu olduğu için de, Homeros'un yaşlı Zeus'u, sevdiği kahramanların kavgaları tamamlansın ya da kısa kesilsin diye nasıl geceyi gün düzü uzatır kısaltırsa, o da öyle, duruşmaları uzatıp kısaltabilirdi. Ama Çiçikov bu işi bir an önce bitirmek isteğini duyuyordu. İşi bitirinceye kadar rahat etmeyecekti. Ne olsa, arasıra bu canların pek de gerçek olmadığı ve bu gibi durumlarda elden gelen çabuklukla omuzlardaki bu ağırlığı atmak gerektiği düşüncesi aklından geçiyordu. Kafasında bu düşünceler, üstünde, içi ayı postu, dışı kahverengi kumaştan bir palto ile sokağa çıktığı zaman, tıpkı kendisi gibi giyinmiş birine rastladı. Adam, Çiçikov'u görünce bağırdı. Bu, Manilov'du. İki arkadaş birbirlerine sarıldılar ve beş dakika kadar sokakta öyle durdular. Öpüşmeler, iki yandan da, o kadar güçlüydü ki, ikisinin de ön dişleri nerdeyse iki gün ağrıdı. Manilov'un yüzünde, sevinçten ötürü yalnız dudaklarıyle burnu görünüyordu; gözleri tümden kapanmıştı. Çiçikov'un iki eliyle tuttuğu elini ısıtmıştı. Pavel İvanoviç'le öpüşmek için nasıl koştuğunu en nazik, en ince sözlerle konuşmasını, ancak bir genç kızı dansa davet eden bir kavalyenin ağzına yakışacak bir sözle bitirdi. Çiçikov, daha nasıl teşekkür edeceğini bilmeden ağzını açmıştı ki, Manilov, üstü pembe kordelâlı yuvarlak kıvrılmış bir kâğıdı kürkünün içinden çıkardı.

— Nedir bu?

— Köylüler canım.

— Ha...

Çiçikov, kâğıdı açtı. Göz gezdirdi ve yazının temizliğine, güzelliğine hayran oldu.

— Güzel yazılmış, dedi. Yeniden temize çekmeğe gerek yok. Çerçeve içine de alınmış. Bunu böyle sanatçı titizliği ile kim hazırladı?

Manilov:

— Sormayın... dedi.

— Yoksa siz mi?

— Hayır, karım.

— Dostum, sevgili dostum, diye bağırdı Çiçikov. Ne büyük bir zahmete soktunuz eşinizi, gördünüz mü?

— Pavel İvanoviç'in işi oldu mu, zahmete bakılmaz.

Çiçikov teşekkürlerini sundu. Manilov onun, satış işlemlerini bitirmek üzere mahkemeye gitmekte olduğunu öğrenince, birlikte gelmek istedi. İki arkadaş kolkola girerek yürüdüler. Önlerine çıkan küçük tümsekte, küçük tepeciklerde, ya da basamakta Manilov, Çiçikov'u eliyle destekliyor, hattâ nerdeyse yukarı kaldırıyor, sonra tatlı bir gülümsemeyle, Pavel İvanoviç'in ayaklarının burkulmasına olasılık tanımayacağını söylüyordu. Pavel İvanoviç'in ise bu yüzden canı sıkılıyor, nasıl teşekkür edeceğini bilemiyordu. Çünkü ne denli ağır olduğunu bilirdi. Böylece birbirleriyle nezaket yarışı ede ede mahkemenin bulunduğu yere vardılar. Bu, üç katlı, tebeşir gibi beyaz renkte bir yapıydı. Bu renk anlaşılan orada çalışanların ruh temizliğinin simgesiydi. Alandaki öteki yapılar, bu kocaman taş yapıyle uyuşmuyordu; içinde tüfekli bir asker bulunan nöbetçi kulübesi, iki-üç arabalık ve sonra üzerinde tebeşirle, kömürle yazılar yazılmış, resimler yapılmış uzun tahta perdeler... Bu ıssız, ya da bizde çokluk söylendiği gibi, güzel alanda başka bir şey yoktu.

Mahkeme binasının ikinci, üçüncü kat pencerelerinden, adalet tanrıçası Themis rahiplerinin satın alın-

maz başları görünüp görünüp yitiyordu. Anlaşılan o yitip ânında odaya müdürleri giriyordu. İki ahbap. merdivenleri koşarak çıktılar. Çünkü Çiçikov, Manilov'un yardımlarından kurtulmak için yürüyüşünü hızlandırıyor, Manilov da Çiçikov'un yorulmasını önlemek çabasıyle ileri atılıyordu. Bu yüzden, loş koridora soluk soluğa girdiler. Koridorda da, odalarda da, göze çarpan şey temizlik değildi. O zamanlar temizliğe pek fazla önem verilmezdi. Bir yer pisse, hep pis kalır, göze hoş görünmesine boş verilirdi. Kısaca Themis, konuklarını ev kılığında, hırkasıyle karşılıyordu.

Burada, kahramanlarımızın geçtiği odalardan söz etmek gerekirdi. Ama yazar her türlü resmî daire karşısında bir çekingenlik duyar. Döşemeleri, masaları pırıl pırıl ve her bakımdan temiz dairelere girse bile, gözlerini önüne indirir ve oradan elden geldiğince çabuk çekilip gitmek ister. Bu yüzden de odaların parlaklığından, görkeminden haberi yoktur.

Kahramanlarımız orada kimi beyaz kimi karalanmış birçok kâğıt, kalın enseler, taşra modasında dikilmiş fraklar, resmi giysiler, bir de bunların yanında çok göze çarpan açık kurşunî bir ceket gördüler. Bu ceketin sahibi, başını bir yana çevirmiş, nerdeyse yüzü kâğıda değecek bir durumda, büyük bir rahatlıkla yazı yazıyordu. Yazdığı da, herhalde, sessiz sedasız, soylu bir çiftlik sahibi tarafından haksız olarak işgal edilen bir toprak sorunu ile ilgiliydi. Mahkeme süresince bu soylu çiftlik sahibi adaletin koruyuculuğu altında çocuklar, torunlar yetiştirmiş ve yaşamının sonuna varmıştır. Kahramanlarımız, arasıra hırıltılı bir sesle söylenen şu türlü sözler duyuyorlardı: «Fedossi Fedossiyeviç, lütfen şu 368 numaralı dosyayı bana verir misiniz?» — «Hokkanın kapağını her sefer başka bir yere koyuyorsunuz.» Kimi zaman da daha âmirane bir ses, elbette bir müdür sesi, kuvvetle şu sözleri söylüyordu: «Al, temize çek. Yoksa pabuçlarını çıkartır, altı gün yemeden içmeden burada kalırsın.» Yazı kalemlerinden,

sanki tabanı dörtte bir arşın derinliğinde kuru otla örtülü bir ormanın içinden geçen, odun parçaları yüklü iki üç arabanın çıkardığı gürültüye benzer bir ses çıkıyordu.

Çiçikov ile Manilov, iki genç memurun oturduğu masaya yaklaştılar:

— Köylülere ait işler için nereye başvurmamız gerekiyor, lütfen söyler misiniz?

İki genç memur başlarını onlara doğru çevirerek:

— İşiniz nedir? diye sordular.

— Bir dilekçe vereceğim de.

— Bir şey mi satın aldınız?

— Köylü işlerine burada mı bakılıyor başka yerde mi? Önce bunu öğrenmek istiyorum.

— Siz önce ne aldığınızı, ne fiyata aldığınızı söyleyin de, biz de nereye başvuracağını söyleyelim. Yoksa söyleyemeyiz.

Çiçikov, bu adamların, bütün genç memurlar gibi meraklı ve işlerini olduğundan daha önemli göstermek hevesinde olduklarını hemen anladı:

— Dinleyin dostlarım, dedi. Fiyat ne olursa olsun, bütün bütün işlerinin aynı yerde görüldüğünü bilirim. Öyleyse bana o masayı göstermenizi rica ederim. Yok, siz dairenizde ne iş görüldüğünü bilmiyorsanız başka yerden soralım.

Memurlar bu söze yanıt vermediler. Yalnız biri parmağıyle odanın bir köşesini gösterdi. Gösterdiği yerde, bir masaya oturmuş, birtakım kâğıtlar karıştıran yaşlı bir adam vardı. Çiçikov'la Manilov masaların arasından geçerek yaşlı adamın yanına gittiler. Memur, büyük bir dikkatle işini görmekteydi, Çiçikov, selâm vererek:

— Affedersiniz, köylü alım-satımı ile ilgili işlere burada mı bakılıyor? diye sordu.

Yaşlı memur, gözlerini kaldırdı ve kesik kesik:

— Köylü işlerine burada bakılmaz! dedi.

— Nerede bakılır?
— Köylü kısmında.
— Köylü kısmı nerede?
— İvan Antonoviç'te.
— İvan Antonoviç nerede?

Yaşlı adam, parmağıyle odanın başka bir köşesini gösterdi. İvan Antonoviç, gerçekte onlara göz ucu ile bakmıştı ama, yaklaştıklarını görünce, önündeki işe daha da dalıverdi. Çiçikov selâm vererek:

— Affedersiniz, köylü işlerine bakan masa burası mı? diye sordu.

İvan Antonoviç, sanki işitmemişti. Yanıt vermiyordu, önündeki kâğıtlara dalmış görünüyordu. Öyle ya, olgunluk yaşına varmış bir adamdı. Geveze, zıpçıktı bir delikanlı değldi. İvan Antonoviç, kırkını çoktan geçmişti. Saçları gürdü. Yüzünün bütün orta kısmı, ileri doğru çıkmış, sanki burnunda toplanmış gibiydi. Yani sürahi ağzı gibi bir yüzü vardı. Çiçikov:

— Köylü işlerine nerede bakılıyor? Öğrenebilir miyim? diye sordu.

İvan Antonoviç, sürahi ağzını biraz kaldırarak:

— Burada! dedi ve arkasından hemen gene yazısına koyuldu.

— Benim işim şu: Bu ildeki kimi çiftlik sahiplerinden, başka bir yere götürmek üzere köylüler satın aldım. Satın alma sözleşmeleri hazır. Yalnız onayı lâzım.

— Satıcılar da burada mı?
— Kimi burada. Kimi de vekâlet verdi.
— Dilekçeniz hazır mı?
— Hazır İstiyorum ki... İşim çok acele de... Bu işi bugün bitiremez miyiz?

İvan Antonoviç:

— Bugün mü? diye sordu. Yoo... Bugün olmaz Bakalım haciz altındalar mı, değiller mi? İnceleyeceğiz.

— Başkanınız İvan Grigoriyeviç yakın dostumdur. İşin çabuk yapılması...

İvan Antonoviç, sert sert:

— İvan Grigoriyeviç'ten başkaları da var! dedi.

— Ötekiler de unutulmaz elbet, dedi. Ben de memurum, iş nasıl yürür bilirim.

İvan Antonoviç, daha tatlı bir sesle:

— İvan Grigoriyeviç'e gidin, dedi, o gerekli yerlere emir versin. Bizde uzamaz.

Çiçikov, cebinden bir kâğıt para çıkarıp İvan Antonoviç'in önüne koydu. İvan Antonoviç parayı hiç görmedi ve üstüne bir kitap koydu. Çiçikov, işaret etmek istediyse de İvan Antonoviç bir baş hareketiyle göstermesine gerek olmadığını anlattı. Sonra tapınağın hizmetkârlarından birini göstererek:

— O, sizi götürür, dedi.

Bu hizmetkâr, Themis'e kendini öylesine adamıştı ki, giysilerinin dirsekleri patlamış, içinden astarı gözüküyordu. Bu hizmetine karşılık da kâtip unvanını kazanmıştı. Bir zamanlar Vergilius'un Dante'ye rehberlik ettiği gibi, o da Çiçikov'la Manilov'u mahkeme salonuna götürdü. Bu salonda geniş koltuklar, üzerinde iki kitapla bir adalet aynası* bulunan bir masa vardı. Masada güneş gibi tek başına başkan oturuyordu. Yeni Vergilius'u orada öyle kutsal bir saygı kaplamıştı ki, ayağını bir adım daha atamadı; eskilikten lime lime olmuş ve nedense üstüne bir tavuk tüyü yapışmış ceketinin sırtını göstererek döndü gitti. Salona giren iki arkadaş, başkanın yalnız olmadığını gördüler. Yanında, adalet aynasının arkasında Sobakeviç oturmaktaydı. Konukların gelişi salonda birtakım şaşkınlık bağırmalarına yol açtı. Resmî koltuklar gürültüyle yerlerinden

---

Eskiden Rus mahkemelerindeki masaların üzerinde «adalet aynası» denilen üç yanlı camdan bir ehram bulunurdu. Bunun üstünde bir kartal ve her cephesinde de Büyük Petro'nun muhakeme usulleri ve vatandaş hakları üstüne üç fermanı vardı.

oynatıldı. Sobakeviç de kalktı, uzun kollarıyle bütün vücudu ortaya çıktı. Başkan, Çiçikov'u kolları arasına aldı ve oda öpüşmelerle çınladı. Birbirlerinin sağlığını sordular. İkisinin de bel ağrısı çektikleri anlaşıldı. Hareketsiz yaşam neden olarak gösterildi buna. Çiçikov' un köylüler satın alması meselesinden başkanın haberli olduğu belliydi. Çünkü Çiçikov'u kutlamıştı. Bu durum, kahramanımızı biraz şaşırttı. Hele her birine ayrı ayrı bu meselenin aralarında kalmasını rica ettiği iki çiftlik sahibinin karşılaşması büsbütün keyfini kaçırdı. Ama gene de başkana teşekkür etti ve Sobakeviç'e dönerek:

— Siz nasılsınız? diye sordu.

— Tanrıya şükür, bir şikâyetim yok.

Gerçekten de Sobakeviç'in bir şikâyeti olamazdı. Çünkü, demir bile bu sağlam bünyeli, güçlü adamdan daha kolay soğuk alabilirdi. Başkan:

— Siz sağlığınızla ne denli övünseniz yeridir, diye söze karıştı. Rahmetli babanız da çok sağlam adamdı.

Sobakeviç:

— Evet, diye yanıtladı onu, tek başına bir ayı ile boğuşurdu.

— Bence siz de pekâlâ bir ayının hakkından gelebilirsiniz.

— Yok, ben yapamam. Babam benden çok kuvvetliydi.

Sonra, «ah» çekerek sözüne devam etti:

— Şimdikiler eskiler gibi değil. Bakın sözgelişi, benimki de yaşam mı? Buna yaşamak denir mi?

Başkan:

— Ne şikâyetiniz var? diye sordu.

Sobakeviç başını sallayarak:

— Değil, değil, dedi. Düşünün bir, İvan Grigoriyeviç: Elliye merdiven dayadım. Bugüne değin hastalık nedir bilmem. Ne boğazım ağrıdı, ne bir çıban çıkardım... Yo, bu iyi bir belirti değil. Bir gün bunun acısını çekeceğim elbet.

Bu sözleri söyledikten sonra da mahzunlaştı. Çiçikov'la başkan o anda «amma da adam» diye düşündüler. «Şikâyetine bak» Çiçikov yargıca, Piluşkin'in mektubunu uzatarak:

— Size bir mektup getirdim, dedi.

Başkan:

— Kimden? diye sordu ve zarfın mühürünü açarak:

— Aa... Piluşkin'denmiş, diye bağırdı. Yaşıyor demek. Kaderin cilvesi işte. Bir zamanlar ne zeki, ne zengin bir adamdı. Oysa şimdi...

Sobakeviç:

— Köpeğin biri oldu, dedi. Adamlarını açlıktan öldüren ahlâksızın biri.

Bakan, mektubu okuduktan sonra:

— Hay hay, hay hay, dedi. Ona vekâlet etmeğe hazırım. Satış mukavelesini ne vakit yapmak istiyorsunuz? Hemen mi, yoksa sonra mı?

— Hemen, bugün rica edeceğim. Çünkü yarın hareket etmem gerekiyor. Satış sözleşmeleriyle dilekçeyi getirdim.

Başkan:

— Peki, nasıl isterseniz, öyle yaparız, dedi. Ama sizi kolay kolay da bırakmayız. Satış işlemleri bugün biter, siz biraz daha bizimle kalırsınız. İşte şimdi emir veriyorum.

Böyle söyleyerek memurlarla dolu olan odanın kapısını açtı. O odadaki dosyaları bal peteklerine benzetirsek, orada çalışan memurlar da bal petekleri üzerindeki arılar gibi görünüyorlardı.

Başkan:

— İvan Antonoviç, orada mı? diye sordu.

İçerden bir ses:

— Burada, diye yanıt verdi.

Okurlarımızın da tanımış olduğu sürahi ağzı suratlı İvan Antonoviç, salona girdi ve saygıyle selâm verdi.

— Bu satış sözleşmelerini alın da İvan Antonoviç...

Sobakeviç, başkanın sözünü keserek:

— Ama tanık da lâzım, unutmayın İvan Antonoviç. Taraflar için en az iki kişi ister. Savcıyı çağırtıverin. İşi olmadığı için evindedir bu saatte. Onun bütün işini yardımcısı olan, o dünyanın en pinti adamı Zolotuha görür. Sağlık müfettişi de işsiz. O da evindedir. Buralarda daha başka tanıklar da bulabilirsiniz. Trahuzevski, Beguşkin falan... Dünyaya niye geldikleri belli değil...

Başkan:

— Doğru, çok doğru, dedi. Arkasından da adı geçenleri çağırtmak için birini yolladı. Çiçikov, başkana:

— Sizden başka bir ricam daha var, dedi. Kendisiyle iş yaptığım bir bayanın vekilini lütfen buraya çağırır mısınız? Başpapaz Kiril Babanın oğlu, sizin memurlarınızdan.

Başkan:

— Hay hay, dedi. Şimdi onu da çağırtırız. Her şey yoluyle yapılır. Ama sizden ricam, sakın memurlara bir şey vermeyin. Ben dostlarıma para verdirtmem.

Başkan, bu sözleri söyledikten sonra, İvan Antonoviç'e adamın hoşuna gitmeyeceği belli olan bir emir verdi. Bu satış işinin yüz bin rublelik bir iş olduğunu görünce başkan, özellikle sevindi. Yüzünde büyük bir hoşnutlukla Çiçikov'a bir zaman dikkatli dikkatli baktı. Sonra:

— Demek böyle İvan İvanoviç, dedi. Bunları aldınız ha!

Çiçikov:

— Aldım, diye yanıtladı onu.

Başkan:

— Güzel bir iş, güzel bir iş, diye söylendi.

— Doğru, bence de öyle. Görüyorum ki, bundan daha iyi bir iş yapamazdım. Kim ne derse desin, gençliğin liberal hayallerini bir yana bırakıp, sağlam bir temel üzerine basmadıkça insan kendine bir yol çiz-

miş sayılamaz.

Bu sözleri söyledikten sonra, Çiçikov kulpuna getirip liberalizme ve o yüzden bütün gençlere çattı. Ama söyleyişinde bir tereddüt var gibiydi. Sanki o anda içinden kendisine, «Ee, kardeşim yalan söylüyorsun. Bu kadarı da fazla artık...» diyordu. Hattâ, bu Manilov'la Sobakeviç'in yüzlerine bakmağa cesaret edemedi. Ama boşunaydı bu korkusu. Sobakeviç'in yüzünde hiç bir değişiklik olmadı. Manilov ise Çiçikov'un güzel sözlerinden o kadar hoşlanmıştı ki, başını evet anlamında sallıyordu. Şarkı söyleyen bir bayan, kemanın sesini aşıp, bir kuşun bile çıkaramayacağı ince bir notaya geçtiği zaman, müzik dinleyicisinin hali ne olursa, Manilov'un hali de öyleydi.

Sobakeviç, Çiçikov'a:

— Neler satın aldığınızı İvan Grigoriyeviç'e söylemiyor musunuz? diye sordu. Sizde öyle İvan Grigoriyeviç, neler satın aldığını neden sormuyorsunuz? Ne biçim köylü bilseniz bunlar? Altın, altın vallahi. Kendisine araba ustası Miheyev'i de sattım.

Başkan:

— Yok canım, Miheyev'i de mi sattınız? diye sordu. Tanırım o araba ustası Miheyev'i. Benim şu droçkaları tamir etmişti. Ama durun bakayım, nasıl olur? Siz bana Miheyev'in öldüğünü söylememiş miydiniz?

Sobakeviç, istifini bozmadan:

— Ne Miheyev mi öldü? diye yanıt verdi. Ölen onun kardeşiydi. Arabacı yaşıyor; hem eskisinden daha da sağlam. Bu günlerde bana bir briçka yaptı; böylesi Moskova'da bile yapılamaz. Doğrusu yalnız Çar'ın arabaları için çalışmaya lâyık bir adam.

Başkan:

— Evet. Miheyev iyi ustadır, dedi. Şaşıyorum doğrusu, nasıl bırakıyorsunuz onu.

Sobakeviç:

— Sanki yalnız Miheyev mi? dedi. Ya doğramacı Propka Stepan? Tuğlacı Miluşkin?... Ya kunduracı

Maksim Telyatnikov?... Hepsi gitti. Hepsini sattım.

Başkan, bir çiftlik için bu kadar lüzumlu olan bu adamların niçin sattığını sorunca Sobakeviç elini sallayarak cevap verdi:

— Oldu bir kere, esti bir budalalık. «Hadi satayım.» dedim, derken sattım.

Sanki bu satıştan pişman olmuş gibi başını eğdi ve:

— Saçlarım ağardı ama, hâlâ akıllanamadım, diye ekledi.

Başkan:

— Ama Pavel İvanoviç, dedi, ne diye topraksız köylü satın alıyorsunuz? Herhalde onları bir yerde yerleştireceksiniz.

— Evet öyle.

— Ha, o vakit iş değişir. Nerede yerleştireceksiniz?

— Ben mi? Kerson eyaletinde.

Başkan:

— Oo... Oranın toprağı çok iyidir, dedi ve Kerson ürünlerini uzun uzun övdü. Sonra:

— Epey toprağınız var mı? diye sordu.

— Satın aldığım köylülere yetecek kadar.

— Bir ırmak falan geçiyor mu? Yoksa gölcükler mi var?

— Bir ırmak geçiyor. Ama gölcükler de var.

Çiçikov böyle konuşurken istemeyerek Sobakeviç'e bir göz attı. Sobakeviç'in yüzü her ne kadar eskisi gibi hareketsiz duruyorsa da, Çiçikov'a: «Yalan söylüyorsun. Ne ırmağı? Ne gölcüğü? Ne toprağı?» diyor gibi geldi.

Konuşma bu yolda sürüp gide dursun tanıklar yavaş yavaş görünmeğe başladılar: önden, okurlarımızın tanıdığı, boyuna gözlerini kırpan savcı, arkasından sağlık müfettişi, Truhaçevski, Beguşkin ve Sobakeviç'e göre dünyaya niye geldikleri bilinmeyen ötekiler gözüktü. Çoğu Çiçikov'un tanımadığı kimselerdi. Eksik

kalan tanıklar hem de fazlasıyle, mahkeme memurları arasından tamamlandı. Sonra yalnız başpapaz Kiril'in oğlu değil, onunla beraber başpapaz da geldi. Hepsi de adlarını, sanlarını söyleyerek imzalarını attılar. Kimisinin yazısı yatık, kimisininki sanki başaşağı gibiydi. İçlerinde öyle yazılar da vardı ki insan Rus alfabesine benzetemezdi. Bizim İvan Antonoviç, işleri çarçabuk bitirdi. Satış sözleşmeleri deftere ve başka gerekli yerlere geçirildi, parafe edildi, onaylandı. Yüzde yarım vergi ile duyuru giderleri alındı. Ama Çiçikov bütün bu işlerin sonunda çok önemsiz bir para ödedi. Başkan, giderlerin ancak yarısının Çiçikov'dan alınmasını, öteki yarısının ise bilmem hangi yoldan başka bir dilekçe sahibine devredilmesini buyurdu. Bu iş de bittikten sonra başkan:

— Şimdi bu işi ıslatmak kalıyor, dedi.

Çiçikov:

— Emredersiniz, dedi. Zamanını söylemek size düşsün. Böyle hoş bir toplantı için iki üç şişe köpüklü şarap açtırmazsam günah olur doğrusu.

Başkan:

— Hayır, siz işi anlamadınız, dedi. Köpüklü şarap bizden. O görev bize düşer. Siz bizim konuğumuzsunuz. Bizim sizi ağırlamamız gerekir. Bakınız baylar, hepimiz böylece kalkıp emniyet müdürüne gidelim. O büyücü gibidir. Balık pazarından ya da şarapçının önünden geçerken şöyle bir işaret etmesi yeter. Ne yemekler yiyeceğiz, ne yemekler! Fırsat bu fırsat, bir de whist çevririz.

Kimse böyle bir teklifi reddedemedi. Balık pazarı lâfını duyan tanıkların iştahları açılıvermişti. Derhal şapkalarını, kasketlerini aldılar. Toplantı da böylece sona erdi.

Odalardan geçerlerken sürahi suratlı İvan Antonoviç, Çiçikov'un önünde saygı ile eğilerek yavaşça dedi ki:

— Yüz bin ruble değerinde köylü aldığınız halde

yaptığımız iş için ancak bir yirmi rublelik verdiniz.

Çiçikov de öyle yavaşça:

— Ama bunlar nasıl köylü biliyor musunuz? dedi. Anlamsız, gereksiz kimseler... Bunun yarısı bile çoktur onlar için.

İvan Antonoviç, bu adamın sağlam karakterli olduğunu ve fazla bir şey vermeyeceğini anladı. Sobakeviç de Çiçikov'un öteki kulağına:

— Piluşkin'den kaça aldınız? diye sordu.

— Siz asıl Serçe'yi niye listeye geçirdiğinizi söyleyin.

— Hangi Serçe'yi?

— Köylü kadın Elizaveta Serçe'yi. Hem de Elizavet diye yazmışsınız.

Sobakeviç:

— Hayır, ben Serçe falan yazmadım, diyerek ötekilerin arasına karıştı.

Konuklar sonunda emniyet müdürünün evine vardılar. Emniyet müdürü gerçekten bir büyücüydü. Konuyu anlar anlamaz hemen rugan çizmeli, açıkgöz bir adam olan mahalle bekçisini çağırıp kulağına bir iki sözcük fısıldadı ve arkasından sadece «Anladın ya!» diye ekledi. Konuklar odanın birinde whist oyununa başladıkları sırada yemek odasındaki masanın üstü de kısa bir süre içinde som balığı, ezilmiş ve ezilmemiş havyar, tuzlu balık, çeşit çeşit peynir, isli dil gibi çeşitli yemeklerle doldu. Bütün bunlar balık pazarından geliyordu. Arkasından evin mutfağında hazırlanan yiyecekler gelmeğe başladı: içine yüz kiloluk mersin balığının kıkırdağıyle yanak etleri karıştırılmış börek, mantarlı börek, nefis hamur işleri, kompostolar.

Polis müdürü bir bakımdan kentin babası, velinimetiydi. Hemşerileri arasında sanki bir aile hayatı yaşar, bakkallara, Hale kendi evinin kilerine girer gibi girerdi. Yerini dolduran bir adamdı. Ama artık o mu bu yer için, bu yer mi onun için yaratılmıştır, pek söylenemezdi. İşlerini de öyle iyi yönetiyordu ki,

öncellerinden iki kat fazla gelir sağladığı halde kentin sevgisini kazanmıştı. Esnaf onu mağrur olmadığı için severdi. Çünkü onların çocuklarına vaftiz babalığı eder, hepsini hemşerim diye çağırırdı. Kimi zaman onlardan epeyce para kopardığı halde bu işi ustalıkla yapardı. Omuzlarına vurur, şakalar yapar, güler, çay ikram eder, bir gün geleyim de dama oynayalım der, işlerinin yolunda olup olmadığını sorar, adamın çocuğu biraz rahatsızsa ilâç salık verirdi. Kısacası iyi bir adamdı. Arabasıyle kenti teftişe çıktığı zaman işlerin düzeninde olup olmadığına dikkat etmekle birlikte herkesin ayrı ayrı gönlünü de alırdı: «Ey... Micheiç! Şu bizim iskambil partisini bitirelim bir gün.» Karşısındaki de şapkasını çıkarır: «Aleksi İvanoviç, sahi bitirsek.» derdi. — «İlya Paramanoviç, şu bizim rahvana bak bir bakalım, seninkini de arabaya koş da kim kazanacak görürüz.» At meraklısı tüccar memnuniyetle gülümser, sakalını sıvazlayarak: «Olur, görürüz Aleksi İvanoviç» diye karşılık verirdi. Tezgâhtarlar bile şapkaları ellerinde birbirlerine bakışıp sanki, «Şu Aleksi İvanoviç ne iyi adam!» der gibi gülümserdi. Kısaca polis müdürü herkesin sevgisini kazanmıştı. Tüccarlar onun için «Aleksi İvanoviç bizden para çeker ama doğrusu sırası geldi mi ortada bırakmaz» derlerdi.

Sofranın hazır olduğunu gören emniyet müdürü whisti yemekten sonraya bırakmayı önerdi. Bunun üzerine hepsi yandaki odaya geçtiler. Zaten yandaki odadan gelen koku konukların burnunu tatlı tatlı kaşındırmaya başlamıştı. Sobakeviç bile uzaktan masanın üstünde, öteki yemeklerden biraz ayrı, büyük bir tabakta durmakta olan mersin balığını gözüne kestirmişti. Konuklar koyu zeytin renginde votkadan birer kadeh içtiler. Bu votka, Sibirya'nın, mühür yapmaya yarayan şeffaf taşları rengindeydi. İlk kadehler içilip bittikten sonra konuklar ellerinde çatallarla masaya yaklaştılar. O zaman herkesin düzeyi, eğilimi ortaya çıktı. Kimi en çok havyara, kimi peynire, kimi som

balığına saldırıyordu. Sobakeviç bütün bu önemsiz şeyleri bir yana bırakarak mersin balığına sokuldu. Berikiler içip, konuşup, yerken, o, bir çeyrek saatten biraz fazla bir zamanda bu balığı tümden bitirdi. Öyle ki, polis müdürü mersin balığını hatırlayıp konuklarına:

— Peki baylar, bu doğa hârikasına ne buyurulur? diyerek elinde çatalı, arkadaşlarıyle beraber tabağa yaklaştığı zaman mersin balığının ancak kuyruğunu bulabildi. Sobakeviç ise sanki bu kendi marifeti değilmiş gibi oradan çekildi ve biraz ötedeki başka bir tabağa yaklaşarak küçük, kuru bir balığa çatalını batırmakla oyalandı. Ondan sonra bir koltuğa oturdu. Artık ne yedi, ne içti, gözlerini kırparak yemeğin rahavetini geçirmeğe başladı. Emniyet müdürü anlaşılan şaraptan artırımı hiç düşünmüyordu. Kadeh kaldırmaların ardı arkası gelmiyordu. İlk kadehler, okurların da kestirebileceği gibi, Kerson'lu yeni çiftlik sahibinin şerefine, arkasından satın aldığı köylülerin sağlığına, onların mutlu göçleri için, en sonunda da gelecekteki güzel karısının şerefine kaldırıldı. Bu son temenni üzerine Çiçikov'un dudaklarında tatlı bir gülümseme belirdi. Çevresini aldılar. Hiç olmazsa iki hafta daha kalmasını dirençle rica ettiler.

— Hayır Pavel İvanoviç, dediler, böyle olmaz. Bir kulübenin kapısı yalnız içeriyi soğutmak için açılmaz. Yok, daha bizimle kalmanız gerek. Sizi biz evlendireceğiz. Öyle değil mi İvan Grigoriyeviç? Evlendireceğiz.

Başkan:

— Elbet, elbet evlendireceğiz, dedi. Ne yapsanız kurtuluş yok. Evlendireceğiz sizi. Biz şakaya gelmeyiz.

Çiçikov, gülümseyerek:

— Ne yapalım? Elimiz, kolumuz bağlı, dedi. Zaten evlilik de öyle bir şey değil ki... Ama iş kız bulmakta.

— Kız da buluruz. Bulmaz olur muyuz hiç! Ne isterseniz buluruz.

— Ee, o halde iş başka.

Bunun üzerine hepsi:

— Yaşa... Kalıyor, diye bağrıştılar. Yaşa... Hurra... Pavel İvanoviç hurra...

Ve herkes ellerindeki kadehleri onun kadehine vurmaya başladı. Çiçikov, hepsiyle kadeh tokuşturdu. Fakat daha ateşli olanlar:

— Hayır, hayır, diye bağırarak bir kez daha tokuşturdular. Kimi üçüncü kez aynı işe kalkıştı. Bu da yapıldı. Kısa bir zaman içinde herkes adamakıllı neşelendi. Neşelendiği zaman çok tatlı bir adam olan yargıç, Çiçikov'a birkaç kez sarıldı ve içini dökerek ona.

— Ruhum, anam... diye seslendi. Hattâ parmaklarını şıkırdatıp Çiçikov'un çevresinde oynayarak «Ah seni, seni... Komarin mujiği» türküsünü söyledi.

Şampanyadan sonra Macar şarabı açıldı. Bu şarap toplantıyı daha da neşelendirdi. Artık whisti tümden unutmuşlardı. Tartılışıyor, bağrılıyor, her şey üstüne konuşuluyordu. Siyaset, hattâ askerî işler konuşma konusu oldu. Ortaya öyle özgür düşünceler atılıyordu ki başka bir zaman, bu düşünceleri söyleyen kendi çocukları bile olsa, döverlerdi. O arada birçok güç sorunlar çözüldü. Çiçikov o zamana değin kendini hiç böyle neşeli hissetmemişti. Kendini gerçekten bir Kerson beyi sanıyor, çiftliğinde yapacağı yenilikleri sayıp döküyor, üç yıllık nadastan söz ediyor, birleşen iki kalbin mutluluğunu şakıyordu. Sonunda Sobakeviç'e, Verter'in Şarlot'a yazdığı koşuk mektubu okumaya başladı. Ama beriki koltuğa gömülmüş sadece gözlerini kırpıyordu. Çünkü yediği mersin balığından sonra içinde uykuya karşı dayanılmaz bir istek belirmişti.

Çiçikov biraz fazla gittiğini anlayarak araba istedi ve savcının arabasına bindi. Savcının arabacısı yolda daha iyi anlaşılacağı gibi, görgülü bir adamdı. Çünkü bir eliyle arabayı sürerken öteki eliyle bizim bayı tutuyordu. Böylece hana varıldı. Handa Çiçikov daha uzun zaman saçma sapan şeyler yumurtladı: sarı saç-

lı, pembe yanaklı, sağ yanağı gamzeli bir nişanlı, Kerson köyleri, para yığınları... Hattâ Selifan'a çiftlik işleri üstüne kimi buyruklar bile verildi. Selifan uzun süre susup bunları dinledi. Sonunda odadan çıkarak Petruşka'ya:

— Hadi git de beyi soy! dedi.

Petruşka, efendisinin çizmelerini çıkarmaya koyuldu. Bu sırada az kalsın Çiçikov yere yuvarlanacaktı. Sonunda güçlükle çizmeleri, giysileri çıkarıldı. Çiçikov, gıcırdayan yatak üzerinde birkaç kez sağa sola döndükten sonra, Kerson beyi olduğuna inanarak uykuya daldı.

Petruşka, efendisinin pantalonuyle kazağını koridora götürdü. Bunları orada bir askıya astı. Sonra eline bir ince sopa ile bir fırça alıp vurmaya başladı. Bu yüzden koridoru bir toz bulutu kapladı. Petruşka giysileri askıdan almak üzereyken koridordan aşağı baktı, ahırdan dönen Selifan'ı gördü. Gözgöze geldiler ve sessizce anlaştılar: «Madem bey uyudu, biz de başka yere gidelim.» Petruşka, pantalonla frağı hemen odaya götürüp bıraktı, sonra aşağı indi. İkisi de, nereye gidecekleri üstüne birbirlerine bir şey söylemediler; başka şeylerden konuşarak yola düştüler. Gezintileri pek uzun sürmedi: sokağı geçip hanın tam karşısında bulunan, alçak, islenmiş cam kapılı bir eve girdiler. Bu kapı bodrum gibi bir yere açılıyordu. Orada tahta masalar çevresinde tıraşlı, tıraşsız, kimi koyun postundan ceket giymiş, kimi gömlekli, kimi kaputlu birçok kişi oturuyordu. Petruşka ile Selifan orada ne yaptılar? Orasını Tanrı bilir. Bir saat sonra kolkola dışarı çıktılar. Konuşmadan, öteye beriye çarpmamak için birbirlerini kollayarak hanın merdivenine kadar geldiler. Sonra gene birbirlerinin kollarını bırakmadan aşağı yukarı bir çeyrek saatte merdiveni çıkabildiler. Petruşka alçak yatağının önünde bir duraladı. Anlaşılan en rahat nasıl yatabileceğini düşündü. Sonunda ayaklarını dışarda bırakarak yatağın içine enine uzandı. Se-

lifan da o yatağa yattı. Başını Petruşka'nın karnına koydu. Uşak odasında, ya da ahırda yatması gerektiğini tümden unutmuş olduğu belliydi. Yatar yatmaz da ikisi birden korkunç, işitilmemiş bir horultuya başladılar. Efendileri de içerden bu sese burnundan soluyarak karşılık veriyordu. Kısa bir süre sonra her yeri sessizlik kapladı ve han derin bir uykuya daldı. Yalnız Riyazan'dan gelen teğmenin odasında ışık yanıyordu. Teğmenin çizme meraklısı olduğu anlaşılıyordu. Çünkü dört çizme ısmarlamış, şimdi de beşincinin provasını yapmakla meşguldü. Çizmeleri çıkarıp yatmak niyetiyle birkaç kez yatağına yürümüş, ama bunu bir türlü yapamamıştı. Gerçekten de çizmeler tam ayağına uygundu. Teğmen daha uzun süre ayağını yukarı kaldırıp, çizmelerinin güzel, biçimli ökçelerine hayran hayran baktı durdu.

VIII

Çiçikov'un satın aldığı köleler kentte günün konusu olmuştu. Köylülerin başka bir yere götürülüp yerleştirilmesinin kârlı bir iş olup olmadığı üstüne birçok yorumlar yapılıyor, birçok düşünceler, görüşler ileri sürülüyordu. Bu konuşmalardan, çok kimsenin bu sorunda derinden bilgili olduğu anlaşılıyordu. Kimi: «Elbet» diyordu, «buna» bir şey denemez. Günay illerinde toprak iyidir, verimlidir. Ama su olmadı mı, Çiçikov'un köylülerinin elinden ne gelir? Orada hiç akar su yoktur.» — «Su olmaması mümkün değil... Önemli değil bu, Stepan Dimitriyeviç. Fakat yerleştirme işine güvenilmez. Bizim köylülerin ne adam olduğunu bilmez miyiz? Yeni bir yerde, kulübesi, bahçesi olmadan toprağı sürsün, imkânı yok. İki kere iki dört eder gibi biliyorum, kaçarlar. Hem öyle kaçarlar ki, izlerini bulana aşkolsun.» — «Hayır Aleksi İvanoviç, affedersiniz ama ben bunu kabul etmiyorum. Çiçikov'un köylüleri kaç-

mazlar. Rus köylüsünün her şeye gücü yeter, her iklime alışır. Onu Kamçatka'ya bile gönderseniz, bir sıcak eldiven verdiniz mi, elini bir uğuşturur, baltayı aldığı gibi yeni bir kulübe kurmak için başlar odun kesmeğe.» — «Ama önemli bir sorunu gözden kaçırıyorsun İvan Grigoriyeviç. Sen Çiçikov'un köylüleri nasıl adamlardır, orasını düşünmüyorsun. Hiç bir çiftlik sahibi, iyi adamını satmaz. Çiçikov'un köylüleri son derece hırsız, sarhoş kimseler olmasalar bile kellemi keserim ki tümü de tembel, kırıcı dökücü heriflerdir.» — «Ha bunu kabul ederim doğrusu. Kimse iyi adamını satmaz. Çiçikov'un köylüleri de baştan aşağı sarhoştur, ama şuna dikkat etmeli ki, konunun can olacak noktası da burada. Evet, şimdi hepsi ahlâksızdır ama yeni topraklarına gittiler mi, çok iyi birer uyruk olabilirler. Bunun birçok örneği var. Hem bugün, hem geçmişte.» Devlet fabrikaları müdürü: «Böyle şey olmaz, olmaz» diyordu, «çünkü Çiçikov'un köylülerinin şimdi iki büyük düşmanı olacaktır. Biri küçük Rusya illerinin yakınlığı. Pek iyi bilirsiniz ki, orada işçi serbestçe satılır. Bana inanın, hepsi de on beş gün içinde ayyaş olup çıkarlar. İkinci tehlike de, köylülerin, göç sırasında serseriliğe alışmaları. Ancak Çiçikov onları daima göz hapsinde tutar, demir pençe içine alır, en küçük suçlarına göz yummazsa, o başka. Hem de bütün bu işleri kimseye bırakmadan kendi başına yapması, gerektiği zaman ağızlarına, enselerine tokatı yapıştırması koşulu ile.» — «Ama niye Çiçikov kendisi uğraşsın? enselerini tokatlasın? Bu iş için pekâlâ bir kâhya bulunabilir.» — «Kâhya şimdi nerede? Hepsi hırsız.» — «Elbet hırsız. Çünkü beylerin kendi işlerine baktıkları yok da ondan.» Birçokları bu sözü: «Doğru, doğru» diye doğruladılar, «çiftlik sahipleri biraz olsun çiftlik işlerinden anlasalar, adamdan anlasalar her zaman iyi bir kâhya bulabilirler.» Bunun üzerine devlet fabrikaları müdürü dedi ki: «Ama iyi kâhya beş binden aşağı bulunmaz.» Yargıç üç bine de bulunabileceğini söyledi.

Müdür de: «Nerede bulacaksınız öylesini. Burnunuzun içinde mi?» diye yanıt verdi. Yargıç: «Hayır burnumun içinde değil, bu ilde« dedi, «adı da Piyotr Petroviç Samoylov. İşte Çiçikov'un köylüleri için gerekli kâhya odur.»

Çoğu Çiçikov'un durumunu iyice anlıyor ve bu kadar çok köylünün bir yerden başka yere götürülmesindeki zorluğu kavrıyordu. Kimileri, Çiçikov'un köylüleri gibi netameli insanlar arasında bir ayaklanma çıkması olasılığından çok korktuklarını söylediler. Bunlara emniyet müdürü, bir ayaklanma korkusu olmadığını, komiserin pekâlâ haklarından gelebileceğini söyledi. Hattâ komiserin gitmesine bile gerek yoktu. Sadece kasketini yollasa, bu kasket onları yerleştirilecekleri yere kadar tıpış tıpış götürürdü. Kimi de, Çiçikov'un köylülerine egemen olan başkaldırma ruhunun kökünden kazınması için başvurulacak çareleri sayıp döktüler. Bu düşünceler çeşit çeşitti. Birtakımı son kerte zor ve baskı kullanılması gereğini ileri sürüyor, birtakımı ise, tam tersine merhametli davranmayı öğütlüyordu. Posta müdürü, Çiçikov'a kutsal bir görev düştüğünü hatırlattı. Onun bir çeşit baba yerinde olduğunu, hattâ köylülerini eğitimden yararlandırabileceğini söyledi. Bu sırada da Lancaster'in önerdiği karşılıklı eğitim sistemini övdü*

Kentte işte bu gibi düşünceler yürütülüyor, böyle şeyler konuşuluyordu. Birçokları Çiçikov'a duydukları sevgiden ötürü, bazı öğütlerde bulundular. Hattâ köylülerin Kerson'a kadar rahatça götürülmeleri için kolcu vermeğe hazır olduklarını söylediler. Çiçikov bu öğütlere teşekkür etti. Gerektiği zaman bunlardan yararlanmayı unutmayacağını söyledi. Ama kolcuları kesin olarak reddetti. Kolcuların gereksizliğini, çünkü satın aldığı köylülerin çok sakin insanlar olduğunu, ye-

---

* Joseph Lancaster (1771-1838). *İmprovement en education* adlı kitabında karşılıklı eğitim kuramını ileri sürer.

ni bir yere götürülmekten memnun bulunduklarını, aralarında bir ayaklanma olasılığının bulunmadığını söyledi.

Ama bütün bu düşünceler ve öğütler, Çiçikov için çok yararlı sayılabilecek bazı sonuçlar sağladı. Ortalığa onun milyoner olduğu üstüne söylentiler yayıldı. Kenttekiler, birinci bölümde gördüğümüz gibi, Çiçikov'u gönülden sevmişlerdi. Bu söylentilerden sonra ona karşı olan sevgileri daha da derinleşti. Gerçekten de iyi kalpli insanlardı hepsi. Birbirleriyle çok iyi geçinirlerdi, ilişkilerinde çok dostça davranırlardı. Konuşmalarında başka bir içtenlik ve açık kalplilik vardı. «Sevimli dostum İvan İliç...», «Dinle kardeşim, dinle Antipator Zahoriyeviç!», «Atıyorsun anam babam Grigoriyeviç!». Adı İvan Andreyeviç olan posta müdürüne her kez, «Sprechen - Sie deutsch İvan Andreiç?»* derlerdi. Kısacası bir aile gibi yaşıyorlardı.

Aralarında kültürlü kimseler de vardı. Yargıç, Jukovski'nin, o zaman daha yeni ortaya çıkmış olan Liyudmila'sını** ezbere bilir ve kimi yerlerini çok güzel okurdu. Hele,

Orman uykuya daldı vadi mışıltıya

dizesindeki *mış* hecesini öyle söylerdi ki, gerçekten vadinin mışıldadığı duyulurdu; yargıç üstelik bu benzetişi daha da ileri götürmek için gözlerini kapardı.

Posta müdürü kendini felsefeye vermişti. Her zaman, hattâ geceleri bile Yung'un*** *Geceler*'ini ve

---

* Deutsch Rus ağzı ile deitsch oluyor ve Andreiç'le uyaklanıyor.

** Jukovski (1783-1852). Özellikle koşuk çevirileriyle büyük bir ün kazanmış bir Rus ozanıdır. *Liyudmila* adlı şiiri Alman ozanı Bürger'in *Lenore* şiirinin bir uyarlamasıdır.

*** Edvard Yung (1673-1735). Mezar şiirlerinin babasıdır. *Night thoughts on life death and immortality* adlı uzun şiiri XVIII. yüzyılın en tanınmış şiiriydi.

Eckartshausen'in* *Doğa'nın Gizleri*'ni okur, bunlardan çok uzun notlar alırdı. Ama bu notların ne biçim şeyler olduğunu kimse bilmezdi. Gerçekte çok nükteci bir adamdı. Güzel konuşurdu. Kendisinin de dediği gibi konuşurken sözlerini süslemeyi severdi. Bu işi de: «Paşam, sizce de malûmdur ya, anlıyorsunuz, tasavvur edin, denilebilir ki, bu münasebetle» gibi sözleri yığınla kullanarak yapardı. Bundan başka konuşurken bir gözünü ustalıkla kapaması kinayeli sözlerine daha bir anlam katıyordu. Ötekiler de oldukça bilgili insanlardı. Kimi Karamzin'i** okumuştu. Kimi *Moskova Haberleri* gazetesini alırdı. Birtakımı ise hiç bir şey okumazdı. İçlerinde öyle kanı uyuşuk kimseler de vardı ki, onlara ancak dayakla bir iş yaptırılabilirdi. Kimileri, bundan da korkunç olarak, bütün vakitlerini sırtüstü yatmakla geçirirlerdi. Artık bunları kaldırmak bile gereksizdi. Ne yapılsa yerlerinden kıpırdamazlardı.

Görünüşlerine gelince, tümü de kanlı canlı insanlardı. İçlerinde, verem nedir bilen yoktu. Hattâ karıları onlara, başbaşa kaldıkları sevişme anlarında: «Benim balkabağım», «Benim şişkom», «Benim göbeklim», «Benim tosunum», «Nonoşum» gibi sözler söylerdi.

Tümü çok iyi kalpli, konuksever kimselerdi. Onlarla birlikte yemek yiyen ya da whist oynayan biri hemen dostları olup çıkardı. Hele Çiçikov gibi iyi huylu, terbiyeli, kendini sevdirmenin büyük gizini bilen biri olursa haydi haydi. Çiçikov kentte o kadar sevilmişti ki, bir türlü ayrılıp gitmenin yolunu bulamıyordu. Her zaman «Bizimle bir haftacık daha kalın Pavel İvanoviç.» gibi sözlerle karşılaşıyordu. Kısacası el üstünde taşınıyordu. Ama bayanları üzerinde bıraktığı etki çok daha güçlü, çok daha şaşırtıcıydı. Bunu açık-

* Eckartshausen; Mistik bir Alman düşünürü ve simyacısı. Yapıtları Rusya'da çok okunurdu.

** Karamzin (1766-1826). Ünlü bir tarihçidir. Gençliğinde yazdığı duygusal öyküleri çok ün kazanmıştır.

lamak için, o bayanlar, onların toplantıları üstüne bilgi vermek, ruhlarının güzelliğini canlı renklerle betimlemek gerekecek ki, bu da yazar için oldukça zor bir iştir. Bunun nedeni, bir yandan büyük memur bayanlarına karşı duyduğu sonsuz saygı, öte yandan işin zorluğu...

N... kentinin bayanları... Hayır, olmuyor bir türlü. hiç olmuyor. İçimde çok çekingenlik var. N... kentinin bayanlarında en çok göze çarpan... Ne garip şey... Kalem bir türlü yürümüyor. Sanki kurşun gibi ağır. Ne yapalım? Böyle kalsın. Onların karakterlerini anlatmak işini, renkleri daha canlı, daha çeşitli olanlara bırakalım. Biz, yalnız görünüşleri üstüne, hem de dış görünüşleri üstüne iki çift laf söyleyeyim. N... kentinin bayanları kibar bayanlardı. Bu bakımdan da başka bayanlar için çekinmeden örnek olarak gösterilebilirlerdi. Oturup kalkmaları, davranışları, topluluk töresinin inceliklerini bilmeleri, hele modayı en küçük inceliklerine varıncaya değin izlemeleri bakımından Petersburg'un, Moskova'nın bayanlarını geçmislerdi bile. İnce bir beğeniyle giyinirler, araba ile kentte gezerler ve arkalarında en yeni modaya uygun altın sırmalı üniforma giyen bir uşak taşırlardı. Aralarında, sinek ikilisinin ya da karo beyinin arkasına yazılmış da olsa, kartvizit kullanmak zorunu vardı. Pek dost, hattâ akraba olan iki hanımın, böyle bir kartvizit zorunu yüzünden araları açılmıştı. Şu demek ki, biri ötekinin ziyaretine karşılık vermemişti. Kocaları akrabaları ne kadar uğraştılarsa da onları barıştırmayı başaramadılar. Sonunda dünyada her şeyin olağan olduğu, fakat ziyaret sorunu yüzünden darılan iki bayanın ne yapsanız barışmayacağı gerçeği anlaşıldı. İşte o iki bayan da, taşralıların dediği gibi, öldüm Allah barışmadılar. Protokol sorunu yüzünden de bir hayli kavgalar, çekişmeler olurdu. Kocalar, bu gibi durumlarda, şövalyelik zamanlarından kalma bir kahramanlık duygusuna kapılırlardı. Tümü mülkiye memuru olduğu için,

elbet iş düelloya kadar varmazdı. Varmazdı ama, bunun acısını birbirlerine kötülük etmekle çıkarırlardı. Bu yolun düellodan daha acıklı durumlar doğurduğu da herkesçe bilinir.

N... kentinin bayanları çok sağlam ahlâklıydılar. Her türlü, günah, ahlâksızlık karşısında korkunç bir kızgınlığa kapılırlar ve bu yolda gösterilen gevşeklikleri kesenkes bağışlamazlardı. Aralarında küçük küçük serüvenler olsa da, bunu, öyle bir gizlilik perdesiyle örterlerdi ki, bir şeyin farkına varılmaz, dışardan bakıldığı zaman her şey sütliman görünürdü. Koca, öyle ustaca inandırılırdı ki, biri gelip yetiştirse, ya da kulağına bir şey çalınsa, adam şu kısa, akla uygun karşılığı verirdi: «Dost değil mi, oturur konuşur, kime ne?»

Sonra, şunu söylemek gerektir ki, N... kentinin bayanları, başkent bayanları gibi, çok ince, çok kibar konuşmaya önem verirlerdi. «Sümkürdüm», «terledim», «tükürdüm» gibi sözler ağızlarından çıkmazdı. Bunun yerine «burnumu hafiflettim», «mendilime başvurdum» derlerdi. Gene böyle «Bu bardak ya da bu tabak kokuyor» sözünü hiç söylemezlerdi. Söylemek şöyle dursun, bunu anıştırmazlardı bile. Bunun yerine «Bu hiç terbiyeli bir bardak değil» veya buna benzer bir söz bulurlardı. Rus dilini daha kibarlaştırmak amacı ile sözcüklerin nerdeyse yarısı sözlükten atılmıştı. Bundan ötürü çoğu zaman fransızcaya başvurmak gerekiyordu. Elbet o zaman iş büsbütün değişiyordu. Fransızcada öyle sözcüklere yer veriliyordu ki, yukarda sözünü ettiğimiz Rusça sözler bunların yanında hiç kalırdı. İşte N... kentinin bayanları için üstünkörü söylenecek sözler bunlardır. Derine gidilecek olursa, elbet daha söylenecek çok söz bulunur. Ama kadınların kalbine inmek sakıncalı bir iştir. Biz de üstünkörü kalmakla yetinip konumuza dönelim.

N... kentinin bayanları, terbiyeli bir adam olduğunu kabul etmekle birlikte, Çiçikov'dan uzun boylu konuşmamışlardı. Ama onun milyonerliği üstüne söy-

lentiler ortalığa yayılmaya başlayınca iş değişti. Kahramanımızın birçok üstünlükleri sayılıp dökülmeye başlandı. Bununla birlikte bu kadınlar hiç de para canlısı değillerdi. Bu değişikliğe sadece milyoner sözü yol açmıştı, milyonerlik değil. Milyoner sözünün sesinde, hatıra getirdiği para yığını bir yana, bayağı olsun, orta halli olsun, yüksek bir insan olsun, herkesi coşturan bir etki vardır. Milyonerliğin bir yararı da işte budur: milyoner, çıkara, hesaba kitaba dayanmayan, saf, çıplak âdiliği görebilir. İnsanların çoğu, ondan bir şey koparmayacağını bildiği, zaten böyle bir şeye hak kazanacak bir iş de yapmadığı halde, gene de önünde koşmaktan, yüzüne gülmekten, karşısında şapka çıkarmaktan, onun çağırıldığı ziyafete kendilerini zorla çağırtmaktan geri durmazlar. Bizim bayanların da bu çeşit bir bayağılığa kapıldıklarını söyleyemem. Bununla birlikte salonların çoğunda onun için, «Evet, belki güzel bir adam değil, ama tam bir erkek. Biraz daha şişmanlarsa iyi olmaz.» gibi sözler geçti. Bu sırada da zayıf erkekler üstüne ortaya birçok düşünceler atıldı: «Bunlar erkek değil, kürdan» dendi. Bayanlar tuvaletlerine birtakım eklemeler yapmaya başladılar. Çarşıda büyük bir canlanma oldu. Arabalar üstüste yığılıyordu. Bir gezinti yerine dönmüştü çarşı. Tüccarlar fuardan getirdikleri, biraz yüksek görünen fiyatlardan ötürü o güne değin satılamayan birkaç parça kumaşın birdenbire kapışıldığını görünce şaşırdılar. Kilisede, tören sırasında, bir bayanın eteği öylesine açılıp uzadı ki kilisenin yarısını kapladı. Orada bulunan mahalle komiseri bile, bu güzel tuvalete bir şey olmasın diye kapıya doğru çekilmelerini söyledi halka. Sonunda Çiçikov da kendisine gösterilen bu ilgiyi fark etti. Bir gün de otelıne döndüğü zaman masanın üzerinde bir mektup buldu. Mektup, kesin bir cümleye, şöyle başlıyordu: «Hayır sana yazmak zorundayım.» Sonra ruhları arasında gizli bir anlaşma olduğu söyleniyor ve bu gerçek de, satırın nerdeyse yarısını kaplayan noktalarla daha da

güçlendiriliyordu. Arkasından, doğruluklarıyle dikkate değer birkaç düşünce geliyordu. Bu yüzden o sözleri buraya almaya kendimizi zorunlu sayıyoruz. «Hayat nedir? Kederle dolu bir vadi. Dünya nedir? Hissiz insan kalabalığı.» Daha aşağıda, mektubu yazan bayan, yirmi beş yıl önce ölüp giden sevecen anasının bıraktığı mektuplar üzerine gözyaşları döktüğünü anlatıyor, Çiçikov'a çöllere çekilmeyi öneriyordu. Onu, insanların dar çevresinde bunaldıkları kentlerden kaçmaya çağırıyordu. Mektubun sonu gerçek bir karamsarlıkla doluydu ve şu dizlerle sona eriyordu:

Sana bir çift yavru kumru
Cesedimi gösterecek
Onların yanık ötüşü
Gözyaşlarıyle öldüğümü söyleyecek.

Son dizede ölçü bozuluyordu. Ama bu o kadar önemli değildi. Mektup o dönemin anlayışı ile, yazılmıştı. Altında imza falan yoktu. Ne ad, ne soyadı, ne tarih. Yalnız çıkmada, Çiçikov'un kalbi bu mektubun sahibini bulmalı, deniyor ve ertesi günkü baloda mektuzbu yazanın bulunacağı söyleniyordu.

Çiçikov, bu mektupla çok ilgilendi. İçinde öyle çekici, öyle meraklı sözler vardı ki, kahramanımız üç kez okuduktan sonra: «Acaba bunu yazan kim? Tanısam çok hoş olur.» diye söylendi. Bu işi ciddiye aldığı anlaşılıyordu. Bir saatten fazla hep onu düşündü. Sonra, ellerini açıp başını sallayarak:

— Ne güçlü yazmış, diye söylendi. Elbet bu mektup da katlandı ve bir afişle, yedi yıldan beri yerinden oynatılmamış bir evlenme çağrısının yanında, çekmecedeki yerini aldı. Biraz sonra Çiçikov'a valinin balosu için bir çağrı mektubu geldi. Bu, il merkezi için olağan bir şeydir. Nerede bir vali varsa, orada yüzde yüz balo vardır. Yoksa soylular valiye karşı duymaları gereken sevgiyi, saygıyı besleyemezler.

Bütün öteki işler hemen bırakıldı. Balo hazırlığına başlandı. Bunun epey haklı ve çekici nedenleri vardı. Belki de dünyanın kuruluşundan beri giyinip kuşanmaya bunca zaman harcanmamıştı. Yalnız aynada yüze bakmak için bir saat kadar zaman geçti. Yüze türlü türlü pozlar verilmeğe çalışıldı: Ağırbaşlı bir anlatım, bir gülümsemeyle karışık bir saygı anlatımı, bir gülümsemeyle karışık olmayan bir kaygı anlatımı. Aynaya karşı birkaç selâm da verildi. Çiçikov, Fransızca bilmediği halde, Fransızcaya benzer birkaç söz mırıldandı. Birkaç kez de aynada kaşlarını, gözlerini şaşarak oynattı. Hattâ dilini bile çıkardı. Kısaca, kendini beğenen bir insan tek başına kaldığında kapının arkasından kimsenin bakmadığına da güvenince ne yaparsa hepsini yaptı. Sonunda çenesine vurarak kendi kendine:

— Seni tatlı yüzlü seni! dedi. Arkasından da hemen giyinmeğe koyuldu. Bu sırada içi çok rahat, çok neşeliydi. Askısını takarken ya da kravatını bağlarken türlü inceliklerle selâmlar verdi. Hattâ o güne değin hiç dans etmediği halde, dans eder gibi sıçradı. Bu yüzden küçük bir kaza oldu. Konsol sarsıldı ve masadaki fırça yere düştü.

Çiçikov'un baloya gelişi büyük bir ilgi uyandırdı. Herkes onun geldiği yana döndü. Kiminin elinde iskambiller vardı. Kimi de konuşmanın en ateşli yerindeydi:

— Asliye mahkemesi de şu yanıtı veriyor.

Fakat asliye mahkemesinin ne yanıt verdiğini anlamak kabil olmadı. Çünkü bunu söyleyen, Çiçikov'u görünce sözünü yarıda bırakıp ona doğru gitti: «Pavel İvanoviç... Ah Tanrım Pavel İvanoviç! Sevgili Pavel İvanoviç... Sayın Pavel İvanoviç, Ruhum Pavel İvanoviç! Nihayet gelebildiniz Pavel İvanoviç! İşte bizim Pavel İvanoviç! Müsaade edin de sizi kollarımın arasına alayım Pavel İvanoviç! Verin onu bana da sarılıp öpeyim Pavel İvanoviç!» Çiçikov kendini bir anda birkaç kol içinde buldu. Daha yargıcın kollarından kurtulmamıştı ki, polis müdürünün kolları arasına düştüğünü

gördü. Polis müdürü onu sağlık müfettişine bıraktı. Sağlık müfettişi, içki mültezimine, içki mültezimi, mimara... O sırada, bir elinde şeker külâhı, öteki elinde bir köpekle bayanların yanında duran vali, Çiçikov'u görünce elindekileri yere attı. Köpek, ulumaya başladı. Kısaca, Çiçikov herkese mutluluk, neşe getirdi. O anda yüzünde bir hoşnutluk ya da herkesteki hoşnutluğun yansıması okunmayan bir kimse yoktu. Bu durum, önemli bir üstün teftişi sırasında memurların yüzlerinde görülür. İlk korku geçtikten sonra bakarlar ki teftiş edenin hoşlandığı epey şey çıkıyor, o da sonunda lütfen şaka yapmaya başlıyor, yani tatlı bir gülümsemeyle birkaç söz söylüyor... İşte o zaman çevredeki memurlar ondan iki kat daha çok gülerler, onun söylediklerini pek de iyi duymayan uzaktaki memurları da gene öyle içten bir neşe sarar ve sonunda çok uzakta, kapının yanında duran polis, o güne değin hiç gülmemiş ve daha biraz önce halka yumruk sallamış olmasına karşın değişmez bulaşma yasalarına uyarak, sanki keskin bir enfiye çekmiş de aksırmak istiyormuş gibi yüzünü tatlı tatlı buruşturur.

Kahramanımız herkese ve her sorulana yanıt yetiştiriyor, içinde bir rahatlık, alışık olduğu üzere yandan, sağa sola selâmlar veriyordu. Hem de öyle zarif selâmlar ki, herkesi büyüledi. Bayanlar çeşit çeşit nefis koku bulutlariyle, parlak bir çiçek aylası gibi onun çevresini aldılar. Kimi gül, kimi bahar, kimi menekşe kokuyordu. Biri de baştan başa muhabbet çiçeği sürmüştü. Çiçikov burnunu kaldırıp havayı kokluyordu. Bu bayanların tuvaletleri de ince bir beğeniyi gösteriyordu. Son modaya uygun öyle soluk renkli muslinler, atlaslar vardı ki bunlara bir ad takmak bile olanaksızdı. Beğeni işte bu inceliğe varmıştı. Elbiselerin şurasına burasına güzel bir düzensizlik içinde çiçekler, kordeleler serpilmişti. Bu düzensizliği tutturabilmek için epey çalışıldığı belliydi. Ancak kulaklara dayanan hafif bir başlık her an sanki: «Ben uçuyorum... Bu güzeli de bir-

likte alamadığıma ne yazık!» der gibiydi. Sıkılmış ince beller göze pek hoş görünüyordu. —Sırası gelmişken söyleyeyim: N... kentinin bütün kadınları epeyce şişmandı. Ama çok zarif oldukları ve vücutlarını sanatla sıktıkları için şişmanlıklarını anlamak olanaksızdı. Üstlerinde başlarındaki her şey büyük bir dikkatle önceden düşünülmüştü. Gerdanları, omuzları, gerektiği kadar açıktı. Her bayan, güzel yanını, bir erkeği kendine ne kadarı ile bendedebileceğini düşünüyorsa, o kadar açardı, çok değil. Geri kalan yanlar ince bir beğeniyle örtülürdü: adına *öpücük* denen ince bir kordela boynu kapatır, ya da giysinin içinden adı *iffet* olan ince patiskadan dişli bir duvar görünürdü. Bunlar arkada ve önce erkeği artık baştan çıkarmayacak yanları örter, ama asıl büyüleyecek şeylerin bunların arkasında gizlendiğini düşündürürdü. Uzun eldivenler giysinin kollarına kadar varmaz, çok hesaplı olarak, dirseğin üstünde, kolların kışkırtıcı kısmını açıkta bırakırdı. Bu bayanların çocuğunun kolları da hani epey bir dolgunluktaydı. Kiminin eldivenleriyse daha yukarı çekilmeğe zorlandıkları için patlamıştı. Kısaca her şeyin üstünde, sanki «Hayır, burası taşra değil, başkent: Paris'in ta kendisi» yazılı gibiydi. Yalnız şurada burada, dünyanın bir yerinde görülmemiş bir başlık, ya da bir tavus tüyü görünüverirdi. Bu da bütün modalara aykırı olarak kişisel bir beğeninin ürünü idi. Ama artık bu kadar da olmasın mı? Taşra kentlerinin özelliğidir bu. Bir yerden mutlaka sırıtıverir.

Çiçikov bu bayanların önünde dururken kendi kendine: «Acaba bana o mektubu yazan hangisi?» diye düşünüyor ve sanki bulacakmış gibi başını sağa sola uzatıyordu. O böyle düşünürken önünde nerdeyse burnuna sürünerek, bir kol, etek, dirsek, kordele, kokulu bulüz akını başladı. Korkunç bir koşuşma içinde posta müdürünün karısı, polis müdürü, mavi tüylü bir bayan, Gürcü Prens Çıphaihilidziev, Petersburglu bir memur, Moskovalı bir memur, Fransız Kuku, Perhunovs-

ki, Berebendovski... Hepsi birden yerlerinden fırlayıp ayağa kalktılar. Çiçikov geri çekilerek: «Taşra, âlem doğrusu» diye mırıldandı. Bayanlar yerlerini alır almaz da, «Acaba yüzlerinden, gözlerinden mektububu yazanın kim olduğunu anlayabilir miyim?» diye onları yeniden süzmeğe başladı. Fakat ne yüzlerinden, ne gözlerinden, o kadının kim olduğunu anlayabildi. Bütün yüzlerde öyle bir incelik, öyle yakalanmaz bir anlam vardı ki... Çiçikov kendi kendine:

— Kadınlar bilmece... — dedi ve elini salladı —. Ne diyelim? Gel de, yüzlerinde görünüp yiten parıltıları, imlemleri anlat. Anlatamazsın. Sade gözleri bile öyle sonsuz bir ülkedir ki, insan içine bir girdi mi bir daha çıkamaz. Artık onu oradan kanca ile çıkaramazlar. Bu yüzlerdeki parıltıları anlatmaya bir giriş hele. Islak, kadifeli, şekerli, Tanrı bilir daha ne türlüsü. Sertı var, tatlısı var, tümden baygın olanı var. O bakış insan kalbini öyle bir kavrar ki, sanki kalp üzerine keman yayıyle vuruluyormuş gibi olur. Yok, bunu anlatacak sözcük bulunmaz. Şu kadın takımı çok bitirim, vesselâm.

Affedersiniz, galiba kahramanımın ağzından bir sokak sözü kaçtı. Ne yaparsınız? İşte Rusya'da yazarın durumu budur. Ama bir sokak sözü kitaba düştüyse bundan sorumlu olan yazar değil okurlardır. Hem de en başta kibar okurlar. Onların ağzından şöyle efendi efendi Rusça bir söz çıkmaz. Oysa fransızcayı, almancayı, ingilizceyi öyle çok konuşurlar ki adama bıkkınlık gelir. Hem konuştukları yabancı dilin ağzını da korurlar. Fransızcayı burundan söylerler. R'leri çatlatırlar. İngilizceyi kuş gibi konuşurlar. Hattâ yüzlerine de kuş gibi bir eda verirler. Bunu yapamayanla da alay ederler. Rusçaya gelince, ona pek önem vermezler. Yalnız yurtseverliklerinden ötürü yazlıklarında Rus beğenisine uygun bir kulübe yaparlar, olur biter.

İşte kibar sınıftan olan okur böyledir. Kendilerini kibar sınıftan sayanlar da öyle. Hem de ne titiz olur-

lar, ne titiz! İsterler ki, her yazı en namuslu, en temiz dille yazılsın. Demek onların isteği kısaca, Rus dilinin, gerekince, bulutlardan inmesi ve tam dillerinin ortasına oturmasıdır. Kendilerine düşen iş, sadece ağızlarını açıp uzatmaktır. Elbet insan türünün kadın bölümü zekidir. Fakat kibar sınıftan olan okur, doğrusunu söylemek gerekirse, onlardan da zekidir.

Çiçikov bu sırada ona mektup yazan kadının kim olduğunu bulup çıkarmağa çabalıyordu. Gözlerini daha dikkatle dolaştırdığı zaman, kadınlarda ona hem umut, hem de tatlı bir acı vadeden bakışlara rastlıyordu. Sonunda, «Hayır, kim olduğunu bulmak olanaksız.» dedi. Ama bundan ötürü, hiç de neşesi kaçmadı. Oradaki bayanların birkaçıyle tatlı tatlı konuştu. Yüksek topuklu ayakkabılar giyen ve kadınlar arasında dolaşan zayıf yaşlılar gibi, küçük küçük adımlarla bir birine, bir ötekine sokuluyordu. Sağa sola gidip geldikten sonra ayağıyle bir çeşit kuyruk veya virgül çizerek bayanları selâmladı. Onlar da bundan pek memnun kaldılar. Çiçikov'da birçok hoş ve zarif yan bulduktan başka, yüzünde vakur ve kadınlarca pek beğenilen askerce bir hal de keşfettiler. Hattâ onun yüzünden kavgaya bile başladılar. Çiçikov'un çoğunlukla kapı önünde durduğunu fark edince, en yakın iskemleye oturmak için yarışmaya başladılar. İçlerin biri herkesten önce bu işi başardığı için az daha tatsız bir kavga çıkacaktı. Onun gibi yapmak isteyenlere bu davranış pek çirkin bir cüret gibi göründü.

Çiçikov, bayanlarla konuşarak o kadar oyalanmış, daha doğrusu bayanlar cinaslı, imlemli sözleriyle onu o kadar oyalamışlardı ki, kahramanımızın alnında ter damlaları belirdi. Bu yüzden nezaket görevini unutmuş, ilk önce ev sahibi bayanın yanına gitmeyi savsamıştı. Bunu ancak, epeydir yanında duran valinin karısının sesini duyunca ansıdı. Valinin karısı hem tatlı, hem iğneli bir sesle, başını iki yana sallayıp gülerek.

— Ya, demek böyle Pavel İvanoviç, dedi.

Valinin karısının sözlerini olduğu gibi yazmayacağım. Fakat bu sözler çok tatlıydı. Bizim, salonları anlatmaktan, yüksek sosyeteyi bilmekten hoşlanan kibar yazarlarımızın romanlarında baylar, bayanlar nasıl konuşursa işte öyle. Aşağı yukarı şiir biçimi sözler. «Kalbinizi o kadar mı fethettiler ki merhametsizce unutulan biri için hiç bir yer kalmadı? Küçücük bir köşede mi yok?» Kahramanımız valinin karısına doğru döndü. Ona moda romanların kahramanları olan Zvonski'lerin, Linski'leri Lidin'lerin, Grenin'lerin ve daha başka kibar subayların diliyle bir yanıt vermeğe hazırlanırken, birdenbire gözlerini kaldırdı. Sanki beyninden vurulmuş gibi donakaldı. Valinin karısı Çiçikov'un karşısında yalnız değildi. Kolunda, çok genç, on altı yaşlarında sarışın bir kız vardı. Yüzünün çizgileri ince ve düzenli çenesi biraz sivriceydi. Yüzü, ressamın madonna için model alabileceği bir yuvarlaklıktaydı. Her şeyi, dağları, ormanları, bozkırları, yüzleri, duvakları, ayakları büyük olan Rusya'da böyle bir inceliğe çok seyrek rastlanır. Bu kız Çiçikov'un, Nozdriev'den sonra yolda, arabacıların, ya da atların şaşkınlığından iki arabanın birbirine girmesiyle Mitiyav ve Mimilyay dayıların çözmeye çalıştıkları olayda öteki arabada oturan kızdı. Çiçikov, o kadar şaşırdı ki doğru dürüst bir söz söyleyemedi. Ne Grenin'in ne Zvonski'nin, ne de Lidin'in söyleyemeyeceği birtakım laflar mırıldandı. Valinin karısı:

— Benim kızımı tanımıyorsunuz galiba, dedi. Enstitüden yeni çıktı.

Çiçikov, tesadüf yüzünden daha önce tanışmak mutluluğuna erdiği yanıtımı verdi. Sözüne bir şeyler daha eklemeğe başladı ama hiç olmadı. Valinin karısı bir iki sözcük daha söyledikten sonra kızıyle salonun başka bir yanına, öteki konuklarının yanına gitti. Çiçikov ise yerinde kalakaldı. Gezmek için neşeli neşeli sokağa çıkan, gözleri her gördüğü şeyden hoşlanmaya hazır biri nasıl birdenbire bir şey unuttuğunu düşü

nüp durursa tıpkı öyle. Bu adamın o andaki hali kadar şaşkınca bir şey düşünülemez. Yüzündeki huzur birdenbire yitiverir, ne unuttuğunu anımsamaya çalışır. Mendil mi? Hayır, mendil cebindedir. Para mı? Hayır o da cebindedir. Anlaşılan her şeyi yanındadır ama gene de görünmez bir güç onun kulağına bir şeyler unuttuğunu fısıldar. Artık bu adam önünden gelip geçen kalabalığa şaşkın şaşkın bakar. Arabalar, önünden geçen alayın uzun serpuşları, tüfekleri, tablalar gözüne dumanlı bir halde görünür. İşte tıpkı bunun gibi Çiçikov da çevresindeki her şeye birdenbire yabancı kalıverdi. Oysa o sırada bayanların kokulu dudaklarından incelik ve zerafetle dolu birçok sorular ve imlemler dökülüyordu: «Biz bu dünyanın zavallıları acaba bu anda neler düşündüğünüzü sormak cüretini gösterebilir miyiz?», «Bu tatlı düşüncelere dalmanız kimin yüzündendir, öğrenebilir miyiz.?»

Fakat Çiçikov bütün bu soruları kesin bir kayıtsızlıkla karşılıyor, bu tatlı tümceler suya düşer gibi yok olup gidiyordu. Hattâ kahramanımız nezaketinden öylesine yitirmişti ki, bayanları orada bırakıp valinin karısının, kızıyle beraber nereye gittiğini anlamak için başka yana yürüdü. Ama anlaşılan bayanların, onu bu kadar çabuk bırakmaya niyetleri yoktu; her biri, biz erkekler için o kadar tehlikeli olan silâhlarını kullanmaya için için karar vermişti. Şunu da ayrıca söylemek gerek ki, bazı kadınlarda —bazılarında diyorum, hepsinde değil— küçük küçük zaaflar vardır. Kendilerinde özellikle güzel olan bir yan bulunduğuna inandılar mı —alın, ağız, el, her ne ise— sanırlar ki, bu en güzel yan hemen herkesin gözüne çarpacaktır; herkes bir ağızdan: «Bakın, bakın! Ne güzel, Yunansı bir burnu var.» Ya da: «Ne düzenli, çekici bir alın» diyeceklerdir. Hangisinin omuzları güzelse daha önceden bilir ki, onu gören bütün gençler kendilerinden geçecekler ve bizim bayan o gençlerin önünden yürürken hepsi birden: «Ah ne güzel omuz-

lı var.» diyecekler, yüzüne, saçlarına, burnuna bakmayacaklar. Baksalar bile pek üzerinde durmazlarki. İşte bayanlarımızın kimi böyle düşünür.

Bayanların her biri dans sırasında elden geldiğince çekici görünmeğe ve kendilerinde en güzel olan yanı en güzel biçimde göstermeğe içlerinden and içtiler. Posta müdürünün karısı vals ederken başını öyle baygın baygın bir yana eğiyordu ki, bu haliyle gerçekten göksel bir yaratığı andırıyordu. Kendisinin *incommodité* dediği sağ ayağındaki bir sivilce yüzünden baloya dans etmemek üzere gelmiş olan, hatta bundan ötürü kadifeden iskarpinler giyen çok hoş bir bayan kendini tutamadı, giydiği ayakkabılara karşın birkaç kez döndü. Bu harekete girişmenin nedeni de, posta müdürünün karısı kendini bir şey sanmasın, düşüncesiydi.

Fakat bütün bunlar Çiçikov üzerinde umulan etkiyi yaratmadı. O, çevresinde fırıl fırıl dönen bu bayanlara bakmıyordu bile. Dans edenlerin başları üzerinden sarışın güzelin yerini bulmak için boyuna ayaklarının ucuna basarak aranıyordu. Arada bir başını aşağı eğiyor, omuzların ve sırtların arasından onu bulmağa çalışıyordu. Kız, annesinin yanında oturmuştu. Kadının başındaki doğulu türbanın tüyü vakarla sallanıyordu. Çiçikov, sanki saldırıya kalkmış gibi o yana atıldı. Kimbilir, ilkyazın gücü mü, yoksa arkadan birisi mi itiyordu? Yalnız kahramanımız her şeye karşın ilerliyordu. İçki mültezimi ondan öyle bir darbe yedi ki, sarsıldı ve bir ayağı üzerinde zar-zor durabildi. Kendini tutmasa, başkalarını da devirecekti. Posta müdürü de biraz geriledi ve Çiçikov'a ince bir alayla karışık bir şaşkınlıkla baktı. Fakat Çiçikov hiçbirine aldırış etmiyor, sadece önünde, uzun eldivenlerini giymekte olan ve parke üzerinde akıp gitmek isteğiyle yanan genç kızı görüyordu. Bir yanda dört çift, mazurkaya kalkmışlardı. Topukları döşemeyi dövüyordu; bir piyade yüzbaşısı canını dişine takmış öyle çalışıyor,

öyle figürler yapıyordu ki, insan düşünde bile beceremez. Çiçikov mazurka oynayanların yanından, nerdeyse topukları altına girecek kadar yakınlarından süzüldü ve valinin karısıyle kızının oturdukları yere vardı. Ama yanlarına çekingen çekingen yaklaştı. Ayaklarını eskisi gibi rahatça ve zarif bir şekilde kullanamadı. Hattâ biraz şaşırdı. Bu şaşkınlık bütün davranışlarında belli oldu.

Kahramanımızda gerçekten bir aşk duygusu uyanıp uyanmadığını kesin olarak söylemeyeceğiz. Böyle adamların, yani ne zayıf ne şişman olan adamların âşık olacakları şüphe götürür. Ama ne de olsa onun halinde, kendisinin açıklayamayacağı garip bir şey vardı. Sonraları itiraf ettiği gibi, bütün konuşmaları ve gürültüsüyle balo, birkaç dakika kadar onlardan uzaklaşıp gitmişti. Kemanlar, bulutlar arkasında bir yerde çalınıyor gibiydi. Her şey bir tablo üzerinde ressamın kayıtsızca yapıverdiği bir tablo gibi sisle örtüldü. Bu sisli, üstünkörü çizilmiş tarlanın üstünde yalnız o güzel sarışının ince çizgileri, belirli bir biçimde gözüne çarpıyordu. Değirmi yüz, ancak okuldan yeni çıkmış genç kızlarda rastlanan ince bir bel, temiz çizgileriyle beliren taze ve biçimli özgenlerini hafifçe ve ustaca örten beyaz, sade bir rop. Bu haliyle genç kız, fildişinden oyulmuş güzel bir oyuncağa benziyordu. Karışık ve dumanlı kalabalık içinde yalnız o aydınlık, beyaz ve şeffaf görünüyordu. İşte dünya böyledir! Çiçikov'lar bile yaşamlarının kimi anlarında, birkaç dakikacık ozan olurlar. Ozan sözü burada biraz abartılı görünecek. Daha doğrusu, onlar kendilerini genç buluverirler, nerdeyse bir hüsar gibi. Çiçikov, bayanların yanında boş bir iskemle görünce oturuverdi. Başlangıçta konuşma pek açılmadı. Fakat sonra sonra iş ilerledi. Çiçikov'un cesareti arttı. Ama.. burada büyük bir üzüntü ile şunu söylemem gerekiyor: Önemli mevkilerde bulunan kerli ferli insanlar bayanlarla konuşurken biraz ağır olurlar. Bu gibi işlerde usta olan teğ-

menlerdir; bilemedin yüzbaşıya kadar olan subaylar Ne yaparlar, Tanrı bilir! Anlaşılan pek de zekice şeyler söylemezler, kıza gelince gülmekten sandalyesi üzerinde sallanır durur. Eğer adam devlet danışmanı ise kimbilir neler söyler? Ya Rusya'nın büyüklüğünden lâf açar, ya da oldukça zekice bir iltifat savurur ama çok da kitap gibi kalır. Güldürücü bir söz söylemeğe kalkarsa dinleyenden daha çok kendi güler. Bu açıklamayı yapmakta niyetim, sarışın kızın kahramanımızla konuşurken esnemeğe başlamasının nedenini anlatmaktır. Ama Çiçikov, daha önce bu gibi durumlarda anlattığı tatlı öyküleri baştan alıyor ve kızın bu halinin hiç de farkına varmıyordu. Oysa o bunları nerelerde, nerelerde anlatmamıştı: Simbirsk eyaletinde Sofran İvanoviç Bezpiyeçni'nin evinde, kızı Adelaide Sofranovna ile üç görümcesi Maria Gavrilovna, Aleksandra Gavrilovna, Adelaide Gavrilovna'ların önünde; Riyazan eyaletinde, Fiyodr Fiyodoroviç Perekroyev'in evinde, Penza eyaletinde Frol Vasiliyeviç Pohiyedonosni ve kardeşi Piyotr Vasiliyeviç'in evinde, yengeleri Katerina Mihailovna ile küçük yengeleri Rosa Fedorovna ve Emilia Fedorovna'nın önünde; Viyatka eyaletinde Piyotr Varsonofiyeviç'in evinde, gelinin kızkardeşi Pelageya Yegorovna ile yeğeni Sofya Rosislavna ve bu yeğenin iki üvey kızkardeşi Sofya Aleksandrovna ile Maklatura Aleksandrovna'nın önünde.

Çiçikov'un bu davranışı oradaki bayanların hiç de hoşuna gitmemişti. Bunlardan biri kahramanımıza bunu sezdirmek için bile bile önünden geçti. Hattâ giysisinin geniş etekleriyle sarışın kıza dokundu ve bir hareketiyle omuzları üstündeki atkısını kızın yüzüne değdirdi. O sırada bir bayanın ağzından, menekşe kokusuyla beraber, oldukça iğneli ve alaylı bir söz de kaçtı. Fakat Çiçikov, ya bu sözü gerçekten duymadı, ya da duymazlıktan geldi. Duymazlıktan gelmesi kötü bir şeydi. Çünkü bayanların düşüncelerine değer

vermek gerekti. Çiçikov da bu davranışından pişman oldu ama artık iş işten geçmişti.

Birçok yüzde her bakımdan haklı bir kızgınlık belirdi. Çiçikov'un o topluluktaki durumu ne denli önemli olursa olsun, kendisi milyoner tanınsın, yüzünde vakur hattâ askerce bir eda bulunsun, buna karşın bayanların hiç kimsede bağışlayamayacakları birtakım davranışlar vardır ki, bir adam böyle bir duruma düştü mü hapı yuttu demektir. Kadınlar huy bakımından, her ne kadar erkeğe bakarak zayıfsalar da, kimi durumlarda yalnız erkekten değil dünyadaki her şeyden daha güçlü oluverirler. Çiçikov'un pek de düşünmeden gösterdiği o küçümseme, bayanlar arasında, sandalye tutma yüzünden bozulmaya yüztutan işbirliğinin yeniden kurulmasına yol açtı. Kahramanımızın düşünmeden söyleyiverdiği kimi kuru, orta malı sözlerde bayanlar birtakım iğneli anıştırmalar bulmaya başladılar. Çiçikov'un felâketini tamamlamak için, gençlerden biri, o sırada dans edenler üstüne birtakım taşlamalı koşuklar yazdı. Herkes bilir ya, taşrada bunsuz balo olmaz. Bu şiirler hemen Çiçikov'a mal edildi. Kırgınlık gitgide artıyor, bayanlar ayrı ayrı, köşelerde toplanarak onun üstüne tatsız bir dille konuşmaya başlıyorlardı. Zavallı enstitü öğrencisine gelince, kızcağız tümden mahvedilmiş, mahkûmiyeti imzalanmıştı.

Bu sırada kahramanımız için çok tatsız bir raslantı hazırlanıyordu. Sarışın kız esniyedursun, Çiçikov ona çeşitli zamanlarda geçmiş öyküler anlatıp sözü Yunan feylosofu Diyojen'e getirmek üzereyken Nozdriev salona girdi. Büfeden mi sökün etmişti? Yahut normal whistten daha büyük oyun oynayan küçük salondan kendi isteğiyle mi çıkmıştı? Yoksa kapı dışarı mı edilmişti? Orasını bilemeyiz. Bildiğimiz şu ki, Nozdriev, kolunda savcı, neşeli geliyordu. Adamcağızı epey zamandan beri yakaladığı belliydi. Çünkü zavallı savcı gür kaşlarını dört bir yana dikmiş, bu kolkola dost-

ça gezintiden yakasını kurtarmaya çabalıyordu. Gerçekten de Nozdriev'in arkadaşlığı dayanılır şey değildi. Nozdriev bolca romla karışık iki bardak çayı yuvarlamış korkunç palavralara başlamıştı. Çiçikov onu uzaktan görünce hemen o güzelim yerini bırakıp oradan uzaklaşmak özverisini göze aldı. Bu rastlantı ona hiç de iyi bir belirti gibi görünmemişti. Fakat kötülüğe bakın ki, o sırada vali göründü ve Pavel İvanoviç'i bulduğundan sevindiğini söyledi. Çiçikov'dan, iki hanımla kendi arasında geçen bir tartışmada yargıcı olmasını rica etti. Tartışmanın konusu da kadınlarda aşkın çok sürüp sürmeyeceğiydi. Nozdriev ise o ara Çiçikov'u görmüş ve karşısına dikilmişti:

— E... Kerson beyi, Kerson beyi! diye bağırıyor, bir bahar çiçeği gibi pırıl pırıl olan yanakları gülmekten titriyordu. Söyle bakalım, epey ölü satın aldın mı?

Bu sözleri söyledikten sonra da valiye dönerek:

— Siz bilmezsiniz ekselâns, dedi, bu adam ölü canlar ticareti yapar, vallahi böyle... Dinleyin... Çiçikov, sana dostluğumdan söylüyorum. Hepimiz dostuz Ekselâns da öyle. Seni asmak gerek, vallahi asmak gerek.

Çiçikov, yerin dibine geçti. Nozdriev sözüne devamla:

— İnanır mısınız ekselâns, dedi. Bana ölü canlarını sat dediği zaman gülmekten patladım. Buraya geldiğimde de, Çiçikov başka bir yerde yerleştirmek üzere üç milyonluk köylü satın aldı dediler. Hangi yerleştirmek canım? O benden ölü can almak istedi. Dinle beni Çiçikov, sen vallahi hayvanın birisin, hayvan. İşte sana, ekselânsın önünde söylüyorum... Öyle değil mi, savcı?

Fakat savcı da, Çiçikov da, vali de öyle bir şaşırış şaşırdılar ki, söyleleyecek söz bulamadılar. Oysa Nozdriev kimseye aldırış etmeden yarı sarhoş, yarı ayık konuşmasını sürdürüyordu:

— Ah seni, seni... Ölü canları ne diye almak iste-

diğini söylemezsen şuradan şuraya gitmem. Bak Çiçikov,, ayıp bu yaptığın doğrusu. Sen de bilirsin ki, benden daha iyi dostun yoktur. İşte ekâselâns da burada. Öyle değil mi, savcı? İnanmazsınız ekselâns, biz ne iyi dostuz. Bana sorsalar, işte önünüzde duruyorum: «Nozdriev açıkça söyle, senin için öz baban mı daha değerlidir, Çiçikov mu?» Vallahi Çiçikov'dur derim... Müsaade et de canımın içi sana bir öpücük vereyim. Siz de müsaade edersiniz ekselâns onu bir öpeyim. Karşı koyma bana Çiçikov. Kar gibi beyaz yanağına bir öpücük kondurayım.

Nozdriev, öpücüğü ile birlikte öyle bir geri itildi ki, az kaldı yere yuvarlanıyordu. Herkes yanından uzaklaştı. Onu dinleyecek kimse kalmadı. Fakat, ölü canlar satışı üstüne olan sözler, öyle gür bir sesle ve öyle çın çın öten bir kahkahayla söylenmişti ki, salonun en uzak köşelerinde bulunanların bile dikkatini çekti. Bu havadis elbet herkese çok garip geldi. Orada bulunanların hepsi anlamsız sorgulu yüzlerle kalakaldılar. Çiçikov, kimi bayanların o anda birbirleriyle bakıştıklarını, bu yüzlerde şaşkınlığını daha da arttıran bir anlam belirdiğini gördü. Nozdriev'in korkunç bir yalancı olduğunu herkes biliyordu. Ondan böyle saçma şeyler duymakta garip bir yan yoktu. Ama şu insanlar tuhaf yaratıklardır doğrusu. Duydukları bir haberi, ne denli saçma olursa olsun, yüzde yüz başka birine anlatırlar. Hem de sadece «Bakın ne yalanlar uyduruyorlar» demek için. Karşısındakiyse bu habere sevinçle kulak kabartır ve «Doğrusu, ne aşağılık yalan, kulak asmaya gelmez.» der. Elbet o saat üçüncü birini arar, ona aynı şeyi anlatır ve onunla birlikte namuslu adamlara yaraşır bir kızgınlıkla, «Bakın ne aşağılık bir yalan!» diye söylenir. Bu yalan da böylece bütün kenti dolaşır. Herkes bol bol bu konu üstünde konuşur, sonra da bunun aldırış edilmeyecek bir şey olduğunu benimseyerek, «konuşmağa değmez» der.

Bu görünüşte saçma olan olay, kahramanımızı adamakıllı şaşırtmıştı. Bir budalanın sözleri ne denli saçma olursa olsun, kimi zaman zeki bir adamı şaşırtmaya yeter. Çiçikov'da içinde bir huzursuzluk duymağa başladı. Sanki çok temiz bir çizme birdenbire pis, kokulu bir çirkefe girmiş gibi. Kısaca, durumu kötüydü, kötü. Olanı biteni düşünmemeğe çalışıyor, unutmaya, kafasını başka şeylerle yormaya uğraşıyordu. Fakat işler gene kötü gitti. Pot üstüne pot kırdı. Yemek sırasında içi rahat değildi. Oysa orada bulunanlar Çiçikov'a karşı çok nazik davranıyorlardı. Nozdriev'e gelince, kızan bayanlar onu salondan kovalı çok olmuştu. Çünkü, gene bir rezalet çıkarmıştı. Dans sırasında yere oturmuş, dans eden kadınların eteklerini çekmeğe başlamıştı, çünkü bayanların dediği gibi, fazla ileri gitmişti. Yemekte herkes çok neşeliydi, üç kollu şamdanların, çiçeklerin, şişelerin önünde, neşeyle parlayan yüzler görünüyordu. Subaylar, bayanlar, siviller, nezakette aşırı ileri gitmişlerdi. Erkekler ayağa kalkarak uşakların ellerinden yemek tabaklarını alıyor ve onları büyük bir ustalıkla bayanlara sunuyorlardı. Bir albay salçalı bir yemeği bayanlardan birine kılıcının ucuyla uzattı. Çiçikov'un aralarında oturduğu, yaşlarını başlarını almış kimseler yüksek sesle tartışıyorlar ve her sözden sonra ağızlarına, bol hardala batırılmış et veya balık atıyorlardı. Konuştukları da hep Çiçikov'un ilgilendiği sorunlardı. Fakat o, bu sırada, uzun bir yolculuktan bitkin duruma düşmüş bir adama benziyor, kafası hiç bir şey almıyordu. Kendinde, konuşulan sorunlardan hiçbirine karışacak gücü bulamıyordu. Yemeğin sonunu beklemeden kalktı ve her zamankinden çok daha erken, oteline döndü.

Orada okurun pek iyi bildiği, bir kapısı konsolla kapatılmış ve ötesinde berisinde hamam böcekleri görünen odasına girip oturduğu zaman, kafası ve ruhu, oturduğu koltuk kadar rahatsızdı. Kalbi sıkılıyor, içinde ağır bir boşluk duyuyordu. Kendi kendine, kızgın

kızgın: «Tanrı bu baloları çıkaranın belâsını versin!» diye söyleniyordu. «Nedir o öyle! Hiç yoktan herkesi bir neşedir aldı. İlde üzüm kötü, fiyatlar fırlamış, bunlar kalmışlar, balo veriyorlar. Ya kadınların kılık kıyafeti? Birine dikkat ettim, giydiği şeyler bin rubleden aşağı değildir. Kimden çıkıyor bu paralar? Köylü ırgatlardan. Hattâ, daha kötüsü, birtakım kocaların vicdanlarını satmasından. İnsan niçin rüşvet alır? Niçin namussuzluk yapar? Bilmez miyiz. Karısına ya bir şal, ya da bir... Ne bileyim işte neydi onun adı? Tanrı belâsını versin ne ne adlar takarlar. Bütün bu şıklık da ne için? Bilmem hangi Sidorovna hanım, posta müdürününü karısı benden şık, demesin diye. İşte bu yüzden bin rubleyi say bakalım. Balo, balo, eğlence diye bağırırlar. Balodan aşağılık şey de yoktur. Oysa Rus ruhuna, Rus doğasına taban tabana karşıttır balo. Düşünün canım, olgun, ergin bir adam, şeytan gibi karalar giymiş ki dirhem bir çekirdek ortaya fırlayıp başlıyor oynamaya. Kimisi de kadınla dans ederken başka biriyle ciddî bir iş konuşmaya başlar. Ama gene de ayaklarını küçük bir keçi yavrusu gibi sağa sola, sağa sola atar durur... Hep maymunluğumuzdan, taklitçilikten. Fransızlar kırk yaşına geldikleri zaman on beş yaşındaki kafayı taşıyorlar diye biz de mi öyle yapalım? Hayır, yok, öyle şey olmaz. Ben her gittiğim balodan dönüşte kendimi günah işlemiş gibi bulurum. Artık aklıma bile getirmek istemem. Kafam bomboş kalır, sanki züppenin biriyle konuşmuşum gibi. Herif her şeyden söz açar, kitaplardan ne öğrenmişse ortaya döker, güzel de anlatır ama kendine hiç bir yararı yoktur. Sonra bakarsın, yalnız kendi işini bilen, ama temelli olarak, deneyerek bilen basit bir tüccarla konuşmak ötekinden daha iyidir. Örneğin bu balodan ne çıkabilir? Örneğin bir yazar bu sahneyi olduğu gibi anlatmaya kalkışsa ne olacak? Bu sahne, gerçekte ne denli saçmaysa kitap da o kadar saçmadır. İnsan o kitabı okumakla balo ahlâki bir şey midir, değil mi-

dir? Bir karar veremez. Tükürür, kapatır kitabı.»

İşte Çiçikov balolar üstüne böyle kötü şeyler düşünüyordu. Ama anlaşılan kızgınlığının başka bir nedeni vardı. Asıl baloya değil, pot kırdığı için, herkesin önünde kötü bir duruma düştüğü için, garip, gülünç bir rol oynadığı için kendine kızıyordu. Ama aklını başına toplayıp, düşününce bütün bunların saçma olduğunu anladı. Budalaca bir lâfın ne önemi olurdu ki! Bütün satış işi kökünden çözülmüş, bitmişti. Ama işte insan garip bir yaratıktır. Küçük gördüğü, süse düşkünlüklerini, boş kafalılıklarını daha biraz önce yerdiği insanların kendi üstüne hoşa gitmeyecek bir durum takınmaları onu üzüyordu. İşi daha derinleştirdiği zaman olana bitene bir kerteye değin kendisinin yol açtığını görüyor ve bu yüzden üzüntüsü daha da artıyordu. Ama kendine bir türlü kızamıyordu. Bunda da haklıydı. Hepimizde yanlışlarımızı hoş görmek zaafı vardır. Bir şeye kızdık mı, suçu, yakınlarımızdan birine, sözgelişi hizmetçimize, o anda önümüze çıkan küçük bir memura, karımıza ve sonunda iskemleye yükleriz. Elbet tuttuğumuz gibi kapıya fırlattığımız iskemlenin de ne avağı kalır, ne arkası. Anlasın kızgınlığın ne olduğunu! İşte Çiçikov da çok geçmeden, bunun gibi, can sıkıntısının nedenlerini omuzlarına yükleyecek birini buldu. Bu da Nozdriev'di. Ona öyle bir yükleniş yüklendi ki, böylesini ancak yüzbaşının ya da generalin birinden düzenbaz bir muhtar ya da bir arabacı görebilir. Nozdriev'in bütün soyu-sopu elden geçti ve eskilere doğru gittikçe birçoğu bu işten çok zarar gördü.

Sönmeğe yüz tutan kandilin önünde, sert koltuğa oturmuş, düşünceden, uykusuzluktan rahatsız bir durumda bulunan Çiçikov, Nozdriev'in soyuna-sopuna sövüp saymakta, şafakla solan gece ona pencereden bakmakta, uzaktan horoz sesleri duyulmakta ve uykulu sokaklarda ne idüğü belirsiz bir serseri, Rus kopuklarının pek iyi bildikleri bir yola sapmaktayken kentin

başka bir yanında kahramanımızın durumunu daha da kötüleştirecek bir olay hazırlanıyordu.

Kentin ıssız sokaklarında bir araba, taşlar üzerinde zıplaya sıçraya ilerliyordu. Faytona, briçkaya, landona benzetmekten çok, iri bir karpuzu andıran bir arabaydı bu. Karpuzun yanakları, yani kapılar sarı bir boyanın izlerini taşıyor fakat kilitlerin ve tokmakların kötülüğünden iyi kapanmadıkları için iplerle bağlı duruyordu. Karpuz, çeşit çeşit yastıkla minderle doldurulmuştu. İçinde çuval çuval ekmek, kurabiye, bisküvit, bunların üstünde de balık ve tavuk ezmesi vardı. Arkada, ev dokuması bir ceket giymiş, karışık ve kır sakallı bir uşak oturuyordu. Arabanın paslı yaylarından, vidalarından çıkan gürültü ve gıcırtı kentin ta ötesinde nöbet bekleyen bir polisi uyandırdı. Polis uyku arasında baltasını çıkarıp yere vurarak:

— Kimdir o? diye bağırdı.

Fakat kimsenin yanıt vermediğini görüp uzaktan birtakım sesler geldiğini anlayınca, yakasında bir böcek yakaladı. Fenere yaklaştı. Böceği oracıkta o an tırnağı üzerinde idam etti ve baltasını yanına koyarak görev gereği gene uykuya daldı.

Atlar boyuna ön ayakları üzerinde tökezliyorlardı. Çünkü hem ayakları nallı değildi, hem de kentin kaldırımlarına yabancıydılar. Araba birçok sokaklardan dönüp dolaştıktan ve küçük bir kilisenin önünden geçtikten sonra karanlık, dar bir sokağa saptı, başpapaz karısının evi önünde durdu. Arabadan başı atkılı bir köylü kızı indi. Kapıya iki yumruğuyle öyle güçlü vurdu ki, erkek olan bu kadar yapar. —Arabanın arkasındaki uşak ölü gibi uyuduğu için ayağından çekilerek indirildi—. Köpekler ulumağa başladı. Sonunda kapılar açıldı ve bu hantal taşıt zar-zor içeri, odun, kümes ve çeşit çeşit kulübelerle dolu bir avluya girdi. Arabadan bir kadın indi. Bu kadın çiftlik sahiplerinden başkâtip karısı Koroboçka'ydı. Yaşlı kadın, kahramanımız yanından ayrılıp gider gitmez, «acaba al-

datıldım mı?» diye öyle büyük bir kuşkuya düşmüştü ki, üstüste üç gece uykusuz kaldıktan sonra sonunda dayanamamış, atları halsiz olmasına karşın, kente inmeğe karar vermişti. Orada ölü canların kaça satıldığını soracak Tanrı saklasın, onları yok pahasına satıp satmadığını, yani aldatılıp aldatılmadığını anlayacaktı.

Bayan Koroboçka'nın kente gelişinin sonuçlarını okur, kentli iki bayan arasında geçen bir konuşmadan öğrenecektir. Bu konuşma... Daha iyisi, bu konuşmayı, gelecek bölüme bırakalım.

IX

Ertesi sabah, alışılagelen ziyaret saatlerinden çok önce, aşı boyalı, çatı katı olan, mavi sütunlu ahşap bir evden, damalı şık bir manto giymiş bir hanım çıktı. Yanısıra başında kenarı sırmalı parlak ve yuvarlak bir şapka ve üstünde pelerinli manto olan bir uşak geliyordu. Hanım, kapının önünde bekleyen arabanın indirilmiş merdiveninden acele acele fakat gene de zarif adımlarla çıktı, yerine oturur oturmaz uçak merdiveni kaldırıp arabanın kapısını kapadı ve kızağın arkasındaki kayışa tutunarak arabacıya, «Çek!» diye bağırdı. Bu hanımın böyle erken erken davranmasının nedeni, yeni duyduğu bir dedikoduyu arkadaşına yetiştirmek için yanıp tutuşması idi. Boyuna arabanın penceresinden dışarı bakıyor ve daha gideceği yolun yarısına bile gelmediğini görerek sinirinden ne yapacağını bilemiyordu. Önünden geçtiği evler ona bugün bitmez tükenmez gibi geliyordu; hele beyaz taştan hastaha ne binası, dizi dizi pencereleriyle sonu hiç gelmeyecekmiş gibi uzadıkça kadın: «Ne Tanrının belâsı yapı bu! Bitmek tükenmek bilmiyor!» diye patlayıverdi. Arabacı da birbiri arkası sıra, «Daha çabuk Andruş-

ka!» ihtarını aldı. «Bu sabah sana ne oldu? Yolu uzatıp duruyorsun.»

Ama sonunda gelinecek yere varıldı ve kızak tek katlı, ahşap, koyu kurşuni renkte, pencerelerinin üstünde beyaz kabartmalar bulunan bir evin önünde durdu. Tahta perde ile çevrili dar bahçenin içinde, sokağın tozuna bulanmış birkaç sıska ağaç vardı. Evin pencerelerinde saksılar ve bir papağan kafesi göze çarpıyordu, papağan sallanıyor, gagası ile halkaya asılıyordu. Kapının önünde, güneş altında uyuyan iki küçük köpek vardı. Bu ev, bizim bayanın içli dışlı bir arkadaşının evi idi. Ev sahibi hanım, konuğun geldiğini duyar duymaz hemen hole koştu ve böylece iki kadın karşılaşıp birbirlerine sarıldılar, öpüştüler. Sonra da yandaki salona geçtiler.

Romancı bu iki bayana, hoşa gidecek birer ad koymakta epey güçlük çekmiştir. Önce soyadı üzerinde düşünelim. Soyadı uydurmak çok sakıncalıdır, çünkü bu koca ülkenin bir yerinde o soyadını taşıyan bir başkası yüzde yüz vardır. E... o adam da elbet öfkelenir, köpürür; romancıyı casuslukla suçlar, içyüzümü merak etmiş, sevgili karım Agafya İvanovna'nın pişirdiği yemekleri öğrenmiş diye küplere biner. Kahramana bir soyluluk payesi, toplumsal bir derece biçmek de sakıncalıdır. Bizim soylularımız bugün öylesine alıngan bir duruma gelmişlerdir ki, ne yazsanız saldırı sayarlar; hepsi de öylesine pireli, işkilli. Sözgelişi, «Bu kentte bir enayi oturuyor.» desek, bakarsınız, kerli ferli biri ortaya çıkar «Ben de bu kentte oturuyorum, demek ben de enayiyim.» deyiverir.

İşte bundan ötürü başımızı derde sokmamak için ev sahibi bayana «Her bakımdan sevimli kadın» diyeceğim. Gerçekte N... kentinde herkes ona bu adı vermiştir. O da bu adı benimsemiş ve sevimli olmak için elinden geleni yapmıştır. Başka bir kadın sevimlilikte onunla yarışmağa kalksa, kimbilir başına neler gelir! Taşra kibarlığının, taşra inceliğinin altında usta-

ca gizlenen bir tehdit gücüdür bu. Bizim bayan da üstünden inceliği hiç eksik etmez şiir sever, başını hafifçe yana eğerek düşünceli davranmayı pek iyi becerirdi. Herkes ona, «Her bakımdan sevimli kadın» demekte anlaşmıştı.

Onu görmeye gelen bayana ise, güzellik ve çekicilikten yana pek zengin olmadığı için, «sadece sevimli bayan» diyeceğiz. Bu bayanın gelmesi ile, kapıda uyumakta olan iki küçük köpek uyandı; bunlar kuyruklarını sallayarak konuk bayanın arkasından koridora dáldılar. O sırada iki hanım, konuk odasın geçmişlerdi, oda konuk bayanın lâvanta kokusu ile doldu. Kadınların öpüşmesinden köpekler yeniden havladı ve kadınlar köpeklere mendilleriyle hafifçe vurdular, mavi salona geçtiler. Bu salonda bir sedir, yumurta biçiminde bir masa ve sarmaşıklarla süslü paravanalar vardı. İki köpek de onların ardı sıra geliyordu.

Ev sahibi bayan, konuğunu sedire oturtarak:

— Şöyle buyurun... şuraya..., dedi. Sizi gördüğüme ne kadar sevindim, bilemezsiniz... Baktım biri geliyor... Bu kadar erken kim olabilir dedim. Paraşa, «Vali yardımcısının karısıdır belki» demesin mi? Vallahi yüreğime inecek sandım, «evde yok deyin beni» diye tembih ettim.

Konuğa gelince, bir an önce açacağı dedikoduya gelmek istiyordu o, ama ev sahibinin durup durup attığı çığlıklar konuşmayı boyuna başka yana sürüklüyordu. Nitekim ev sahibi bayan, konuğunun giysisini süzerek:

— Ne güzel ipekli bu! diye bağırdı.

— Evet, güzel... diye onayladı öteki. Ama Kraskoviya Feodorovna da diyor ki...

Böylece iki kadın giysi üstüne uzun bir konuşmaya dalıp gittiler, ancak bu konuşma gereğince sürdükten sonradır ki, konuk bayanın ortaya bir ipucu atması ile ev sahibi bayan:

— Sahi bizim cihan yandıdan ne haber? diye sordu. Öteki:

— Aman yarabbi! diye yanıt verdi, neler olmuş neler! Sahi buraya neden geldiğimi bilmiyorsunuz daha, değil mi?

Sözcükler, avları üzerine atılmağa hazırlanan atmacalar gibi dudaklarının arasından birbirleriyle itişerek çıkıyor ve bu yüzden konuk bayan acele acele nefes alıyordu. Onun lâfını kesmek için ancak merhametsiz, katı kalpli bir arkadaş olmak gerekirdi. Ev sahibi de öyle bir arkadaştı ve hemen kadının lâfını ağzına tıkayarak:

— Vallahi, bu adamın nesini övüp göklere çıkarıyorlar, şaşıyorum, dedi. Bana sorarsanız, yüzüne karşı da söylerim ya, bu adam tam düzenbazın biridir.

— Ama dinleyin bakın, söyleyeceklerimi dinleyin.

— Evet, biliyorum, onu yakışıklı bulanlar var... Ama bana sorarsanız, hiç de öyle değil... Hele burnu ne iğrenç!

— Evet, ama bırakın da lâfımı bitireyim...

Konuk bayanın sesi acıklı bir hal almıştı.

— Peki ne imiş, ne olmuş?

— Kafam ne kadar karmakarışık, bilemezsiniz... Bu sabah başpapaz Kiril'in karısı bize geldi... Tanırsınız, değil mi?.. Bizim kibar konuğun ne malın gözü olduğunu kim kestirebilirdi!

— Başpapaza kümes yapan adam mı?

— Hayır canım, o gitti... Bunun yanında hiç kalır o... Hayır... Bakın, Kiril Babanın karısı neler anlattı, dinleyin! Dedi ki... Geçen akşam, çiftlik sahibi Koroboçka adlı bir kadın, başpapazın evine gelmiş... Yüzü sapsarı imiş, tir tir titriyormuş... Öyle şeyler söylemiş ki... İnanılır şey değil... Roman, roman! Gece yarısı, herkesin uykuya daldığı bir saatte, kapısı acı acı vurulmuş ve biri: «Açın kapıyı, yoksa kırarız» diye bağırmış. Düşünün, ne korkunç! Artık bu olaydan sonra kim kalkıp da ona kibar adam diyebilir, aklım almaz.

— Peki, bu Madam Koroboçka nasıl bir şey? Genç bir kadın mı, güzel mi?

— Yok canım, yaşlı bir kadın.

— Şaşılacak şey! Demek o yaşta kadınlara balta oluyor ha? Doğrusu, ona abayı yakan hanımlarımızın beğenisine diyecek yok.

— Yok canım, sandığınız gibi değil. Bakın ne demiş! Baştan aşağa kadar silâhlı, kadını yanına çağırmış, «Yeni ölen canları bana satacaksın!» demiş. Elbet Madam Koroboçka gereken yanıtı vermiş, «Satamam» demiş, «Onlar bu dünyadan göçüp gittiler Ama adam diretmiş, «Hayır hayır, onlar ölmedi. İşin gerçeğini bilen biri olarak ben sana söylüyorum. Yemin ederim ki onlar yaşamaktadır.» diyerek kıyameti koparmış... Öyleki, bütün köy ayağa kalkmış, başlarına üşüşmüş... Çocuklar ağlıyormuş, adamlar bağırıyormuş... Kimse ne olduğu anlayamamış. Bu olay bana öyle korkunç geldi ki, dinlerken öyle bir titremeye başladım ki, inanılır gibi değil. Hizmetçim Maşka, «Sevgili hanımcığım, yalvarırım aynaya bakın, yüzünüz kâğıt gibi oldu.» dedi. Ben de, «Şimdi aynaya bakılacak zaman değil.» dedim ona, «Hemen olanı biteni arkadaşım Anna Grigoriyevna'ya anlatmalıyım.» Böyle diyerek kızağı hazırlattım. Arabacım Andruşka, «Nereye?» diye sorunca da ağzımı açıp bir tek söz söyleyemedim, beni deli sanabileceğini düşününceye kadar aptal aptal yüzüne bakakaldım. Ah, Anna Grigoriyevna bir bilseniz nasıl allak bullak oldum.

Ev sahibi bayan:

— Ne garip bir iş, dedi. Bu ölü canlar da ne oluyor? Ne demek istemiş acaba? Doğrusu benim kafam almıyor. Ölü canlardan ikinci kezdir söz edildiğini duyuyorum. Kocam, Nozdriev'in attığını söylemişti; ama bence onun yalanlarında gene de bir doğruluk payı vardır. Ateş olmayan yerden duman çıkmaz...

— Bunları duyunca ne duruma geldiğimi düşünün! Madam Koroboçka, başpapazın karısına, «Ben

şimdi ne yapayım?» demiş, «Önüme on beş ruble attı ve bana zorla bir kâğıt imzalattı... Benim gibi işten anlamayan, kimsesiz, dul bir kadına...» İşte olan biten bu! Ne oldum, düşünün!

— Bana kalırsa, ölü canların altında başka bir iş var.

Konuk bayan:

— Ben de öyle diyorum, diye yanıtladı onu. Gerçekte ise, arkadaşı böyle söylemekle onu uyarmış ve o «başka birşey» sözü ile meraklandırmıştı. Böylece:

— Altında ne olabilir? diye sormaktan kendini alamadı.

— Siz söyleyin, ne olabilir?

— Ben mi? Ben bir şey tahmin edemiyorum.

— Evet, ama aklınızdan ne geçiyor?

Konuk bayan, söyleyecek bir sözü olmadığını kendine itiraf etti, gitgide sinirleniyor, ama akıla uygun bir kuram süremiyordu ortaya. Onun daha çok öğüde ve şefkate gereksemesi vardı.

Ev sahibi bayan ise:

— Bakın, ölü canlardan benim anladığım nedir, dedi.

Bu söz üzerine konuk bayan kulak kabarttı, hattâ bütün bütün göz-kulak kesildi ve öyle bir doğruluş doğruldu ki, ağır vücuduna karşın havada uçan kuş tüyleri gibi hafif ve modaya uygun bir poz aldı.

Ev sahibi:

— Ölü canlar diye başladı.

Öteki:

— Evet, evet... Ne olmuş ölü canlar? diye merakla sordu.

— Ölü canlar...

— Söyleyin, söyleyin Tanrı aşkına!

— Ölü canlar paravana... Adamın asıl niyeti, asıl niyeti, valinin kızını kaçırmak.

Beklenilmeyen bir şeydi bu, öyle ki, konuk bayan bembeyaz oldu, taş kesildi, şaşkınlık içinde kaldı ve

ellerini birbirine vurarak:

— Aman Yarabbi! diye bağırdı, bu hiç aklıma gelmezdi.

Öteki:

— Evet, doğrusunu söyleyeyim, daha siz söze başlarken, bunun böyle olduğunu anlamıştım ben...

— Elbet, kızları, valinin kızı gibi yetiştirirlerse böyle olur elbet...

— Elbette ya, bana anlattılar, kız öyle şeyler söylemiş ki utanırım tekrar etmeye.

— Doğrusu ahlâksızlığın bu kertesi insanın kalbine dokunuyor.

— O kız için aklı başından gidenler var, ama ben onda böyle bir şey göremiyorum.

— Elbet, ne yapmacıklı, ne katlanılmaz hallerdir onlar! Çiçikov gibi görmüş geçirmiş bir adam nasıl olur da böyle bir işe girer, vallahi aklım almıyor. Yüzde yüz ona yardım edenler vardır, değil mi?

— Evet, onlardan biri de Nozdriev'dir diyorum.

— Yok canım?

— Yüzde yüz olur. Neden derseniz, babasını bile satar o. Kumar için yapmayacağı şey yoktur.

— Sahi mi? Çok şaştım. Onun böyle şeyler yapabileceğini aklımdan geçirmezdim.

— Baştan beri böyle dedim ben.

— Dünyada neler olmuyor! Çiçikov aramıza girdiği zaman kim derdi ki başımıza böyle şeyler gelecek! Ah bilseniz. Anna Grigoriyevna, başpapazın evinde nasıl korktum. Sizi bulmasaydım, sizin dostluğunuz imdadıma yetişmeseydi, yüreğime inerdi. Maşka rengimin uçtuğunu gördü de, «Aman size ne oluyor, yüzünüz kâğıt gibi oldu.» dedi... Yarabbi, ne iştir bu! Nozdriev'in araya girmesi... Çıldıracağım.

Sadece sevimli bayan, bu kaçırılma olayı üstüne, kızın hangi gün, hangi saatte kaçırılacağı üstüne doğru bilgi almak istiyordu; ama ona bu bilgiyi verecek kimse yoktu. Her bakımdan sevimli bayan, bu konu-

da bir şey bilmediğini söyledi. Çünkü yalan nedir bilmezdi, onunkisi bir olasılıktı. Ama bu olasılık bir kez içten bir kanıya dayandı mı, artık bundan hiç vazgeçmezdi.

Başlangıçta bir varsayımdan başka bir şey olmayan bu düşünce, kesin bir gerçek durumunu alıverdi. E, buna da şaşmamak gerekir. Kendilerini bilgin sanan adamlar da bu duruma sık sık düşerler. Bilginlerimizin yazdıklarını okuyun, görürsünüz. Onlar, başlangıçta çekingen ve alçak gönüllü olarak, «Kaynağı sakın orası olmasın? Bu ülkenin adı oradan gelmiyor mu? Bu ırkın adı, şu ulusun adı değil mi?» gibilerden birtakım soruları sanki sakına sakına sorarak işe başlarlar; eski bilginlerin bu konuda neler yazdıklarını gözden geçirirler ve varsayımlarını doğrulayan ufak bir belirti bulur bulmaz bir yüreklenirler, o ölmüş yazarlarla konuşurlar, onlara sorular sorarlar ve ilk varsayımlarında takındıkları sakınına durumunu unutarak gene o bilginler adına yanıtlar verirler. Artık bütün gerçek ortaya çıkmıştır, apaçık karşılarında gözlerinin önünde durmaktadır... «Biz de böyle düşünüyoruz» derler. «Bu, ırkın adıdır. Konu bu yoldan incelenmelidir.» Bu sözler ünlü bir bilginin dehasından doğduğu için, yeni gerçek yeryüzünün dört bucağına yayılır, her yanda onu tutanlar belirir.

İki bayan, odada dolaşarak, konuyu kavrayıp ve başarı ile tartışırlarken gür kaşlı, sakin yüzlü, kısık gözlü savcı içeri girdi. Kadınlar olanı biteni, ölü canlar satışı ile valinin kızının kaçırılması tasarısını bütün ayrıntıları ile ona anlattılar. Savcı dinlediklerine pek şaştı ve hiç kımıldamadan sol gözünü kırptı, sonra da sakalındaki enfiye artıklarını mendili ile sildi. Bunun üzerine iki bayan, kenti ayaklandırmak üzere iki ayrı yönden yola çıktılar ve üzerlerine aldıkları işi yarım saat içinde bitirdiler. Halkı velveleye vermeyi öyle iyi başardılar ki, kısa süre içinde herkes, özellikle memurlar, sabahleyin uyuyakalan yatılı okul öğ-

rencilerine döndüler. Hani erken kalkanlar hâlâ uyuyanların yüzlerine kırmızı biber dökerler... Zavallı çocuk uykudan şaşkın şaşkın uyanır, sıçrar, aptal aptal dört bir yanına bakar ve başına geleni anlamağa çalışır; sonra duvara vuran gün ışıklarını görür, öteye beriye saklanmış olan arkadaşlarının kıkır kıkır gülüştüklerini duyar; pencereden dışarıya, doğan güneşe, kuş sesleriyle uyanan ormana, yıkanan çocukların neşeli bağırışları ile dolu dereye bakar ve işi çakar... İşte N... halkı ile memurları da ilk anda bu durumu geldiler. Ölü canlar, valinin kızı ve Çiçikov kafalarının içinde birbirine girdi. Ancak bu şaşkınlık geçtikten sonra konuları sıraya dizip işin içinden çıkmağa kalktılar ve akla yakın bir bilgi edinemediklerini görerek kızdılar.

— Gel de bu ölü canlar işinin içinden çık! Mantık alır mı hiç? Ölüyü alıp da ne yapacak? İnsan aptal olmalı ki böyle saçma bir işe girişsin... Hadi girişti diyelim, bunların karşılığını hangi göze görünmez para ile verecek? Gerçekte ölü canlar da bir şeye yaramaz ya... Sonra valinin kızının bu işle ne ilgisi olabilir? Çiçikov, kızı kaçırmak istiyor diyelim, peki ölü canları satın alması neden? Ölü canları alıyor diyelim, valinin kızını kaçırması neden? Yoksa ölü canları armağan mı etmek istiyor? Sonra nasıl ortaya çıktı bu? Ölü canların satın alınmasına hiç bir neden yok... Enayilik, aptallık, sersemlik... Topunun Tanrı belâsını versin!

Herkes ölü canlar satışı ve valinin kızının kaçırılması üstüne böyle sözler söylüyor, bin türlü tahmin yürütüyordu. Olay, o zamana değin durgun olan yaşamı birden dalgalandırdı; etliye sütlüye karışmayıp kendi köşelerine çekilmiş olanlar ortaya çıktılar; sabahlık hırkasını sırtından çıkarmayanlar yeniden görüldü... ayakkabıcıların madrabazlığına, arabacıların sarhoşluğuna, terzilerin kayıtsızlığına kızıp evlerinde oturan, dışarı ile ilgilerini kesip kendileri gibi miskin-

lerle düşüp kalkanlar yeniden ortalıkta boy göstermeye başladılar. En pahalı yemeklerle süslü ziyafetlerin bile yerlerinden kıpırdatamadığı kaşarlı pintiler görülmeye başladı. Kısacası N... birdenbire kalabalıklaşıverdi.

Sözgelişi Sissoyi Pafnuçiyeviç adında biri ile kimsenin o güne değin görmediği Makdonald Karloviç adında biri ortaya çıktı. Bu sonuncusu çok uzun boylu idi, kolunda bir yarası vardı ve boyuna salonlara girip çıkıyordu... Sokaklar kapalı arabalarla, modası geçmiş arabalarla, o güne değin kimsenin görmediği birtakım arabalarla dolup taştı...

Sonunda iki parti kuruldu: Erkekler partisi ve kadınlar partisi. Bu iki parti içinde kuşkusuz en akılsızı olan erkekler partisi, bütün dikkatini sadece ölü canlar konusuna vermişti; kadınlar partisi ise yalnızca valinin kızının kaçırılması ile ilgili idi. Ama burada, kadınlardan yana olarak, şunu da söylemek gerekir ki, kadınlar partisi, rakip partiden daha yöntemli çalışıyor ve daha önlemli davranıyordu. Bu da belki oldum olası ev yöneticisi ve düzenleyicisi olarak çalışmalarından ileri geliyordu. Bu yüzden kadınlar konuyu hemen canlı ve belli bir kılığa soktular, ellerinde açık-seçik, karşı durulmaz tanıtlar vardı; bütün kuşkuları, tereddütleri ve engelleri kısa zamanda temizlemesini bildiler. Kadınlar partisi üyelerinden birtakımına göre, Çiçikov uzun bir zamandan beri valinin kızını seviyordu, onunla ayışıklı bir gecede buluşmuştu; vali de kızını böyle zengin bir adama vermek istiyordu —çünkü Çiçikov'u bir yahudi kadar zengin sanıyordu—, fakat ortada bir engel vardı, o da Çiçikov'un az önce karısından ayrılmış bulunması idi —bu bayanların, Çiçikov'un evli olduğunu nerden ve nasıl öğrendikleri hep bir giz olarak kalmıştır—; gene söylendiğine göre, kocasının hainliğine içerleyen ve ona karşı hâlâ beslediği aşkın acısına dayanamayan kadın, vali-

ye çok dokunaklı bir mektup yollamıştı, bunun üzerine vali ile karısının bu evlenmeye karşı geldiklerini gören Çiçikov, kızı kaçırmağa karar vermişti.

Başka bir çevrede, ise, bu konu, başka türlü işleniyordu. Onlara göre Çiçikov evli değildi, fakat görmüş geçirmiş kurnaz bir adam olduğu için, kızı istemeden önce kızın annesiyle işi pişirmiş, onu ateşli bir ilgili ile kendine bağlamış ve bundan sonra kızı istemişti; fakat kadın dine aykırı bir davranışta bulunacağı, günah işleyeceği korkusu ile ve duyduğu kalp ağrılarına dayanamayacağını anlayarak Çiçikov'un dileğini geri çevirmişti. Elbet bunlara daha başka belgeler de eklenerek dedikodu kentin en uzak köşelerine yayıldı. Sonunda da tam olmuş haliyle söylenti valinin karısının kulağına geldi. Elbet bir aile kadını, kentin en büyük üstünün karısı ve şimdiye dek bu gibi suçlamalar altında hiç kalmamış bir ana olarak, duyduklarından olağanüstü bir üzüntüye kapıldı. Bunun sonucu olarak, zavallı genç kız, biçare mazlum, onaltısında hiç bir kızın başına gelmemesi gereken bir biçimde sıkı bir sorguya çekildi. Çiçikov'u eve sokmaması için uşağa emir verildi.

Valinin karısı ile ilgili işi böylece bir sonuca bağlayan kadınlar partisi, bundan sonra erkekler partisine dönerek, ölü canlar alım satımının, valinin kızının kaçırılma işini başarı ile sona erdirmek ve uyanacak kuşkuları örtbas etmek amacıyle uydurulmuş olduğunu savundular ve erkekleri kendi yanlarına çekmek istediler. Gerçekten de erkeklerin bir takımı bu sözlere o an inandı ve kendilerine «kılıbık» denmesine aldırmadan kadınlar partisi ile birleşti.

Ama erkeklerin çoğunun gösterdiği karşı koymaya ve çabaya karşın, onların partisinde kadınlar partisinin sıkılığı ve düzeni yoktu. Erkeklerde her şey birbirini tutmaz, kaba-saba, ağır, temelsizdi ve onların düşüncelerinde kararsızlık, karşıtlık ve anlaşılmazlık vardı. Hiç biri kendine güven, atılganlık gibi duygu-

larla dolu değildi. Her hallerinde miskinlik, ne yapacağını bilmezlik ve korkaklık görüyordu. Erkeklerin bu takımına göre, valinin kızının kaçırılması gülünç bir masaldan başka bir şey olamazdı, çünkü kız kaçırmak işini başıbozuklar değil, askerler yapabilirdi ancak. Çiçikov böyle bir işe kalkamazdı, kadınlar yalan söylüyorlardı, uydurmak ve uydurduklarını dallandırıp budaklandırarak anlatmak onların doğaları gereğiydi... Böyle diyen erkekler, asıl üzerinde durulması gereken işin, ölü canlar alım satımı olduğunu ileri sürüyorlardı. Bunun altında gizli olan ne idi? Bunun altında elbette kötü bir niyet vardı ama ne olduğunu ancak şeytan bilebilirdi. Acaba erkekler, ölü canlar satın alınması işinde niçin kötü bir niyet arıyorlardı? Çünkü o günlerde eyalete yeni bir genel vali atanmıştı ve elbet bu yüzden bütün memurlar büyük bir heyecan içindeydiler. Gerçekten bu yeni genel vali birtakım incelemelere, soruşturmalara girişebilirdi. Memurlar, «Kentimizde dolaşan bu dedikoduları geneli vali duyacak olursa hepimiz hapı yuttuk.» diyorlardı. Gerçekten de Sağlık Müdürü, «ölü canlar» lafının, alınması buyurulan önlemlerden hiç birinin alınmaması dolayısıyle genişleyen salgınlar yüzünden ölen sayısız hastaları anıştırmak amacıyle ortaya atılmış olduğu düşüncesinden ötürü hastalandı. Öyle ya, Çiçikov genel vali tarafından gizli bir görevle gönderilmiş bir memur olamaz mıydı? Sağlık müdürünün bu kuşkusuna kendini kaptıran Sağlık müfettişi, bu varsayım üzerinde görüşmek üzere yargıca gitti. Başkan, onu dinledikten sonra «Saçma!» dediyse de o anda aklına gelen «Ya Çiçikov'un aldığı canlar gerçekten ölü canlarsa?» düşüncesi onu birden bire sararttı; çünkü bu alım satıma müsaade etmiş, hattâ Piluşkin'in vekili olarak da işe kendini doğrudan doğruya karıştırmıştı. Genel vali bunları duyarsa ne olurdu? Mahkeme Başkanı, durumu birkaç dostuna açtı, ama onların da dinledikleri şeylerden ötürü dudakları bembeyaz oldu. Çünkü kor-

ku çok hızla yayılır ve vebadan daha yıkıcıdır. Bütün memurlarda bir kaygı başladı, yaptıklarını düşünmeye başladılar. «Ölü canlar» sözü, önceden kimsenin aklından geçmeyen anlamlar almaya başladı. Yoksa bu sözle, kısa bir süre önce geçmiş iki olayın sonucu olarak kaşla göz arasında gömülen cesetler mi anlatılmak isteniyordu? Bu olaylardan biri panayır sırasında N... kentine gelen Solviçegot tüccarlarının başına gelmişti. Bunlar, dostları olan Ustsisolsko'lu tüccarlara içkili bir ziyafet çekmişlerdi ve elbet her zamanki gibi ziyafetin sonunda korkunç bir kavga patlak vermişti. Solviçegotlar, Ustsisolskoluları gebertinceye kadar pataklamışlardı. Buna karşılık onlar da yarabere almışlardı, içlerinden kiminin kemikleri filân çıkmıştı. Yenen taraftan birinin burnu ezilmişti.

İş polise gelince, dövenler suçlarını saklamamışlar, ama bütün bu işleri şaka için yaptıklarını söylemişlerdi. Olaydan sonra, bunların para yedirerek koğuşturmadan kurtuldukları söylentisi ortalıkta dolaşmıştı. O günden bugüne durum hep örtülü kalmış ve ölenlerin boğulma sonucu öldükleri gerekçesiyle sorun kapatılmıştı.

Öteki olay bundan da önceydi. Borovka-Zadrailova kasabasının köyleri ile Vişiyaivaspes köylüleri bir olmuşlar ve bir polisi öldürmüşlerdi. Öldürülen polis sık sık bunların köylerine gidermiş ve söylediklerine göre kadınlara, kızlara sulanırmış. Gerçi bu sulanma durumu tanıtlanmadı ama köylüler, polise birkaç kez, ayağını tetik al, sulanmaktan vazgeç, dediklerini söylediklerini söylediler. Ama uslanmamış olacak ki, bir gün onu girdiği bir evden don gömlek dışarı uğrattılar. Gerçi polis bu davranışı hak etmişti, ama köylülerin onu öldürüp yüzü tanınmayacak bir durumda yolun kenarına bırakmaları, adalete boş verip kendi başlarına ceza kesmeleri biçiminde yorumlandı. Elbet koğuşturma başladı, iş mahkemeye geldi, ama kimin öldürdüğü tanıtlanamadığından polisin, köylülere hep

zulmettiğinden suçlu olduğuna ve bir arabanın içinde kalp sektesinden ölmüş olarak bulunduğuna karar verildi.

Bu davanın dosyası artık kapanmıştı, ama N... memurları, nedense, dedikodusu yürüyüp giden ölü canlar'ın, bu olay sırasında öldürülmüş kimseler olabileceğini düşünmekten kendilerini alamadılar.

Memurların içine düştüğü bu sıkıntılar yetmiyormuş gibi, tam o sırada vali de iki önemli yazı aldı. Bunlardan birinde, bir kalpazanın, belirtilere ve ihbarlara göre N... ilinde bulunduğu ve çeşitli takma adlarla dolaştığı bildiriliyor ve hemen araştırmalara girişilerek bu herifin yakalanması için valiye emir veriliyordu. Öteki ise, kaçak bir haydutun gün geçirmeden tutuklanması üstüne komşu illerden birinden gelen bir yazı idi. Bu iki yazı N... kenti memurlarını serseme çevirdi ve kafalarının içindeki varsayımları ve sanıları allak bullak etti. Birinci yazıda konu edilen kalpazanın Çiçikov olabileceği bir an için bile düşünülemezdi; bununla birlikte tümü de kendi kendilerine, «Gerçekten kim bu Çiçikov?» diye sormağa başladılar; giderek Çiçikov da onlara kendisinden üstü kapalı sözetmiş, doğruluk uğrunda savaştığını, birçok sıkıntılar çektiğini ve yaşamına kasteden düşmanları olduğunu söylemişti. Bu sözler memurları şimdi derin derin düşündürüyordu. Belki de yaşamı gerçekten tehlikede idi. Belki de onu gerçekten kovalayanlar vardı! Acaba gerçekten bir kötülük yapmış olamaz mıydı? Gerçekten, kimdi bu Çiçikov? Yo, kalpazan olamazdı, görünüşünün son kerte saygıdeğer durumuna bakılacak olursa, bir haydut da değildi... Peki, ama, kimdi? Nenin nesiydi?

Sonunda, memurlar, Çiçikov'a ölü can satanlardan birinden işin içyüzünü öğrenebileceklerini ve Çiçikov'un gerçek niyetleri üstüne onlardan birine açılmış, geçmişinden söz etmiş olabileceğini düşündüler.

Böyle düşünerek, önce Koroboçka'ya gittiler. Fa-

kat Koroboçka onlara işe yarar pek bir şey söylemedi... Çiçikov, ondan, adam başına on beş ruble ödeyerek birkaç can ve bir miktar da kuştüyü satın almış, ilerde de başka şeyler daha alacağını söylemişti; görünüşüne bakılacak olursa kurnazın biriydi ve bir süre önce kendisini de, başpapazın karısını da dolandırmış olan bir kuştüyü tüccarına benziyordu. Bu soruşturma sonunda, memurlar, Koroboçka'nın budala, bunamış bir kadın olduğuna karar verip oradan ayrıldılar. Manilov'a gelince, o da, Çiçikov'u kendi gibi bildiğini, onun erdemlerini edinebilmek için servetini fedaya hazır olduğunu söyledi; sonunda da, kaşlarını bilmiş bilmiş çatarak, çok tatlı sözler ve derin bir duygusallıkla, dostluk ve genel olarak insanlar arasındaki sevgi üstüne bir söylev çekti. Doğrusu bu sözler onun ince ruhlu biri olduğunu gösteriyordu ama, memurlar merak ettikleri konu üstüne ondan aydınlatıcı bir bilgi elde edememişlerdi. Sobakeviç ise, Çiçikov'un kibar bir adam olduğunu, ona sözcüğü tam anlamı ile canlı köleler sattığını söyledi, ama arkasından da, ilerisi için bir garanti veremeyeceğini, çünkü bu köylülerin belki de yolculuk zahmetlerine katlanamayarak ölebileceklerini sözlerine ekledi; böyle bir şey olursa, bundan kendisine bir sorumluluk gelemezdi; Tanrı ne isterse o olurdu, salgınlar, öldürücü çeşitli hastalıklar yüzünden her gün yüzlerce köylü ölüp gidiyordu.

Bunun üzerine bizim memurlar, başka bir yol düşündüler. Gerçi bu düşündükleri pek de yakışık alır bir yol değildi ama, ne yapsınlar, başka çaresini bulamamışlardı. Düşündüler ki, soylu kişilerin uşaklarını kullanıp Çiçikov'un uşağının ağzını aratırlarsa belki bir ipucu bulabilirler, onun geçmişi üstüne bilgi edinebilirler. Ama bundan da bir sonuç çıkmadı. Petruşka, soruşturmağa gelenlerin burunlarını, odanın pis kokusu ile doldurdu. Selifan ise, efendisinin bir zamanlar hükümet memurluğunda bulunduğunu, gümrüklerde çalıştığını söyledi.

Kısacası, bütün bu çabaların sonunda memurlar gene de Çiçikov üstüne bir şey öğrenemeden kaldılar. Bu çıkmazdan kurtulmak, alınacak önlemleri bulmak, Pavel İvanoviç tutuklanması gereken bir adam mıdır, yoksa görevlerini kötüye kullandıkları için onları içeri attıracak güçte biri midir, buna karar vermek üzere toplanalım dediler. Konuyu, okurlarımızın da bildiği, kentin babası ve koruyucusu polis müdürünün evinde tartışılacakdı.

X

Polis Müdürünün evinde toplanan memurlar, bütün bu son günlerdeki sıkıntı ve heyecandan ne denli zayıflamış olduklarını görmek fırsatını buldular. Evet, yeni bir genel valinin gelmesi, çeşitli dedikodular, söylentiler ve alınan iki yazı, onların üzerinde, ilk bakışta görülebilecek izler bırakmıştı. Çoğuna giydikleri fraklar bol geliyordu; başka mahkeme başkanı, sağlık müdürü ve savcı olmak üzere, çoğu Semyon İvanoviç adındaki adam gibi zayıflamıştı. Bu Semyon İvanoviç'i kimse soyadı ile çağırmazdı, oradaki bayanların çok iyi bildiği gibi, Semyon İvanoviç'in işaret parmağında bir yüzük vardı, oysa o işaret parmağı da zayıflıyordu.

Gerçi son durumdan ötürü sarsılmamış, istifini bozmamış kimseler de gösterilebilirdi ama bunların sayısı çok azdı ve posta müdürü de bunların arasında idi. Posta müdürü, «Genel valileri biliriz biz, otuz yıldır buradayız, elimizden kaç tanesi geçti!» deyip duruyordu. Ötekiler de buna karşılık, «Maşallah *Spreschensie Deuiç İvan Andreviç!*» diyorlardı, «Senin işin iş... Posta müdürüsün, boyuna mektuplar alır, mektuplar gönderirsin... Canın istedi mi, postahaneyi öteki dairelerden bir saat önce kapatırsın, böylece diyelim bir tüccara, mektuplarını herkesinkinden daha geç

yola koyarak cezasını verirsin... Gerçi bu yaptığın doğru değildir ama, kimse çakmaz...»

Bellibaşlı kişilerin bulunduğu bu toplulukta, «sağduyu» dedikleri şeyden bir zerre bile yoktu. Gerçekte biz Ruslarda, bu çeşit toplantılar için gerekli özellikler hiç bulunmaz. Köylü toplantılarında olsun, bilginlerin toplantılarında olsun, yönetici bir baş ortaya çıkmadığı için, konuşmalar arap saçına döner, toplantı da vaktinden önce çekişmeler arasında dağılır. Bunun nedenini bulmak güçtür. Anlaşılan bizler, sadece şölenler, cümbüşler ve Almanlarınkine benzer toplantılar için yaratılmışız. Ama bunun yanında kişisel girişimlerimiz de eksik değildir. Bakarsınız, üçümüz beşimiz bir araya gelir, bir yardım kurumu kurarız... Çok iyi, çok güzel ama, o kurumu başarıya ulaştıracak kafa eksiktir bizde... Başlangıçta bir sevinç, bir iyimserliktir gider, işe oldu bitti gözü ile bakarız. Ama sonuç? Diyelim bir yardım kurumu kurup, yoksullara dağıtmak üzere epey para toplarız; ama arkasından bu hayırlı işi ıslatmak üzere kentin ileri gelenlerine bir ziyafet çekeriz, toplanan paranın yarısı uçar gider. Sonra o kurum için, hademesi, memuru, döşemesi dayaması, büyük bir yapı kiralanır... Elbet yoksullara dağıtmak için de elde ancak üç beş ruble kalmıştır. İşin kötüsü, bu üç beş rubleyi nasıl dağıtmak gerektiğini bilen bir kimse de çıkmaz. Bakarsınız kurum üyelerinden biri, bu paranın sütninesine verilmesini ister.

Gerçi anlattığımız toplantı bu çeşitten bir toplantı değildi, bir zorunluluktan doğmuştu. Çünkü aynı tehlike hepsini tehdit ediyordu. Bu bakımdan anlaşıp bir karar vermek zorundaydılar. Ama durum hiç de öyle gelişmedi, çarçabuk çığırından çıktı. Bu gibi toplantılarda olageldiği gibi, birbirine karşıt görüşler ileri sürmek şöyle dursun, hiç kimse doğru dürüst bir şey söyleyemedi. Sözgelişi biri kalktı. Çiçikov'un bir kalpazan olduğunu ileri sürdü, ama arkasından da,

«Belki de değildir, belli olmaz.» diye ekledi. Başka biri de Pavel İvanoviç'in genel vali tarafından gönderilmiş bir memur olduğunu söyledikten sonra. «Ama hiç belli olmaz, kavun değil ki koklayasın.» deyiverdi. Birleştikleri bir nokta vardı ki, o da Çiçikov'un bir haydut olmadığı idi. Onun soylu kişilere yakışan hali tavrı ve tatlı dili, böyle bir adam olmadığını göstermeye yeterdi.

Konuşmalar böyle sürüp giderken, epeydir susmuş düşünen posta müdürü birdenbire onların sözünü kesti, «Baylar, Çiçikov'un kim olduğunu ben size söyleyeyim mi?» dedi. Tüyleri diken diken olan memurlar bir ağızdan, «Söyle, kimmiş?» diye bağrıştılar. Posta müdürü:

— Çiçikov, yüzbaşı Kopeikin'dir, dedi.

Ötekiler:

— Peki, yüzbaşı Kopeikin kim?, diye sordular.

Posta müdürü:

— Demek Yüzbaşı Kopeikin'in kim olduğunu bilmiyorsunuz, öyle mi? dedi.

— Bilmiyoruz.

Bunun üzerine posta müdürü, cebinden enfiye kutusunu çıkararak kutunun kapağını yarı açtı. Çünkü enfiyesine kimsenin parmak uzatmasını istemezdi. Arasıra arkadaşlarına, «Parmaklarınızı nerelere sürdüğünüzü bilmem, oysa enfiye temiz olmalıdır.» diyerek onların temizliklerine güvenmediğini belli ederdi. Gene öyle, kimseye dokundurtmadan enfiyesini çekerek:

— Yüzbaşı Kopeikin, bir yazar için çok ilginç bir konudur, dedi.

Memurların, bu öyküyü dinlemek istemeleri üzerine de anlatmağa başladı:

— 1812 Savaşından sonra yurda dönen yaralılar arasında bir yüzbaşı Kopeikin vardı... Görev başında olsun, eli kolu bağlı olsun, dik başlı, yaman bir adam... Krazni'de mi, Leipzig'de mi, —orası önemli değil— bir

kolu ile bir bacağını yitirmişti. O zamanlar, yaralı askerler için yurtta hiç bir hazırlık yapılmış değildi. Yüzbaşı Kopeikin de sadece sol kolu ile çalışamadığından, babasının yanına gider. Ama babası da yalnız kendini geçindirebilecek durumdadır, durumu oğluna söyler. Bunun üzerine Yüzbaşı Kopeikin, yurdu için canını tehlikeye attığını ve görevi sırasında kanını döktüğünü düşünerek, bir yardım bulmak üzere Petersburg'a yollanmağa karar verir. Elinde çantası başkente varır... Yer yüzünde bir eşi daha olmayan Petersburg'a... Bütün bir yaşam alanı açılmıştır önünde, binbir gece masallarındaki gibi... Nevski'nin manzarası, Gorokovia caddesi, sayısız ince çan kuleleri, havada duruyormuş sanısını veren bir sürü köprü... Kısacası, masaldaki Nineva! Bizim yüzbaşı kiralık bir yer aramağa başlar. Ama bulduğu evler, perdeleriyle, acem halılarıyle öylesine pahalıdır ki, bunlardan birini tutmak için yığınla para vermek gerekmektedir. Gerçekten de, insan Petersburg caddelerinden geçse, paranın su gibi aktığını görür. Ama bizim Kopeikin'in cebinde biraz gümüş paradan, üç beş kuruş ufaklıktan başka bir şey yoktur. E... bu parayla da bir köy alınmaz ya! Ne yapsın, Revel'de, gecesi bir rubleye olan bir otele yerleşir, lahana çorbası ve bir parça etle karın doyurur... Ama bu durumda daha uzun süre de kalamayacağını anlar ve «Ne yapsam?» diye ötekine berikine sormağa başlar. «Ne yapacaksınız...» derler ona, «Hükümet burda değil, Paris'te... Ordu da savaştan dönmedi daha. ama geçici bir komisyon kuruldu, oraya bir başvurun bakalım, belki onlar size bir yol gösterirler.» Kopeikin de, «Hay hay...» der, «Giderim, 'yudum için kanımı döktüm, canımı ortaya koydum' derim.» diye düşünerek bir sabah erken erken kalkar. Sol eliyle tıraş olur —pahalı olduğundan berbere gitmez— ve tahta bacağını takıp komisyon başkanını görmeye yollanır. Başkanın nerede oturduğunu sorar, Naberezhnaia caddesinde derler. Bu yer, elbette bir köy

kulübesi değildir. Büyük pencereler, büyük aynalar, heykeller, lâke döşeme, pirinç kapı tokmakları! Öyle bir yer ki, oraya gitmeden önce ucuzundan bir kalıp sabun alıp iki saat gıcır gıcır yıkanmalı. Ne ise, evin kapısında iri yarı bir uşak belirir, sanırsın besili bir köpek... Elinde bir sopa, ceketinin yakası işlemeli... Bizim Kopeikin'i, tahta bacağı ile bir konuk odasına alırlar... Adamcağız bir vazoyu dirseği ile devirmek korkusu içinde bir köşeye siner. Sabırla bekler de bekler, çünkü Başkan o geldiğinde yatağından yeni kalkmış ve hizmetçinin getirdiği gümüş bir leğende yıkanmaktadır. Ne ise, bizim Kopeikin tam dört saat bekledikten sonra bir uşak gelir. «Başkan şimdi geliyor!» der. Bu sırada odaya bir sürü adam dolar ve oda fasulye tabağına döner, herkes üstüstedir. Ne ise, başkan kahvaltı ettiği odadan çıkıp bunların bulunduğu odaya gelir... Aman efendim o ne zarafet, o ne incelik! O ne büyük kent havası! Önce birinin yanına geliyor, sonra ötekinin, «Dileğiniz nedir? Sizin dileğiniz nedir? Ne iş yaparsınız?» diye soruyor. Bizim Kopeikin'in önünde durunca da, yüzbaşı, «Yurdum için kanımı döktüm, kolumu, bacağımı verdim, çalışamayacak durumdayım. Küçük bir yardım, ne bileyim, bir ikramiye, bir aylık rica edebilir miyim, yasalar elverişli ise.» der. Başkan ona bakar, bacaklarından birinin tahta, ceketinin boş olan sağ kolunun yenine dikilmiş olduğunu görür. «Peki» der, «Birkaç gün sonra bana gelin.» Bu sözler üzerine Kopeikin sevincinden uçar, «Bu işi kıvırdık.» der kendi kendine. Hemen bir meyhaneye dalar, bir votka, salçalı bir kotlet ve daha başka şeyler getirir, bir şişe de şarap devirip akşama tiyatroya gider. Kısacası kendi kendine bir âlem yapar. Tiyatrodan çıktıktan sonra da sokakta, kuğu gibi güzel bir ingiliz karısı görür; tahta bacağı ile kadının arkasından gider. Ama, «Yo... Şimdi sırası değil bunun.» diye düşünür. «Hele şu aylık bir bağlansın... Bu akşamlık bu kadar masraf yeter.» —O saate kadar

da cebindekilerin hepsini harcamıştır—. İki üç gün sonra komisyon başkanını gene görmeğe gider. «Askerlik görevim sırasında kanımı döktüm, çeşitli hastalıklara tutuldum, yaralandım; bana bir şey yaparsanız çok sevineceğim.» der. Başkan ona, «Önce şunu söyleyeyim ki,» der, «size herhangi bir yardımda bulunmak ancak Bakanlığın yetkisi içindedir, onların müsaadesi alınmadan size bir şey yapamayız. Görüyorsunuz, bütün işler ordunun savaştan dönmesine bağlı. Size öğüdüm, bakanın dönmesini bekleyin, sabredin. Unutulmayacağınıza güvenebilirsiniz. Bugün için sıkıntıdaysanız, size ancak şu kadar yardım edebilirim.» Böyle diyerek Kopeikin'in eline, bakanı bekleyinceye kadar dayanmasına yetecek, az bir para sıkıştırır. Oysa Kopeikin'in beklediği bu değildi elbet. Ona binlerce ruble verecekler, «Haydi iç, eğlenmene bak!» diyecekler, onun umduğu buydu. Kopeikin, işte böyle, aklında güzel çorbalar, kotletler ve İngiliz kızları, ahçının bir kova su atıp ıslattığı, kulakları ve kuyruğu düşmüş bir köpek gibi merdivenlerden aşağı indi. Şu bir kaç gün geçirdiği St. Petersburg, ona çok tatlı gelmişti. Ama bundan sonra ne yapacağını, nasıl geçineceğini bilmiyordu, gördükleri artık ona bir tat vermiyordu. Gençlik yıllarında nasıl kurt gibi acıktığını düşündü ve bir lokantanın önünden geçerken, baktı, yuvarlak yüzlü, beyaz önlüklü, Fransız olduğu anlaşılan bir ahçı, insanın ağzını sulandırıcı bir tabak yemek hazırlıyor... Sonra bir meyvecinin önünden geçerken enfes yemişler gördü, yüzlerce ruble verip alan alana. Bir düşünün onun durumunu! Som balıkları, karpuzlar, kirazlar... «Öyle mi?» dedi kendi kendine. «Komisyon bana bunu yapar ha! Şimdi gidip altını üstüne getiririm oranın, nasıl adam olduğumu anlarlar benim.» Böyle düşünerek gözü dönmüş bir durumda gene Komisyona damladı. Başkan onu görünce, «Ne istiyorsunuz?» dedi, «Üçüncü kezdir ne diye geliyorsunuz? Demin gereken talimatı aldınız...» Kopeikin de,

«Evet aldım» diye yanıt verdi ona, «Ama talimat benim karnımı doyurmaz. Ben kotlet yemek, bir şişe Fransız şarabı içmek ve tiyatroya gidip eğlenmek istiyorum.» Başkan, «Affedersiniz ama.» dedi, «Biraz sabredeceksiniz. Geçineceğiniz kadar bir şeyler verdik size. Hiç kuşkunuz olmasın, hakkınız ne ise alacaksınız. Yurduna hizmet etmiş bir adamın yüzüstü bırakıldığı görülmemiştir. Ama kotlet yemeniz, tiyatroya gitmeniz için size bir yardımda bulunamayız, müsaade ederseniz. Ama bir yerde bir iş bulup para kazanırsanız istediğinizi yaparsınız.» Fakat bu sözler Kopeikin'in bir kulağından girip öbür kulağından çıktı, başkan sanki bir duvara söylemişti onları, Kopeikin bağırıp çağırmaya başladı, evin içi birbirine girmişti. «Siz, siz evet siz...» diyordu yüzbaşı, «Siz üstünüze düşenleri yapmıyorsunuz, göreviniz bilmiyorsunuz. Siz yasaları çiğniyorsunuz.» O sırada general yandaki odadan çıkıp gelmez mi? Kopeikin gibisine ne yapılır? Başkan sert davranmak gerektiğini düşündü. «Peki öyle ise» dedi, «madem size verilenle yetinip St. Petersburg'ta hakkınızdaki kararı beklemek istemiyorsunuz, ben size şimdi yatacak bir yer gösteririm. Gel buraya çavuş götüş şunu hapishaneye.» Kapıya gelen posta, —üç arşın boyunda, karabinalı bir asker— bizim Kopeikin'i alıp bir polis arabasına bindirir. Yüzbaşı, «olsun...» diye bağırır, «bedava bir yolculuk!» Sonra da kendi kendine, «eğlenmek istiyorsam kendi paramı kendim kazanayım öyle mi? Pekâlâ, yapayım da gör!» Kopeikin'in nereye gittiğini, ne olduğunu bilen yok, o günden beri. Ozanların dediği gibi, Lethe ırmağının sularına karıştı, unutuldu gitti. Ama baylar olayın asıl can alıcı yanı bundan sonra başlıyor. Aradan iki ay geçti, geçmedi. Riyazan ormanlarında bir haydut çetesi türedi: İşte bu çetenin başı...

Polis müdürü, onun sözünü keserek:

— Affedersin ama, İvan Andreviç, dedi, sen yüz-

başı Kopeikin'in kolsuz bacaksız olduğunu söylemiştin, oysa Çiçikov...

Bunun karşısında söylenecek bir söz olamazdı artık. Posta müdürü, eliyle başına vurarak, «Ah budala!» dedi, ama arkasından da, kırdığı potu düzeltmek için, İngiltere'de bilginlerin kullananı bir düğmeye basar basmaz gözden yitiriveren tahta bacaklar yaptıklarını söyledi.

Posta müdürünün, Çiçikov'un yüzbaşı Kopeikin olacağı üstüne söyledikleri kimseyi kandırmamış, hepsi de bu varsayımı pek abartmalı bulmuşlardı. Ama ortaya atılan öteki varsayımların da Yüzbaşı Kopeikin örneğinden aşağı kalır bir yanı yoktu. Bu arada Çiçikov'un, Napolyon olabileceği de ileri sürüldü. Belki de Napolyon kılık değiştirerek aralarına karışmıştı. İngilizler, Rusya'nın gücünü ve büyüklüğünü epeydir merak ediyorlardı; bir İngiliz, köpeğe benzetilmiş olan Napolyon'u tasmasından tutup Rus'a göstererek, «Haddini bil, yoksa bunu üstüne saldırırım.» dediği karikatürler bulunduğunu, belki İngilizlerin Napolyon'u Sainte-Héléne'den bıraktıklarını ve onun da Rusya'da Çiçikov adı ile gezip dolaştığını söyleyenler oldu.

Memurlar buna da inanmadılar, ama biraz düdündükten sonra, Çiçikov'un yandan Napolyon'a benzediğini de söylemekten kendilerini alamadılar. 1812 Savaşında orduda iken Napolyon'u gördüğünü söyleyen polis müdürü, Napolyon'un Çiçikov'dan ne daha uzun, ne daha şişman, ne de daha zayıf olduğunu söyledi. Buna inanmak istemeyen okurlar olacaktır biz de onlara hak veririz. Ama ne yapalım ki, yazdığımız konuşmalar olduğu gibi geçmiştir. Okurlarımıza, Fransız ordusunun Rusya'dan çıkarılmasından sonraki olayları anımsamalarını salık veririz. Zenginler, toprak ağaları, memurlar, tüccarlar, hukukçularımız, bilginlerimiz ve giderek okuma yazma bilmeyenlerimiz, en az sekiz yıl siyasetle ilgilendiler. «Moskova Haberleri», «Vatan Çocuğu» gibi gazeteler ezber edil-

di. Herkes birbirine, «Napolyon gene kaçmış mı Ada'dan?» diye sorup duruyordu. Çünkü hapise atılmış olan bir ermişin bu konuda söyledikleri herkesi inandırmıştı. Ayağında ağaç kabuklarından yapılmış bir çizme, sırtında balık leşi kokan bir aba bulunan bu ermiş, nerden gelmişti, bilen yoktu. Bu adam, Napolyon'un yedi deniz ötesinde ve altı büyük surun içinde zincirlerle bağlı deccal olduğunu ve günün birinde zincirlerini kırıp kaçarak dünyayı eline geçireceğini söylemişti. Böyle söyleyip Rus tüccarlarını korkuttuğu için de içeri tıkılmıştı.

Bu olayın üzerinden çok zaman geçmişti ama kimse deccal lâfını dilinden düşürmüyordu. Napolyon'un adındaki harflerden, zamanın modasına uyarak, derin anlamlar çıkaranlar vardı. Kimi de bu harflerden birtakım sayılara varıyorlardı.

Bundan ötürü, N... deki memurlar, Çiçikov'la Napolyon arasındaki benzerlik üzerinde uzun uzun durdular. Sonunda da bu konuda onlara Nozdriev'in yardım edebileceğini düşündüler. Ölü canlardan ilk o lâf açtığı için, Çiçikov'u herkesten iyi o bilirdi olsa olsa.

Şaşılacak şeydir! Nozdriev'in ne denli palavracı, ne denli düzenbaz olduğunu bilmelerine karşın gene de ona başvuruyorlardı. Polis müdürü hemen bir mektup yazıp, Nozdriev'i çağırttı. Mektup bir polisle gönderildi. O sırada Nozdriev çok önemli bir iş üzerindeydi. Öyle ki, dört gündür odasından çıkmıyor, yemeklerini pencere arasından alıyor, hiç kimseyi kabul etmiyordu. Gördüğü iş, birkaç deste iskambil kâğıdı üzerinde çalışarak, arkadaşlarını oyunda yüzde yüz yenmesini sağlayacak kurnazca işaretlenmiş bir deste çıkarmaktı.

Nozdriev, bu iş üzerindeyken rahatsız edilmesine çok kızdı, polise söylemediği lakırdı bırakmadı. Ama mektubu okuyunca polis müdürünün evinde üteceği birini bulması olasılığını düşünerek kapıyı açtı, eline gelen ilk giysiyi sırtına geçirdi, yola çıktı.

Polis müdürünün evinde, memurların bütün sorduklarına, Nozdriev, kendine güvenli, kesin cevaplar verdi: Çiçikov binlerce rublelik ölü can satın almıştı ve Nozdriev, kendisi de ona epey can satmıştı, satmaması için ortada bir sakınca da yoktu. Çiçikov'un bir casus olup olmadığı üstünde sordukları bir soruya karşılık da, «evet» dedi, ve bir arada bulundukları okul sıralarında bile ona «muhbir» dendiğini ve Çiçikov'un bu yüzden arkadaşlarından adamakıllı dayak yediğini, iyileşmesi için yüz kırk sülük yapıştırmak gerektiğini söyledi. Bundan sonra memurlar ona, Çiçikov'un kalpazan olup olmadığını sordular. Nozdriev, bu soruya da, «evet» diye cevap verdi ve Çiçikov'un çok usta bir kalpazan olduğuna inandırmak için de bir hikâye anlattı: Bir zamanlar, evinde iki milyon tutarında kalp para bulunduğu haber alınması üzerine, hükümet evini sarmış ve dört bir yana silâhlılar dikmiş; ama bir gece içinde Çiçikov o iki milyonu değiştirmiş, öyle ki ertesi sabah onun evini basıp arama yaptıklarında bir tek kalp para bile bulamamışlar.

«Çiçikov, valinin kızını kaçırmak istiyor muydu? Bu işte ona yardım ettiniz mi?» sorusuna karşılık olarak da, Nozdiev, öteki sorularda olduğu gibi, gene «evet» dedi ve kendisi yardım etmemiş olsaydı bu işin asla başarılamayacağını söyledi. Fakat bu yalanın ona da birtakım sorumluluklar yükleyeceğini düşünerek birden kendine geldi. Neylersin ki dilini bir türlü tutamıyordu. Nikâhın yapılacağı köyü ve kiliseyi bile söyledi. Köyün adı Truşmaçevka, papazın adı da Sidor'muş; papaz nikâhı kıymak için Çiçikov'dan yetmiş beş ruble istemiş, o da Nozdriev'in tehdidi üzerine, çünkü Nozdriev ona, un tüccarı Mihailo ile sevgilisinin nikâhlarını yasaya aykırı olarak kıydığını hükümete haber vereceğini söylemiş. Bu tehditten ürken papaz, üstelik kendi arabasını da onların buyruğuna vermiş. Nozdriev arabacıların adlarını bile verdi.

Daha sonra memurlar ona, Çiçikov'la Napolyon

arasındaki benzerlik konusunu açacak oldular, ama açtıklarına açacaklarına pişman oldular, çünkü Nozdriev, bu konu üstüne aklın almayacağı bir takım deli saçmaları yumurtladı. Bunun üzerine memurların çoğu oradan çekip gittiler, yalnız polis müdürü —belki de bir şeyler öğrenirim düşüncesiyle— kalıp Nozdriev'i dinledi, ama sonunda o da, «Tanrım, sen aklımı koru!» diyerek bu hevesten vazgeçti. Böylece de bütün bu soruşturmalar boşa gitti, Çiçikov üstüne kimse bir şey öğrenemedi.

Çiçikov'un ise, olan bitenden haberi yoktu; soğuk algınlığından boğaz ağrısına tutulduğu için üç gün odasından çıkınamağa karar vermişti. Bu üç gün içinde incir suyu ve süt gargarası yaptı, suyu çıkarılmış incirleri yedi ve boğazına kâfuru ve papatya lapası koydu. Vakit geçirmek için de, satın aldığı köylülerin ayrıntılı yeni bir listesini çıkardı, çantasında bulduğu *Duchesse de la Vallière** adlı kitabı okudu; birtakım makalelere ve mektuplara göz gezdirdi ve bu çalışmadan ötürü çok yorgun düştüğünü anladı. Dostları olan memurların onu görmeye ve hatırını sormaya niçin gelmediklerini bir türlü anlayamıyordu, daha bir kaç gün öncesine kadar posta müdürünün, savcının, yargıcın arabaları kapıda eksik olmazdı. Bu durumdan ötürü durup durup şaşıyor ve odasında üç aşağı beş yukarı dolaşıyordu. İyileşir iyileşmez, çıkayım da biraz temiz hava alayım diye düşündü; tıraş oldu, neşe içinde giyindi, kolonya süründü, üstüne kalın bir şey aldı, boğazını bir atkı ile sardı ve sokağa fırladı. Önce valinin evine gitmeye karar vermişti. Aklında valinin kızı ile ilgili birtakım düşünceler dönüp duruyordu. Öyle ki, nerede olduğunu bile unuttu da, bu yüzden gülümsedi ve kendi kendisiyle alay etti.

---

* Fransa Kralı XIV. Louis'nin metreslerinden biri. 1680'de *Réflexions sur la miséricorde de Dieu par une Dame Pénitente* adlı bir kitap yazmıştır.

Valinin evinin kapısında boynundan atkıyı çıkarırken onu uşak karşıladı ve:

— Vali beyin emri var, sizin içeri alamayacağım, dedi.

— Ne? dedi Çiçikov. Beni tanımıyor musun? Bir daha bak da söyle bakalım tanıdın mı, tanımadın mı?

Kapıcı:

— Tanımaz olur muyum?, dedi. Sizi daha önce de gördüm. Bana, içeri sokma diye emir verdikleri Bay Çiçikov'sunuz.

— Gerçek mi? Nedenmiş o?

Çiçikov'a her zaman çok nazik davranan kapıcı soğuk bir tavırla:

— Ne yapayım, bana verilen emir bu, biz emir kuluyuz, dedi.

İçinden de, «ev sahipleri seni istemediklerine göre, herhalde çapkının birisindir.» diye geçiriyordu.

Çiçikov, kendi kendine:

— Anlaşılır iş değil, dedi.

Oradan ayrılıp mahkeme başkanının evine yollandı. Mahkeme başkanı, Çiçikov'u görünce öyle şaşırdı ki, iki sözü bir araya getiremedi... saçma sapan bir şeyler mırıldandı. Böylece birbirlerinden tatsız tuzsuz ayrıldılar. Çiçikov ordan çıkarken mahkeme başkanının neler söylediğini düşünüp bunlara bir anlam vermeye çalıştıysa da başarılı bir sonuca varamadı ve buna pek şaştı. Sonra sırasıyle polis müdürünün, vali yardımcısının, posta müdürünün ve başkalarının ziyaretine gitti; kiminin yanına alınmadı, kimi de onu öyle garip ve soğuk bir tavırla karşıladı ve öyle akılsızca, saçma şeyler söyledi ki, Çiçikov bunların akıllarını kaçırmış olabileceklerini düşünüp korktu. Ne oluyordu? Karşılaştığı bu durumun nedenini sezmek için kafa patlattıysa da bir sonuca varamadı. Ben mi kaçırdım, yoksa oynatan onlar mı diye düşünerek boşu boşuna dolaştıktan sonra otele döndü. Bir şeyler yapmak gereğini duyduğu için çay istedi ve durumunun aca-

yipliğini kurarak çayını içerken kapı açıldı, Nozdriev göründü.

— «Aşıka Bağdat sorulmaz» derler ben de otelin önünden geçerken baktım senin odada ışık var, inşallah yatmamıştır, şunu bir yoklayayım dedim. O... çay içiyorsun ha! Güzel! Ben de bir çay içerim seninle. Öyle kötü bir yemek yedim ki, taş gibi oturdu mideme. Uşağına söyle de bana bir pipo doldursun. Nerde senin pipon?

Çiçikov, soğuk soğuk:

— Ben pipo içmem, dedi.

— Saçmalama şimdi... Senin ne tiryaki olduğunu bilmez miyiz... Neydi uşağının adı? Hey, Vakhremei! Gel buraya!

— Petruşka adı onun, Vakhramei değil

— Sahi mi? Ama senin Vakhramei adında bir uşağın var dı, değil mi?

— Hayır, o adda hiç uşağım olmadı.

— Ne ise canım... Derebin'in uşağının adı Vakhramei sanırım... Ne talihli herif şu Derebin... Halası, cariyelerden biri ile evlendiği için oğluna darılmış ve bütün servetini bizimkine, Derebin'e bırakmış... Benim de öyle bir halam olsaydı! E, neden ortalıkta görünmüyorsun bakalım? Bilimsel çalışmalara, okumaya mı verdin kendini? —Nozdriev bu sözleri neden söylemişti? Bunun nedenini kimse bilemeyeceği gibi Çiçikov da anlamadı— Ne ise, şimdi bunu bırakalım da sana bir şey anlatayım... Vallahi beyninden vurulmuşa döneceksin... —Bu «beyninden vurulmuşa dönmek» sözü daha çok Nozdriev'le ilgili idi—. Tüccar Likhaçev'in oyunda son kuruşuna kadar yutulduğunu bir görseydin! Vallahi patlardın gülmekten. Bizim Perependev de yanımda idi, «Ah şimdi Çiçikov da burada olmalı idi, tam ona göre bir sahne.» dedi. —Gerçekte Nozdriev, doğduğu günden beri bu adda birini görmemişti—. Onu bırak da, geçen gün bana kötü davrandığını kabul etmelisin... Hani dama oynamıştık

canım... Ben kazanmıştım ama ne ise, kin gütmem ben. Lâf aramızda, mahkeme başkanından geliyorum. senden ne saklayayım, herkes senin aleyhinde, «kalp para basıyor» diyorlar senin için. Ne dersin diye bana sordular, ama ben senden yana çıktım, ta okul sıralarında tanırım kendisini dedim, babasını da bilirim dedim. Vallahi hepsinin ağzını kapadım.

Çiçikov, oturduğu yerden kalkarak:

— Benim kalpazan olduğuma mı inanıyorlar demek istiyorsun? diye sordu.

Nozdriev:

— Evet, dedi. Niçin herkesi böyle korkutuyorsun? Hepsinin aklı başından gitmiş, seni ya bir haydut, ya da bir hafiye sanıyorlar. Savcı dün bu yüzden öldü, yarın gömülecek. —Savcının ölümü doğru idi; bir gün önce, ortaklıktaki bu heyecanlı hava yüzünden fenalık geçirmiş ve kurtarılamamıştı—. Ben, elbet senin bu gibi işleri çevirdiğini hiç sanmam, ama yeni genel validen herkes korkuyor, senin yüzünden onları cezalandıracağını düşünüyorlar. Lâf aramızda, genel vali, kendini göstermek isteyip de her işe burnunu sokmağa kalkarsa yani eşrafa boş verirse, hiç iyi olmaz, elbette, beylerin de canı sıkılır bu işe. Namussuzum böyle! Genel vali, odasına kapanır, balo vermezse işler kötüye sarar. Ama senin yaptıkların da tehlikeli işler canım!

Çiçikov merakla:

— Hangi iş? diye sordu.

— Hangi iş olacak? Valinin kızını kaçırmak işi. Ama, doğrusunu söyleyeyim, ben bu işi sezinlemiştim. Seni valinin kızı ile baloda görünce, kendi kendime, «Hah şimdi oldu. Çiçikov'un burada ne aradığını anladım.» dedim. Bana sorarsan, iyi bir kız seçmedin, çünkü hiç bir güzelliği yok. Ama bir de bizim Bikusov'un yeğenini görsen, vallahi ne kız, hiç bir kusuru bulamazsın. Afet, vallahi afet!

Çiçikov gözlerini açarak:

— Neler söylüyorsun sen Tanrını seversen, dedi. Ben valinin kızını nasıl kaçırırım? Sen ne demek istiyorsun?

— Hadi hadi! Ne kapalı kutusundur sen! Ben buraya neye geldim biliyor musun? Sana bu işte yardım edeyim diye. Dinle beni. Üç bin ruble verirsen bana, evlenme giderlerini, arabayı, atları üzerime alırım. Üç bin ruble lâzım bana, ölüm kalım sorunu çünkü.

Bu saçma sapan sözleri dinlerken, Çiçikov, yoksa düş mü görüyorum diye düşünerek gözlerini uğuşturdu. Kalp para basmak, kız kaçırmak, savcının ölümüne sebep olmak, yeni genel valinin gelmesi... Bütün bunlar onu korkuttu.

«Durum gerçekten böyle ise, buralarda durmaya gelmez.» diye düşündü, «hemen çekip gitmeli.»

Nozdriev'i başından savıp Selifan'ı çağırdı, ona ertesi sabah saat altıda gitmek üzere arabayı temizlemesini ve gereken hazırlıkları yapmasını buyurdu. «Baş üstüne Pavel İvanoviç.» diyen Selifan, kapının yanında tereddütle durdu. Bundan sonra Çiçikov, tozlu bavulunu yatağın altından çıkarmasını, sabunları, gömlekleri, yakaları —kirli olsun, temiz olsun— ayakkabı kalıplarını, tıraş takımını ve başka ne varsa hepsini bavulun içine tıkmasını söyledi. Ne yapıp yapıp sabahleyin ordan uzaklaşmak düşüncesi aklına geldikten sonra, ele geçen her şey bavulun içine tıkıldı. Nedense gönülsüz gönülsüz duran Selifan ağır ama çok ağır adımlarla odadan çıktı, gene öyle ağır ağır merdivenlerden indi —her basamakta çamurlu ayakkaplarının izleri kalıyordu— ve sonunda durup ensesini kaşıdı. Bu kaşınmanın ne demeğe geldiğini kimse bilemezdi; çünkü Rus halkında bu kaşınmanın yüz türlü anlamı vardır.

XI

Ama işler Çiçikov'un istediği gibi yürümedi. Önce uykudan geç uyandı. İlk terslik bu idi. Sonra uyanır uyanmaz arabanın hazır olup olmadığını ve öteki işlerin bitirilip bitirilmediğini sordu. Ne araba hazırlanmıştı, ne de öteki işler bitirilmişti. Bu ikinci terslikti. Adamakıllı kafası kızan Çiçikov, bir temiz haşlamak üzere Selifan'ı çağırdı ve bakalım kendini nasıl savunacak diye sabırla beklemeye başladı. Söylemeye bile gerek yok ki, Selifan kapıda görünür görünmez birtakım beylik özürler sayıp dökmeye başladı... Bu çeşit özürler, çoğun, tam bir yere gitmek üzere kalkıldığı sırada uşakların söylediği ve yapılması gerekli birtakım işlerdir.

— Pavel İvanoviç, dedi Selifan, atları nallatmak lâzım.

— Eşek kafalı, diye bağırdı Çiçikov, neden daha önce söylemedin bunu bana, kahrolasıca budala? Hayvanları nallayacak vaktin mi yoktu sanki?

Selifan onun sözünü doğrulayarak:

— Vakit olmasına vardı, dedi. Ama tekerleklerden birinin de çemberini değiştirmek gerekiyor... Yollar çok bozuk, eski çember dayanmaz. Sonra briçkanın kendi de pek sağlam değil, ordan oraya sallanıp duruyor... Bu durumda iki duraktan öteye dayanacağım sanmam:

Çiçikov:

— Alçak, diye bağırdı. Bağırırken ellerini sallayarak Selifan'a öylesine yaklaşmıştı ki, beriki bir yumruk yiyeceğinden korkarak geriledi ve yana çekildi—. Senin yüzünden yarı yolda devrilip hurdahaş mı olacağım yani, başımın belâsı aptal? Üç hafta yan gel otur, bir şey yapma, tam yola çıkacakken gel, kekelemeye başla... Seni yedirip içirip araba ile gezdirmek için mi tuttum sanıyorsun, ha? Bunları bilmen lâzım

gelmez mi senin? Biliyor muydun, bilmiyor muydun, söyle, bekliyorum.

Selifan başını eğerek:

— Biliyordum, diye yanıt verdi:

— Biliyordun da niçin bana daha önce söylemedin?

Selifan bir şey demedi, başı eğik durumda kendi kendine: «Benim kafam işte! Hem biliyorum, hem de söyleyemiyorum...» diye mırıldandı.

Çiçikov:

— Hadi durma, dedi, git bir demirci çağır.. Çabuk. En çok iki saat içinde bütün işini bitirmesini söyle. Anladın mı? İki saat içinde araba hazır olmazsa... Ben... ben... ben sana öyle bir sopa atarım ki, hiç öyle sopa yememişindir.

Gerçekten de Çiçikov, kızgınlıktan çılgına dönmüştü.

Beyin buyruklarını yerine getirmek üzere kapıya doğru yollanan Selifan, orada durdu ve:

— Şu yampiri yok mu, dedi, pek huysuz bir hayvan o, satarsanız çok iyi olacak... Bir işe yaramaz, üstelik belâ getirir adamın başına.

— Ne? Şimdi kalkıp atı satmak için pazara mı gideceğim yani?

— Pavel İvanoviç, hiçbir işe yaramaz o diyorum size, varsa yoksa, gösteriş, o kadar, doğuştan düzenbaz kâfir.

— Aptal herif? Ben ne zaman istersem o zaman satarım. Aklın nerede idi bugüne kadar? Hadi git, bir demirci bul, her şey iki saat içinde hazır olacak. unutma. Olmazsa kemiklerini kırıncaya kadar döverim seni. Hadi, hop!

Selifan çıktı. Çiçikov sinir içindeydi, hep yanında taşıdığı kılıcı yere attı. Sonra gelen demirci ile on beş dakika kadar pazarlık etti. Bu çeşitten alçak herifler, müşterinin acelesi olduğunu gördüler mi, hemen fiyatı arttırıyorlar. Çiçikov, ağzını açtı, yumdu gözünü, «al-

çaklar» dedi, «hilekârlar» dedi, «namussuzlar» dedi, hattâ mahşer gününden bile laf açtı ama, boşuna, bu sözler demirciye bana mısın demiyordu. Fiyatı indirmedikten başka, iki saat değil de, tam beş saat araba ile oyalandılar.

Böylece Çiçikov, bütün yola çıkmak üzere olanların yaşadıkları o ilginç dakikaları, gereğinden çok uzun olarak yaşadı: Hani denkler bağlanmıştır da, yerlerde kâğıtlardan, iplerden başka bir şey görünmez, hâlâ odada bulunan yolcunun aklı çoktan yola çıkmıştır... Dalgın dalgın odada dolaşır, pencereye gider, sokaktan geçenlerin kendisine anlaşılmaz bakışlarla bakmalarına şaşar, kızgınlığı daha da artar.. Gördükleri artık onu ilgilendirmemektedir, ama gene de pencereden ayrılamaz, sanki ilgisiz gibi durur, ama önünde olup bitenlere karışmaktan kendini alamaz, öfke içinde, camın üstündeki bir sineği öldürüverir.

«Sabrın sonu selâmet» demişler. Çiçikov'un beklediği an geldi. Arabanın onarımı bitmişti. Hayvanlar sulandı; demirciler aldıkları paraları teker teker saydıktan ve yolcuya iyi yolculuklar diledikten sonra ayrılıp gittiler. Çiçikov, o sırada aldığı böreği arabaya koydurdu. Selifan yiyeceği öte-beriyi cebine yerleştirdi. Çiçikov yerine geçti oturdu; zenginler yola çıkarken oracıkta toplanıveren arabacı, uşak takımı onu selâmladı. Araba otelin avlusundan çıkarken Çiçikov istavroz çıkararak:

— Şükür Rabbime, yola çıkabildim, dedi.

Salifan kırbacını şaklattı ve basamakta duran Petruşka sıçrayıp onun yanındaki yerine oturdu. Çiçikov bir Gürcü kilimine yaslanmış, iki yanına da birer meşin yastık almıştı. Araba bozuk yollarda hoplaya zıplaya yol alınağa başladı.

Kahramanımız, ters yönden uzaklaşan evlere, sokaklara duvarlara baktıkça, anlatılmaz birtakım duygulara kapılıyordu. Belki de bu sokakları, evleri bir daha göremeyecekti. Bir köşe başında, kalabalık bir

cenaze alayı geçmekte olduğu için durmak zorunda kaldılar. Çiçikov, Petruşka'ya seslenerek: «Sor bakalım, kimin cenazesi imiş?» diye sordu. Meğer savcının cenazesi imiş... Pavel İvanoviç, bundan fena halde ürkerek arabanın içinde büzüldü, pencerenin perdelerini indirdi. Petruşka ile Selifan ise saygı ile şapkalarını çıkarmışlar, cenazenin arkasından gidenlere bakıyorlar. Pavel İvanoviç, ikisine de, kimse ile konuşmamalarını sıkı sıkı tembih etti. Sonra kendisi de alayı içerden gözetlemeye başladı.

Tanıdığı bütün memurlar cenazeye gelmişlerdi, Pavel İvanoviç, ya beni görürülerse diye korktu. Ama berikiler çok dalgındılar. Cenaze ardından sessiz sessiz yürüyorlardı. Elbet bu sırada hepsinin aklından, kimbilir benim başıma neler gelecek düşüncesi geçmekte idi: Genel vali kimin nesiydi acaba? Onlara karşı kimbilir nasıl davranacaktı?

Memurların arkasından, başlarına siyah tüller örtmüş olan bayanların arabaları geliyordu. Ellerinin, kollarının, dudaklarının oynamasından bunların heyecanlı heyecanlı konuşmakta oldukları anlaşılıyordu. Onlar da gene yeni genel valiyi dile dolamışlardı anlaşılan, bu genel valinin vereceği balolar nasıl olur diye düşünüyorlardı; bu arada yeni moda giyim kuşam üstünde de duruyorlardı elbet.

Bayanların arabalarının arkasından birkaç boş araba geçti, sonra yol açıldı. Çiçikov'un arabası da yeniden yola koyuldu.

Pavel İvanoviç, arabasının perdelerini açtı bir oh çekti, sonra da, «Savcı, zavallı dostum, yaşadın ve... sonunda öldün» diye mırıldandı. Şimdi gazeteler, onun, astı olan memurlar ve bütün insanlık için gerçekten acı olan ölümünü yazacaklar, değerli bir yurttaş, iyi bir aile babası, örnek bir koca yitirdik diyeceklerdi. Gerçekte ise savcının ötekilerden ayırımı, yalnızca gür ve kalın kaşlı olmasıydı.

Çiçikov, arabayı daha hızlı sürmesini Selifan'a

emrettikten sonra, «Yolda cenazeye rastlamak iyidir.» diye düşündü.

Araba ıssız sokaklardan, sınırı gösteren ağaç engellerin yanından geçti, böylece de kaldırım sona ermiş oldu. Artık N... geride kalmıştı... Çiçikov'un önünde şimdi uçsuz bucaksız bir yol, kilometre taşları, posta menzil yerleri, kuyular, yük arabaları, köyler, yaşlı kadınlar, kucaklarında demetlerle koşan köylüler kalmıştı... Daha sonra da, un fıçıları, börekler, ayakkabılar ve çeşitli mallarla dolu küçük ahşap köy dükkânları, onarılan köprüler, sonsuz tarlalar, beylerin arabaları, sisler içinde görünen çamlı tepeler, karga sürüleri birbiri arkasından sökün edecek, uzaktan şarkılar ve çan sesleri duyulacaktı.

Rusya, Rusya, yabancı bir ülkede bile seni görebiliyorum. Sende her şey yoksul, düzensiz ve yabansıdır. Ne doğanda göreni sevindirecek ya da korkutacak bir şahlanış, ne de bu doğayla yarışan bir sanat şahlanışı vardır. Sende kimse, yüksekte kurulmuş kentler, çok pencereli evler, sarp kayalar, güzel ağaçlar göremez; sarmaşıklarla örtülü örenlerin, kükreyen, sıçrayan çağlayanların, taşın uçsuz bucaksızlığı ile insanı şaşırtan uçurumların yoktur; gümüş gibi pırıl pırıl olan gökyüzüne vurduğunda inanılmaz gibi görünen yaşlı mavi tepelerin, milyonlarca yaban gülü, sarmaşık ve bağlarla dolu yaylaların da yoktur. Sende herşey düz ve açıktır; düz ovalarda kurulmuş olan kentlerin, noktalar ve benekler gibidir, göz alan ve insanı büyüleyen hiçbir şey yoktur, yoktur ama, beni kendine çeken sendeki bu giz, bu yenilmez güç nedir? Uzun ve geniş sınırlarından uçup gelen ve kulaklarımda yankıları bitmeyen kederli şarkında ne var senin? Onlarda ağlayan, hıçkıran, kalbi duran nedir? Bu ezgiler niçin acı ile ruhumu sarıyor ve gözyaşlarıyle dört bir yanımda dönüp duruyor? Bende aradığın nedir Rusya? Bizi birbirimize bağlayan gizli bağ nedir? Bana niçin öyle bakıyorsun? Sende olan herşey niçin özlem

dolu gözlerle bana çevrili? Senin genişliğinle şaşkına dönmüş, kımıldamadan ve duymadan durduğum şu anda bile, yağmurla dolu tehditli bir bulut, gölgesini başımın üstüne seriyor. Senin bu sınırsız genişliklerin neyin habercisidir? Onlar bir gün sende, kendileri gibi sınırsız düşünceler olarak canlanacaklarını haber vermiyorlar mı? Onlar bir gün senin de sınırsızlığını anlayacak duruma geleceğini haber vermiyorlar mı? Onlar bir gün, yaşatacak duruma gelince, eski kahramanları yeniden yaratacağını haber vermiyorlar mı? Uçsuz bucaksızlığının gücü beni sarıyor, o garip, yabanıl büyülü havan bütün varlığımı, kaplıyor, nerdeyse doğaüstü bir parlaklıktaki ışıkların gözlerimi dolduruyor! Evet, garip, parlak, sanki bizim dünyamızdan olmayan bir görünüsün sen ey Rusya, benim ülkem!

Çiçikov Selifan'a:

— Dur, dur, budala! diye bağırdı.

O böyle bağırırken de bir hükümet arabası tozu dumana katarak yanlarından geçti. Arabanın üstünde oturan pos bıyıklı arabacı, Selifan'a doğru uzanarak:

— Seni bir vuruşta gebertirim, dedi. Bunun hükümet arabası olduğunu görmüyor musun?

Ne garip ve çekici, hattâ ne gerçek dışı ve büyüleyici çağrışımları vardır şu «yol» sözcüğünün... Yolun kendisi ne ilgi çekicidir! Sisli bir gün, güz yaprakları uçuşuyor, serin bir hava... Gocuğunuza sıkı sıkı sarılır, kalpağınızı kulaklarınıza kadar çeker, briçkanın en rahat ve en sıcak köşesinde, dudaklarınızda son bir ürperiş ve titreyişten sonra geçip otursunuz. Yavaş yavaş vücudu kaplayan bir sıcaklık, güz soğuğunu kovar, uzaklaştırır... Atlar dört nala kalktığında, üstünüze tatlı bir uyuşukluk çöker, gözleriniz kapanır. Beygirlerin nal seslerine karışan tekerlek seslerini sanki uzaktan geliyormuş gibi duyarsınız... Ve sonunda köşenize biraz daha sokulup uyuyuverirsiniz... Uyandığınızda... bir de bakarsınız ki, beş durak

geçmişsiniz. Ayışığında, yeni bir kente giriyorsunuzdur; kiliseleri, tahta kubbeleri ve birtakımı karanlık, birtakımı beyaz evleriyle yeni bir kent... Şurayı burayı aydınlatan ayışığında, duvarları, sokakları, kaldırımları, çarşaf gibi yayılmış sanırsınız... Bu solgun ışık altında ahşap çatılar, olduğundan daha parlak görünür. Herkes ve herşey uykuya dalmış gibidir. Ama hayır. Issız bir pencereden sızan ışıkta, bir kasabalının çizmelerini onardığını, ya da bir fırıncının ekmek yoğurduğunu görürsünüz.. Ey gece ve Tanrının gücü, senin sonsuz karanlık çatın ne temizdir! İçinde dokunulamaz ama, görülür bir sessizliği gizleyen bu derinlik ne varılmaz, ne uçsuz bucaksızdır. Gecenin soğuk soluğu taze taze yüzünüzü okşar, gene uykuya dalarsınız... Yanınızdaki zavallı yolcu, onun üstüne yaslandığınızı anlar anlamaz, olur mu böyle şeyler gibilerden mırıldanır ve kendi köşesine döner. Sonra bir daha uyanırsınız, ama bu kez kendinizi tarlalar ve steple çevrili görürsünüz. Dört bir yan bomboş, ıssız... Ama birdenbire kilometre taşları gözünüze çarpmağa başlar. Sabah olur, soğuk hava içinde güneş ışınlarının altın gibi parladığını görürsünüz. Rüzgâr soğuk soğuk esmeye başlar ve kesiciliği gitgide artar... Gocuğunuzun içine gömülürsünüz... Ama bu soğuk ne tatlıdır ve yeniden bastıran uyku ne güzeldir! Bir sarsıntı... Artık bütün bütün uyanırsınız... Şimdi güneş yükselmiştir... Birinin «Yavaş! Yavaş!» diye bağırdığını duyarsınız, yolun kenarından bir çiftlik arabası geçmektedir. Aşağınızda, geniş bir bayırın üzerinde, birtakım köylü kulübeleri serpilmiştir... Ortada beyin evi... Damındaki haçı yıldız gibi parlayan bir köy kilisesi... Köylülerin gülüşüp konuştukları kulağınıza gelmeye başlar ve o anda adamakıllı acıktığınızı anlarsınız.

Ey uzun yol, sen ne güzelsin! Kaç-kez umutsuzluk ve yorgunluk içinde iken sen beni kurtardın, iyi ettin, dinlendirdin! Kaç kez, nice olmayacak, nice eş-

siz düşüncelerimi ve ozanca düşlerimi sende yaşadım!

Bu sırada bizim Çiçikov da birtakım düşüncelere dalmış gitmişti. Gelin onun ruhunu aralayıp bakalım ve orada olup bitenleri görelim. Araba yola koyulduğu sırada Çiçikov'un gözü bir şey görmüyordu, N... den yakayı bir kurtarsam düşüncesinden başka düşüncesi yoktu. Ama değirmenler, işlikler, ve buna ben zer yerler, beyaz taştan yapılmış kilisenin kubbesiyle birlikte gözden silinince, ancak o zaman Çiçikov yolla ilgilenmeye başladı ve N... kafasından öyle bir yok oluş oldu ki, sanki orasını hiç görmemişe döndü. Az sonra yol da onu ilgilendirmez oldu. Çiçikov gözlerini kapayıp başını yastığa dayadı, Yazar bu fırsattan yararlanarak, kahramanı üstüne konuşmak istiyor. Çünkü o (yazar) şimdiye kadar, yok Nozdriev'di, yok balolardı, hanımlardı, kent dedikodularıydı derken bir türlü buna vakit bulamamıştı... Bu binlerce saçmasapan şey, ancak kitaba alınınca saçmadır, ama gerçekte onlar, önemli işler olarak görünürler. Şimdi biz bunları bir yana bırakalım da asıl işimize dönelim.

Okurlarıma kitabımın kahramanı olarak seçip sunduğum kişi, biliyorum, çok kuşku uyandıran bir karakterdedir. Bu yüzden de hanımların ona güveni olmayacaktı; çünkü kadınlar, kahramanların kusursuz olmasını isterler, onda akılca olsun, bedence olsun ufak bir leke gördüler mi... kahraman yandı demektir. Evet, artık yazar, kahramanın ruhunun derinliklerine inse de, onu bir aynanın yansıttığı gibi bütün ayrıntıları ile çizse de, beş para etmez, yazarın başarısı güme gider. Gerçekten de, Çiçikov'un şişman ve ileri bir yaşta olması, sevilmemesi için yeter de artar bile; çünkü şişmanlık bağışlanmaz bir kusurdur ve hanımların çoğu, böyle bir durumda, başlarını çevirirler ve kendi kendilerine, «Aman ne hayvan herif!» diye mırıldanırlar. Evet, yazar bunu bilir, ama gene de erdemli bir kahraman seçememiştir. Bu kitapta bu-

güne değin hiç yapılmamış bir şey yapılabilir ve Rus ruhunun o sınırsız sağlamlığı bütünü ile gösterilebilirdi; Çiçikov yerine, Tanrı vergisi erdemleriyle bir Rus köylüsü, ya da derinliklerinde sonsuz özveri ve soylu isteklerin gömülü bulunduğu ve kadınlık ruhunun bütün güzelliklerini toplamış, yeryüzünde bir eşi daha gösterilemeyecek kusursuz bir Rus kızı çizilebilirdi. Gerçekten de, bu tiplerle karşılaştırıldığında, ırkların örnekleri, onların yanında pek sönük kalırdı. Evet, Rusya'da her an beklenebilecek olan bir düşünce devrimi, bu devrimin, başka uluslarca pek üstünkörü bilinen Rus ruhunun nasıl da derinliklerden fışkırdığını gösterecektir... Ama şimdi bunları niçin açtım? Nereye gelmek istiyorum? Gerçekte, yaşını başını almış, görmüş geçirmiş, olgunlaşmış bir yazar için böyle, çocukça heveslere kapılmak ayıp olurdu. Her işin bir yeri, sırası vardır. Söylediğim gibi, ben erdemli bir kahraman seçmedim, bunun nedenini size söyleyeceğim. Çünkü, «zavallı, ama erdemli» denilen kişileri bir yana bırakmalı, dinlesinler, gün o gün; neden derseniz, «değerli adam» deyimi artık lâfta kalmıştır; «doğru adam» at yerine konmuştur, onun yazarı değil, binicisi vardır, binerler sırtına, basarlar kamçıyı; «erdemli adam» erdeminden bir iz bile kalmayıncaya kadar ezilmiş, açlıktan gebermiştir, ona artık kimse saygı göstermemektedir. İşte bu yüzden diyorum ki, şimdi artık alçakları arabaya koşmanın zamanıdır. Hadi gelin, alçakları koşalım.

Bizim kahramanımızın doğuşu ve çocukluğu, karanlık ve gösterişsizdir. Evet, anası babası soylu kişilerdi, ama o, anasının babasının yolunu tutmadı. Doğduğunda onu kucağına alıp kollarında kaldıran, akrabasından, kısa boylu, ufak tefek bir kadın. «Aaa.. hiç de umduğum gibi çıkmadı bu,» demişti, «bari anneannesine benzeseydi, ne ise, anasına çekmemiş babasına çekmemiş, inşallah talihine çeker!» Yaşam Çiçikov'a daha başlangıcından tatsız gelmişti. Yaz kış

pençeresi açılmayan küçük bir odada büyüdü. Malûl gazi olan babası, sırtında kuzu derisinden yapılmış bir ceket, ayaklarında örme terlikler; boyuna inleyip durur ve ikide bir, tükürük hokkasına tükürerek odada dolaşırdı. Uzun bir süre, çocuk, elinde mürekkepli kalem, dudakları ve parmakları mürekkebe bulanmış, önündeki deftere, «Yalan söyleme, yaşlıların sözünü dinle, erdemden ayrılma!» sözlerini yazıp durdu. Oturduğu sandalyeden, babasının boyuna, «Gene oyuna daldın, seni budala seni!» diye bağırdığını duyuyor ve babası kulağını çekmek üzere ona doğru gelirken, bıktırıcı görevine eğilip, yazdıklarını süslemeğe bakıyordu. İşte bu sözler ve çocukların kulaklarında duydukları o çimdik acısı... Çiçikov'un sönük olarak sakladığı ilk anıları bunlardı.

Ama bu dünyada her şey birdenbire değişir. Akarsuların dondan kurtulmağa başladığı bir ilkyaz günü, babası küçüğü aldı; at cambazların *soroka* dedikleri, benekli bir beygirin çektiği, dört tekerlekli açık bir arabaya bindirdi. Arabacı, kambur diye çağırılan ve onların elindeki tek köle ailesinin başkanı olan bir adamdı, evde her işi o görürdü. Yolculuk bir buçuk gün sürdü. Bu süre içinde yolda, bir handa geceledi-ler, bir akarsudan geçtiler, soğuk börek ve koyun kızartması yediler ve sonunda kente vardılar.

Sokakların şaşırtıcı temizliği çocuğun çok hoşuna gitti. Ama beygir az kalsın arabayı çamurlu ve dik yokuşlu bir çıkmazda hendeğe yuvarlıyordu. Beyin ve arabacının kırbaçları altında hayvan oraya buraya çifteler savurdu, şahlandı ve sonunda hendekten kendisini kurtardı, böylece yokuşun yukarı başındaki küçük bir avluya girdiler. Avlunun yanında küçük bir yemiş bahçesi ve eski bir yapı olan villanın önünde de çiçek açmış iki elma ağacı ile pis bir sundurma vardı. Bahçenin arkasında, çatısı yıkılmış, tek pencereli ahşap bir baraka görünüyordu. O ahşap barakada Çiçikov'un akrabalarından yaşlı bir kadın oturuyordu.

Bu kadın her gün pazara gider ve dönüşünde çoraplarını semaverin önünde kuruturdu. Kadın, Çiçikov'u görünce onun yanaklarını okşadı ve ondan hoşlandığını belli etti. Çiçikov artık bu yaşlı kadınla oturacak ve kentteki okula gidecekti.

Baba, o geceyi orada geçirdi, ertesi sabah da evine dönmek üzere yeniden yola çıktı. Ayrılırken gözünden bir damla bile yaş akmadı. Çiçikov'a birkaç para ile, şu öğüdü verdi: «Dinle beni oğlum! Derslerine çalış, tembellik etme, oyuna dalma, her şeyden önce de öğretmenlerinin sözünü dinle. Bunlara dikkat edersen ilerlersin, arkadaşlarını geçersin. Ama Tanrı senden akıl esirgediyse, şapa otursun. Arkadaşlarınla çok içli dışlı olma, onlar sana iyilik getirmez. Ama arkadaş olacaksan zengin çocuklarını seç, günün birinde sana yardımları dokunur. Arkadaşlarına sen ikram etme, onlar sana ikram etsinler. Her şeyden önce de kesene sıkı ol, her kuruşun üstüne titre. Para tutmak en önemli şeydir. Arkadaş insanı aldatır, ama para aldatmaz. Senin tek güveneceğin şey paradır. Paranın yardımını, iyiliğini dünyada hiç bir şeyde bulamazsın.» Bu öğütten sonra baba, oğluna sarıldı, sonra da ayrılıp yoluna gitti. Çiçikov babasını bir daha göremeyecekti, ama onun bu sözleri kulağında kalmıştı.

Ertesi gün Pavluşka, okula adımını attı. Derslerde çalışkan bir öğrenci değildi; daha çok, gösterdiği çaba ve terbiyeliliği ile göze çarpıyordu. Ama öte yandan, kısa bir süre içinde, açıkgöz bir çocuk olduğunu göstermekte gecikmedi. Çıkarını çok iyi biliyor ve öyle açıkgöz davranıyordu ki, arkadaşları onu sık sık dâvet edip, ona öte-beri armağan ettikleri halde, o kimseye bir şey vermiyor, giderek onlardan aldıklarını saklayıp bir süre sonra gene onlara satıyordu. Daha çocuk denecek yaşta idi, ama kendi için beş para bile harcamıyor, babasının bıraktığı parayı saklıyordu. Dahası var, o yaşta bir çocuktan umulmaz, Çiçikov ne yaptı yaptı, yıl sonunda parasını arttırdı.

Mumdan bir şakrak kuşu yaptı, boyayıp iyi bir fiyata arkadaşlarına sattı. Gelirini arttırmak için başkaca yollar da bulmuştu: Çarşıdan yiyecek öteberi alıyor, sonra gelip sınıfta zengin çocuklarının yanına oturuyordu; onların acıktıklarını yüzlerinden anladı mı da, oracıkta bir simit, bir çörek veriveriyor ve çocuğun açlık durumuna göre para istiyordu. Çiçikov, bundan başka, bir sıçan yakalayıp hayvanı iki ay sürece bir kafeste terbiye etti, ona susta durmasını, yatıp kalkmasını öğretti, sonra da onu iyi bir paraya sattı. Böylece beş ruble biriktirince, bunları kendi eliyle diktiği bir keseye koyup kapadı, arkasından da bir başka keseyi daha doldurdu.

Öğretmenlerine karşı çok saygılı idi. Sınıfta ondan daha terbiyelisi, uslusu yoktu. Öğretmen, ağırbaşlılığı, sessizliği seviyor, zeki ama, yaramaz çocuklardan tiksiniyordu. Çünkü o gibilerin kendisi ile alay ettiklerini sanıyordu. Bu yüzden de zeki ve açıkgöz çocuklar ondan çok çekiyorlardı; azıcık bir şey yapsalar, kendilerini sınıfın dışında buluyorlar, daha başka çeşitli cezalara çarpılıyorlardı. Öğretmen, «Oğlum, ben senin aklını başına getiririm,» diyordu. «Seni, senin bildiğinden daha iyi bilirim ben. Şimdi diz, çök, yemek de yemeyeceksin!» Bir suçu olmadığı halde, cezaya çarpılan çocuk, yere diz çöker ve günlerce aç kalırdı. «Yetenek ve istidat,» derdi öğretmen, «saçma şeylerdir. Ben terbiyeye bakarım ve alfabenin bir harfini bilmese de, tam notu terbiyeli davranana veririm. Solon'dan daha bilgili de olsa, terbiyesiz ve alaycı olana sıfırı basarım.» Bu yüzden de öğretmenin, bir masalında, «Birinin türkü söylemesi, bence birinin çalışmasından daha iyidir.» diyen yazar Kirilov'a hiç sevgisi yoktu. Adam, eskiden öğretmenlik ettiği bir okulun sessizliğini anlata anlata bitiremezdi: Sınıfta çıt çıkmazmış, öyle ki, bir sinek uçsa vızıltısı duyulurmuş, bütün bir ders yılı boyunca hiç bir çocuğun öksürdüğü, paydos çalınıncaya dek kimsenin burnunu

sildiği olmazmış; öyle tam bir sessizlik varmış ki, içerde nefes alan birinin bulunduğu bile söylenemezmiş. Küçük Çiçikov, bu kurnaz çocuk, öğretmeninin ne düşüncede bir adam olduğunu anlamış ve davranışını ona uydurmayı bilmişti. Sınıfta kaşını gözünü bile oynatmadan oturur, arkadan onu çimdikleseler kıpırdamazdı; paydos zili çalınca yerinden fırlar, öğretmeninin şapkasını alıp kendisine sunardı; sonra okuldan çıkılınca, öğretmenin geçeceği yol üzerinde en az üç kez adamın karşısına çıkar ve onu saygıyle selâmlardı. Bunların karşılığını da görmedi değil. Okul süresince en gözde öğrenci oldu, okulu da her dersten en yüksek notu alarak bitirdi, en iyi derecede diploma aldı. Ona bir de, üzerinde «Çalışkanlığı ve terbiyesiyle örnek bir öğrenci olduğu için Çiçikov'a armağan edilmiştir.» yazılı bir kitap verildi.

Artık büyümüş yakışıklı bir delikanlı olmuştu; çenesinin üstünde beliren sakalları traş ediyordu. O sırada babası öldü. Ona miras olarak eski bir yelek, iki eski ceket biraz da para kaldı. Para biriktirmeleri için herkese öğüt veren adam, hiç para biriktirmemişti. Çiçikov küçük evi ve tarlayı bin liraya sattı, yanında kölesi ve onun ailesi olduğu halde, başkente geldi yerleşti. Niyeti, orada bir memuriyete girmekti. Bu sırada Çiçikov'un yaşlı öğretmeni, —ahmaklığından olacak— sessizlik ve terbiye ambarı haline getirdiği okuldaki işinden atılmış, kendini içkiye vermişti. Az sonra, içki içecek parası da kalmayınca, —hasta, umutsuz ve aç— yıkık dökük, ahır gibi bir yere sığındı. Eski öğrencilerinden, zeki ve alaycı oldukları için cezalandırdığı çocuklar, onun bu durumda olduğunu öğrenince aralarında para topladılar, bu uğurda şusunu busunu satanlar da oldu. Yalnız Çiçikov, kendisine başvurulduğunda, parası olmadığını söyleyerek sadece beş kapik vermekle yetindi. Ama arkadaşları bu parayı onun suratına fırlattılar, «Cimri herif» diyerek çekip gittiler. Yaşlı öğretmen, eski öğrencilerinin

bu iyiliğini görünce, yüzünü elleriyle kapadı ve kimsesiz bir çocuk gibi ağladı; zayıf bir sesle, «Tanrı sizi benim ölümüme ağlayasınız diye gönderdi.» dedi. Sonra Çiçikov'un yaptığını öğrenince, derin derin göğüs geçirdi, «Ah Pavluşka, insan nasıl da değişirmiş! Sen iyi bir çocuktun, beni hiç üzmezdin; demek şimdi böyle oldun ha!» dedi.

Ama bu olaya bakıp da, kahramanımızın taş yürekli, acımaz bir adam olduğunu, onda sevecenliğin ve acımanın zerresi bile kalmadığını söyleyemeyiz. Gerçekte sevecenlik de, acıma da vardı onda ve eski öğretmenine yardım etmek istiyordu ama, çok olmamak koşulu ile. Çünkü el sürmemeye karar verdiği birikmiş parasına dokunmamak gerekirdi. Başka bir deyişle, babasının, «Para biriktir, harcama!» öğüdü onun için kesin bir kural olmuştu artık. Parayı para için sevmiyordu, tam anlamı ile cimri de değildi. Daha çok parlak bir gelecek kuruyordu, yaşayacağı yılların hoşlukları, üstünlükleri gözünü alıyordu... Atlar, arabalar, ince bir beğeni ile döşenmiş evler, şölenler... Bunları ele geçirebilmek için, her kapiğin üstüne titremeliydi, kendisi için de, başkaları için de. Zenginin biri, süslü atlar koşulu, görkemli arabası içinde yanından geçse; derin düşüncelere dalar ve kendikendine, «İşte bankerin biri, burnundan kıl aldırmıyor.» diye mırıldanırdı. Kısacası, zenginlikle, mal-mülkle ilgili her şey, onda silinmez etkiler bırakıyordu. Okulu bitirdikten sonra bile tatil nedir bilmedi, bir memuriyete girmek isteği ile didinip durdu. Elinde yaldızlı bir diploma vardı, ama bula bula hükümette bir memur adaylığı bulabildi, aylığa ise uzun bir süre sonra kavuşabildi; yılda otuz, kırk ruble bir şey: Ama Çiçikov buna üzülmedi, olağanüstü bir çaba göstererek karşısına çıkan bütün güçlükleri yenmeye karar verdi. Gerçekten de olağanüstü bir güçle dişini sıktı, kendini her şeyden yoksun bırakarak çalıştı. Yorgunluğa aldırmadan, sabahtan akşama kadar resmî yazıları

yazdı, temize çekti. Evine bile gitmiyor, dairedeki masaların üstünde yatıyordu; kimi zaman, odacılarla yemek yiyordu. Ama giyimine kuşamına hiç boş vermiyor, nazik bir yüzle soyluca tavırlar takınıyordu.

Şunu da söyleyelim, Çiçikov'un bir arada çalıştığı memurlar çok basit ve acayip kimselerdi; kiminin yüzü bayat ekmek gibiydi, şiş şiş yanaklar, çarpık çeneler, çıban gibi kabarık üst dudaklar... Çoğu da sanki birinin kafasına bir şey vuracakmış gibi konuşurdu. Gerçekten de aralarında yakışıklı kimse yoktu. Çoğu gün kendilerini Bacchus'a adıyorlar, böylece de paganizmin Slav tabiatındaki kalıntıları olarak görünüyorlardı. Üstelik o durumda müdürün odasına da giriyorlar ve ağızlarını açtıkça odanın havasını nefes alınmayacak kertede kirletiyorlardı. Ee, böyle memurlar arasında Çiçikov gibi bir adam ister istemez her bakımdan dikkati kendi üzerine çekmekte gecikmedi. İçki içmiyordu, yüzü temiz ve sesi tatlı idi. Kısacası arkadaşlarından kesin olarak başka doğada bir adamdı o. Ama kötü koşullar içinde yaşıyordu. Üstü olan yaşlı memur, duygusuz, ilgisiz, asık suratlı, yanına yaklaşılmaz, yüzü hiç gülmez, bir kez bile yanındakilerin hatırlarını sormaz bir adamdı. Evinde olsun, sokakta olsun, onun biriyle ilgilendiğini, içki içtiğini, güldüğünü gören yoktu. Sarhoş bir hırsızın düşkün olduğu yabanıl eğlencelerden hiç hoşlanmazdı. Hayır, bunların hiçbiri yoktu onda. İyi de değildi, kötü de. Tüm olumsuz bir karakterin garip belirtilerini taşırdı. Göze batar bir biçimsizliği olmayan, kimseninkine de benzemeyen mermer gibi bir suratı vardı. Çopurlu, somurtkandı. Böyle bir adamla dost olmak onun sevgisini kazanmak olanaksızdı. Ama Çiçikov, bunu da denedi. Önce küçük, önemsiz hareketlerle işe girişti. Üstünün kalemlerine baktıktan sonra, o kalemler gibi birçok kalem yontarak hokkasının yanına koydu. Adamın masasının üstünü kirleten rıhlarla cıgara küllerini temizledi; kalem silecek bez parçalarını değiştirdi.

Adam daireden çıkarken koşup şapkasını alıyor, ona uzatıyordu. Eğer adamın ceketi tebeşire bulandı ise, davranıp süpürüyordu. Ama bütün bu çabalar, dikkatler bir sonuç vermedi. Müdür, onun yüzüne bile bakmıyordu.

Çiçikov, bunlarla da yetinmeyerek müdürün aile durumu üstüne bilgi edindi; adamın, kendi gibi çopur, evde kalmış bir kızı vardı. Çiçikov işi bu yönden denemeye kalktı. Pazar günleri genç kızın gittiği kiliseye gidiyor, kolalı gömleği ve temiz elbisesi ile, onun karşısında duruyordu. Bu son buluş, sonunda başarıya erdi. Asık suratlı müdür, istemeye istemeye Çiçikov'u evine çay içmeğe çağırmak zorunda kaldı. Pavel İvanoviç'in, şefin evine postu serdiğinden, evin alış-verişini yaptığından, kızla nerdeyse nişanlı gibi olduğundan, şefine «baba» dediğinden, onun elini öptüğünden daha kimsenin haberi yoktu. Ama az sonra bu da ortaya çıktı. Memurlar düğünün paskalyadan önce yapılacağını kesin olarak söylüyorlardı. Asık suratlı müdür, Çiçikov'un yükselmesi için gerekli işlere girişti, böylece de Çiçikov, kısa bir süre sonra, boşalan bir zabıt kâtipliğine getirildi. Artık kahramanımız emeline kavuşmuştu. Atamanın çıktığı günün ertesi günü, şefin evinden ayrıldı, kiraladığı bir apartmana taşındı. Artık müdüre «baba» demiyor, onun elini de öpmü yordu. Bu olaydan sonra düğünden söz açılmaz oldu. Çiçikov, eski müdürü ile karşılaştıkça onun elini sıkıyor ve onu çaya çağırıyordu. Müdür de, bütün o ilgisizliğine ve durgunluğuna karşın, başını sallayarak, «Dostum, burnun çok büyüdü, burnun çok büyüdü!» diye mırıldanıyordu.

Artık kahramanımız en güç adımı atmıştı. Buna uygun olarak yaşaması da değişti. Çünkü geçim derdi azalmıştı. Kısa bir süre içinde Adliyede önemli bir adam oluverdi. Bu da hakkıydı doğrusu; çalışkanlığı, iyi davranışları ve düzenliliği ile herkesten ayrılıyordu. Elbet yeni yerinden yararlanmanın yolunu da

buldu ve işlerini tıkırına koydu. O günlerde rüşvet yiyen memurlar için sert koğuşturmalar yapılıyordu. Ama Çiçikov bundan yılmadı ve bu gibi nazik zamanlarda akla gelen bir kurnazlığı uygulayarak durumu kendi için işe yarar kılmayı becerdi. İşi olan bir adam, ona para vermeğe kalktı mı, Çiçikov onun kolunu tutuyor ve gülümseyerek. «Yo, yo, ben rüşvet alan memurlardan değilim...» diyordu. «Benim görevimdir bu... Görev de karşılığı beklenmeksizin yapılır... Siz hiç üzülmeyin, yarın işiniz tamamdır... Lütfen adresinizi verin bana... Siz artık hiç zahmet etmeyin, sonuç size evinizde bildirilecektir.» Bu sözlerden sevinen adam evine dönüyor ve «İşte bu ülkeye gerekli namuslu memur böyle olur!..» diye düşünüyordu. «Gerçekten inci gibi bir adam!» Ama bir gün, iki gün —belki de üç gün— boşuna bekliyor, işinden bir haber çıkmadığını görünce, yeniden oraya geliyor. Ne görsün! Daha onun işine el sürülmemiş! Elbet «İnci gibi adam»ı buluyordu. Çiçikov çok nazik bir tavırla onun elini tutuyor, «Beni bağışlayın, beni bağışlayın...» diyordu. «Doğrusu, öyle çok işimiz vardı ki... Ama yarın tamamdır, çok üzgünüm.» Günler böylerece geçiyor ve iş bir türlü yapılmıyordu. İşi olan adam bunun nedenini sorunca da, memurları biraz görmek gerektiğini öğreniyordu. «Peki, ne ise verelim.» diyordu adam. «Bir iki ruble yeter mi?», «Yo olmaz, o kadar yetmez.» diye cevap veriyordu Çiçikov, «Kâtiplere dört ruble vermek lâzım.» «Ne! Kâtiplere dört ruble mi?», «Durun canım, elbet dört ruble vereceksiniz ya. Bunda kızacak ne var! Bunun bir rublesi kâtiplere, üstü de daha yukardakilere verilecek.» Bunun üzerine adam, bu yeni işe, rüşvet yiyen memurlar için yapılan koğuşturmaya, memurların nezaketine lânet okuyarak, «Eskiden insan ne yapacağını biliyordu, şefe iki üç ruble sundun mu işin olup bitiyordu... Şimdi daha çoğu verilecek, üstelik ne istendiğini anlayıncaya kadar da aradan günler geçecek..» diye söyleniyordu. Adamın

gerçekten de hakkı vardı; neden diye sorulacak olursa, bugün artık müdürlerin tümü de namuslu kişilerdi, sadece küçük memurlar bu gibi kötülükler yapıyorlardı.

Bir süre sonra Çiçikov'un önünde daha geniş bir iş alanı açıldı. Hükümetin yaptırdığı bir yapının işini kontorol edecek bir komisyon kuruldu ve Çiçikov da bu komisyonun en hamarat üyelerinden biri oldu. Komisyon, gün geçirmeden çalışmağa başladı ve bu işle tam altı yıl uğraştı. İklim yüzünden ve kullanılan gereçlerin kötülüğünden hükümet yapısı temelden bir karış bile yükselmedi. Ama bu süre içinde komisyon üyeleri kentin öteki mahallelerinde resmî dairelerin biçemmde olmayan güzel evler yaptırdılar. Anlaşılan, bu mahallelerin toprağı, o hükümet yapısının toprağından daha iyiydi. Komisyon üyelerinin işlerini yoluna koyduklarını ve daha iyi bir geçim katına ulaştıklarını gören Çiçikov da kendini, yaşamanın tatlarından yoksun bırakmak ilkesinden vazgeçti. Artık kendine eziyet etmeyecekti. İşte o zaman, insanın başında kavak yelleri estiren gençlik günlerinden beri, özlemini duyduğu eğlencelere kavuştu. Biraz ölçüyü bile kaçırdı; bir ahçı tuttu, keten gömlekler giymeye başladı, taşrada kimsenin giymediği cinsten giysilik kumaşlar satın aldı, parlak kırmızı ve kahverengi damalı kumaşlardan giysiler yaptırdı, durumuna uygun olan iki çok güzel at aldı, artık cildini, kibarlarınki gibi parlatmak için en pahalı sabunlar ve kolonyalı süngerle yıkamağa başladı.

Ama bu sırada, çok sert, rüşvetin ve her çeşit haksızlığın, düzensizliğin amansız düşmanı yeni bir müdür geldi; asker olan bu adam, işe başladığının ertesi günü memurların gözünü fena halde korkuttu; hesap defterini istedi, inceden inceye gözden geçirdi. Kasalarda beş para yoktu, ama memurlar kentin uzak mahallelerinde güzel evler yaptırmışlardı. Elbet bu durumda bir temizleme işidir başladı. Memurların ço-

ğu işten atıldı, evleri de hazineye mal edilerek okul ve hayrat gibi kullanıldı. Herkes yeni müdürün sertliğinden ötürü zarara uğramıştı ama, Çiçikov'un durumu hepsinden kötü idi. Çünkü davranışı kusursuz olmasına karşın, kendini yeni müdüre bir türlü sevdiremiyor, tersine olarak onun kızgınlığını üstüne çekiyordu. General gerçekten kimseye acımıyordu; çok amansız davranıyordu. Ama sivillerin kurnazlıklarına yabancı bir asker olduğu için de birtakım memurların doğru görünüp onun buyruklarına uymalarına, eletek öpmelerine kandı, onlara güvendi. Böylece general, çok geçmeden, bir hırsızlar çetesinin elinde oyuncak oldu çıktı. Yanına böyle doğru memurlar toplandığından memnundu, böyle değerli memurlarla çalıştığı için övünüyordu. Oysa, yeni çete, eskisine rahmet okutacak bir nitelikte idi. Bu memurlar generalin gözünü adamakıllı boyamışlardı. Hırsızlıkta birbirleriyle yarış ediyorlardı. Artık rüşvet büsbütün alıp yürümüştü.

Çiçikov ne denli çabaladıysa da, üstünün gözüne bir türlü giremedi. Gerçi, müdürün para gücü ile elde edilen özel sekreteri, onun başka yere atanması için çok çalışmıştı, ama o işten bir sonuç çıkmadı. Generali istendiği gibi kullanmak güç değildi, ama bir kez nuh dedi mi, artık peygamber demiyordu, takmıştı bir kez Çiçikov'a. Kurnaz özel sekreterin yapabildiği, Pavel İvanoviç'in sicilindeki kötü notları yok etmek oldu, o kadar. Bu işi de müdürü, Çiçikov'un ailesine acındırmakla başarmıştı. Oysa, Çiçikov'un ailesi yoktu.

Çiçikov, «Eh öyle olsun...» dedi. «Elimden geleni yaptım, başarısızlığa uğradım sonunda talihim yaver gelmedi, işe yeniden başlamalı!» Böyle diyerek kendine yeni bir iş aramağa başladı. Elbet yeni yoksunluklara katlanmağı da kararlaştırdı. Başka bir kente gidip talihini orada denemeğe kalktı. Başlangıçta işler iyi gitmedi. Az bir süre içinde üç işe girdi çıktı, çünkü girdiği yerler pisti. Unutmamak gerekir ki, Çiçikov,

her gittiği yerde kibar, ince bir adam gibi davranıyordu. İlk yıllar aşağılık bayağı çevrelerde çalışmıştı ama, terbiyesini hiç bozmamıştı, çünkü temiz odalarda cilâlı masalarda çalışmak tadını, havasını yitirmemişti. Ağzından kötü, kaba bir söz çıkmıyor, memurlardan soylulara karşı bir saygısızlık yapıldığını görünce üzülüyordu. Bunun gibi, okur, onun gün aşırı, yazın ise her gün çamaşır değiştirdiğini öğrenmekle memnun olacaktır sanırım. Çünkü ter kokusu, az da olsa, onun titizliğine aykırı geliyordu. Bu yüzden, Petruşka, onu soymak, çizmelerini çıkarmak için yanına geldiğinde Çiçikov bir çift karanfili burun deliklerine sokardı. Kısacası, bir genç kızınki kadar nazik olan sinirlerini hırpalayacak yüzlerce neden vardır. Bundan ötürü de herkesin sarhoş ve kaba olduğu bir çevrede bulunmaktan çok eza duyuyordu. Kendini tutmağa, kapıp koyuvermemeğe elinden geldiğince çalıştıysa da, çok acı çekti ve zayıfladıkça zayıfladı. Bir gün aynaya bakınca, «Aman Tanrım, çirkin bir hayvan suratı gelmiş bana!» demekten kendini alamadı. Bunun üzerine de uzun bir süre ayna karşısında taranıp süslenmekten vazgeçti.

Kahramanımız bütün bunlara cesaret ve sabırla dayandı... Sonunda da Gümrüklere kapağı attı. Çiçikov uzun bir süredir Gümrükte çalışmak için can atıyordu. Gümrükte çalışanların yabancı ülkelerden gelen pahalı şeyleri nasıl ele geçirdiklerini görmüştü. Çok kez, içini çekerek, «İşte benim çalışacağım yer burasıdır... Sınıra yakın bir kentte iş bulurum... Kibar arkadaşlarım olur... Güzel keten gömlekler alabilirim.» diye düşünmüştü. Şunu da eklemeli ki, Çiçikov, cildi beyazlatan, yanaklara güzellik veren iyi cins Fransız sabunlarına da düşkündü. Gerçi bu sabunların adını bilmiyordu, ama sınırda onlardan bulacağını umuyordu.

Çiçikov, Gümrüklere geçmeği ilk düşündüğü günlerde, hani şu yapı komisyonunda üye idi; bu düşünce

ona gerçekleşemez bir düş gibi geliyordu. Dimyat'taki pirince giderken, evdeki bulgurdan olmaktan korkuyordu. İşte o günden bu yana Gümrüklere geçmek için birkaç kez işe girişmiş ve sonunda bunu başarmıştı. Yeni işine kendini öyle bir veriş verdi ki, meğer ben anadan doğma gümrük memuru imişim diye düşündü. Gerçekten de bu işte gösterdiği çaba, her türlü övgünün üstünde idi. Dört hafta içinde yeni işinin bütün inceliklerini öğrenmişti. Ne tartıyor, ne ölçüyor, faturaya bir göz atmakla şu sandıkta kaç arşın kumaş ya da başka eşya var anlayıveriyordu; bir balyaya dokunmakla kaç kilo olduğunu şıp diye söyleyiveriyordu. Yolcuların eşyalarını gözden geçirmekteki ustalığına gelince, bu işte de arkadaşlarını şaşkınlıktan şaşkınlığa düşürüyordu. Eşyayı inceden inceye gözden geçirmekte gösterdiği sabrı övmemek kabil değildi. Soğukkanlılığı ve nezaketi hiç elden bırakmıyordu. Arama uzadıkça, yolcuların sabırsızlandıkları, kızdıkları ve bu gümrük memurunun gülümseyen suratına bir güzel yumruk yapıştırmak istedikleri sırada, Çiçikov, hiç istifini bozmadan, büyük bir nezaketle, «Lütfen biraz ayağa kalkar mısınız?» ya da, «Madam, yandaki odaya geçer misiniz? Memurlarımızdan birinin eşi orada sizi bekliyor» ya da, «Müsaade edin de bayım, çakımla ceketinizin astarını biraz açayım.» diyordu. Bu sözleri söyledikten sonra yaman bir sessizlikle, sanki kendi sandığından çıkarıyormuşçasına, mendilleri, şalları birer birer çıkarıyordu. Onun, tekerlekleri, araba oklarını, beygirlerin kulaklarını ve hiçbir yazarın akıl edemeyeceği, ancak bir gümrük memurunun bildiği yerleri elden geçirdiğini gören müdürler, insan değil bu, şeytan diye düşünüyorlardı. Herhalde yolcular gümrüğü geçtikten sonra daha bir süre kalp çarpıntısından kurtulamıyorlardı. Durumları, hiç beklemedikleri bir zamanda müdürden sopa yiyerek kapı dışarı edilen öğrencilerin durumlarına benziyordu. Kısacası, Çiçikov, bir süre için kaçakçıla-

rın ocaklarına incir dikti. Polonyalı Yahudileri tam bir umutsuzluğa düşürdü. Öyle yenilmez, nerdeyse doğaüstü bir doğruluğu, bir bükülmezliği vardı ki, el konan kaçak malları ve kırtasiyeciliğe yol açmasın diye idarece alıkonulmak istenen ufak tefek şeyleri bile alınıyordu. Böylece bu çalışkanlık ve erdem, idarenin de çok geçmeden dikkatini çekti. Çiçikov'u yükselttiler. O zaman Pavel İvanoviç, üstlerine bir rapor vererek, kaçakçılarla başarılı olarak savaşmasını sağlayacak araçların kendisine verilmesini istedi. İsteğine uygun olarak, buyruğuna bir kıta asker ve bir de her yerde araştırma yapmak yetkisi verildi. Onun dileği de buydu.

O günlerde yaman bir kaçakçı çetesi vardı ve bu çete, işini öyle kurnazca yoluna koymuştu ki çetedekiler milyonlar vuruyorlardı. Çiçikov da çoktan beri onları tanıyordu; daha çok önce, kendisine rüşvet vermek için gelen temsilcilerine, soğuk bir tavırla «Şimdi sırası değil.» demişti. Şimdi ise, istediği gibi davranmak yetkisini ele geçirdiği için çete başına, «Günü geldi.!» diye yazdı.

Çiçikov'un hesabı doğru idi; bir yıl içinde, arasız yirmi yıl çalışmanın kendisine sağlayamayacağı önemli miktarda bir para kazanabilecekti. Ama gene de kaçakçılarla alış-verişe girişmek istememişti, çünkü bunlar ona aldırış etmiyorlardı. Bu yüzden verseler verseler, çok az bir para verirlerdi... Ama şimdi iş büsbütün başka bir biçim almıştı. İstediği şeyi ele geçirebilecek bir durumda idi artık. Kazancını arttırmak ve başarıya daha kolay erişmek için gümrükteki arkadaşlarından birini de kandırdı. Bu adam, yaşlı ve saçları bembeyaz olmuş biriydi, ama kendisine vadedilen göz kamaştırıcı zenginlik karşısında dayanamamıştı.

İşe pek parlak başladı. Okurlarının çoğu, ağızdan ağıza çok dolaştığı için arasında Brabant dantelâsı gizli çift postlu İspanyol koyunlarının sınırdan nasıl geçirildikleri ve o dantelâların milyonlarca rubleye sa-

tıldığı olayını bileceklerdir. Bu olay, Çiçikov'un gümrüğün başına getirldiği günlerde geçmişti. Çiçikov bu işte ortak olmasaydı, yeryüzünün bütün Yahudileri biraraya gelse, bu işi beceremezlerdi, başaramazlardı. Üç dört kez yenilenen bu olay, Çiçikov'la arkadaşına yüzer bin rublelik kazanç sağlamıştı. Arkadaşından daha gözüpek ve kurnaz olan Çiçikov'un aldığı para elbet bu miktarı aşıyor, beş yüz, bin rubleyi de geçiyordu. Tanrı bilir, bir terslik olmasaydı bu çifte kumrular belki de bu parayı ele geçireceklerdi. Demek istediğim, nedense şeytan işe karıştı ve bu hırsızlık yapısını temelinden yıktı. Günün birinde bu iki arkadaş, hiç yüzünden atışmağa başladılar, kavga edip darıldılar. Çiçikov sarhoşken arkadaşına, «Papaz oğlu» demişti. Öteki gerçekten bir papazın oğlu idi, ama nedense kendisini savunmağa kalktı ve açıkça, ağır bir dille, «Asıl papaz oğlu sensin,» dedi, üstelik de, «Evet, papaz oğlu sensin işte!» diye ekledi. Taşı gediğine koymuştu, ama bununla da yetinmeyerek kalktı, arkadaşının aleyhinde yukarıya imzasız bir ihbarname yolladı. Gerçekte, araları daha önceden bir kadın yüzünden açılmıştı... Gümrük memurları bu kadın için, «Şalgam suyu gibi taze ve güçlü» sözünü kullanırlardı. İşte o kadın yüzünden bizim kahramanımızı karanlık bir sokakta pataklamak için adamlar da tutulmuştu, ama düzen yürümedi ve Çiçikov'la arkadaşı, kadının Şamşarev adında bir kaptanı kendilerine yeğlediğini görüp aldatıldıklarını anladılar. Ama işin içyüzünü ancak Tanrı bilir. Meraklı olan okurlar, istedikleri gibi araştırsınlar. Gerçek kötülük, Çiçikov'un kaçakçılarla olan işbirliğinin idareye haber verilmiş olmasıydı. Her iki memur da tutuklandı, ikisinin de malları ellerinden alındı. Çiçikov'un arkadaşını sürdüler, adam da sürüldüğü o uzak yerde öldü. Çiçikov ise, işleri oluruna bırakmamıştı, parasının bir parçasını saklamayı ve evini arayan en işbilir polis müfettişlerini aldatmayı başardı. Bunun gibi zekâsı, kurnaz-

lığı, nazik tavırları, konuşmasını bilmesi, el-etek öpmesi ve para gücü sayesinde, kendini savundu, yakasını mahkemeden kurtardı. Böylece belâyı, arkadaşından pek hafif olarak atlatmış oldu. Gerçi asıl zenginliğini, yabancı ülkelerden kendisine gelen değerli bibloları yitirmişti, ama kara gün için bir yanda sakladığı iki bin ruble ile, iki düzüne keten gömlek, küçük bir araba ve arabacısı Selifan'la uşağı Petruşka onda kaldı. İşinden atılan müdürlerinin bu durumuna üzülen gümrük memurları, ona yanaklarının tazeliğini korumağa yarayan birkaç Fransız sabunu verdiler. İşte kahramanımızın durumu bu idi. «Doğruluk uğruna başıma gelmeyen kalmadı.» sözlerini söylediği zaman, başından geçen bu olaya dayanıyordu. Başına gelen bu felâketlerden, çektiği acılardan ve hele bu son olaydan sonra Çiçikov'un artık elinde kalanla sessiz bir taşra kasabasına çekilip orada köylülerin panayır üzerine konuşmalarını dinleyerek, hava almak için kümese giderek sâkin bir yaşam sürdüğü düşünülebilir, ama hiç de öyle olmadı ve bu da onun ne denli sağlam bir karakterde olduğunu gösterir. Bu felâketlerin hiçbiri kahramanımızı yıldırmamış onun içinde yanan zengin olma ateşini söndürmemişti. Gerçi çok üzgündü; bütün dünyaya, talihinin tersliğine, insanların insafsızlığına lânet ediyordu, ama hiç de öyle olmadı ve bu da onun ne denli sağlam bir karakterde olduğunu gösterir. Bu felâketlerin hiçbiri kahramanımızı yıldırmamış onun içinde yanan zengin olma ateşini söndürmemişti. Gerçi çok üzgündü; bütün dünyaya, talihinin tersliğine, insanların insafsızlığına lânet ediyordu, ama amacı uğrunda yeni girişimlere atılmaktan da bir türlü vazgeçmiyordu. Bu uğurda öyle direndi ki, soğukkanlılıkları ile tanınmış Almanların herkesçe bilinen dayanıklılık ve sessizlikleri onun direnme gücü yanında hiç kalır. Bu yüzden Çiçikov, içinde kabaran bu gücü yatıştırmak, onu dizginlemek için yaman bir çaba harcamak zorunda kalıyordu. «Nasıl

olur?» diye düşünüyordu, haklı olarak. «Başıma bu felâketler niçin geldi? Memur olup da zengin olmayan mı var? Ben kimseye bir kötülük etmedim; dul kadınların parasını yemedim, kimsenin ayağını kaydırıp yerine geçmedim, herkesin yararlanacağı fazla bir paradan yararlanmağa kalktım, ben yapmasaydım, başkası yapacaktı. Başkalarının başarıya ermesi neden? Ben niçin başaramayacak mışım? Neyim ben şimdi? Bir aile babasının yüzüne nasıl bakabilirim? En verimli olması gereken zamanımı böylece yitirmekle iç acısı çekmeyecek miyim? İlerde çocukların ne diyecekler? Babamız alçağın biri imiş, bize bir şeycikler bırakmadı!»

Çiçikov'un ilerde doğacak çocuklarını pek fazla düşündüğünü burada belirtmem yerinde olacaktır. Gerçekten de, «Çocuklarım ne der bana?» sorusu onun aklını bu denli kurcalamasaydı, Çiçikov, zengin olmak amacı ardına böylesine tutku ile düşmezdi. Akıllı bir kedi ortada bırakılmış yağ peynir gibi şeyleri kapmadan önce, nasıl hanımının gelip gelmediğini anlamak için fıldır fıldır sağa-sola bakarsa, tıpkı onun gibi, bizim ileriki aile babası da ağlıyor, inliyor, ama neyi kapacağını da gözden kaçırmamağa bakıyordu. Yeni baştan yoksunluklar içine gömülerek, iyi giyinme, iyi yaşama alışkanlıklarını bir yana bırakarak tatsız günler geçirmeye başladı. Daha iyisi oluncaya değin, bir çiftlikte kâhyalık aldı. Kâhyalık, o günlerde, âdi görülen bir işti, kentlilerin birtakım imtiyazları kâhyalara tanınmazdı; bu yüzden de kâhyayı, yalnız çiftlik sahipleri değil, küçük memurlar bile hor görürlerdi. Herkes ona hakaret ederdi. Bir gün Çiçikov, birkaç yüz kölenin rehin işlemi ile uğraşmak görevini aldı. Çiftlik sahibinin işleri kötü gitmişti, ürün çok azdı, hayvanlarda hastalık vardı, iş başındakiler çalıp çırpmışlardı, köylülerin çoğu salgın hastalıklardan ölüp gitmişti, üstelik çiftlik sahibi de son parasını ta kuruşuna değin Moskova'da yaptırdığı yeni bir

eve harcamış, bu yüzden açlıktan ölecek duruma gelmişti. Hükümetten borç para almak kolay değildi, herkes bu işe girişemez, korkardı.

Çiçikov, çiftlik sahibinin vekili olarak maliyeye başvurdu. Bilindiği gibi, memurlara birer küçük şişe mader şarabı verilmeden hiçbir dilekçe işleme konulamazdı. Çiçikov, ilgili memura, söz konusu kölelerden yarısının öldüğünü söyleyerek ilerde bu yüzden bir güçlük çıkıp çıkmayacağını sordu. Memur:

— Ölenlerin adı, listede sağ olarak gösterilmiş değil mi? dedi.

— Evet.

— Öyle ise üzülecek ne var? Bunlar öldü ise bir yandan da yenileri dünyaya gelir, böylece de denge bozulmamış olur.

Memurun bu sözleri Çiçikov'un kafasında çaktı, «Ben de amma enayi imişim!» diye düşündü. «Eldivenler elimde duruyor, ben onları başka yerlerde arıyorum. Yeni nüfus sayımından önce ben de biraz ölmüş can satın alabilirim. Borç verme sandığı, satın aldığım bu ölü canların senetleri karşılığında bana adam başına iki yüz ruble borç verebilir. Böylece iki yüz bin rublem olur. Tam zamanıdır. Son salgınlar yüzünden epey can öldü. Çiftlik sahipleri kumarda epey para yitirdiler. Eğlenceler, şölenler, vur patlasın çal oynasın yüzünden de gırtlaklarına kadar borca batmış durumdalar. Hepsi para bulmak için Petrograt'a akın ediyor. Çiftlik yüzüstü bırakılmış, vergiler ödenemiyor... Ee, bu durumda onlar bütün ölü canların vergisinden kurtulmuş olurlar. Gerçi kolay bir iş değil, sakıncalı yanları var. Ama Tanrı bu aklı bize niçin vermiş? İlk bakışta saçma, inanılmayacak bir iş gibi görünüyor. Ama asıl benim işime yarayan yanı da orası ya... Kimse buna inanmayacaktır. Gerçi toprak-sız köylü satın alınamaz ipotek de edilemez, ama ben onları başka bir bölgeye yerleştirmek üzere satın alırım. Kerson'da, Torid'de toprak parasız veriliyor.

Maksat, oralara adam yerleştirmek. Ben şu ölü canlarımı oraya yerleştiririm. Yerleştirme işinin kanuna uygun olarak yapılabilmesi için, bu köylülerin gerçekten var olduklarına memurları inandırmak gerekir. Bunun da kolayı var... Onlara resmi senetleri gösteririm... Ya köyün adı ne olacak? Çiçikov köyü deriz ya da Pavlovski köyü... Vaftiz adımla.»

İşte Çiçikov bu şaşılacak tasarıyı böyle düzenledi. Okur, beğenir mi, beğenmez mi, bilmem, ama yazar için çok güzel bir tasarı... Çünkü Çiçikov'un tasarısı olmasaydı, bu kitap da oraya çıkmazdı.

Çiçikov, Rus geleneğine uyarak istavroz çıkardı ve arkasından tasarısını uygulamak için gereken işlere başladı. Çevresine kendisi için oturacak bir yer arıyormuş gibi göstererek, Rusya'nın çeşitli bölgelerini gezmeye başladı; özellikle ürünün kötü ve ölümlerin çok olduğu yerlere gitti ki, istediği ölü canları ucuz fiyata satın alabilsin. Karşısına çıkan her çiftlik sahibine açılmadı. Bu türlü işler için çabuk yola gelen kimseleri aradı. Gittiği yerlerde önce dostluklar kuruyor, arkasından da istediğini kolayca ele geçirebilmek için bu dostların yardımından yararlanıyordu. Şunu da söyleyeyim, okur, bu sayfalarda tanıştığı kişileri sevmediyse, suç benim değil, Çiçikov'undur. Çünkü o, önümüze geçmiş, bizi götürüyor. Bunun gibi, bu kitaptaki belllibaşlı kişilerin aydınlık olarak çizilmediği gerekçesine dayanarak yazarı bayağılıkla suçlamağa kalkan olursa, ona demek gerekir ki, bir sanat yapıtının gerçek amacı, geniş anlamı, başlangıçta ortaya çıkmaz. Neye benzer bu? Bir kente, giderek bir başkente ilk girildiğinde, yolcunun ilk izlenimi pek belirsizdir, her şey ona karanlık ve biteviye görünür, dumanlar içindeki fabrikalar, işlikler, hiç bitmeyecek sanısını uyandırır, ama az sonra altı katlı evler, mağazalar, balkonlar, geniş caddeler, kiliselerin çan kuleleri, sütunlar, heykeller, kubbeler.. İnsan zekâsının ve insan elinin yarattığı sonsuz yapıtlar, ve o büyük

uğultu bütünü ile ortaya çıkar. Çiçikov'un ilk ölü canları satın alma işini ne yolla becerdiğini okur biliyor. Bundan sonra kahramanımızın başından geçen yeni olayları, karşılaştığı engelleri nasıl yendiğini ne gibi başarılara erdiğini ve ne gibi başarısızlıklara düştüğünü göreceğiz. Önümüzde daha epey yol var. Yaşını başını almış Çiçikov'u, arabacı Selifan'ı, uşak Petruşka'yı götüren üç atlı arabanın yolu çok uzun. Buraya gelinceye değin, kahramanımızın dış görünüşünün tam bir tanımını yapmıştık, şimdi bizden onun kişiliğinin ahlâk yönü sorulabilir. Çiçikov'un erdemli ve kusursuz bir kahraman olmadığı açıkça anlaşılmıştır. Peki, nedir o? Bir alçak mı? Ona niçin alçak diyelim? Bir insan hakkında niçin bu kadar ağır yargılar verelim? Bugün bizim alçaklarımızın kökü kurumuştur artık. Çiçikov'a «İşini bilir» demek daha yakışık alır. Mal edinme, kazanç hırsı, birçoklarına göre kusurdur ve buna dayanan işler çokluk «saygıdeğer işler»den sayılmaz. Doğrudur,böyle bir karakterin çirkin bir yanı vardır; tuhafı şu ki, böyle biri ile yolculuk sırasında bir masa başında oturup güzel bir vakit geçiren aynı okur, onu bir romanın ya da bir oyunun kahramanı olarak gördü mü, yangözle bakmağa başlar. Akıllı okur, böyle bir karakterle karşılaşınca, ondan tiksintiyle uzaklaşmak yerine, onu dikkatle inceleyen ve oluşu içinde ele alıp, derinleştirendir. İnsanın kişiliğinde hiç bir şey yoktur ki, göz açıp kapayıncaya değin değişmesin, siz daha onu dört bir yanı ile anlayıp kavramadan, sanki birtakım kurtlar hızla doğup büyüyerek onun özsuyunu emip bitirmişlerdir. Evet, yalnız büyük tutkular değil, küçük tutkular da, iyi şeyler için doğmuş olan bir kimseye, en büyük ve en kutsal görevlerini unutturabilir ve Tanrıyı hiçe saydırabilir. Çünkü insan tutkuları, deniz kıyısındaki kum taneleri gibi sayısız ve sonsuzca değişiktir. Bunların bayağıları olsun, soyluları olsun, tümü de önce insanın buyruğunda olarak işe başlar, ama gittikçe onu kendi zor-

balıkları altına alırlar. Bundan ötürü bütün bu tutkular yığını içinden en soylu olanını seçip, onunla yetinen ne mutludur! Onların mutluluğu, ölçülemez iyilikler içinde her saat büyüyüp çoğalacak, ruhları her saat uçsuz bucaksız bir cennetin daha da derinlerine dalacaktır. Ama kimi tutkular da vardır ki, onları insan kendi seçemez, onlarla birlikte doğmuştur çünkü ve bu yüzden bir türlü onlardan kurtulamaz. Birtakım üstün güçlerin yönettiği bu türlü tutkular, insana ölünceye değin rahat yüzü göstermez. Evet, ister karanlık bir kılıkta, ister aydınlatacak bir ışığa bürünmüş olsun, bu tutkular, besinlerin yaşam tarlasından kazanmak zorundadırlar ve iki durumda da insanın iyiğili için yaratılmışlardır. İmdi, bizim Çiçikov'u sürükleyip götüren tutku da ondan bağımsızdı ve belki de onun soğuk varlığında, bir gün insanları Tanrının sonsuz hikmeti önünde başeğdirecek bir sır gizli idi.

Okurlarımın Çiçikov'dan hoşlanmayacakları düşüncesi bana dokunmuyor. Çünkü ben, kahramanımın başka birtakım okurlarca sevileceğini biliyorum ve beni asıl üzen de budur. Ben onun içyüzünü derin derin inceleyerek ortaya çıkarmamış ve onda dışardan bakılınca görülmeyen şeyleri, insanın başkasına söyleyemeyeceği sırları bulup göstermemiş olsaydım, kısacası onu Manilov'a ve N... kentine göründüğü gibi çizseydim, bütün okurlarım onu sevecekler, çok ilginç bir kişi olarak göreceklerdi; içleri sızlamayacak ve üzüntüsüz bir okuyuştan sonra bütün Rus halkı için sıkıntı gideren ulusal bir oyuna, iskambile rahat rahat döneceklerdi. Evet, bu kitabın okurları! İnsanlığın acıklı durumunu hiç biriniz gerçekten göremeyeceksiniz. «İnsanlığın acıklı durumunu niye görecekmişim!» diyeceksiniz, «Görüp de ne olacak? Yaşamda çirkinlikler ve alçaklıklar bulunduğunu sanki bilmiyor muyuz biz? Onda huzurdan başka her şeyin bol bol bulunduğunu gözlerimizle görmedik mi? Bizim önü-

müze hoşa giden, çekici şeyler koyun ki, kendimizi biraz olsun unutabilelim.» Bu söze benzer bir sözü bir çiftlik sahibi de kâhyasına söylüyor: «Karşıma geçip de işlerin kötü gittiğini niçin söylüyorsun bana? Sen söylemesen de durumu biliyorum ben. Başka söyleyecek şey bulamadın mı? Ne olur bana gerçeği düşündürme, ıska geçeyim onu, kurban olayım.» Ve çiftliğin kötü durumunu düzeltecek olan para, elbet efendinin keyfi için harcandı. İşte insanın aklı, kurtarıcı, iyilik getirici çareler üzerinde duracağına, kimi zaman böylece uyuşup kalır. Sonunda da çiftlik sahibi acı gerçeği unutmak için işi eğlenceye vurur, alçaklığın, rezaletin batağına saplanır, çiftlik de günün birinde artırıma konulup satılır.

Yazar, köşelerinde rahat rahat oturup başkalarının sırtından zengin olan «yurtseverler»imizi darıltmış, rahatsız etmiş olabilir. Onlarca yurtlarının şerefine aykırı bir şey oldu mu —sözgelişi en acı gerçeği söyleyen bir kitap basıldı mı— ağına sinek düşmüş bir örümcek gibi gizlendikleri yerden çıkarlar. «Bunları dünyaya duyurmak, halkın önünde konuşmak doğru değildir.» diye bağırırlar. «Bunlar bizim içişlerimiz... Böyle yapmak olur mu? Yabancılar ne der? Hiç insan kendisine kara sürüldüğünü duyar da durur mu? Bizde her şeyin bozuk olduğunu, hiçbirimizin yurdumuzu sevmediğimizi yabancılara anlatmakla ne kazanacaksınız?» Doğrusu, bu derin uyarmalara özenle yabancılar üstüne söylenen o sözlere nasıl bir yanıt verileceği kolay kolay kestirilemez.

Bir zamanlar Rusya'nın uzak bir köşesinde, iki adam oturuyordu. Bunlardan biri Kifa Mokiyeviç adında iyi bir adamdı, günlerini sırtında hırka ile rahat ve sessiz geçiren bir adam... Ev işleri ile uğraşmaz, varı-yoğu ile kendini derin düşüncelere verirdi ve özenle şu düşünsel konuda kafa yorardı: «Bir hayvan» derdi, «çıplak doğar. Neden çıplak doğar? O hayvan neden bir kuş gibi doğmuyor... demek istediğim, yu-

murtadan çıkmıyor? Doğa incelendikçe bizim anlayışımızı aşıyor.»

Öteki de Kifa Mokiyeviç'in oğlu, Moki Kifoviç'ti. Moki, biz Rusların «kahraman» dediğimiz kişilerdendi ve babası hayvanların doğum gizi ile uğraşırken, oğlunun, yirmi yaşındaki bu güçlü delikanlının gelişim savaşı, bütün azgınlığıyle sürüp gidiyordu. Öyle ki, neye dokunsa mutlaka bir kaza yapardı. Bir dakika içinde kiminin parmağının kırar, kiminin burnunu şişirirdi ve evde olsun, evin dışında olsun, herkes ve her şey —hizmetçi kızdan avludaki köpeğe kadar— onu görünce silinirdi, ortalıktan çekilirdi; bu delikanlı yatak odasındaki karyolayı bile kırıp parça parça etmişti. Moki Kifoviç işte böyle bir adamdı, ama bunun yanında temiz ruhluydu. Hizmetçiler, uşaklar ve konu-komşu, arada bir babasına gelip derlerdi ki, «Aman Kifa Mokiyeviç, sayın efendim, sizin Moki Kifoviç için ne yapacaksınız yapın, ne rahatımız var ne erincimiz. Kendini bilmiyor.» Kifa Mokiyeviç de, «Yapar, yapar..» diye cevap verirdi, «Başka ne bekliyorsunuz ondan? Döveyim desem, artık çok geç. Hem bunu yapsam da herkes beni zalimlikle suçlardı. Doğru, biraz atak; ama ben onu herkesin önünde yola getirmeye kalksaydım, olan biten halkın diline düşerdi, elbet ona bir köpek adı takarlardı. Böyle bir şey olsaydı, babası olduğum için bana dokunmaz mıydı? Her ne kadar felsefe ile uğraşıyorsam, böyle şeyler için ayıracak vaktim yoksa da, gene de dokunurdu. Canım, uzun etmeyin, Moki Kifoviç, benim oğlum, canım ciğerim...» Sonra da göğsünü döverek, «Oğlumun kusurlarını ben ortaya dökemem, isterse bu yolda sürgit etsin, ben oğlumla bozuşamam!» diye bağırırdı. İşte Kifa Mokiyeviç, babalık duygularına bağlı kalarak oğlunu kahramanlık yolunda başıboş bıraktı ve kendisi de gene felsefelerine daldı; bu kez şu konuyu ortaya atıyordu: «Eğer fil, yumurtadan çıkmış olsaydı, elbet bu yumurtanın kabuğu çok kalın olacak ve onu topla

bile kıramayacaktık. Bu yüzden de başka bir silâh bulmak gerekecekti.» Bu küçük öykünün bize gösterdiği, Rusya'nın sakin bir köşesinde oturan bu iki kişi, demek ki, maskaraca bir yaşam sürdürmeği, kendileri için, maskaraca bir hayat sürüdürüyorlar denmesinden daha az korkunç buluyorlar. Evet, bizim «yurtsever» diye adlandırılan kişilerimizi ayaklandıran duyguların gerçekte, yurtseverlikle bir ilgisi yoktur. Bunun altında başka şeyler var. Yazar da söylemese kim söyleyecek gerçeği? Sizin gibiler, benim yalancı yurtseverlerim, her şeyi gören gözden korkarlar, kendi gözlerini bile kullanmaktan çekinirler de her şeye üstünkörü bir gözatmayı yeğlerler. Evet, sizler, Çiçikov'un başına gelen felâketlere güldükten ve belki de yazarı, gözlemlerindeki ustalıktan ve zekâsının inceliğinden ötürü övdükten sonra kendi kendinize kabararak ve güvenle gülümseyerek, «Doğrudur, taşralarda bu gibi garip gülünç kişiler olduğu gibi vicdansız alçaklar da vardır.» diyeceksiniz.

İyi ama hanginiz, sükünetle düşünüp taşındıktan sonra, «Çiçikov'un bir yanı da bende değil mi?» sorusunu kendine sormağa cesaret edebilir? Neden olmasın? Şu anda herhangi biriniz sokakta giderken bir tanıdığına rastlayabilir ve o tanıdık da, gülümsemesini güçlükle saklayarak yanındakini dürtebilir ve, «Bak bak! Çiçikov gidiyor. Şu giden yok mu, Çiçikov işte odur!» diyebilir sizin için.

Ama biz de, kahramanımız arabasında yatmış uyurken biraz yüksek sesle konuştuk. Gerçekten de, yaşam öyküsünü anlatırken adının sık sık geçmesinden bizi duymuş olmalı. Alıngan bir adam olduğu için, kendisinden saygısız bir dille sözedilmesine sinirlenir. Gerçi, Çiçikov'un kızması okurun umurunda değildir, ama yazar, kahramanı ile hiç de bozuşmak istemiyor, çünkü gördüğünüz gibi, onunla kol kola gidecek daha epey yolu var.

Çiçikov:

— Hey, hey, hey!.. diye bağırdı. Hey Selifan!

Selifan ağır ağır:

— Ne oldu? diye yanıt verdi.

— Ne mi oldu? Niçin yavaş gidiyorsun? Sür bi raz?

Gerçekten de Selifan epey bir süredir uyukluyor, gözleri yarı kapalı, elindeki dizginleri alışkanlıkla hayvanların karınlarına vuruyordu. Petruşka da şapkasını kaybetmişti ve kendinden geçip, sırtı Çiçikov'un dizlerine değecek gibi uzanıvermişti... öyle bir durum ki, uyanması için Çiçikov'un ona elinin tersi ile vurması gerekti.

Selifan uyandı, kırbacını salladı, atlar tırısa kalktı, briçka deve dikeni pamukları gibi hafifleyerek yol almağa başladı. Selifan, «Ho, ho, ho...» diye bağırarak oturduğu yerde sevinçle hopluyordu. Araba bir yokuştan çıkıyor, sonra aşağı doğru kayıyor ve gene hafif ve uzun bir yokuşu tırmanmağa başlıyordu. Çiçikov, yaslandığı yastıkların üzerinde sallanarak, hızla gittiklerinden ötürü memnun, gülümsüyordu. Hızlı gitmeği sevmeyen Rus mu vardır! Baş döndürücü bir hızla yol aldıkça onun içi açılır, neşesi yerine gelir ve, «Gel keyfim, gel!» diye bağırır. Hızda büyülü bir şey vardır, onu kim sevmez? Yolcu görünmeyen bir gücün onu kanatlarına alıp uçurduğunu sanır ve uçar, uçar, herşeyin kendisiyle birlikte uçtuğunu düşünür Kilometreler, birbiri arkasına geçip giden tüccar eşyası ile dolu arabalar, karga sesleriyle balta seslerinin birbirine karıştığı ormanlar... Her şey geriye doğru kaçar... Yol bile bilinmez uzaklıklar içinde gözden yiter gider... Az bulutlu gökyüzünden ve sanki kımıldamadan duran bu bulutların arasından kayan aydan başka bir şey göze çarpmaz. Ah troika, troika, tatlı kuş, seni kim bulup çıkardı ortaya? Sen ancak güçlü bir ırkın insanları arasında ortaya çıkabilirsin... Kilometreleri bıkmadan sayan, dünyanın yarısına yayılmış, yoksul ve kaba bir ülkenin insanları arasında!

Sen demirden vidalarla yapılmış yeni moda bir yol arabası değilsin... Sen, Yaroslav köylülerinin elinden balta ve keski ile yontularak yapılmışındır. Seni Alman arabacıları gibi giyinmiş arabacılar değil, sakallı ve torba eldivenli köylüler sürer. Onları, arabaya oturmuş, kırbacını sallar ve türküsünü söylerken gör! Atlar rüzgâr gibi uçar, tekerleklerin parmakları görünmez olur, yol onların altında titrer ve bir yaya şaşkınlık içinde bağırarak durur, ufkun ucunda bir toz bulutunun içindeki küçük bir benek gibi yitinceye değin uçan, uçan, uçan arabanın arkasından bakakalır.

Ve sen, benim Rusya'm... sen de kimsenin arkasından yetişemeyeceği hızla uçup giden bir troika değil misin? Yollar senin tekerleklerin altında toza bulanmıyor mu, geçtiğin köprüler titremiyor mu, herşey geride kalmıyor mu, yolcular şaşkınlıkla durup gökyüzünden gelen bir yıldırım mızrağı mıdır bu diye düşünmüyor mu? Senin tılsımlı atlarının içindeki o bilinmez güç nedir? Yelelerini dolduran rüzgârlar ve vücutlarındaki damarlar, demirden göğüsleri ve dört nala kalktığında toprağı döven nalları ile Tanrısal bir görevi yerine getirmek için göklerden verilecek buyruğa kulak kesilmiş değil mi? Nereye bu gidiş ey benim Rusya'm? Nereye? Söyle bana! Ama anlaşılmaz çıngırak seslerinden başka bir yanıt gelmiyor senden. Yardığın havayı binlerce parçaya böl, çünkü sen bütün dünyayı geçiyorsun ve bir gün bütün uluslar, bütün imparatorluklar, sana yol vermek için bir yana çekilecekler!

1841

İKİNCİ BÖLÜM

I

Rusya'daki yaşayışın yoksulluğunu ve kötülüklerini belirtmekte ve konularımı işlemek için İmparatorluğun kabuğuna çekilmiş en uzak bölgelerini derinliğine neşterlemekte niçin böylesine ayak diriyorum? Yanıtı şu ki, bir yazarın mizacı onu bu yola itince yapacak başka bir şey yoktur. Eh, kendimizi gene Rusya'nın uzak bir bucağında bulacağız şimdi. Ama nasıl bir bucak?

Gökyüzüne tırmanmış burçları ve mazgallarıyle binlerce verst uzaktan görülebilen dev gibi bir kaleye benzer, sınırsız ovaların üstünde uçurumlar ve yarıklarla parçalanmış sıra dağlar düşünün. Bu uçurumların kiminde çağlayanlar, seller, kiminde de yeşil çıkıntılar görünür... Bu yeşil çıkıntılar, koyun postunu andıran taze otlarla, kesilmiş ağaçların kökleriyle ya da nasılsa baltadan kurtulmuş ormanlarla örtülüdür. Bir nehir, bir süre kendi yatağında aktıktan sonra çayırı bırakır ve güneş altında ateş gibi parlayan küçük ırmaklara bölünür, gözden silinir, yeniden birleşir ve ağaçlıklar içinden, çamlar arasından akarak hep onu bekler gibi duran küçük bentleri, değirmenleri, köprüleri utkuyla geçer.

Bir yerde bu sıradağların sarp bir yanı, benzerlerinden daha sık ve daha gelişmiş olan dalgalı bir yeşillikle örtülmüştür: burada iyi bir yetiştirme yüzünden de dar, derin bir derenin ortaya çıkardığı bir sığınağın da yardımı ile, kuzeyde ve güneyde yetişen

bütün bitkiler birarada görülebilir; çamlar, meşeler, ahlatlar, kirazlar, dişbudakları birbirinin büyümesine hem engel olur, hem de yardım ederler ve üreyip gelişmekte birbirleriyle, yarış ederek her yanda yamaçları kaplarlar; ve sonra; bir tepenin kenarından, ağaçların yeşilliği ile bir bey evinin kırmızı çatısı birbirine karışmış olarak görünür; büyük malikânenin yukarı katları, oymalı balkonu ve büyük yuvarlak pencereleri ardında, birtakım köylü kulübelerinin çatıları, kiremitleri parlar. Son olarak da, bütün bu ağaç ve dam bileşimi içinde, yaldızlı kubbesi ile pırıl pırıl parlayan bir köy kilisesi görünüyü kavrayıverir. Bu kilisenin bütün kuleleri üstünde altın oymalı birer haç, birbirine benzer yaldızlı ve süslü destekler üzerinde göze çarpar ve bütün bu yaldızlı parçalar, sanki gözle görülür bir şeyin yardımı olmaksızın havada asılı imiş izlenimini bırakır. Ve bütün bunlar —ormanlar, damlar, haçlar— kimi su kenarından kimi de doğrudan doğruya suyun içinden çıkan ve dallarını su üstünde yüzen su zambakları ile karışacak gibi yere eğen salkım söğütlerin çerçevelediği aşağıdaki nehrin sularında eşsiz bir güzellikte yansır.

Bu görünü gerçekten de çok güzeldi. Ama yukardan bakılınca görülen ondan da güzeldi. Bey evinin balkonundan bakan bir konuk, bu görünü karşısında duygusuz kalamazdı. O sınırsız panoramaya bakanın hayranlıktan soluğu kesilir ve adam, «Tanrım ne görünüş!» diye haykırırdı. Küçük korularla su değirmenlerinin bulunduğu çayırın ötesinde yemyeşil ormanlar uzanıyor, onun ötesinde ince bir sisle yoğunlaşmış havanın içinde sapsarı bir kır başlıyor, bunun arkasından da gene o bulut gibi, deniz gibi mavi geniş ormanlar geliyor ve ilkinden daha soluk fakat gene de sarı kırlar yeniden görünüyordu. Ufkun en ucunda sıralanan kireçli tepeler, kötü havalarda da, güneş ışığı altında da bembeyaz parladı; şurda burda tepenin eteklerine vuran göz kamaştırıcı bir beyazlık, gözle görül-

meyecek kadar uzakta olan köylerin bulutlanmış belirtileri idi. Gerçekten, güneş ancak o beyazlığın içindeki bir çan kulesinin yaldızına vurur da onu parlatıverirse, uzaktan bakan ancak o zaman orada köyler bulunduğunu anlardı. Ve bütün bu alan öylesine sonsuz bir sessizlikle sarılı idi ki, ovanın ıssızlığı içinde çınlayan uzak şarkıların donuk yankıları bile bu sessizliği kıramıyordu.

Ziyaretçi bu görünüye saatlerce baktıktan sonra, gene de söylecek söz bulamaz, sadece, «Tanrım, ne görünüş bu!» derdi. Durduğumuz yerden yaklaşılması olanaksız, ancak karşı yamaçtan gidilebilen ve alınamaz bir kaleyi andıran bu evin sahibi, beyi kimdi? Dağınık meşe ağaçları, sanki sarmak istermiş gibi dallarını oraya gelen ziyaretçiye doğru uzatır ve ona güler yüzle, şimdiye değin ancak arka duvarlarını gördüğümüz eve giden yol boyunca arkadaşlık ederdi. Artık bey evinin güzel alnacı görünürdü. Evet, gerçekten de dünyanın bu parçası hangi talihli adamındı? Burası, Tremalakhan malikânesinin sahibi, otuz yaşlarında bir genç olan Tientietnikov'undu.

Bu adamın özellikleri nedir, ne biçim bir adamdır, diye soracak olan bayan okurlarıma, onun komşularını dinlemelerini öğütlerim. Bu komşulardan biri, artık nerdeyse soyu tükenmiş aydın bir emekli subaydı. Tientietnikov için, «Beyinsizin biridir,» derdi. Oradan on verst uzakta oturan bir general de bu sözü duymuş ve, «Tientietnikov aptal değildir, ama kafasının içi karışık» demişti. «Ben ona yararlı olabilirim, çünkü Petersburg'da çok nüfuzlu dostlarım vardır, ama bununla kalmam...» Ve general tümcesini böylece yarıda bırakırdı. Üçüncüsü, köy polis örgütü başkanı bir yüzbaşı idi, Tientietnikov üstüne konuşulduğunu duyunca, «Tientietnikov'a yarın gideyim, ne borcu kaldı, bir sorayım,» derdi. Bunlardan başka, bir de Tientietnikov'un köylülerinden birine, «Senin Barin nasıl bir adamdır?» diye sorsanız, yanıt alamazsınız. Bu

da köylülerin Tientietnikov'u tutmadıklarını gösterir.

Yan tutmadan konuşmak gerekirse, Tientietnikov, kötü bir adam değildi, sadece boş gezenin boş kalfası idi; dünya kuruldu kurulalı birçok aylak gelmiştir, Tientietnikov neden bunlardan biri olmasın? Ama ben size onun belli bir gününü anlatayım... bütün günleri birbirine benzediği için, yeter bize; okur, Tientietnikov'un karakteri üstüne gerekli bilgiyi edinir ve onun, kendisini çevreleyen doğa güzelliklerinden ne denli uzakta olduğunu anlar.

Tientietnikov, sabahları çok erken kalkar, yatağında oturup gözlerini uğuştururdu. Gözleri çok ufak olduğundan, onları açmak için uzun uzun uğuşturması gerekirdi ve bu uğuşturma uşak Mikailo'nun elinde bir su tası ve havlu ile kapıya dayanmasına değin sürerdi. Mikailo kapıda bir iki saat bekler, sonra mutfağa gider, gene geldiğinde efendisini hâlâ yatağında oturmuş gözlerini uğuşturur bulurdu. Ne ise, sonunda Tientietnikov kalkar, yıkanır, hırkasını giyer; çay, kahve, kakao, sıcak süt içmek üzere yemek odasına geçer ve yiyip içerken büyük bir kayıtsızlıkla ekmek kırıntılarını ve cıgara küllerini yerlere dökerdi. Kahvaltı masasında iki saat oturur, sonra bir bardak daha soğuk çay içer ve avluya bakan pencereye giderdi. Orada her sabah kilerci Grigori ile hizmetçi Perfilievna arasında şu tartışma geçerdi:

Grigori: — Seni baş belâsı, tembel, kes çeneni!

Perfilievna: — Ağzımı açarsam işine gelmez değil mi?

Grigori: — Ne? Seni cadı seni, kâhya ile işini uydurdun ya...

Perfilievna: — Kâhya mı dedin. O da senin gibi hırsızın biri. Barin senin ne mal olduğunu bilmiyor mu sanıyorsun? Her şeyi duydu işte.

Grigori: — Nerde?

Perfilievna: — Orda... pencerede oturmuş, bize bakıyor!

Bunun arkasından bir kadın, çocuğunu dövmeye başlıyor, çocuk avazıçıktığı kadar bağırıyor ve ahçının mutfak penceresinden döktüğü bir tencere sıcak su ile yanan küçük bir köpek acı acı havlayarak kıvranıyordu. Kısaca avluda bir gürültü bir patırtıdır gidiyordu. Bir süre olanı biteni seyreden ve konuşulanları dinleyen Tientietnikov, kafasının karmakarışık olduğunu anlayınca, bir söz söyleyip gürültüyü kestiriyordu.

İkinci dönem, öğle yemeğinden önce çalışma odasında geçiyordu; Tientietnikov ağır bir işin altına girmişti. Rusya'yı her açıdan, siyasal, düşünsel, dinsel açıdan inceleyen, imparatorluğun karşılaştığı çeşitli sorunları çözen ve onun geleceğini açıkça belirten bir yapıt hazırlıyordu. Kısacası, günümüzün insanını illendiren bütün konuları ele alıyordu. Ama bu büyük yapıt, tasarı durumundan pek de ileri gitmiş değildi; kalem, birtakım resimlerle karalanmış olan kâğıdın üstünde gidip geliyor, sonra bu müsvedde bir yana atılıyor ve bizim Tientietnikov eline bir kitap alıp okumağa dalıyor, bu okuma öğle sofrasında da sürüyordu. Beyefendi yemekten sonra piposunu yakıyor, kendi kendine satranç oynuyor, günün bundan sonrası da işsiz güçsüz geçip gidiyordu.

Bu bilgi, otuz üç yaşındaki bu adamın nasıl bir yaşam sürdürdüğünü ve bu yaşam içinde zamanını nasıl boşu boşuna harcadığını okura anlatmağa yeter. Terliklerini ve sabahlık hırkasını bütün gün üzerinden çıkarmayan Tientietnikov, dışarı çıkmadığı gibi, yukarı kata da çıkmazdı. Hava almakmış, ziyaretçilerin, güzelliklerine hayran kaldıkları o olağanüstü doğayı seyretmekmiş, bizimkini hiç ilgilendirmiyordu. Bu gibilerin şimdiki adları nedir bilmiyorum ama, eskiden bunlara «miskin, uyuz, sünepe» derlerdi. Bu gibiler doğuştan mı böyledirler, yoksa yaşayış koşulları mı onları bu duruma getirmiştir, bir şey söylemek güçtür. En iyisi, bu soruyu Tientietnikov'un çocuklu-

ğunu ve yetişmesini anlatmakla cevaplandırmalı.

Her şey onu başarıya götürmeyi vadeder gibiydi. On iki yaşında iken, çok zeki, ama düşçü ve biraz da çıtkırıldım olan Tientietnikov'u, benzeri az bulunur eğitimcilerden birinin yönetisinde bulunan bir okula yolladılar. Öğrencilerin taptığı, yardımcıların hayran oldukları Aleksandre Petroviç'e Tanrı tarafından olağanüstü bir zekâ bağışlanmıştı. Rusya'nın özelliklerini nasıl da biliyordu! Çocukları nasıl biliyordu! Onları yetiştirmekte nasıl da yetenekliydi! Bir suç işledikten sonra vakit geçirmeden gelip suçunu müdüre söylemeyen bir tek öğrenci bile yoktu. Bu çocuk, müdürün yanından başı aşağıda değil, bir daha suç işlememeye söz vermiş bir adamın güven duygusu ile çıkıyordu. Çünkü müdür, suçluya, «Ayağın kaymış olsa da kalk ayağa, ileri marş!» derdi. Uslu, terbiyeli olmaktan hiç bir söz açmaz, sadece, «Ben zekâ ararım, başka bir şey değil» derdi. «Zeki olmak için çabalayan çocuk, aptalca oyunlara vakit bulamaz, yaramazlıklar ondan uzaklaşır.» Böylece arsızlık, yüzsüzlük ortadan kalkıyordu; çünkü iyi olmağa çalışmayan bir öğrenciyi arkadaşları hor görüyorlardı. Hattâ küçük sınıfların yaramaz çocukları, yukarı sınıflardaki çocuklara yakışıksız nitemlerle seslendiklerinde, büyükler onlara el kaldırmıyorlardı. Müdüre, «Artık bu kadarı da fazla,» diyorlardı, «Bu gidişle öğrencileriniz malın gözü olup çıkacaklar.» Aleksandre Petroviç, «Aslâ!» diye cevap veriyordu. «Benim ilkem, yeteneksiz olanları ancak bir yıl tutmaktır, onlara o kadarı yeter. Ama zeki öğrenciler için başka bir sınıfım daha var.» Öyle düşündüğü için de, bütün yaramazlıkları cezalandırmıyor, onların gerekli olduklarını ve içlerinde ne gibi olanaklar gizlediklerini bilemeyeceğimizi savunuyordu.

Öğrenciler onu öyle severlerdi ki, öğrenci ile öğretmen arasında böylesine bağlılık görülmemiştir. Gençler, başlarında kavak yelleri estiği o çılgınlık yıllarında, her şeyden çok, Aleksandre Petroviç'e bağ-

lıydılar. Ölümünden sonra da uzun yıllar onun doğum gününü kutladılar. Aleksandre Petroviç'in ağzından çıkan bir çift tatlı söz, her öğrenciyi sevindirir ve çabaya iterdi. Sadece seçme öğrencilerin girdiği yüksek bölümdeki öğretim sistemi, devlet okullarındaki öğretim sistemine benzemiyordu. Müdür, yüksek bölüme giren öğrencilerden, başkaları ile eğlenmemek, eğlenilmeğe dayanıklı olmak, aptallara karşı iyi davranmak, hırslanmamak, kinci olmamak, içi temiz tutmak gibi erdemler ister, bunu onlara aşılardı. Kısacası Aleksandre Petroviç, öğrencileri iyi karakterli yetiştirmek istediğinden, onları boyuna denemelerden geçirirdi. Yaşamak sanatını ne iyi anlamıştı!

Onun okulunda pek az öğretmen vardı. Ukalâca lâflardan, parlak sözlerden bir kalem vazgeçmiş ve bütün dersleri kendi üzerine almıştı. Gerçekte onun amacı, genç kafalara bilimin en temelli öğelerini sokmaktı, gerçek niyeti ise yurda yararlı gençler yetiştirmekti. Derslerin en büyük bölümü, hayata atıldıklarında gençleri bekleyen geniş çalışma alanının açıklanmasına ayrılmıştı. Aleksandre Petroviç, bu alanda karşılaşılacak olayları, durumları, olasılıkları öyle kesin ve derin bir biçimde açıklıyordu ki, daha okul sıralarında okumakta olan bu gençler var güçleriyle geleceği düşünmeye başlıyorlardı. Öğretmen, yaşamdaki zorlukları, güçlükleri, çatışmaları olduğu gibi anlatıyor ve onun acılıklarını, tatlılıklarını sayıp döküyordu. Böylesine derin bir yetki ile anlattığı karmaşık yaşamı kendi yaşamış gibi... İşte bu eğitimden ötürü öğrencide uyandırılan yaşama sevgisinden ve Aleksandre Petroviç'in duygulu Rus ruhuna uygun ve o ruhta ateşler yaratan «İleri!..» sözünden olacak, okulu bitiren gençlerde karşılaştıkları her güçlüğü yenmek istemi beliriyordu. Gerçi yüksek bölüme pek az öğrenci alınırdı, ama onlar yaman bir ruhla yetiştirilir ve her işe başarı ile atılmağa hazırlanmış bulunurlardı. Başkaları, hattâ gerçekten çok zeki olanlar bile, ufak

tefek heveslere karşı koyamayıp hırsızların, dolandırıcıların elinde rezil rüsvay olurken, bu okuldan çıkanlar, en güç durumlarda şereflerini korumasını biliyorlar; yaşamayı ve insanı öğrendikleri için, bildiklerini herkese gösteriyorlar, giderek kötüler üzerinde etkin oluyorlardı.

Ateşli bir genç olan Tientietnikov'un kalbi de, bu yüksek bölüme bir gün geçeceği düşüncesi ile çarpardı. Gerçekten, onun için Aleksandre Petroviç'ten daha iyi bir öğretmen bulunamazdı. Ama işte tam bu işe sıra geldiğinde, Aleksandre Petroviç, ölüverdi. Çocuk için büyük bir sille, ilk büyük kayıptı bu! Okulun her şeyi gözlerinin önünde değişti; Aleksandre Petroviç'in yerine, Feodor İvanoviç adınada biri geldi. Bu yeni müdür, öğrencilerden sıkı bir disiplin istiyor, büyüklerde ne arıyorsa küçüklerde aynı şeyleri arıyordu. Aleksandre Petroviç'in eğitimine alışmış çocukların özgür davranışları ona düpedüz disiplinsizlik olarak göründü ve —eski müdürün tersine— öğrencilerden zekâ ve çalışkanlık değil, her şeyten önce terbiye ve disiplin beklediğini söyledi. Ama tuhaftır, istediği disiplini bir türlü elde edemedi, gizlice suçlar işlendi, gündüz her şey yolunda gidiyor, gece olunca fuhşun, ahlâksızlığın hepsi yapılıyordu.

Öğretimde de değişiklikler oldu, çünkü yeni öğretmenler getirilmişti, bunların ders verme yöntemleri, eski müdürünkine benzemiyordu. Bunlar, çocukların bilmedikleri sözcükleri ve deyimleri kullandılar, hepsi de kendi yöntem ve görünüşünü benimsetmeye çalıştığı için, bilimin aydınlık kaynağı ortadan silindi. Öğrencilerin, müdüre ve öğretmenlere saygısı kalmadı... Onlarla alay etmeye başladılar. Müdüre adlar takılmağa başlandı. Okul, iki yıl içinde, bilim ve erdem yuvası olmaktan çıkmış, ahlâksızlık ve rezalet evi durumuna gelmişti.

Andre İvanoviç, taşkın ruhlu olmadığından, geceleri müdürün penceresinin altına bile kadın getiren

arkadaşlarının gece âlemlerine, çapkınlık serüvenlerine katılmıyordu. Bundan ötürü de temiz kalmıştı. Hayır, uyuklamasına karşılık, ruhu, kutsal kaynağını hiç bir zaman unutmadı ve erdem yolundan şaşmadı. Gerçi yaşama tutkusunu o da duyuyor, fakat çıkar bir yol bulamıyordu. Öğretmenlerin ruhu coşturan söylevlerini dinliyor ve her şeyi büyük bir yetki ve açıklıkla çözen Aleksandre Petroviç'i düşünüyordu. Hangi ders, hangi konu olursa olsun, dinlemedi... Tıp, felsefe, hukuk, genel tarif üstüne öyle ayrıntılı dersler görmüşlerdi ki, genel tarihin girişini bitirmeye üç yıl yetmemişti. Dinlediklerinden Tientietnikov'un aklında bir şey kalmıyordu, yalnız zekâsı ile anlıyordu ki, bu öğretim yöntemi uygunsuzdur... Ve kederle Aleksandre Petroviç'i andığı dakikalarda, onun yaptığının ne olduğunu anlıyordu.

Gençlik ne talihli bir çağdır, çünkü onun önünde bir gelecek vardır: Son ders yılı sona ererken Tientietnikov, kendi kendine. «Yaşamak bu değil bu onun hazırlığı...» diye düşünüyordu. «Asıl yaşam, hükümette memur olmakla başlar. İşin gerçeği bu!» Ve dünyanın en güzel köşesine, konukları ve ziyaretçileri bile donduran o olağanüstü doğa parçasına bir kez olsun bakmadan, ailesinin mezarlarını ziyaret etmeden, mevki hırsı taşıyan insanların örneğini izleyerek doğru Petrograt'a yollandı. —Rus gençlerinin dört bir yandan Petrograt'a gelerek, parlamak, yükselmek ve sosyete denilen o soğuk, anlamsız, yalancı çevreye girmek için çırpındıklarını biliyoruz—. Tientietnikov'a, Danıştay üyesi olan amcası Onifri İvanoviç, devlet adamı ve bakan olabilmek için bir memuriyete girip güzel yazı yazmayı öğrenmek gerektiğini, onsuz bir şey olunamayacağını söylediği an, delikanlının içinde bir yükselme tutkusu başlamıştı. Birçok güçlükler ve kayırmalardan sonra, amcası onu bakanlıklardan birine yerleştirdi. O gün Tientietnikov, görkemli, pırıl pırıl bir salona götürüldü... döşemesi kak-

malı, işlemeli, masaları lake olan bu güzel salon, İmparatorluk büyüklerinin toplanıp devletin zenginliği üstüne konuştukları yerdi; o gün Tientietnikov, yakışıklı birtakım gençlerin, başlarını bir yana eğmiş, elindeki kalemlerle gıcır gıcır yazı yazdıklarını gördü; ona da bir masa gösterip temize çekmesi ricası ile bir tezkere verdiler. O anda toy delikanlıyı garip, umulmaz bir duygu sardı, çevresindeki memurlar, sanki okuldaki öğrenci arkadaşlarıydı. Bunlardan kiminin, bayağı çeviri romanlar okumaları ve müdür görününce romanı acele ile masalarındaki dosyalar arasına saklamaları, her ne kadar kendilerini işe vermiş izlenimini uyandırıyorsa da, o benzetmeyi tamamlıyordu. Bu sahne Tientietnikov'a çok garip geldi, okuldaki durumu şimdiki durumundan, yaşama hazırlanma dönemi de yaşamın kendisinden daha iyi idi. Evet, birden eski okulunu düşündü ve bütün canlılığı ile Aleksandre Petroviç, gözlerinin önüne geldi. Eski öğretmenini görür gibi olması, onun gözlerini yaşarttı ve oda gözlerinin önünde dönmeye başladı, memurlar ve masalar bulanıklaştılar, her şey gittikçe söndü. «Yo, yo, küçük de olsa ben kendimi işime vereyim!» Ve kalbinden o duyarlığı kovup ruhunu yeniden kazanarak kendini işine öyle bir veriş verdi ki, bu durumu ile ötekilerine örnek gösterilebilirdi.

Ama sıkıntıları giderecek çarelerin bulunmadığı yer mi vardır? Bütün asık yüzlülüğüne ve kapalılığına karşılık Petrograt'ta da o çareler bulunabilir. Evet, hattâ ısı sıfırın altında otuz derece iken, yollar buz tutmuş, soğuk poyraz eser, kar fırtınasından kaldırımlar örtülür, gözler görmez olur, erkeklerin sakalları ve kürklü yakaları ile burnu kardan bembeyaz kesilirken, evet o zaman bile, bakarsınız, bir evin dördüncü katında, bir pencerede ışık yanıverir, rahat bir odadır bu, mumların hafif ışığında ve semaverin fısıltısını dinleyerek, gönülleri ve ruhu ısıtan bir konuşma gelişir orda, ya da esisini Tanrıdan alan bir Rus

ozanının parlak şiirleri okunur ve oradakiler göklerin bilinmez bir etkisiyle coşku içinde kalırlar.

Gün geçtikçe Tientietnikov işine alıştı. Fakat bu, onun umduğu, istediği gibi bir iş değil, başlıca uğraşı değildi. Onun için ikinci derecede kalıyordu. Bu iş, zamanının bölünmesine ve daire dışında geçen saatlerinin değerini anlamasına yarıyordu. Danıştay üyesi olan amca, yeğeni için parlak bir gelecek hazırlamakta iken, yeğen bütün umutları kökünden yıkıverdi. Şöyle oldu: Tientietnikov'un pek çok olan arkadaşları içinde iki genç vardı ki bunlar «gayr-i memnun» diye biliniyordu. Başka bir deyişle, gerçekten iyi huylu fakat hep rahatsız ve kaygılı olan bu adamlar, haksızlığa dayanamadıkları gibi, öyle sayılan şeylere de karşı dururlar, fakat kendi işlerinde dengesiz oldukları için, bir yandan da herkesin onlara uymasını beklerken, herkese kötü davranırlardı. Bu iki toplum düşmanı, Tientietnikov üzerinde —hem cerbezeli olmalarından, hem de sosyeteye karşı duydukları soylu memnuniyetsizlikten yararlanarak— güçlü bir etkide bulundular. Onda kızgınlık ve sinirlik uyandırdılar, ve o zamana değin farkına varmadığı şeylerin üzerine dikkatini çektiler, Der demez, Tientietnikov, müdürlerden biri olan Fedor Fedoroviç Lienitsin'den tiksinmeğe başladı, onda birçok kusurlar buldu, balıca kusuru da şuydu: Lienitsin, üstleri ile konuşurken tatlı bir adam olup çıkıyor, oysa aslarına zehir gibi davranıyordu. Bundan başka, bütün kuş beyinli kimseler gibi Lienitsin de, bayram günleri kendisini kutlamağa gelmeyenleri mimliyor, ziyaret defterinde adıayazılı olmayanlara kin besliyordu. Sonunda bu tiksinti Tientietnikov'da hastalık durumunu aldı. Böylece de müdüre hakaret etmeye karar verdi. Bu görevi candan gönülden üzerine almıştı. Gerçekten tam bir başarı ile de bitirdi. Kısacası Lienitsin ile o biçimde bir konuşma fırsatı yakaladı ki, bu durumda suçlunun ya özür dilemesi, ya da istifa etmesi gerekirdi. Tentietnikov'

un ikinci yolu tutması üzerine amcası gelip onu buldu, yalvarmağa başladı: «Ne yaptığını bir düşün Tanrı aşkına!» diye bağırdı. «Böyle parlak bir iş müdürden hoşlanmadım diye bırakılır mı? Ne demek istiyorsun sen, ne demek istiyorsun? Öteki memurlar da senin gibi düşünseler, dairelerde kimse kalmazdı. Hadi, aklını başına topla, kendini beğenmişliği bırak, git de Lienitsin ile konuş, durumu düzelt.»

Tientietnikov da, «Ama sevgili amcacığım,» diye yanıt verdi, «sorun oo değil. Gelirse özür dilerim, benim için bunda bir güçlük yok, Lienitsin benim üstümdür, ona öyle sözler söylememeliydim, açıkça suç işledim. Sorun başka. Benim başka ödevlerim var. Çiftliğimde üç yüz can bulunduğunu biliyorsunuz. Çiftlik işleri berbat, kâhya ahmağın biri. Hükümet, birtakım yazıları kopya etmek için benim yerime başkasını getirirse pek bir şey yitirmez, ama üç yüz can vergisini vermezse çok şey yiter. Diyeceğim, memurluğu yeğlemiş bir çiftlik sahibiyim ben, nasılsa. Şimdi ben, Tanrının bana emanet ettiği bu üç yüz canın zengileşmesine, daha çalışkan ve tutumlu olmasına çalışır, hükümette, yasa bilir, çalışkan, aklı başında, üç yüz vergi mükellefi sağlarsam, benim bu işim, budala Lienitsin'in müdürlüğünden daha mı az yararlıdır?» Danıştay üyesi bu sözleri duyunca şaşırdı kaldı, çünkü Tientietnikov'dan beklemiyordu böylesini. Biraz düşündükten sonra:

— Peki ama, ama... diye mırıldandı, senin gibi bir adam nasıl köye çekilir, her şeyden elini eteğini çeker? Orada sosyete diye birşey bulabilir misin? Burada en azından bir general ile bir prens ile konuşursun, sokakta giderken yanındaki kim olursa olsun, gaz lâmbalarından, Avrupa uygarlığından filan söz açar; ama köyde, mujiklerden, onların karılardan başka kim var? Neden köye çekilip kendini bitki gibi yaşama mahkûm ediyorsun?

Amcanın verdiği bu öğütler, onu hiç etkilemedi;

genç adam köyünü şimdi verimli bir düşünce ve yararlı bir iş alanı gibi düşünüyordu. Tarım üstüne yeni birkaç kitap alıp okudu ve iki hafta sonra kendini, o bütün konuklar ve ziyaretçileri büyüleyen yerin yanında buldu. Delikanlının ruhunda eski izlenimler, anılar canlanıyor ve kalbini yeni duygularla titretiyordu. Aklından çıkmış olan bu yerler şimdi onu ilgi ile çekiyor, Tientietnikov bu yerlere, sanki yeni gelmiş gibi kalbi çarparak bakıyordu. Yol darlaşıp da bir ormana girdiğinde, delikanlı, üç adamın saramayacağı genişlikte üç yüz yıllık meşe ağaçları gördü; Siberya çamları, karaağaçları aşıyordu... Köylülere bu ormanın kimin olduğunu sorunca, «Tientietnikov'undur.» yanıtını aldı. Sonra bu ormandan çıkıp çayırlara daldı; korulardan ve söğütlerin altından geçerek uzaktaki sıra dağları gören yere vardı, iki köprüyü yürüyerek geçti, bu köprülerin alından akan nehir, sağa ve sola, iki kola ayrılıyordu... Orada gene bu çayırların, bu akarsuların kimin olduğunu köylülere sordu ve gene aynı yanıtı, «Tientietnikov'undur.» yanıtını aldı; bir bayırı çıkarak bir düzlüğe vardı. Bu düzlüğün bir yanında buğday, çavdar, arpa tarlaları uzanıyor, öbür yanında ise —hem de çok yakından— köy görünüyordu; sonra bey evine kadar uzanan gölgeli bir ağaçlığın içine daldı, oradan çıkınca da köyün kulübelerini, evinin taş damını ve kilisenin parlayan kulelerini gördü, yüreği çarptı ve içinde yükselen duyguların etkisiyle: «Ne budala imişim ben!..» diye bağırdı. «Kader beni böyle bir cennet parçasının başına geçirmişken, ben nasıl bir dairede cansız kâğıtları çiziktimekle uğraşmayı göze almışım? Bunca okuyup, buyruğum altında bulunanları yönetmek için bunca bilgi edindikten sonra çiftliğimin gelişmesi için çalışacağıma, köylünün yargıcı, yöneticisi ve bekçisi bir çiftlik sahibi olarak bana düşen görevleri yerine getireceğime, bütün işi bilgisiz bir kâhyaya bırakmak, hiç tanımadığım, yeteneklerini ve huylarını bilmedi-

ğim kölelerin işlerini başıboş bırakmak olacak şey mi? Ben bir köyü kilometrelerce uzaktan, kâğıt üzerinde yönetmeyi, onu başında bulunarak çevirmeye yeğlemişim!»

Bu sırada onu başka bir srüpriz bekliyordu. Efendilerinin köye geldiğini öğrenen köylüler, tıraş olup, süslenip püslenerek avluda toplanmışlardı. Tientietnikov'u görünce onun çevresini sardılar ve «Babamız geldi, babamız.. Bizi unutmamış!» diye bağırışmaya başladılar. Yaşlı erkeklerle yaşlı kadınlar, Tientietnikov'un babasını, büyükbabasını anarak ağladılar; genç adam da gözyaşlarını tutamadı ve, «Ne büyük sevgi bu! Neyin karşılığı? Onların işleriyle hiç ilgilenmemenin, onları hiç aramamanın karşılığı mı?» diye boşandı ve bundan sonra bütün işlerinde onların yanında olacağına içinden yemin etti.

Böylece kendini işe verdi. Angaryayı hafifletti, köylülerin çiftlik sahibi için çalıştıkları günleri azalttı, boş vakitlerini arttırdı, budala kâhyaya yol verdi ve bütün işleri kendi eline aldı: tarlalarda, harman yerlerinde, kireç ocaklarında dolaştı, salların ve mavunaların boşaltılmasında bulundu. Tembel köylülerde bir çalışmadır gidiyordu. Ama bu uzun sürmedi. Köylünün görüşü keskindir. Tientietnikov'un mujikleri de, bu kadar çok çalıştıkları halde, beyin neyin yapılıp neyin yapılmadığını gereğince anlamadığını farkettiler; kısacası Tientietnikov, deneylerine dayanacağına, kitaplardan öğrendiğini uygulamaya bakıyordu. Sonuç olarak efendi ile köylüler birbirlerini anlayamadılar, aynı şeyleri düşünmüyor, aynı şeyler için çalışmıyorlardı, aralarında uyum yoktu.

Çok geçmeden, Tientietnikov, kendi tarlalarında verim düşerken, köylü tarlalarındaki verimin arttığını gördü. Kendi tarlalarına tohum tam zamanında atılıyor, mahsul iyi yetişiyor ve herkes en büyük çaba ile çalışıyordu, öyle ki Tientietnikov, hamaratlıklarından ötürü köylülerine votka bile ikram ediyordu. Ama

köylülerin çavdarı, onunkinden daha önce ortaya çıkıyor, yulafları tanelenmeğe başlıyor ve çavdar olgunlaşıyordu; oysa, onun tarlalarında durum böyle değildi; başakları ya tohuma kaçıyor, ya da kavruluyordu. Kısacası Tientietnikov, sonra anladı ki, bunca iyi davranmasına karşılık köylüleri onu aldatıyorlardı. Tientietnikov onları suçlandırmağa kalktı mı da, «Elimizden geldiği kadar çalıştığımızı görmüyor musun efendimiz? Tarlayı sürerken tohum atarken öyle iyi çalıştık ki, bize vokta bile ikram ettiniz.» diyorlardı. «Öyle ise neden iyi ürün alamadık?» diye diretiyordu Tientietnikov. «Kimbilir?» diyorlardı köylüler. «Belki taneleri daha büyümeden kurt yemiştir, sonra ne yazdı bu, bir damla bile yağmur düşmedi.»

Ama Tientietnikov, köylülerin tarlalarındaki taneleri kurtların yemediğini görüyordu; yağmur da nasıl olduysa onların tarlasına yağıyor, kendi tarlasına düşmüyordu.

Tientietnikov, köylü kadınlarla anlaşmakta daha büyük güçlüklerle karşılaştı. Hemen hepsi, işten bağışık tutmaları ve angaryaya koşulmamaları için yalvarıyorlardı. Gerçekten yaman şeylerdi bunlar! Ama Tientietnikov, bez, mantar, ceviz angaryasını kaldırdı; geri kalan işleri de epey azalttı. Bunu yapmakla kadınları, ev işlerinde, kocalarına ve çocuklarına bakmakta, ayrıca da kendi sebze bahçelerinde daha rahat bulundurmak amacını gütmüştü. Gel gör ki, hiç de umduğu gibi olmadı. Bu kadınlar boş vakitlerini içkiye verdiler, kavga ettiler, dedikodu yaptılar. Kocaları Tientietnikov'a gelip, «Aman beni bu karıdan kurtar, çekilmez oldu, ben onunla bir arada duramam!» diye yalvarmağa başladılar.

Bunun üzerine de Tientietnikov kadınları cezalandırmaya karar verdi. Ama nasıl cezalandıracaktı? Köylü kadını köylü kadındır, gelir, hastayım der, sıkıntıdayım der, yırtık pırtık şeylere sarılmıştır... Tientietnikov da böylesine söyleyecek söz bulamadığı için, «Çekil git,

senin işin Tanrıya kalmış» derdi. Ama işin gülünç yanı bu kadının daha bahçe kapısından çıkar çıkmaz, karşılaştığı komşusuna elindeki turpla vurarak saldırdığını görürdü, öyle bir vuruş ki, hasta değil, sağlam adam vuramaz.

Tientietnikov, bu işleri arasında, köylüler içinde bir okul açmayı düşündü; ama bu tasarı öyle gülünç bir sonuç verdi ki, adamcağız işi hasıraltı ediverdi. Bunun gibi, adlî işlerde, koğuşturmalarda, yargıcılık sorunlarında okulda öğrendiklerinin hiç işe yaramadığını görüyordu. Çünkü bu yandakiler yalan söylüyordu, öbür yandakiler de yalan söylüyordu, e bunun içinden şeytan gelse çıkamazdı. Tientietnikov, o zaman insan bilgisinin, hukuk ve felsefe bilgisinden daha üstün olduğunu anladı. Onun birtakım eksikleri vardı, ama nelerdi bunlar, iyi bilmiyordu. Durum şuydu ki, Barin, köylüleri anlamamıştı, köylüler de Barin'i anlamamışlardı, her iki yan da birbirinden soğumuştu. Sonunda bu güçlükler Tientietnikov'un tadını öylesine kaçırdı ki, tarlalardaki işlerin başında bulunmak hevesi büyük ölçüde azaldı; orakların, tırpanların inip kalkmasına, demet kümelerine, büyük tınazlara, artık ilgisiz kalıyor, gözlerini uzaklara dikiyor, çok yakınındaki birtakım şeylere bakıyor, derenin kıvrım yaptığı bir yeri seyrediyor, o sırada ortaya çıkıveren balıkçıya takılıyor gözleri, onun bir balığı yakalayıp başından sallamasiyle, bu sırada başka bir balıkçının ona yaklaşması ile ilgileniyordu... Sonra başını kaldırıp uzun uzun gökyüzünü seyrediyordu. Çayır kokularını ciğerlerine dolduruyor, kuşların ötüşünü hazla dinliyordu. Çavdar tarlasında bıldırcınlar oynuyor, otların içinde keten kuşları cıvıldıyor, tarlakuşları ötüyor; turnalar üç köşeli sıralarla uçuyorlardı... Ey Yaradan, büyük yolların ve kentlerin bayağılıklarından uzak, ıssız yerlerde doğa ne güzeldir!

Ama çok geçmeden Tientietnikov'a bir bıkkınlık geldi, tarlalara gitmekten, ya da bir iş yapmaktan vaz-

geçti, evine kapandı, iş için onu görmeye gelen kâhyayı bile yanına sokmadı. Evine gelip giden de emekli bir albayla bir öğrenci idi; albay tütün kokardı, öğrenci ise olgunlaşmamış bir çocuktu, bütün bilimleri gazetelerde çıkan makalelerden öğrenmeye çalışıyordu. Tientietnikov, az zamanda, bunların ikisinden de sıkıldı, yapmacıklı konuşmaları, Avrupalılık taslamaları sinirine dokunmağa başladı... Hele saygısızca onun dizlerine vurmaları yaltaklanmaları ona pek bayağı görünüyordu. Bunlarla da, başkaları ile de ilişiği kesmeğe karar verdi... Kesti de, ama biraz kabaca. Bir gün Varvar Nikolayeviç Vişnepokromov, onu politika, felsefe, edebiyat, ahlâk ve bir de İngiltere'nin malî durumu üstüne bir açık oturum yapıp tartışmak için davet niyetiyle oraya gelmişti; Tientietnikov evde olmadığı haberini yolladı ve sonra da pencereden adama göründü. Gözgöze geldiler, dışardaki ağzının içinde, «Hayvan herif!» diye mırıldandı; öteki ise, duygularını domuz üzerine bir iki sözcükle belirtti. Böylece ahbaplık sona erdi ve o günden sonra Tientietnikov'un evine kimseler uğramaz oldu.

Tientietnikov, buna çok sevindi, çünkü Rusya üstüne büyük bir kitap yazmak istiyordu. Bunun nasıl bir kitap olduğunu okur bilmektedir. Tientietnikov'un bu kitap için uyguladığı dizgenin ne denli dizgesiz ve garip olduğunu da söyledik. Ama genç adamın hep o uyuşukluk içinde bulunduğunu söylemek de doğru olmaz. Posta ile gelen gazetelerde, dergilerde eski arkadaşlarının devlet işlerinde sivrilip kendilerine birer ad yaptıklarını, kiminin de bilim ve dünya sorunları üstüne yazılar yazdığını gördükçe gizli gizli üzülmekten, hiç bir şey yapamadığını düşünerek sessiz bir pişmanlığa kapılmaktan kendini alamıyordu. Böyle zamanlarda, durumunun ne denli acıklı ve çirkin olduğunu anlıyor, okulda geçirdiği yılları gözünün önüne getiriyor, Aleksandre Petroviç'i yaşarkenki gibi anıyor ve yavaş yavaş ağlıyordu.

Bu üzüntülerin nedeni ne idi? Bu gözyaşları, yaralı bir ruhun gizli acılarından doğmuyor muydu? Gerçekten de, yaşamını istediği yolda yürütmeyi başaramamış, beslediği yüksek amaçlara erişememişti; yükselmek ve karşılaştığı güçlükleri yenmek için gerekli gücü edinememişti; erimiş bir madene benzeyen üstün içgüdülerine gerekli son sertliği verememişti; ilk öğretmeni, binde bir görülebilen o değer, vaktinden önce ölmüş ve onun ruh gücünü eski yerine getirecek, zayıflayan istencini kalkındıracak, ona «İleri!» diye bağıracak kimse kalmamıştı... Oysa bu ses, her tabakadan, her kattan, her meslekten ve her düşünceden bütün Ruslar için gerekliydi.

Gerçekten de, hepimize o, «ileri!» buyruğunu verecek adam nerede? Rus ruhunun gücünü, dokusunu, derinliğini bilen ve bir büyülü sözle amaçlarımızı daha yüksek bir yaşama çevirebilecek o adam kimdir? Böyle bir adam olsaydı, değerbilir Rus çocukları onun hakkını gözyaşları ile, sevgi ile nasıl da öderlerdi! Fakat çağlar geçiyor ve bizim toy gençliğimiz hâlâ o utandırıcı tembellik, uyuşukluk içinde yatıyor, bir amaç uğrunda savaşmıyor, çabalamıyor. Tanrı bize o sözü haykıracak adamı hâlâ göndermiş değildir.

Bir olay, Tientietnikov'un aşık olayazması, nerdeyse onu kalkındıracak, içinde bir devrim yaratacaktı. Ama o da bir sonuç vermedi. On kilometre ötede oturan bir general vardı. Bu generalin Tientietnikov için atıp tuttuğunu söylemiştik. Konuksever bir adamdı bu. Bir generale ne yakışır! Komşularının gelip ona saygılarını sunmalarından çok hoşlanır, ama o evinden dışarı çıkmazdı. Kısık bir sesle konuşur, birtakım kitaplar okumakla vakit geçirirdi. Bir de kızı vardı... ince, az bulunur, canlılık dolu bir kız. Adı Ulinka olan bu kız, annesi daha o pek küçükken öldüğü için bir İngiliz mürebbiyesinin eline bırakılmış ve hiç Rusça bilmeyen bu kadının eğitimi altında çok garip bir biçimde büyütülmüştü. General çok düşkün

olduğu kızına oyuncakmış gibi davranırdı; bu yüzden de Ulinka dik kafalı, şımarık kız olarak ortaya çıktı. Gerçekten de babası ile tartışırken görenler, Ulinka'nın kızınca bütün güzelliğini yitirdiğine bakıp şaşarlar ve onun için, dünyanın en esintili kızı! derlerdi. Ama Ulinka, sadece bir haksızlıkla ve kötü muamele ile karşılaşınca öfkelenirdi, kendisi ile bu konularda hiç tartışmaya girmez, davranışlarını düzeltmeği de umursamazdı. Kötü durumda olup da yardım isteyenlere, hiç düşünmeden parasını ve her şeyini verirdi. Evet, bütün davranışları canlı idi. Konuşurken bütün benliğinin, düşüncesi ile kaynaşmış olduğu görülürdü... Yüzünün anlamı, sesi, elleri o düşünce ile bir olurdu. Nesi var nesi yok, her şeyi ile konuşmaya verirdi kendini. Düşüncesini saklamayı bilmezdi, karşısındaki kim olursa olsun içinden geleni söylerdi. Konuşmak istediği zaman onu kimse susmağa zorlayamazdı. Kendine özgü öyle umursamaz ve özgür bir hali vardı ki, herkes düşünmeden ona yol verirdi. Onun bulunduğu yerde küstah kimseler şaşırır, susar, en kabalar bile ağızlarını açamazlardı. Oysa utangaç bir adam, ilk olarak kendini konuşkan bulur ve Ulinka'yı çok eskiden, unutulmuş çocukluk günlerinde, kendi evinde, bir sürü haşarı çocukla birarada geçen eğlenceli bir akşam görüp tanımış olduğu sanısına kapılırdı.

Tientietnikov da öyle oldu; yepyeni bir duyguya kapıldı ve donuk yaşamı birden aydınlanıverdi.

General önce ona nezaketle davrandı, fakat aralarında sürekli bir anlaşma bir türlü kurulamadı. Bütün konuşmaları sert bir tartışma ile sona eriyordu. Çünkü general kendi düşüncelerine aykırı düşünceler ileri sürülmesine katlanamıyordu. Tientietnikov ise aşırı kertede alıngandı. Gerçi general, kızının hatırı için dişini sıktı ve böylece de iki adam arasında barış kuruldu ama general'in akrabası iki kadının oraya gelmesine kadar sürdü bu ancak. Bu iki kadın, saray

nedimeliğinden emekli, ama sarayla ilişkileri kesilmemiş olan Kontes Bordiev ile Prenses Uziakin idi ve orada nitemlerine uygun, parlak bir törenle karşılanmışlardı. İşte o günden sonra, Tientietnikov, generalin kendisine soğuk davranmağa başladığını gördü, general onun yüzüne bakmıyor, böyle biri yokmuş gibi davranıyor, onunla konuşmuyordu; konuştuğu zaman da, «Dinle!» diyordu, «Kardeşim» diyordu, giderek ona «Sen» diye sesleniyordu. Tientietnikov bu durum karşısında derinden incindi, nezaketi ve kibarlığı elden bırakmadan, ama yüzü ateş içinde, içinden kaynayıp taşarak generale dedi ki:

— Generalim, lütfunuza çok teşekkür ederim. Bana «sen» diyorsunuz ve beni en yakın arkadaşlarınız arasına alıyorsunuz. Ama aramızdaki yaş farkı, sizinle aynı biçimde konuşmama, size aynı yakınlığı göstermeme engeldir.

General bu sözleri işitince çok şaşırdı. Ama kendini toplayarak, Tientietnikov'a, gerçi böyle konuşmasının âdetlere uygun olmadığını, ama yaşlı bir adamın bir gençle konuşurken ona, «sen» diyebileceğini söyledi. —Böylece de aralarındaki sıra farkını hiç ortaya atmamış göründü—.

Ama ahbaplıkları gene de oracıkta bitti ve Tientietnikov'un aşk işi de suya düştü böylece. Delikanlının gözlerinde bir an için parlayan aydınlık, artık bütün bütün silindi ve onun yerine eskisinden daha derin bir karanlık geldi oturdu. Artık her şey, okurun bildiği o eski duruma döndü... Tientietnikov'un tembelliği, işsizliği, tüm pislik ve kayıtsızlık halini aldı. Süpürgeler odalarda günlerce süprüntülerle birlikte kalıyor, pantalonlar salonda duruyor, pantalon askıları sedirlerin üzerinde unutuluyordu. Tientietnikov'un yaşayışı o duruma gelmişti ki, değil sade uşakları, hizmetçileri, hattâ tavukları bile artık onu saymıyorlardı. Ev sahibi eline bir kalem alıp saatlerce bir kâğıdın üzerine ev, kulübe, araba, troika resimleri

yapmakla oyalanıyordu; kimi zaman da, sanki bir rüya içindeymiş gibi, bilinçsizce, ince bir yüz, delip geçici gözler ve başın üstünde toplanmış güzel bir saç çiziyordu. Sonra birden kendine gelince, hiç bir ressamın çizemeyeceği, güzel bir kız portesi yaptığını görüyordu. Umutsuzluğu artıyor. yeryüzünde mutluluk diye bir şey olmadığına inanarak büyük bir can sıkıntısına düşüyor, sorumluluklarını, büsbütün unutuyordu.

Bir sabah kahvaltıdan sonra gene pencerenin önüne gitti. Grigori ile Perifiliyevna arasında hiç bir konuşma olmadığını görünce şaştı; tersine olarak avluda o sabah bir telâş, bir heyecandır gidiyordu. Ahçı kadınla yamağının koşup açtıkları bahçe kapısından içeri, üç atın girdiğini gördü Tientietnikov. Biri sağda, biri ortada, biri solda olmak üzere sanki üç atlı bir yonut gibiydiler. Arabacı yerinde belleri bir sargı ile sıkılmış geniş setreli bir arabacı, bir de uşak vardı. Az sonra boynu atkılı, üstünde kürklü bir palto olan yolcu da ortaya çıktı. Araba içeri girince Tientietnikov bunun küçük, hafif bir briçka olduğunu gördü. Briçka gelip evin önünde durunca, kibar görünüşlü bir adam, bir asker çevikliği ile dışarı atladı.

Tientietnikov'un birden kalbi çarptı. Geleni gideni olmadığı için, bir an, bunun bir hükümet adamı olabileceğini ve başından geçmiş eski bir sorun üstüne kendisini sorguya çekmeye geldiğini düşündü. (Bu arada söyleyelim, Tientietnikov, çok gençken saçma bir işe karışmıştı. Hüsar alayından iki filozof subayla, okulunu bitirmemiş bir edebiyatçı ve elindekini avucundakini yitirmiş bir kumarbaz, gene kumarbaz ve katakullici bir farmasonun başkanlığında, insani amaçlarla gizli bir dernek kurmuşlardı. Derneğin başarmak istediği iş çok önemli idi: Taymis kıyılarından Kamçatka'ya kadar uzanan bölgede oturmakta olanları mutluluğun en yüce katına ulaştırmak. Ama bu-

nun için para lâzımdı. Bu durumda, elbet, yüce niyetli üyelerden bol bol yardım istendi. Toplanan paranın ne olduğunu Tanrı bilir. Tientietnikov'u da bu topluluğa, bilim, uygarlık ve insanlık geleceğinin kurtuluşu için durmadan kafayı çekmelerinden ötürü «çilekeş» diye anılan iki iyi kalpli arkadaşı sokmuştu. Hemen söyleyelim ki, Tientietnikov, işin altında çapanoğlu olduğunu anlayıp kirişi kırmıştı. Az sonra da dernek, soylu insanlar için hiç de kutsal sayılmayacak işlere bulaştığından polisin eline düşmüştü. Gerçi Tientietnikov'un bu dernek ve onun giriştiği işlerle uzun boylu bir ilgisi olmamıştı ama, gene de, günün birinde başıma bir belâ gelmesin diye düşünmekten kendini alamıyordu.

Arabadan inen adam, başını hafifçe yana eğerek kendisini kibarca selâmlayıp, kısaca ve nazik sözlerle, epey bir süredir kendi işleri için ve İmparatorluğun çeşitli ilginç konularını yerinde görüp öğrenmek üzere yurt içinde dolaştığını söyleyince korkusu geçti. Yeni gelene göre, Rusya, sanayi ve tarım alanında sayılamayacak hazinelerle dolu idi; hele Tientietnikov'un toprakları onu çok şaşırtmıştı; gerçi bu uygunsuz saatte rahatsız etmesi doğru değildi ama, yolların bozukluğu yüzünden arabası bozulmuştu. Tientietnikov'un demircileri, işçileri arabayı onarırlardı; bütün bunlar bir yana, ev sahibine saygılarını sunmak isteğinden de kendini alamamıştı.

Bu çekici konuşmayı bitirir bitirmez, konuk, sedef düğmeli rugan potinli ayaklarını bitiştirdi ve biraz şişman olmasına rağmen bir lâstik top gibi sıçrayarak geri çekildi.

İçi rahat eden Tientietnikov, ziyaretçinin bitkisel örnekler ve fosiller bulmak için bir araştırma gezisine çıkmış bir profesör olduğunu düşündü ve ona buyruklarını yerine getirmeğe hazır olduğunu, demircileri ve araba ustalarını şimdi getirteceğini söyledi; sonra da kendi evindeymiş gibi davranmasını rica

ederek bir koltuk gösterdi ve kendisi de oturup profesörün doğa tarihi üstüne vereceği söylevi dinlemeğe hazırlandı.

Ama yeni gelen daha çok ruh konularından açtı, yaşamını, acımasız dalgalarla çarpışan bir gemiye benzetti, çok acı çektiğini, düşmanlarının yaşamına bile kastettiklerini söyledi. Bunları söyleyiş onun işbilir bir adam olduğunu da gösteriyordu. Sözlerini bitirdikten sonra, konuk, elini cebine atıp bir mendil çıkardı ve öyle bir gürültü ile aksırdı ki, Tientietnikov böylesini hiç görmemişti. Hani orkestrada trombon son notayı çıkarırken, bu ses dinleyene sahneden değil, yanı başından geliyormuş gibi olur ya, onun gibi. Bu aksırığın yankıları, uykulu evin içinde patlarken, bir koku dalgası, mendile sürülmüş kolonya kokusu odaya yayıldı.

Okur, bu ziyaretçinin, bizim eski dostumuz saygıdeğer Pavel İvanoviç'ten başkası olmadığını anlamıştır elbette. Kimbilir, biz onu görmeyeli, ne kuruntular, ne tehlikeler geçirmiş olmalı ki, biraz yaşlanmış gibi göründü; frağı üstünden dökülüyordu, yalnız o değil, briçkası, arabacısı, uşağı, koşum takımları da eskimiş gibiydi. Paraca da iyi durumda değildi. Ama yüzünün eski anlatım, nazik tavırları hiç değişmemişti; belki konuşma sanatında daha da ilerlemiş ve oturduğu zaman ayak ayak üstüne atmakta ustalaşmıştı bile. Hattâ konuşmasındaki tatlılık, sözlerini ve sözcüklerini bulup kullanmaktaki ustalığı da artmıştı, kendine daha güvenli ve daha ince düşünceli görünüyordu. Yakalığı, kollukları, çamaşırı kar gibi beyazdı, yoldan yeni geldiği halde üstünde bir toz lekesi bile yoktu; yanakları ve çenesi perdah kaydı tıraş olduğunu gösteriyordu, onların pırıl pırıl parladığını görmemek için kör olmak gerekirdi.

Onun gelmesiyle Tientietnikov'un evinde büyük değişiklikler oldu. Önce pencereleri kapalı duran dairelerin bir kısmı açıldı, karanlık odalar havalandırıl-

dı, güneşlendirildi, temizlendi. Bütün tuvalet eşyası ile yatak odası ve çalışma odası düzenlendi. Yatak odasında, sedirin önünde bir çalışma masası, iki pencerenin arasında ve büyük bir aynanın önünde oyun masası, bir yıldan beri kimsenin ayak atmadığı yandaki odaya açılan kapının kenarında başka bir masa vardı. Bu masanın üstüne gümüşi bir pantalon, başka bir pantalon daha, iki kadife yelek, iki seten yelek, bir setre konulmuş ve bunların üstü ipek bir örtü ile örtülmüştür. Kimi kullanılmış, kimi kullanılmamış rugan çizmeler, potinler kapı ile pencerenin arasına sıralanmış ve bunlar da ipek bir örtü ile örtülmüştü. Çalışma masasının üzerinde bir yol çantası, bir şişe kolonya, bir takvim, iki roman duruyordu. Konsola temiz çamaşırlar doldurulmuştu, kirli çamaşırlar ise, paket edilip karyolanın yanındaki bir çiviye asılmıştı. Hole açılan yandaki küçük odayı Petruşka, girer girmez, kendi özel kokusu ile dolduruverdi. Ama bu az sürdü. Petruşka hizmetçilerin dairesine indirildi.

Çiçikov'un konukluğa başladığı ilk günler Tientietnikov, rahatının kaçacağını, istediği gibi davranamayacağını ve evin gidişatında değişiklik olacağını düşünerek korkmuştu. Fakat bu korku boşuna idi, çünkü Çiçikov, bu yeni duruma kendini uydurmak bakımından eşsiz bir yetenek göstermişti. Önce işe, bu bilgece yalnızlığın Tientietnikov'a yüzyıllık bir ömür sağlayacağını söylemekle başladı. Sonra da kimsesiz yaşamayı ele alarak, böyle bir yaşayışın insanda birtakım yüksek düşünceler doğuracağını söyleyerek adamın bam telini buldu. Kitaplığa geçip de oradaki kitapları şöyle bir gözden geçirince, edebiyatın, zamanı boşu boşuna harcamağa insanı bırakmayacağını söylemek fırsatını buldu. Kısa konuşuyordu, ama tam yerine oturtuyordu. Konuşmasındaki bu yerindelik, çevresini kollayıp tanımasındaki ustalığından geliyordu. Odaya girerken çıkarken, eğer ev sahibinin canı konuşmak istemiyorsa, o da herhangi bir

konu açıp onu yormuyordu; aynı rahatlıkla ya satranç oynuyor, ya da dilini tutuyordu. Tientietnikov bir gün ona dedi ki:

— Kendisiyle birarada yaşayabileceğim bir kimseye ilk kez rastladım. Rusya'da her ne kadar, zeki, tatlı, bilgili bir yığın insan varsa da, bir çatı altında yüz yıl kavga etmeden yaşanacak huyda insan bulmak çok güçtür. Çiçikov, bu çeşit insanların, benim gördüğüm ilkidir.

Kendi payına, Çiçikov da, böyle sakin ve iyi bir adamla bir arada olduğu için memnundu. Geçirdiği sürtük yaşam ona çok ağır gelmişti; böyle güzel bir yerde, yeşil çayırlar ve ilkyaz çiçekleri arasında, çok değil, bir ay geçirmek sağlık bakımından ona yararlı olurdu. Sağlığını kazanmak için bundan iyi dinlenme yeri güç bulunurdu. Fazla soğuklar yüzünden geciken ilkyaz yeni yeni geliyordu, yaşam canlanıyordu. Yeşil otların arasından sarı yaban hindibağları görünüyor, ince başlarını eğen pembe ve mor şakayikler açıyordu. Bataklıklarda sürü sürü böcekler uçuşuyor ve su örümcekleri bunları avlamağa çalışıyorlardı. Balık tutan kuşlar suların üstünde dolaşıyor, toprak yeniden canlanıyor, orman gözlerini açıyor, çayırlardaki çiçekler şarkılarını söylüyorlardı. Buna uygun olarak köyde de şarkılı oyunlar başlamıştı. Nereye baksan cümbüş görüyordun. Doğanın yeşilliği içindeki parlaklık ne parlaklıktı öyle, havadaki o tazelik neydi öyle, evin bahçesindeki kuşların ötüşü ne ötüştü, ne neşe, ne coşkunluk, ne kıyametti o öyle! Köyde düğün eğlenceleri de başlamıştı.

Çiçikov orada burada dolaşıyordu, istediğini yapmak kolaylığı ve özgürlüğü içindeydi. Bir keresinde, ovanın yanından ta uzaklara kadar gitti. Yağmurlardan, derelerden taşan sulardan küçük göller, koyu mavi ormanlardan adacıklar ortaya çıkmıştı. Başka bir kez ormanların içine daldı. Ağaçlar kuş yuvalarıyle doluydu, yığınla karga, gökyüzünü karartıyor-

du. Çiçikov, buğday nohut, çavdar, bezelye yüklü ilk gemilerin kalktıkları limanlara doğru gidiyor ve yolda değirmenlerin çarklarını döndüren suların şırıltısını dinliyordu. Tarlalardaki ilkyaz işlerine de baktı, yeşil tarlalar arasında siyah yerler gözüne ilişti, tohum serpenin nasıl bir tane kaybolmasın, ne sağa ne de sola bir tane fazla kaçmasın diye dikkatle çalıştığını gördü.

Çiçikov her yere gitti. Kâhya ile de, köylü ile de, değirmenci ile konuştu, işlerin nasıl döndüğünü öğrendi; ilkyazda ve güzün buğdayın kaça satıldığı üstüne bilgi edindi, bütün köylülerin, ve akrabalarının adını, ineklerini nerden aldıklarını, domuzları nasıl beslediklerini sordu. Bu arada yakında ölen köylülerin sayısını da öğrenmek istedi, ama bunlar bir kaç kişiden fazla değildi. Görüşü güçlü olan Çiçikov, Tientietnikov'un çiftliğinin gereğince yönetilmediğini bir bakışta anlamıştı... Savsama, kayıtsızlık ve sarhoşluk alıp yürümüştü. Kendi kendine «Şu Tientietnikov ahmağın biri!» diye düşündü. «Onun yüzüstü bıraktığı bu çiftlik, adama yılda elli bin ruble getirir.»

Pavel İvanoviç, bu gezintileri sırasında, kendisinin de çiftlik sahibi olacağını düşündü... Hemen değil elbet, daha sonra... Hele bellibaşlı niyetlerini gerçekleştirsin, bir çiftliğin sahibi olmak için gerekli parayı ele geçirsin! Evet, böyle düşündüğü anlarda, evleneceği genç, körpe, güzel, bir tüccarın ya da zengin, kibar bir ailenin kızı olan karısını kendi evinde gözünün önüne getiriyordu; karısı hem piyano çalacak, hem de şarkı söylemesini bilecekti. Bunun gibi adını sürdürecek olan çocuklarını da kuruyordu. Belki cin gibi bir oğlu, bir de güzel kızı olurdu, ona kalsa, iki oğlan, üç kız daha iyiydi... Her ne ise, önemli olan şu ki, böyle bir adamın gerçekten yaşadığını, herkes bilecekti, yeryüzünden bir zerre, bir gölge gibi geçip gitmeyecekti; kendisi için de, yurdu için de utanç konusu olmayacaktı. Sonra bir soyluluk payesi alması

fena mı olurdu?.. Sözgelişi ona saygı ve itibar sağlayacak bir danıştay üyeliği.. Ah böyledir bu tek başına gezintiler böyle! Kişi, içinde bulunduğu sıkıcı gerçekle ipini koparır, hiç de gerçekleşmeyeceğini bildiği düşler ardında hayal gücüne ver yansın eder, duygulanır, unutur kendini...

Çiçikov'un uşakları da oradan çok hoşlanmışlardı, tıpkı efendileri gibi, onlar da kendilerini kendi evlerinde sayıyorlardı. Hele Petruşka, kilercibaşı Grigori ile ahbaplığı adamakıllı ilerletti... Gerçi başlangıçta birbirlerine diş gıcırdatmışlardı... Petruşka nereleri gördüğünü söyleyerek Grigori'ye fiyaka yapmak istemişti, ama Grigori de Petersburg'dan söz açarak —Petruşka'nın görmediği bir kentti Petersburg— bir iki kez bozmuştu onun fiyakasını; bunun üzerine Petruşka geçtiği kentleri sayıp dökmeğe başlamıştı; ama Grigori, kimsenin görmediği, haritada bile adı geçmeyen bir kentin adını söyleyip onu haptetmişti; öyle ki, Petruşka'nın ağzı açık kalmıştı, evin bütün uşakları, hizmetçileri ona gülmüşlerdi. Şunu da söyleyeyim ki, çok geçmeden bu iki adam canciğer oldular ve bütün vakitlerini Abulka diye çağırdıkları kel Pimen Amcanın işlettiği meyhanede geçirmeye başladılar, oranın en bağlı müşterileri arasına girdiler.

Selifan'a gelince, burası onun için başka bakımdan tatlı idi. Köyde her akşam şarkılı, danslı toplantılar oluyordu... Bu toplantılarda öyle güzel, öyle güçlü kuvvetli kızlar oynuyorlardı ki... Şimdi öyle kızlar nerde, ara da bulasın!. İşte Selifan oturup saatlerce onları seyrediyor ve hangisi daha güzel diye düşünüyordu... Hepsi de beyaz gerdanlı, kar boyunlu, iri gözlü, uzun saçlıydı, Selifan kızlarla elele tutuşarak dans ediyor, sonra onların arasından çıkıp arkadaki erkek halkasına katılıyor, erkeklerle hep birarada dönüp de kızlarla karşılaşınca, kızların kahkahalarla söyledikleri, «Benim kısmetim hanginiz?» şarkısını tatlı tatlı dinliyordu. Hava yavaş yavaş kararıyor, nehrin karşı

yakasında şarkıların uzak yankıları çınlıyordu... Bizim Selifan da yerde miyim, gökte miyim diye afal afal düşünüyordu... Ve artık uykudayken de, uyanıkken de, gece ya da gündüz, beyaz kız ellerini avucunun içinde duyuyor, boyuna dans ediyordu.

Çiçikov'un beygirleri de doğrusu bir hoşnutsuzluk göstermiyorlardı. Üçü de Tientietnikov'un evini çok rahat bulmuşlardı. Doğrusu, her at için ayrı bir ahır vardı, ama birinden bakılınca yandaki ahır da görülüyordu, komşudaki hayvan kişneyecek olsa, hemen karşılığını alıyordu.

Çiçikov, Rusya içindeki bu yolculuğunun asıl konusu üstünde daha dikkatli ve daha kapalı olmak gerektiğini anlamıştı. Gerçekten de Tientietnikov'un felsefeden başka bir şey okumayıp, felsefeden başka bir şey konuşmadığını görerek, kendi kendine, «Ben de işe başka yandan başlarım,» dedi. Böylece de hizmetçilerden, uşaklardan işe başlamağa karar verdi. İlk ağızda öğrendiği şeyler arasında, komşu general sorunu da vardı; General'in bir kızı varmış, bu kızla Barin'in arasında bir şey varmış, ama nedense ayrılmışlar, birbirlerini görmez olmuşlar. Çiçikov, bunu öğrenince düşündü; gerçekten de Tientietnikov, eline kâğıt kalem alınca birtakım kadın başları çiziyordu boyuna, birbirine benzeyen kadın başları.

Bir gün, yemekten sonra karşılıklı oturdukları sıada, Çiçikov. gümüş enfiye kutusuna parmağı ile dokunarak:

— Sizin yalnız, ama yalnız bir eksiğiniz var, Andre İvanoviç, dedi.

Ev sahibi:

— Nedir o?, diye sordu.

Çiçikov da:

— Bir can yoldaşı, dedi.

Ama Tientietnikov yanıt vermeyince, konuşma da oracıkta durdu.

Çiçikov'un cesareti kırılmamıştı; bir akşam, ye-

mekten önce, öteden beriden konuşurken, bir fırsat yakalayıverdi:

— Evlenseniz çok iyi edersiniz, dedi.

Ondan önceki sefer olduğu gibi Tientietnikov gene yanıt vermeyince, Çiçikov, anlaşılan bu konu onu sıkıyor diye düşündü.

Üçüncüsünde, yemekten sonra idi, Çiçikov gene bu konuya getirdi sözü:

— Bugün çiftlikte dolaşırken düşündüm de, dedi, sizin muhakkak evlenmeniz gerekiyor, yoksa merak hastalığına uğrarsınız tek başınıza.

Çiçikov'un bu seferki konuşmasının yeterince kandırıcı olmasından mı, yoksa Tientietnikov'un içini dökmeye hazır bir ruh durumunda bulunmasından mı, her nedense, genç çiftlik sahibi, göğüs geçirdi, piposundan bir nefes alıp dumanını savurduktan sonra:

— Pavel İvanoviç, dedi, yıldızımızın talihi açıksa elde etmeyeceğimiz şey yoktur.

Bu başlangıçtan sonra, konuğuna, generalle olan dostluklarını ve bu dostluğun nasıl bittiğini bütün ayrıntıları ile anlattı.

Çiçikov, onun anlattıklarını dinledikten sonra, generalin söylediği bir sözün bu olaya yol açtığını anladı ve ne diyeceğini bilemeden karşısındakine baktı.

— Andre İvanoviç, dedi sonunda, bunda darılacak ne var?

— Bir şey yok, herkesin kullandığı bir söz, «sen» sözü. Ama generalin sesinde bir hakaret kokusu vardı.

Tientietnikov, sakin ve iyi huylu bir adamdı, ama son sözlerini söylerken, gözleri parladı, sesi titredi.

— Evet ama ondan sonra bile olsa, bizim gene oraya gitmeniz çok mu kötü bir şey olurdu.

— Ne dediniz? Gene eskisi gibi gitmeli miydim oraya?

— Elbette. Kırılmış yok, dökülmüş yok.

— Ben sizin gibi düşünmüyorum. Onun yerinde

kendi halinde bir yaşlı asker olsaydı, büyütmezdim bu kadar.

Çiçikov, kendi kendine, «Garip adam bu Tientietnikov!» diye düşündü.

Tientietnikov da içinden, «Garip bir adam bu Çiçikov!» diye geçirdi.

Çiçikov konuyu elden bırakmayarak:

— Bakın ne diyeceğim, dedi. Yarın sabah ben kendim gidip generali göreceğim.

Tientietnikov, inanmayarak, şaşkın şaşkın ona baktı:

— Ne niyetle— diye sordu.

— Kendisine saygılarımı sunmak niyetiyle.

Tientietnikov içinden, «Garip bir adam şu Çiçikov!» diye geçirdi.

Çiçikov da, «Ne garip adam bu Tientietnikov!» diye düşündü. Sonra da konuşmağa başlayarak:

— Evet, yarın saat onda gidip kendisini göreceğim, diye ekledi. Ama benim troika daha yola çıkabilecek gibi değil, eğer bu iş için kullanmak üzere yarın sizin koaliskayı bana bırakırsanız çok müteşekkir kalırım.

II

Tientietnikov'un güçlü atları, generalin evine kadar olan on kilometrelik yolu yarım saatte almışlardı. Arabasından kibar bir yüzle inen Çiçikov, ev sahibinin nerede olduğunu sorar sormaz, içeri alındı. Başını bir yana kibarca eğen ve bir tepsi dolusu fincanı tutmak isteyen bir garson gibi ellerini uzatan ziyaretçi, öne doğru eğilerek şöyle dedi:

— Ekselânsa kendimi tanıtmayı bir ödev bildim. Çünkü, savaş alanlarında, yurtlarının kurtarıcısı olduklarını herkese kabul ettiren cesur insanlara karşı

duyduğum saygı sonsuz olduğu için kendimi tanıtmayı bir ödev bildim.

Bu ilk çıkışın, generali biraz memnun etmiş olduğu, hafifçe eğilerek yanıt vermesinden belliydi.

— Tanıştığımıza sevindim. Lütfen oturun. Ne gibi işlerde ve ödevlerde bulundunuz acaba?

Bir eliyle kolunu tutan ve şapkasını iskemlenin tam ortasına değil de kenarına koymayı daha uygun bulan Çiçikov, «Önce maliyede çalıştım efendim» dedi. «Daha sonra, sırasıyle, Halkevleri Yapım Komisyonunda, gümrüklerde ve başka resmi dairelerde çalıştım. Ama yaşamım dalgalara kapılıp oradan oraya sürüklenen bir gemiye benzer. Tepeden tırnağa ıstırap kesilene kadar acı çektim. Hele düşmanlarının yaptıklarını en usta ressamların fırçası bile gerektiği gibi dile getiremez. Şimdi de, şu zavallı yaşamımı geriye kalan bir kaç gününü geçirebilmek için dokunulmamış bir köşe arıyorum. Yakından tanıdığınız bir komşunuzun konukseverliğinden yararlanıyorum.

— Kimden söz ediyorsunuz?

— Komşunuz Tientietnikov'dan, ekselâns.

General bunu duyunca kaşlarını çatmıştı.

Çiçikov hemen söze girişti, «İzin verirseniz, bir zamanlar hata ettiği için çok üzüldüğünü de söyleyeyim. Sizin...»

— Evet...

— Bu memlekete yapmış olduğunuz iyiliklere gereken saygıyı gösteremediği için üzülüyordu. Üzüntüsünü açıklayacak sözcükleri bulamadığına inanabilirsiniz. Şöyle söyleyip durduğunu fark etmiştim. «Memlekete bunca yararlı olan insanları böyle mi değerlendirecektim, ben?»

Yumuşamış olan general:

— Niçin böyle söylüyor, canım? diye sordu Kendisine karşı kin beslemiyorum ki! Tam tersine kendisini her zaman beğenmiş ve bir gün topluma yararlı bir insan haline geleceğinden kuşku bile duymamışımdır.

— Söylemek lûtfunda bulunduğunuz sözlerde büyük bir gerçek gizlidir, dedi Çiçikov eğilerek. Gerçekten de, Tientietnikov değerli bir kimsedir. Konuşma sanatında usta değildir yalnızca, kalemi de çok kuvvetlidir.

— Haa, evet, biliyorum. Şiir filân yazar değil mi?

— Şiir değil ekselâns, yararlı şeyler yazıyor. Bir tarih kitabı hazırlıyor.

— Tarih kitabı mı? Ne tarihi bu?

— Efendime söyleyeyim...

Çiçikov ne söyleyeceğini bilmiyordu. Biraz sonra, belki karşısında oturan adamın bir general olması, belki de sözünü ettiği konuya daha bir önem vermek kaygısıyla:

— Bir generaller tarihi efendim, dedi.

— Generaller tarihi mi? Hangi generallerin?

— Genel olarak generallerin tarihi, ekselâns. Yani daha kesin söylemek gerekirse, yurdumuzda yetişmiş generallerin tarihi.

Çiçikov adamakıllı şaşırmıştı. Kendine söverek, «Hey Tanrının sersemi, yine ne işler karıştırıyorsun!» diye düşündü.

General:

— Özür dilerim ama söylediklerinizi iyice anlayamadım, diye sözünü sürdürdü. Tientietnikov belirli bir tarih çağını mı ele alıyor, yoksa sadece biyografileri içine alan bir tarih mi yazıyor? Başka bir deyişle, kitabında bütün generallere yer veriyor mu, yoksa sadece 1812 Seferine katılanları mı söz konusu ediyor?

Çiçikov:

— Sadece sonuncuları, demek 1812 Seferine katılanları alıyor, ekselâns, dedi.

Sonra kendi kendine, «Boğazımı sıksalar bunları söylemezdim» diye ekledi.

Evsahibi:

— Öyleyse niçin gelip beni görmüyor? diye ekledi. Ona ilgi çekici bilgiler verebilirim sanırım.

— Gelmeye korkuyor, ekselâns.

— Saçma! Bir kaç tatsız söz geçti diye! Ben öyle adam değilim ki! Onu davet etmek bana gerçekten zevk verecek.

— Böyle davranmanızı istemez, efendim, dedi Çiçikov. Önce kendisi sizi aramak ister.

Kendi kendine, «iyi ki şu generaller tarihi aklıma geldi. yoksa dilim yüzünden başıma ne belâlar geleceğini Tanrıdan başka kimse bilmezdi» diye düşündü.

Tam bu sırada yandaki odanın kapısı açıldı ve güneş aydınlığı kadar güzel bir kız içeri girdi. Kız öylesine güzeldi ki, Çiçikov, ona bir süre, şaşkınlık içinde bakmaktan kendini alamadı. Kızın babasıyle bir kaç söz konuşmak için geldiği, ama bir yabancının orada bulunduğunu görünce duraksadığı belli oluyordu. Genç kızın biricik kusuru çok zayıf ve sağlıksız görünmesiydi.

— Size kızımı tanıtayım, dedi general. Ama yazık ki adınızı bile bilmiyorum.

— Sizin kazandığınız başarılara ulaşamamış bir kimsenin adını bilmeyişinizde şaşılacak bir şey yok efendim, dedi Çiçikov.

Sonra, yana doğru eğilerek her zamanki gibi kandilli bir selâm verdi.

— Adınızı bilmek isterdim doğrusu.

— Adım, Pavel İvanoviç Çiçikov'dur ekselâns.

— Sana, Pavel İvanoviç'i tanıştırayım, Ulinka, dedi general kızına dönerek. Bana çok ilgi çekici bilgiler verdi. Önce, bizim komşu Tientietnikov sandığımız gibi sersemin biri değilmiş. 1812 Seferine katılmış Rus generalleri üstüne çok önemli bir kitap yazmakla meşgulmüş.

Genç kız hemen söze atılarak:

— Onun sersemin biri olduğunu kim söylüyor, dedi. Bu tatsız olaylar, sizin, Vişnepokromov gibi sersem

ve işe yaramaz bir insanın söylediklerine inanmanız dan doğdu.

Vişnepokromov konusunda tatlı tatlı konuştuktan sonra, General kızına:

— Tamam, tamam, şimdi lütfen git bakalım. yemek saati geldi, üstümü değiştirmem lâzım, dedi.

Sonra Çiçikov'a döndü:

— Siz de bizimle birlikte yemek yersiniz değil mi? dedi.

Çiçikov öylesine kandilli ve uzun bir selâm vermişti ki, çizmelerinden başka hiç bir şeyi göremediği süre boyunca, generalin kızı dışarı çıkmış ve onun yerinde, bir sabunluk ile el yıkama tasıyle birlikte sakallı bir uşak belirmişti.

Evsahibi:

— Önünüzde yıkanmanın bir sakıncası yok değil mi? dedi.

— Rica ederim, diye yanıt verdi Çiçikov, nasıl isterseniz öyle yapın efendim.

Bunun üzerine general, sabunlu sular saçarak eli ni yüzünü yıkamağa girişti. Bu durumun çok elverişli olduğunu gören ve uşağın dışarı çıkmasından da yararlanan Çiçikov:

— Size bir şey sorabilir miyim, dedi.

— Kuşkusuz! Ne sormak istiyorsunuz?

— Söyleyeyim ekselâns! Üç yüz cana sahip olan ve ayrıca iki bin ruble değerinde malı mülkü olan hastalıklı bir amcam var. Ben onun biricik vârisiyim. Hasta olduğu için malına mülküne bakamadığı halde, benim de işine karışmama izin vermiyor. Bu garip davranışının nedenini de şöyle açıklıyor: «Yeğenimin nasıl bir insan olduğunu bilmiyorum. Belki hovardanın biridir, yetenekli bir kimse olduğunu göstermek istiyorsa, benim sahip olduğum kadar cana sahip olsun bakalım. Bunu yaptığı gün kendi kölelerimi de veririm ona.»

General:

— Bu adam delinin biri, dedi.

— Belki haklısınız, Ama iş bununla da bitmiyor Amcam, kâhya kadınla da ilişki kurmuş, Ondan çocukları var. Şimdi bütün miras bu çocuklara geçecek.

— Bu ihtiyar aklını kaçırmış, dedi General. Ama bu konuda size ne gibi bir yardımım dokunacağını anlayamıyorum?

— Ben bir tasarı kurdum. Bana, çiftliğinizdeki bütün ölü canları sanki yaşıyorlarmış ve satılabilirlermiş gibi devredecek olursanız, onları bizim ihtiyara veririm. Böylece o da bana bütün servetini bırakır.

Bu sözleri duyunca, general katıla katıla gülmeye başladı. Yarı giyinik halde, bir iskemleye yığılıp, boğulacak gibi olana kadar güldü. Öylesine gürültü çıkardı ki, ev zangır zangır titrediği için kızı ve uşak korku içinde odaya koştular.

Generalin anlaşılabilir bir söz söyleyerek, kızını ve uşağı yatıştırması için epey beklemek gerekti. Giderek bundan sonra da yine katıla katıla gülmekten kendini alamadı.

Çiçikov adamakıllı şaşırmıştı.

General neşeli neşeli.

— Amma da amcaymış haa! diye bağırıyordu. Bugüne değin böyle çılgın adam görmedim. Hah hah ha! Demek canlıları yerine ölü canlar vereceksiniz ona! Aman yarabbim!

Çiçikov üzüntülü, «yine başımı belâya soktum galiba,» diye düşündü. «Ama iyi ki söylediklerime güldü. Ya kızsaydı ne yapardım?»

General:

— Amma da budala adammış ha! diye bağırmayı sürdürüyordu. Size söylediklerini düşününce gülmekten katılıyorum. Demek, «git üç yüz can bul, malım mülküm senindir» dedi. Avanağın biri desenize...

— Evet ekselâns, avanağın biri!

— Hele sizin, ona ölü canlar vermek isteyişiniz yok mu! Hah hah ha! Onları amcanıza verirken sizi

görmek için katlanmayacağım şey yoktur, doğrusu. Amcanız kim sizin? Kaç yaşında var? Çok yaşlı mı?

— Seksen yaşındadır, ekselâns.

— Ama yine de dolaşıp duruyor değil mi? Kâhya kadınla işi pişirdiğine göre, adamakıllı dinç olmalı.

— Evet. Ama bu çeşit dinçliğin ne önemi varki!

— Kaçığın biriymiş doğrusu.

Evet ekselâns, haklısınız.

— Peki çiftliğinden dışarı çıkıp, dostlarını filân yoklamağa gitmiyor mu? Yürüyebiliyor değil mi?

— Evet efendim, ama büyük güçlükle.

— Dişleri var mı?

— İki taneden fazla dişi olduğunu sanmıyorum.

— Amma avanakmış ha! Amcanıza avanak dediğime kızmıyorsunuz, değil mi?

— Haklısınız efendim. Avanaklılığına karşılık benim amcam olduğunu itiraf etmek zorundayım.

Çiçikov yalan söylüyordu. Aslında onun için itiraf etmek zorunda olduğu bir şey varsa, o da amcası diye bir kimsenin bulunmayışıydı.

— Ekselâns, bana şu... şu...

— Ölü canları vermemi mi istiyorsunuz? Peki, vereyim. Size biraz toprak vereceğim. Evet, bütün mezarlığı alabilirsiniz. Hah, hah ha! Yaşlı bunak! Öyle bir oyuna gelecek ki! Hah hah ha!

General yeniden katıla katıla gülmeğe ve evi inletmeğe başlamıştı.

III

«Albay Koşkarev de son görüştüğümüz adam gibiyse yandık demektir» dedi Çiçikov kendi kendine. Gözlerini açtığı zaman ortada gökyüzünden ve bir kaç bulut kümesinden başka bir şey görememişti.

— Selifan, diye sözünü sürdürdü. Albayın evine nereden gidileceğini öğrendin mi?

— Evet, Pavel İvonoviç. Daha doğrusu koliaskanın çevresinde fazla gürültü patırtı edildiği için soramadım, ama Petruşka'dan öğrendim.

— Sersem! Petruşka'nın sözlerine inanılmaz diye sana kaç kez söylemiştim. Petruşka mankafanın biridir. Üstelik, şu anda da zil zurna sarhoş olduğunu sanıyorum.

Kendisinden söz edilen Petruşka, başını yana çevirerek:

— Yanılıyorsunuz efendim, dedi Karşıdaki tepeye vardıktan sonra çevresini dolanınca Albayın evini göreceğiz.

— Pekâlâ, ama sudan başka bir şey içmediğine beni inandırmaya kalkma sakın. Görünü iyiden iyiye güzelleşti. Buraları gören bir kimse Avrupa'nın en güzel yerlerini görmüş olduğunu rahatça söyleyebilir.

O sırada koliaska hızlanmağa başlamıştı.

Çiçikov, Tientietnikov'un kavak ağaçları ile çevrili otlaklarını bir kez daha görüyordu. Hafifçe yaylanan araba, yokuştan aşağı yavaş yavaş inip, su değirmenlerinin yanından geçti ve birkaç köprü aştıktan sonra yol boyunca ilerlemeğe koyuldu. Araba yağ gibi kayıyordu.

Araba söğüt, dut ve gümüş yapraklı kavak ağaçları arasından gittikçe, alçak dallar Selifan ve Petruşka'ya değiyordu. Dallar şapkasını düşürecek gibi olduğunda, Petruşka hem ağaca, hem de ağacın orada bulunuşuna neden olan mal sahibine sövüyordu. Ama ne şapkasını bağlamağa kalkıyor, ne de eliyle tutarak düşmesinin önüne geçmeğe yelteniyordu. Böyle bir kazanın yinelenmeyeceğine adamakıllı inanıyordu. Biraz ilerledikleri zaman, yukarda sözü geçen ağaçların arasında çamlar da gürünmeğe başladı. Bu ağaçların altında, mavi zambaklar ve sarı orman laleleri açmıştı. Yolun ucunda adamakıllı karanlık bastıracakmış gibi, orman gittikçe loşlaşmağa başlamıştı. Biraz sonra, ağaç gövdelerinin ve dalların arasında, pırıldayan ay-

nalara benzeyen ışık çakıntıları belirdi. Ağaçlar seyrekleştikçe, ışık çakıntıları arttı ve sonunda yolcular kendilerini, çevresi aşağı yukarı dört kilometre olan bir gölün yanında buldular. Gölün karşı kıyısında, bir köyün kül rengi ahşap evleri göründü. Gölde büyük bir kaynaşma vardı. Dizlerine ya da göğüslerine kadar suya girmiş yirmi kişi, koskoca bir balık ağını kıyıya çekmeğe çalışıyorlardı. Kısa boylu, tostoparlak bir adam, heyecan içinde, var gücüyle bağırıp duruyordu. «Denis, amma da tembelsin haa! Bırak şunu Kosma'ya! Kosma, ipin ucunu Denis'in elinden al bakayım! Thomas Bolshoy o kadar yüklenme! Genç Bolshoy'un bulunduğu yere git sen! Hay Tanrı belânızı versin, şu ağı kıyıya getirin be!» Bütün bu konuşmalar, sağlam yapılı adamın, sadece kendisi için kaygulanmadığını açıkça gösteriyordu. Zaten kaygulanmasına da gerek yoktu, çünkü kolay kolay suya batmayacak kadar şişmandı. Hattâ tepe aşağı suya dalmak istese bile su onu yine yüzeyine kaldırırdı. İki kişinin sırtına atladığını tasarlasak bile, bu adam, birazcık suya batar ve burnundan kabarcıklar çıkararak solumak zorunda kalırdı. Gerçekten de, o, ağın yırtılmasından ve balıkların kaçmasından korkuyordu sadece. Bu yüzden, kıyıda duran birkaç köylünün gelip yardım etmesini istiyordu.

Selifan:

— Malsahibi Albay Koşkarev bu olmalı, dedi.

Çiçikov:

— Nerden anladın? diye sordu.

— İzin verirseniz söyleyeyim. Önce teni ötekilerden daha açık renk. Sonra beyzade olduğu göbeğinden belli.

Bu sırada balık ağı kıyıya epey yaklaştırılmıştı. Ayağının yere değdiğini anlayınca, beyzade hemen dikelerek çevresine bakındı ve koliaskanın içinde yokuştan aşağı inmekte olan Çiçikov'u gördü.

Balık ağından kendini daha bütün bütün kurtar-

madan, sırtında kocaman bir balık olduğu halde kıyıya yaklaşırken, «Yemek yediniz mi?» diye seslendi. Bir elini, gözlerini güneş ışıklarından korumak için alnına götürmüş ve öteki kolunu arkasına atmış durumda, denizden çıkan Venüs'ü hatırlatıyordu.

Durmadan selâm vererek şapkasını çıkaran Çiçikov, «Hayır» diye yanıtladı onu.

— Tanrıya şükürler olsun öyleyse, dedi, bey.

Şapkasını hâlâ elinde tutan ve bu sözler yüzünden bir hayli meraklanmış olan Çiçikov, «Niçin?» diye sordu.

— Neden olacak, şunun için. Ağı bırak ve şu turna balığını beyefendiye göster. Telepen Kuzma, ona yardım et bakayım.

Bu sözler üzerine, kendisine görev verilmiş olan köylü, gerçek bir canavara benzeyen turna balığını kafasından tutarak taşımağa başladı.

Sağlam yapılı Soylu:

— Irmaktan biraz önce çıkarılmış şu koskoca turna balığı ne güzel şey, değil mi? dedi. Şimdi hemen eve gidelim. Arabacı, sen mutfak bahçesinden geçen aşağı yoldan gitsen daha iyi olur. Thomas Bolshoy, tembel tembel durma bakayım, koş kapıyı aç, haydi!

Bu sözler üzerine, sırtında bir gömlekten başka bir şey bulunmayan çıplak ayaklı Thomas Bolshoy, koliaskanın önünden köy boyunca koşmağa başladı. Köy evlerinin tümünün önünde çeşitli balık ağları asılıydı. Çünkü burada oturan herkes balıkçılıkla geçiniyordu.

Thomas Bolshoy biraz sonra büyük bir sebze bahçesinin girişindeki kapıyı açmıştı. Koliaska, arkasında bir çiftlik binasının damları görünen bir ahşap kilisenin yanındaki alandan geçti.

Çiçikov kendi kendine, «Şu Koşkarev de çok garip adam doğrusu,» dedi.

Yanında bir ses, «Ne olursam olayım, bakın işte buradayım» diye yanıtladı onu. Çiçikov çevresine bakınınca, beyin üstünü değiştirip arabasına binmiş ol-

duğunu gördü. Üzerinde sarı bir pantalon ve yeşil renkli bir ceket vardı. Tek yaylı arabasının içinde yan oturmuş ve her yeri kaplamıştı. Çiçikov, tam bir şeyler söylemeğe hazırlandığı sırada sağlam yapılı bey ortadan silindi. Arabanın biraz sonra, balığın kıyıya alınmış olduğu yerde ortaya çıktığı görüldü. Adamlarına bağırıp çağırdığı duyuluyordu. Ama Çiçikov, evin verandasına yaklaştığı zaman, sağlam yapılı beyin kendisini beklemekte olduğunu şaşarak gördü. Bu kadar kısa zamanda nasıl olup da buraya gelebildiğini Çiçikov bir türlü kavrayamıyordu. Ev sahibi ve konuğu, eski Rus geleneklerine uyarak üç kez kucaklaştılar. Ev sahibinin eskilerden olduğu belliydi.

— Size ekselânsın selâmlarını getiriyorum, dedi Çiçikov.

— Kimin?

— Akrabanız General Alexandre Dimitrieviç'in.

— Alexandre Dimitrieviç de kim?

— Nasıl olur? General Alexandre Dimitrieviç Betrişev'i tanımıyor musunuz?

Bey «Hayır tanımıyorum,» diye yanıt verdi.

Çiçikov'un şaşkınlığı arttıkça artmıştı.

— İnanılacak şey değil! dedi Albay Koşkarev ile müşerref olmuyor muyum?

— Yanılıyorsunuz dostum. Burası onun değil, benim evimdir. Adım Peter Petroviç Pietukh'dır, evet Peter Petroviç Pietukh!

Serseme dönmüş olan Çiçikov, Selifan ve Petruşka'ya bakarak:

— Bu da ne demek oluyor? diye sordu Ben size Albay Koşkarev'in evine gitmenizi söyledim, siz beni Peter Petroviç Pietukh'un evine getirdiniz.

Bey:

— Olsun canım, çok iyi etmişler dedi. Sonra, Selifan ve Petruşka'ya döndü. Siz mutfağa gidin. Birer kadeh votka için. Sonra hizmetkârların bulunduğu yere gidersiniz.»

Çiçikov:

— Bu yanlışlığa esef ediyorum, dedi.

— Yanlışlık değil ki bu! Size hazırladığım yemeği tadınca, yanlışlık olmadığını anlayacaksınız. İçeri girin lütfen.

Bu sözler üzerine, Çiçikov'u kolundan tutarak içeriye götürdü. İçerde iki genç vardı.

— Okullarının tatili dolayısıyle eve gelmiş bulunan iki oğlumu tanıştırayım size, dedi Pietukh. Nikolaşa sen bayla ilgilen, Aleksaşa sen de benimle gel!

Bu sözleri söyledikten sonra Pietukh gene uzaklaştı.

Çiçikov, Nikolaşa ile konuşmağa başlayınca, delikanlının taşradan bıkmış olduğunu ve büyük kentlere giderek yerleşmek için büyük bir istek duyduğunu anladı. Nikolaşa hem kendisinin, hem de kardeşinin St. Petersburg'a gitmek istediğini açıklamıştı.

Çiçikov kendi kendine, «Çok iyi anlıyorum» dedi. «Sonunda birisinin yanında çıraklık edip sokaklarda sürtecek.»

Sonra yüksek sesle:

— Söyleyin bakalım, babanızın malı mülkü ne durumda? diye sordu.

O sırada içeriye giren Pietukh:

— Hepsi ipotek edildi, diye yanıt verdi.

— Çok yazık, dedi Çiçikov, sonra, «Yakında, bu adamın elinde tek bir metelik kalmaz. Bir an önce buradan gitsem iyi olacak.» diye düşündü.

Sonra ilgi duyuyormuş gibi bir tavır takınarak yüksek sesle şöyle dedi:

— Malikânenizi ipotek ettirmeniz üzülecek bir şey doğrusu.

— Hayır, hiç te öyle değil, dedi Pietukh. Böyle yapmanın iyi olduğunu ve herkesin böyle davrandığını söylediler bana. Komşularımdan başka türlü davranacak değilim ya! Zaten burada yaşamaktan bıktım artık. Oğullarım da kentlerde okumak istiyorlar Moskova'ya gideceğiz.

«Ne sersem adam» diye düşündü Çiçikov. «Her şeyini bırakıp oğullarının aklına uyarak paralarını bitirmek istiyor. Oysa buranın iyi bir yer olduğu belli. Köylülerin iyi çalıştığı, Pietukh ve ailesinin rahat yaşadığı ortada. Ama yazık ki, delikanlılar lokantalarda ve tiyatrolarda öğrenim yapmağa başlayınca bütün servet eriyip gidecek. Taşrada böyle sakin bir yaşam sürmek isterdim doğrusu.»

Pietukh:

— Ne düşündüğünüzü tahmin edeyim mi? dedi.

Çiçikov şaşırmıştı:

— Ne düşünüyorum, söyleyin bakalım.

— Şu Pietukh delisi, beni yemeğe davet etti ama ortada yemek filân yok diye düşünüyorsunuz. Ama biraz sabırlı olun. Aşçı kız kendine yeni bir saç tuvaleti yapıyormuş, işi bitsin hemen yemeği hazırlar.

Pencereden dışarı bakan Aleksaşa, «Baba, bak Platon Mihaliç geliyor işte!» dedi.

— Evet, kır bir ata binmiş.

Çiçikov:

— Platon Mihaliç kimdir? diye sordu.

— Komşularımızdan biri, kusursuz bir insandır

Biraz sonra, Platon Mihaliç, yanında Yarb adında bir av köpeği ile içeri girdi. Uzun boylu, kızıl saçlı, yakışıklı bir adamdı. Yanındaki yaratık, silâhla avlanmada kullanılan sivri burunlu bir köpekti.

Ev sahibi:

— Yemek yediniz mi? dedi.

— Evet.

— Öyle mi? Peki buraya bizimle alay etmek için mi geliyorsunuz. Ben yemeğimi yedikten sonra geliyor muyum size?

Yeni gelen gülümsedi.

— Mademki hoşunuza gidecek, söyleyelim. Yemekte ağzıma nerdeyse hiç bir şey koymadım. İştiham yoktu.

— Bugün talihim yaver gitti. Yakaladığım turna

balığını bir görseniz! Hele sazanlar, müthişti!

— Sizi dinleyince insan kendine geliyor. Nasıl oluyor da hiç bir zaman neşenizi yitirmiyorsunuz?

— Peki, siz nasıl oluyor da durmadan surat asıyorsunuz?

— Söyleyim mi? Asık suratlı bir adamım da ondan.

— Hayır, gerektiği kadar yemediğiniz için böylesiniz. Yemekten zevk almağa çalışmalısınız. İnsanın, herşeyden bezmesi modern bir hastalıktır. Eskiden bunu kimse bilmezdi.

— Peki, siz hiç bir zaman bezginlik ve sıkıntı duymadınız mı?

— Hayır, hiç bir zaman. Bezmek ve yorulmak için zaman bulamıyorum ki! Sabah kalktığınız zaman, aşçı yemek için emir vermenizi beklemektedir. Sonra oturup çayınızı içersiniz. Daha sonra kâhyaya emirler verip balığa çıkarsınız. Sonra gene yemek yersiniz. Şöyle bu uzanıp dinlenmeye vaktiniz kalmadan, aşçı gelir akşam ne hazırlaması gerektiğini sorar. Biraz sonra yine dönerek, ertesi gün ne gibi yemekler yapılacağını söylemenizi rica eder. Bu durumda insanın yaşamdan bezmesi olacak şey mi?

Bu arada, Çiçikov, yakışıklılığına, taptaze kalmış gençliğine, çocuksu görünüş ve masumluluğuna hayran olduğu konuğu inceleyip duruyordu. Ne tutkular, ne de kaygı ve tasalar bu tertemiz yüzü bozup kırıştırmıştı. Ama bu çeşit duyguların verdiği canlılığın da eksikliği hissediliyordu. Konuğun yüzü sanki düşlere dalmış gibi görünüyordu. Kimi zaman alaycı bir gülümseme belirse bile, bu durum bozulmuyordu.

— Ben de anlamıyorum, dedi Çiçikov. Sizin gibi bir adam nasıl yaşamdan bezmiş olabilir? İnsan para sıkıntısı çekse, ya da düşmanları canına kastetmiş olsalar, anlarım...

Yakışıklı konuk, Çiçikov'un sözünü gülümseyerek kesti:

— İnanın bana, ille de eğlence olsun diye başıma belâlar açılmasını isterdim. Keşki bir düşmanım bana kıymağa kalkışsaydı! Ama kimsenin böyle yaptığı yok.

— Belki yeterince toprağınız ve adamınız yoktur.

— Yanılıyorsunuz. Kardeşim ve ben onbin desiatin toprağa ve binden fazla cana sahibiz.

— Anlamıyorum doğrusu. Yoksa üzüm mü iyi gitmedi. Belki de erkek hizmetkârlarınızdan bir çoğu hastalık yüzünden ölmüştür.

— Hayır, her şey yolunda gidiyor. Kardeşim çok becerikli ve işbilir bir kimsedir.

— Bu durumda dünyadan benzemenizi anlamıyorum, dedi Çiçikov omuz silkerek.

Ev sahibi söze katıldı:

— Bezginlik filân kalmaz şimdi. Aleksaşa, son hızla mutfağa git, aşçıya balıkları getirmesini söyle. Şu avanak Emelian ile hırsız Antoşka nerede kaldılar? Zakuski'yi niçin vermediler?

Tam bu sırada kapı açılıp, «avanak» ile «hırsız»ın ellerinde örtüler ve bir tepsi ile içeri girdikleri görüldü: Tepside renk renk altı içki sürahisi vardı. Sürahileri masaya koyup, çevresine bardaklar ve az bulunur çerezleri dizdiler. Bundan sonra, içlerinde fıkır fıkır kaynayan yemeklerin bulunduğu belli olan üstü kapalı bir yığın tabağı da masaya koydular. «Avanak» ile «hırsız»ın canla başla çalıştıkları belli oluyordu. Gerçekte, bu lâkaplar, hizmetkârları coşturmak için takılmıştı. Yoksa, Pietukh, yanında çalışanları ezmekten hoşlanan bir kimse değildi. Rusların çoğu gibi, sert sözlerden hoşlanmayan yumuşak kalpli bir insandı. Bu lâkaplar sindirime gerekli olan bir bardak votka gibi, konuşmasına gerekli şeylerdi. Ne yaparsanız? Pietukh, yumuşak şeylerden hoşlanmayan bir kimseydi.

Zakuski'den sonra asıl yemek geldi. Evsahibi, ikram ederken ne denli boğazına düşkün bir kimse olduğunu gösteriyordu. Konuklarından birinin, tek bir parça aldığını görse, bir tane daha ikram ederek, «Yan-

larında eşleri olmazsa, insanlar da, kuşlarda yaşayamaz» diyordu. İki parça alanının tabağına, «İki sayısı iyi değildir. Tanrı hakkı üçtür» diyerek bir parça daha koyuyordu. Üç parça alana da şöyle diyordu. «Üç tekerlekli bir araba gördünüz mü hiç? Üç köşeli ev yapana rastladınız mı?» Biri de dört parça alacak olsa ona beşinciyi vererek «Na piat opiat»* diyordu. En az on iki parça turna balığı yedikten sonra Çiçikov, «evsahibimiz benim tabağıma artık başka bir şey koymaz» diye düşünmüştü. Ama Pietukh, o an davranıp, tek bir söz söylemeden, Çiçikov'un tabağına koskoca bir dana rostosu ve bir yığın böbrek koydu. Doğrusu dana eti de pek lezzetliydi!

— Bu danayı iki yıl sütle besledim, dedi evsahibi oğlum gibi dikkat ederdim ona.

— Özür dilerim ama artık yiyemeyeceğim, dedi Çiçikov.

— Şu dana rostosunu tatmadan böyle şey söylemeyin.

— Yutamıyorum ki! İçimde yer kalmadı artık.

— En kalabalık kiliselerde bile yeni birisi geldiği zaman hemen yer bulunur. Şu rostodan tadın diyorum size. Hepsinden daha lezzetlidir.

Bunun üzerine, Çiçikov, dana rostosuna girişmekten başka kurtuluş yolu bulamadı. Rosto gerçekten lezzetliydi. Bir lokma daha fazla yiyemeyeceğini düşünen insan bile, bu rostonun lezzetine kolayca varabilirdi.

Çiçikov, «Şu adam, bir de kalkmış Moskova'ya ya da Petersburg'a gitmeyi tasarlıyor,» diye düşündü. «Böyle yemek yerse, oralarda üç yıl içinde cebinde on para kalmaz.» Gerçekten de Pietukh böyle davranmakla bütün servetini har vurup harman savurmuş sayılabilirdi. Çünkü konukseverliğin bu derecesi, bir serveti üç yılda değil, üç ayda da sıfıra indirmeğe yeterdi.

---

*Bir daha, beş eder.»

Evsahibi şarapları da aynı cömertlikle sunuyordu. Konuklarının içmediklerini oğullarına veriyor, onlar da, bardak bardak içmekten geri kalmıyorlardı. Yemek bittiği zaman, konukların bir damla içecek halleri kalmamıştı. Bütün güçlerini toplayarak, gövdelerini balkona kadar sürükleyip yumuşak koltuklara gömüldüler. Nitekim evsahibi koltuğuna yığılır yığılmaz —bu koltuk dört kişiyi alacak gibi genişti— uyumağa başladı. Yüce görünüşü ile yavaş yavaş bir demirci körüğünü ansıtmağa başlayan evsahibi, okurlarımızın her zaman duymadığı gürültüleri, şişkin göğsünün etkisiyle açılıp kapanan ağzından ve burun deliklerinden çıkarmağa başladı. Bu sesler flüt eşliğinde çalınan davulların ve havlayıp duran bir köpeğin çıkardığı gürültüleri andırıyordu.

Platon:

— Kulak verin şuna, dedi.

Çiçikov gülümsemekle yetindi.

Platon:

— Bu çeşit yemekler süresince, evsahiplerimiz hiç bir cansıkıntısı duymazlar elbet, diye ekledi. Yemek bitince de hemen uyuklamağa başlarlar.

— Evet haklısınız. Bununla birlikte, sizin yaşamdan niçin bezdiğinizi hâlâ anlamadığımı söylememe izin verin. Cansıkıntısı dediğimiz şeye karşı binlerce panzehir var.

— Bir örnek verebilir misiniz?

— Genç bir adam için, dans etmek, herhangi bir müzik âleti çalmak, efendime söyleyeyim... evet, evlenmek gibi çareler var.

— Evlenmek mi? Kiminle?

— Güzel ve zengin bir kızla evlenmek fena mı? Böyle kızlar yok mu burada?

— Hayır, yok.

— Öyleyse, sizin yerinizde olsam, yolculuğa çıkar, böyle bir kız ararım.

Bunları söylerken Çiçikov'un aklına parlak bir düşünce gelmişti.

— Bu çare, cansıkıntısını kökünden kurutan en kesin çaredir.

— Hangi çareden söz ediyorsunuz siz?

— Yolculuktan.

— Peki nereye gideyim?

— Ben size söylerim. Ama önce benimle birlikte gelmeyi kabul etmelisiniz.

Çiçikov bunları söyledikten sonra, karşısındakini tepeden tırnağa süzerek şöyle düşündü: «Bu işten kazançlı çıkarım. Giderimin yarısı ödenir. Koliaska'nın gideri de ortak olur.»

— Peki nereye gideceğiz?

— Bu konuda istediğim gibi davranamadığımı söylemeliyim. Çünkü ben hem kendi hesabıma, hem de başkaları hesabına iş yapıyorum. Sözgelişi, General Betristçev —hem yakın dostum, hem de koruyucum olduğunu söyleyebilirim— akrabalarıyla görüşmem ödevini verdi bana. Ama akrabalara saygı duymakla birlikte, kendi çıkarım için de geziyorum. Benim için önemli olan dünyayı ve insanları görerek bilgi edinmektir. Kim ne derse desin, bu, yepyeni bir kitap okumak ya da ikinci bir öğrenim yapmak kadar yararlıdır

Çiçikov bu sözleri söylerken şöyle düşünüyordu: «Evet, plân kusursuz. Yolculuğun bütün giderini bile ona yükleyebilirim. Onun atlarını kullanırız. Yolculuk sırasında benimkiler, çiftliğindeki otlaklarda otlayıp dururlar.»

Platon da, «Bu öneriyi niçin kabul etmeyecek mişim?» diye düşünüyordu. «Çiftliği nasıl olsa kardeşim yönetiyor. Yolculuğa çıkmam onun işlerini aksatmaz. Çiçikov'un söylediklerini yapmamam için bir neden yok.»

Sonra yüksek sesle şöyle dedi:

— Bizim çiftliğe gelip kardeşimle birkaç gün geçi-

rir misiniz acaba? Böylece onun iznini kolayca almış oluruz.

Çiçikov:

— Sevine sevine, diye yanıt verdi. Üç gün bile kalabilirim.

— Öyleyse sözüm söz. Şimdi yola çıkalım.

Platon, sanki yeniden doğmuş gibi neşeli ve canlıydı.

Uyuduğu koltuktan ansızın kalkan ve konuklarına şaşkın şaşkın bakan evsahibi:

— Nereye gidiyorsunuz, diye sordu. Böyle şey olmaz dostlarım. Arabanızın tekerleklerini çıkarttım mösyö Çiçikov, sizin atınızı da otlasın diye onbeş kilometre uzağa gönderdim, Platon. Bu durumda geceyi benim evimde geçirerek, sabahleyin kahvaltıdan sonra yola çıkmak zorundasınız.

Pietukh gibi bir adamla başa çıkmak olacak iş değildi!. Kalmaktan başka yapacak şey yoktu. Bu duruma boyun eğen konuklar, armağan olarak güzel bir bahar akşamı gezintisine çıkarıldılar. Vakitlerini hoş geçirmeleri için evsahibi, ırmakta bir sandal gezintisi düzenlendi. On iki kürekçinin kuş gibi uçurduğu bir büyük sandal, evsahibi ile konuklarını, şarkı ve türküler arasında, sâkin bir gölden geçirip, yüksek kıyılı bir ırmak boyunca gezdirdi. Kayık, balık avlamak için uzatılmış ipler altından geçip, ırmağın kıvrımlarını dolandıkça, yepyeni görünüler birbiri ardından ortaya çıkıyor ve çeşitli ağaçlarla bitkiler, dizi dizi ormanlar görünüyordu. Kürekçiler hep birden hamle ediyor, ama sandal kendiliğinden ilerliyormuş gibi, durgun suyun yüzünde yağ gibi kayıyordu. Arasıra üçüncü sırada oturan geniş omuzlu bir genç, bülbül şakımasını andıran bir sesle türküye başlıyor, çok geçmeden beş altı arkadaşının kendisine eşlik etmesiyle, bu denizci türküsü Rusya kadar geniş ve bağımsız bir varlık kazanıyordu. Pietukh birden çoşarak şarkı söyleyenlere katılıyor. Çiçikov kendisinin bir Rus olduğunu ansımağa

başlıyordu. Yalnız Platon, «Şu hüzünlü şarkılarda ne olağanüstü bir şey var... İnsanın üzüntüsünü bir kat daha arttırıyor» diye düşünüyordu.

Geriye dönüldüğü zaman alacakaranlık bastırmıştı. Kürekler, artık gökyüzünü yansıtmayan durgun sulara dalıp çıkıyordu. Kıyıya vardıkları zaman, evlerinde taze yılan balığı pişiren köylülerin ışıkları iyice belli oluyordu. Gecenin gelişi yaklaştıkça bütün yaratıklar evlerinin ve yuvalarının yolunu tutmuşlardı. Davarlar ve kümes hayvanları içeri alınmıştı. Sürülerin kaldırdığı tozlar arasında, köy ağıllarının kapılarında duran çobanlar, süt kaplarını ya da yılan balığı çorbası yemek için çağırılmalarını bekliyorlardı. Alacakaranlık koyulaştıkça insanların homurdanışları ve uzak köylerdeki köpeklerin havlayışı daha iyi duyuluyordu. Yavaş yavaş yükselen ayın ışıkları altında kırlar yeniden ışıldamağa başlıyordu. Öyle güzel bir görünüştü ki bu! Ama kimsenin ilgilendiği yoktu. Kırlarda, at arabalarıyla gezmek yerine, Nikolaşa ve Aleksaşa Moskova'nın düşünü kurup duruyorlardı. Başkentten gelmiş bir gencin kendilerine anlattığı giysi mağazalarını, tiyatroları düşünüyorlardı. Babaları ise, akşam üzeri konuklarına ne gibi yemekler hazırlatacağını düşünüyordu. Platon yine cansıkıntılarına kapılmış, esneyip duruyordu. Sadece Çiçikov'da biraz canlılık vardı. «Evet» diye düşündü. «Benim de bir gün, buna benzer bir yerim olacak.» Bunun üzerine, bir canyoldaşı ve bir yığın küçük Çiçikov gözünün önüne geldi.

Akşam yemeğinde de tıka basakarınlarını doyurmuşlardı. Çiçikov, geceyi geçirmek için hazırlanan odaya çekilip yatağına uzandığı zaman, karnını eliyle yoklayarak, «davul gibi şişmiş» demekten kendini alamadı. «En lezzetli dana rostosu için bile yer yok.» Çiçikov'un odası evsahibinin odasının yanındaydı. Aradaki duvar çok ince olduğu için Çiçikov bütün söylenilenleri duyuyordu. Pietukh, aşçısını çağırmış, ertesi sabah için hazırlanması gereken kahvaltı üstüne buy-

ruklar veriyordu. Ama bu, kahvaltı adı altında hazırlanan büyük bir şölendi. Pietukh'un söylediklerini dinleyen bir kimsenin ağzının sulanmaması olacak işlerden değildi.

Dudaklarını emip derin bir soluk alan Pietukh şöyle diyordu. «Önce dört katlı bir börek yaparsın. Bir bölümüne turna balığının yan etlerinden ve viaziga'dan* koyarsın; ikinci bölümüne de karabuğday haşlaması, taze mantar ve soğan, süt, dana beyni ve lezzet vereceğini kestirdiğin ne varsa hepsini doldurursun. Böreğin bir yanı iyice kızarsın ama öte yanı hafifçe pembeleşsin. Böylece bir yanı yumuşak ve helmeli olur. İnsan ağzına attı mı, kar gibi dağılıverir.» Pietukh bunları söyledikten sonra ağzını şapırdatmaktan kendini alamadı.

Söylenenlerin gerisini duymak istemeyen Çiçikov, başını yastıkların altına sokarak, «Hay Allah belâsını versin, bu herif beni uyutmayacak» dedi.

Ama battaniyelerin altından Pietukh'un sesi hâlâ kulaklarına geliyordu.

«Turna balığına pancar kökü, baharat, biberli mantar, taze turp, havuç, fasulye ve lezzet vereceğini kestirdiğin başka şeyleri koymayı unutma. Koç yumurtasının da içine biraz buz koy ki, iyice şişerek yumuşasın.»

Pietukh bundan sonra da bir yığın yemek yapılması konusunda buyruklar verdi. Pişirmek, kaynatmak, fırınlamak sözlerinden başka şey duyulmuyordu. Sıra tam hindi kızartmasına geldiği zaman Çiçikov derin bir uykuya daldı.

Ertesi sabah konuklar o kadar çok yemişlerdi ki. Platon atının üzerine çıkıp bir türlü yola koyulamadı. Bunun üzerine atı, Pietukh'un adamlarından biriyle gönderdiler. Platon da Çiçikov'un koliaskasına bindi. Her zamankinden daha çok et yemiş olan köpek bile arkalarından tembel tembel geliyordu.

---

* Sazan balığının kurutulmuş omurga iliği.

Araba avludan çıkınca, Çiçikov:

— Evsahibimiz bizi utandırdı doğrusu, dedi.

— Evet doğru! Ama Pietukh'un bu çeşit işlerden bezmemesi şaşırtıyor beni, diye yanıtladı onu Platon.

Çiçikov, «Hay Allah!» diye düşündü. «Senin gibi yetmiş bin ruble gelirim olsa, bezginliğe ne yapacağımı bilirim ben. Şu Murazov'a baksana. Karun gibi zengin adam!»

— Nereye gidiyoruz acaba? diye sordu Platon. Önce bize uğrayıp kızkardeşime ve enişteme vedâ etmeliyim.

— Elbet, nasıl isterseniz.

— Eniştem en büyük toprak sahiplerinden biridir. Sekiz yıl önce ancak yirmi bin ruble getiren toprağından bugün ikiyüz bin ruble sağlıyor.

— İnsanın hayran olacağı geliyor. Enişteniz'le tanışmak isterdim. Soyadını sorabilir miyim?

— Kostanzhoglo.

— Peki vaftiz adı?

— Constantin Tedoroviç.

— Constantin Tedoroviç Kostanzhoglo. Onunla tanışmak gerçekten ilgi çekici bir şey olacak. Böyle bir insanla konuşmak, bir kitap okumak kadar yararlıdır.

Platon, arabacı Selifan'a nereden gitmesi gerektiği üstüne bilgi vermeğe koyulmuştu. Yerinde duramayacak kadar sarhoş olan Selifan'a ne denli bilgi verilse azdı. Hele Petruşka birkaç kez boylu boyunca yere düşmüş ve oturduğu yere bir iple bağlanması gerekmişti. Çiçikov, bunun üzerine, «ne maskara herif!» demekle yetinmişti.

Platon:

— İşte enişte'min toprağı buradan başlıyor, dedi.

— Görünü tümden değişti.

Gerçekten de, bu kesimde koruların başlamış olduğu görülüyordu. Dümdüz uzayan ağaç dizilerinin ardında, yeni ekilmiş ağaçlardan bir başka dizi, onun

arkasında da yine başka bir koru görülüyordu.

— Bütün bu tomruklar en çok on yıl içinde, yetişti, dedi Platon. Başka birinin toprağında olsaydı, bu boya varmaları için yirmi yıl beklemek gerekirdi.

— Enişteniz nasıl başardı bunu?

— Kendisi size daha iyi anlatabilir. Eniştem tarım işlerinden çok iyi anlar. Hangi cins ağacın hangi cins ağaç yanına dikilmesi gerektiğini bildiği gibi buğdayın yanına dikilecek ağaç cinslerini de bilir Çiftliğinde her şey, iki üç ödev görecek biçimde düzenlenmiştir. Diyelim tomruklar yalnız tomruk olarak işe yaramazlar, aynı zamanda belli bir toprak yüzeyine gölge sağladıkları gibi, kuruyup düşen yaprakları ile de toprağı gübreleme ödevini yerine getirirler. Bu yüzden, her yerde kuraklık olduğu zaman onun çiftliğinde su bulunur. Ürün kötü gidecek olsa, onun bu bakımdan başarısızlığa uğramadığı görülür. Yazık ki bu konularda size bilgi verecek durumda değilim. Bu kadar çok şey yetiştirdiği için köylüler ona büyücü derler. Bununla birlikte, yapmış olduğu şeyler bence hiç de ilgi çekici değildir.

Çiçikov, ona yan gözle bakarak, «Ne garip adam!» diye düşündü. «Bu çeşit konuları açıklayamayacak kadar kayıtsız bir adam görmek insanı üzüyor doğrusu.»

Toprak sahibinin, bir kenti andıran malikânesi görünmüştü sonunda. Çevrede bir yığın köy evi görülüyordu. Çiçikov, «İşte burada gerçek bir toprak sahibinin oturduğu belli oluyor» diye düşündü. Köy evleri sağlam yapılmış, düzenli yolların iki yanında yer almışlardı. Şurada burada görülen arabaların kullanılabilecek durumda ve bakımlı oldukları gözden kaçmıyordu. Köylülerin zeki oldukları yüzlerinden anlaşılıyordu. Hayvanlar iyi cinsten olduğu gibi, domuzlar bile soylu bir kan taşıdıklarını belli ediyorlardı. Malikânenin çevresinde ingilizvâri bahçeler ya da parterler yoktu; buna karşılık; beyin oturduğu

evden çiftlik yapıları ve işçi kulübeleri rahatça görülüyordu. Böylece eski bir Rus geleneğine uygun olarak, bey, çevresinde olup bitenleri kolayca görebilecek durumda bulunuyordu. Nitekim, evin üstünde bulunan yüksek bir yerden, uzaklarda çalışan işçileri görmek de mümkün oluyordu. Veranda da konukları karşılayan çevik hizmetkârlar, evde dokunmuş mavi kumaşlardan yalnız çekmeni'ler* giymiş olmalarına karşılık, sarhoş Petruşka ve benzerlerinden çok farklıydılar.

Evsahibesi de verandaya çıkmıştı. «Kan ve süt» tazeliğindeki ve gün ışığı parlaklığındaki yüzü, Platon'a ayırdedilmeyecek kadar benziyordu. Ama Platon ağır kanlı, evsahibesi ise neşeli ve konuşkandı.

— Günaydın kardeşim! dedi. Seni gördüğüme öyle sevindim ki! Konstantin evde değil ama neredeyse gelir.

— Nereye gitti?

Konukları oturma odasına alan evsahibesi:

— Bir işi vardı, köye kadar indi, diye yanıtladı.

Çiçikov, yılda iki yüz bin ruble geliri olan adamın evinin içini merakla gözden geçirmeğe koyulmuştu. Evin içini inceleyerek, tıpkı bir deniz kabuğunun içine bakıp da orada yaşamış olan hayvanın özelliklerini çıkarmağa çalışan bir bilgin gibi, evsahibinin nasıl bir adam olduğunu kestirmeğe çalışıyordu. Ama böyle bir sonuç çıkarmak olanaksızdı. Odalar alabildiğine sade döşenmişti. Ne bir resim, ne bir vazo, ne bir porselen tabak, ne de bir kitap görünüyordu. Evin hali, aile başkanının, bütün gününü dört duvar arasında değil, tarlalarda geçirdiğini ve bir şöminenin ya da sobanın yanında, rahat, bir koltuğa oturarak kararlar almak yerine, işlerin yapıldığı yerde planlar düzenlediğini gösteriyordu. Kimi iskemle ve masalara konan kurutma tahtalarının üzerine yayılmış çiçek yaprakları bir yana, Çiçikov bu odada herhangi bir kadı-

---

Belden kemerli, uzun Tatar gömleği.

nın elinin izlerini de görememişti.

Platon çiçek yapracıklarını göstererek.

— Bu saçma sapan şeyler de ne? diye sordu.

Evsahibesi:

— Saçma sapan şeyler değil, diye yanıt verdi. Hummaya karşı bunlardan iyi ilâç yoktur. Geçen yıl hastalanan bütün köylülerimizi bu çiçeklerle iyileştirdik. Bu küçük yaprakların kimi ile merhem yapıyorum, birtakımın da çay gibi içirtiyorum. Şimdi istediğin kadar gülebilirsin ama bir yolculuğa çıkacak olsan, bunları gereksediğini anlarsın.

Platon, piyanoya yaklaşarak, tuşları rasgele vurmağa başladı.

— Bu kadar külüstür piyano görmedim. Utanmıyor musun bundan?

— Doğrusu, piyano çalacak vaktim olmuyor.

Sonra Çiçikov'a dönerek sözlerini şöyle sürdürdü:

— Sekiz yaşında bir kızım var. Onu yetiştirmem gerek. Piyano çalınağa vakit bulayım diye, kızımı yabancı bir mürebbiyenin eline bırakamıyorum.

Platon:

— Çok bezdirici bir insan haline gelmişsin, dedi.

Pencerenin yanına gidip dışarı baktı.

— İşte, Konstantin geliyor.

Çiçikov da pencereden dışarı baktığı zaman, tez canlı esmer bir adamın verandaya doğru ilerlediğini gördü. Adam kırk yaşlarında gösteriyordu. Sırtında kaba bir ceket, başında pamuklu kadifeden bir kalpak vardı. Giyim inceliklerine aldırış etmeyen kimselerden olduğu belliydi. Yanında, daha aşağı sınıftan oldukları belli olan, şapkasız iki kişi vardı. Ateşli bir tartışmaya dalmışlardı. Beyin yanındakilerden biri köylü, öteki gezici bir iş adamıydı. Dış kapının tam önünde durdukları için, konuşmalarının birtakımı içerden duyuluyordu.

«Sizin gibi köylülerin böyle yapması daha iyi» diyordu bey. «Efendine para ver, seni özgür bıraksın.

Gereken parayı ben sağlarım. Sonra benim için çalışırsın.»

«Hayır Konstantin Tedoroviç, niçin böyle yapalım?» dedi köylü. «Bu işi siz daha iyi düzenlersiniz. Sizin gibi akıllı bir bey yoktur buralarda. Biz mujiklerin talihsizliği kendi kendimizi gerektiği gibi korumasını bilmeyişimizdir. Meyhaneciler bize öyle içkiler verir ki, daha bir bardağını içtiğiniz zaman yıldırım çarpmışa dönersiniz. Çevrenize bakmadan, oraya yığılıp kalırsınız. Bizim için her yerde bu tuzak hazırlanmıştır. Yaşamak isteyenin çok kurnaz davranması gerekir. Başıma gelenlere baktıkça, herkesin bizi deli etmek için uğraştığına inanacağım geliyor. Mujiklerin kendilerini koruyabilmeleri çok güçtür. Konstantin Tedoroviç, inanın bana!»

«Dinle beni şimdi. Sana buradaki köylülerin durumunu açıklayayım. Yanıma bir köylü aldığım zaman ona bir öküz ve bir de at veririm. Ama buna karşılık, herkesin istediğinden çoğunu, yani çalışmasını isterim. İster kendisi, ister benim için çalışsın, köylünün zaman kaybetmesine göz yummam. Karınca gibi çalışırım ben. Adamlarımın da böyle davranmalarını isterim. Başka türlü başarıya ulaşılamaz. Bütün kötülüklerin temeli tembelliktir. Şimdi bu konu üzerinde düşün ve Mir'in* de fikrini al.»

«Bunu daha önce yaptık efendim. Büyüklerimizin hepsi, 'Fazla söze lüzum yok, Konstantin Tedoroviç'in yanında çalışan köylülerin durumu çok iyidir. Boşu boşuna emek harcamıyor onlar' dediler. Hattâ, 'Onun köyünün papazı bile daha iyi. Bizimkiler bir gün durmuyor. Ölülerimizi gömecek papazımız bile yok' diye eklediler.»

«Ama sen yine gidip bu konuda başkalarının da düşüncesini al.»

«Peki efendim.»

---

* Köy komünü.

Beyin öteki yanında duran iş adamı da alçak bir sesle:

«Konstantin Tedoroviç, ricamı yerine getirmenizi istiyorum,» dedi.

«Size daha önce söylemiştim. Vurgunculuktan hoşlanmam. Bir ipoteğin günü geldiği zaman, sizin gibi adamların başvurmalarını hoş gören bir toprak sahibi değilim ben. İlginizin ne anlama geldiğini çok iyi bilirim. Malları ipotekli olanların listesini tutuyorsunuz değil mi? Hayran olunacak bir iş değil bu. Malını ipotek etmiş birinden onu yarı fiyata kolaylıkla alabilirsiniz. Ama ben bunu yapmam. Çünkü sizin paranızı istemiyorum. Birisine üç yıl borç versem, metelik faiz istemem.»

«Haklısınız Konstantin Tedoroviç, ama ben ticaret yapmış olmak için değil, sizin dostluğunuzu kazanmak için uğraşıyorum bununla. Lütfen şu önemsiz üç bin rubleyi kabul edin.»

Bu sözleri söyleyen iş adamı, cebinden yapış yapış olmuş banknotları çıkarıp karşısındakine uzattı. Kostanzhoglo sanki önemsiz bir iş yapıyormuş gibi, paraları aldı ve saymadan cebine indirdi.

Kostanzhoglo oturma odasının kapısında belirdiği zaman, Çiçikov onun esmer yüzünü, darmadağın kıvırcık saçlarını, gözlerindeki parlaklığı ve bütün varlığının dile getirdiği gururlu hali görüp daha çok şaşırdı. Kostanzhoglo'nun güneyli olduğu belliydi. Tam anlamı ile Rus olduğu söylenemezdi. Atalarının nerede bulunmuş olduğunu kendi de bilmiyordu. Ama soy bilgisinin çiftlik yönetimi ile hiç bir ilgisi olmadığını bildiği için bu konuya önem vermemiş ve Rusçadan da başka dil bilmediği için, kendini Rus olarak kabul etmişti.

Platon, Çiçikov'u tanıştırdığı zaman karşılıklı selâmlaştılar.

— Sıkıntılarımdan kurtulmak için, konuklarımızı bizim buralarda biraz dolaştırmak istiyorum, Konstantin, dedi Platon.

— Mükemmel bir düşünce!

Sonra Çiçikov'a döndü:

— Nerelere gideceksiniz?

İskemlesinin kolunu perdahlayacak gibi ovalayan ve başını hafifçe önüne eğen Çiçikov:

— Doğrusu, kendi işlerimden çok, başkalarının hesabına geziyorum. Yakın dostum ve akrabam olan general Betristçev birtakım akrabalarını görmemi söylemişti bana. Bir bakıma kendim içinde geziyorum. Sağlığıma yararlı olacağını düşünüyorum. Sonra, dünyayı ve çeşitli insanları görmek istiyorum. Bence bu, bir kitap okumak, ya da yeni bir öğrenim yapmak gibidir, dedi.

— Evet, insanın kendi yaşadığı köşeden çıkıp, başkalarını tanıması zararlı değildir.

— Çok doğru söylediniz. Bunun zararı dokunmaz insana. İnsan görmediği şeyleri görür, tanımadığı kimselerle konuşur. Nitekim şimdi olduğu gibi, başka kimselerle konuşmak bana çok yarar sağlamaktadır. Büyük bir öğrenme ihtiyacı ile karşınıza geliyorum, Konstantin Tedoroviç. Gerçekleri açıklayarak benim susuzluğumu gidermenizi rica ediyorum.

Şaşırmış olan Kostanzhoglo:

— Nasıl olur? Ben size ne öğretebilirim ki? Okumuş bir adam sayılmam, dedi.

— Hayır efendim, sizde bilgelik denilen şey var. İnsan, ancak bilgelikle böyle büyük bir malikâneyi gerektiği gibi yöneterek kazanç sağlar. Ancak bilgelik yardımı ile yurttaşlık ödevlerinin hepsini eksiksiz olarak yerine getirerek Rus halkının saygısını kazanır Bana işte bunların nasıl yapıldığını öğretmenizi istiyorum.

Kostanzhoglo, düşünceli düşünceli Çiçikov'a bakarak:

— Olur, öğretirim, dedi. Ama önce benim yanımda bir kaç gün kalmanız gerekli. Bu süre içinde, işleri nasıl yürüttüğümüzü açıklarım size. O zaman, bu iş

için, çok büyük bir bilgelik gerekmediğini kendiniz anlayacaksınız.

Evsahibesi de Çiçikov'a dönmüştü:

— Evet, birkaç gün kalmalısınız, dedi.

Sonra kardeşine bakarak:

— Sen de kalırsın olmaz mı? Acele etmenin gerekği yok ki! diye ekledi.

— Olur, kalırım ama Pavel İvanoviç buna ne der acaba?

Çiçikov:

— Aynı sizin gibi cevap veririm. Bu, benim için büyük bir zevktir, diye yanıt verdi. Ama bir söyleyeceğim var. General Betristçev'in akrabalarından Albay Koşkarev...»

— Tanırız onu! Kaçığın biridir.

— Evet, biliyorum. Bana çok yardım dokunmuş olan yakın dostum General Betristçev'in hatırı olmasaydı onu ziyarete gitmezdim hiç.

— Öyleyse hemen yola çıkın, dedi Kostanzhoglo. Gideceğiniz yol on kilometre bile değildir. Arabalardan biri de hazır. Hemen giderseniz, çay saatinde buraya dönebilirsiniz.

Çiçikov:

— Çok güzel bir öneri, diyerek o an şapkasını aldı.

Yarım saatlik bir yolculuktan sonra Albayın malikânesine varmıştı. Bey evinin çevresindeki köyde yapı işi olduğu için her şey karmakarışıktı. Oraya buraya, tuğlalar, kireçler, hatıllar yığılmış olduğu için sokaklardan geçmek çok güçtü. Kimi kulübelerin birer büro olarak kullanılmak üzere hazırlandığı anlaşılıyordu. Üzerlerindeki levhalarda, «Tarım Aletleri Deposu», «Hesap Bürosu», «Maliye İşleri Komitesi», «Okul» gibi yazılar okunuyordu.

Çiçikov, Albayı bir masanın başında, dişlerinin arasına bir kalem almış durumda buldu. Çok kibar ve cana yakın bir kimse olduğu belli olan ve konuğunu nasıl karşılayacağını bilemeyen toprak sahibi, vakit

geçirmeden, malikânesindeki durumun ortaya çıkması için nasıl çalışmış olduğunu ve ne denli para harcadığını anlatmağa koyuldu. Bunun arkasından, bilim ve tekniğin çalışma konusunda ne denli yararlı işler yapmış olduğunu köylülerinin anlamadığından yakınmağa başladı. Sözgelişi, kadın serflerinin korse giymeğe bir türlü alışamadıklarını, oysa kendisinin ondört yıl kalmış olduğu Almanya'da bütün değirmen işçileri kızlarının piyano çaldığını söyledi. Bununla birlikte, köylülerinden hepsinin, sapan sürerken, Franklin'in «Elektrik Üzerine Notlar»ını, Virgil'in «Georgic»lerini ve toprağın kimyevi özelliklerini açıklayan bazı kitapları okumayı benimsemeleri için sonuna dek direneceğini de açıkladı.

«Hay Allah,» diye düşündü Çiçikov, «Duchess de la Vallière'in şu kitabını sonuna dek okuyacak zaman bulabilseydim!»

Albay çeşitli konular üzerinde düşüncelerini açıklamıştı. Özellikle köylülerin Alman geleneklerine alıştırıldıklarında bilimlerin ilerleyeceğini, ticaretin genişleyeceğini ve Rusya'da bir Altın Çağ'ın başlayacağını belirtti.

Çiçikov, bir süre ağzını açarak karşısındakini dinleyip durdu. Sonra, kendisinin bu işlerle ilgili olmadığını ve sadece birkaç ölü can satın alarak işlemi hemen sona erdirmek istediğini söyledi.

— Söylediklerinizi iyice anladımsa, siz bir resmı belge istiyorsunuz, dedi Albay.

— Evet, efenedim.

— Öyleyse, hemen bir dilekçe yazın, bu dilekçeyi Dilekçe ve Yanıtlar Bürosu'na verirsiniz, büro dilekçeyi inceledikten sonra bana getirir, ben «Malikâne İşleri Bürosu»na gönderirim, bu büro dilekçeyi yeniden inceledikten sonra, Yönetmen'e gönderir, Yönetmen başkâtip ile birlikte...

— Özür dilerim, dedi Çiçikov, ama bu çok uzun sürecek. Dilekçe filân yazmaya gerek yok ki! Benim

bütün istediğim, nasıl söylesem... ölü diyebileceğimiz birkaç can satın almaktır.

— Çok güzel! dedi Albay, öyleyse hazırlanacak evraka, satın almak istediğiniz canların «ölü diyebileceğimiz canlar» olduğunu yazmalısınız.

— Peki, bunun ne gereği var? Bu canlar gerçekten ölü olduğu için benim niyetimce onların canlı gösterilmesi gerekli.

Albay yeniden:

— Çok güzel, dedi. Öyleyse evrakınıza «canların ölü değilmiş gibi gösterilmesi gereklidir» diye yazmalısınız. «Gerekli» sözünden hoşlanmıyorsanız, «rica olunur», «arzu edilir» filân deyin. Evrak hazırlanmaksızın böyle bir işin yürütülmesi olanaksızdır, bunu, belirtmek isterim. Çeşitli bürolara başvurmanız konusunda size yardım etmek üzere bir «görevli» vereceğim yanınıza şimdi.

Albay bunları söyledikten sonra zili çaldı. Kapıda beliren adamla «başkâtip» diye konuşarak «görevli»yi çağırmasını söyledi. Biraz sonra içeri giren «görevli» yarı köylü, yarı memur bir adamdı.

Albay Çiçikov'a dönerek:

— Bu adam size eşlik edecek, dedi.

Koşkarev gibi bir deliyle başa çıkmak kolay değildi. Ama Çiçikov bu işin nereye varacağını merak ettiği için «görevli» ile birlikte yola çıktı.

Dilekçeler ve Raporlar Bürosuna geldikleri zaman, pencerelerin ve kapıların kapalı olduğunu gördüler. Bunun nedeni, büro direktörünün, yeni kurulan Malikâne İşleri Yönetim Komitesine geçmiş olmasıydı. Onun yerine gelmiş olan kimse de yine bu Komite tarafından görevlendirilmişti. Bundan sonra, Çiçikov ve «görevli», Malikâne İşleri Yönetim Komitesinin kapısını çaldılar. Ama burası onarılmak için hazırlanmış gibiydi. Çiçikov ve görevlinin sorularına yanıt verecek kimse yoktu. Bir tek laf söyleyemeyecek kadar sarhoş bir köylüden başka kimseyi bulamamışlardı

orada. Görevli, durum üstüne açıklamalar yapmak gereğini duyduğu için söze başladı:

— Bizim burası böyledir işte. Demin gördüğünüz sarhoş herif gibileri, Albaya istediklerini yaptırıyorlar. Malikânede her şey Yönetim Komitesi tarafından yürütülür. Komite, bir adamı asıl işinden alıp, kendi ileri sürdüğü bir başka işe koyabilir. Herhangi bir şey yaptırabilmek için yüzde yüz Komiteden geçmek gerekir.

Çiçikov yeterince dolaşmış olduğunu düşünerek geri döndü. Albayın yanına giderek, Dilekçe ve Yanıtlar Bürosunun artık olmadığını bildirdi. Bunun üzerine, Albay öfkelendi, konuğunun bilgi vermiş olmasına karşı duyduğu şükran duygularını, onun ellerine sarılarak dile getirdi. Oracıkta kaleme kâğıda sarılarak üç bölüm içinde topladığı sekiz soru yazdı. Bu üç başlık şunlardı: 1 — Yönetim Komitesi kendi yetkisi altında bulunmayan memurlara niçin emir vermişti? 2 — Başkan kendi yerine geçen memurun, ödevi başından ayrılıp başka bir büroya girmesine niçin göz yummuştu? 3 — Yönetim Komitesi, Dilekçe ve Yanıtlar Bürosunun kapanmasına nasıl göz yummuştu?

Çiçikov, «Buralarda fazla durmamalı,» diye düşünerek yola çıkmaya hazırlandı. Ama evsahibi onun yolunu keserek şöyle dedi:

— Gitmenize izin veremem. Çünkü bu işte şerefim söz konusu olduğu gibi, adamlarıma, düzenli ve organize bir malikânenin nasıl yönetilmesi gerektiğini de göstermem gerekir. Onun için, işinizi, üniversite öğrenimi görmüş çok değerli bir adama vereceğim. Öte yandan, zaman yitirmemeniz için, kitaplığıma geçmenizi rica ederim. Orada, size gerekli olan defter, kalem, kağıt gibi şeyler bulacaksınız. Bunları istediğiniz gibi kullanın lütfen. Çünkü siz iyi yetişmiş bir insansınız. Bizim ödevimiz, başkalarını aydınlatmaktır.

Albay bunları söyledikten sonra, konuğunu, tavanlarına dek kitapla dolu büyük bir kitaplığa aldı.

Buradaki kitaplar konularına göre sınıflandırılmışlardı. Ormancılık, hayvan yetiştiriciliği, domuz bakıcılığı ve çiçekçilik gibi konularla ilgili kitaplar ayrı bölümlerde yer alıyordu. Her bölümde, sadece kaynak olarak işe yarayan ve dışarda satılmayan dergiler de vardı. Çiçikov, bir saatlik boş zamanını bu çeşit kitaplarla geçirmenin gereksiz olduğunu düşünerek başka bir bölüme baktı. Ama bu kez de yağmurdan kaçayım derken doluya tutulmuştu. Çünkü bu bölümde felsefe kitapları yer alıyordu. Hele altı büyük ciltlik korkunç bir kitap şu başlığı taşıyordu: «Toplumsal Prodüktivitenin ortak bölmelerinin organik ilkelerini gerektiği gibi anlayışın, yaşama, işbirliği ve çalışmanın bir araya getirilmesinin teorisi ile düşünce dünyasına giriş üzerine bir kaç söz.» Nitekim Çiçikov kitabın sayfalarına şöyle bir gözattığı zaman, «fenomen», «gelişim», «soyut», «muhteva», «sinopsis» gibi sözcüklerden başka şey göremedi. «Bunlar bana gelmez» diye içinden geçirerek sanat kitaplarının yer aldığı bölüme döndü. İçinde bir dolu açık-saçık resim bulunan koskoca bir cildi eline alarak incelemeğe koyuldu. Bu resimler, orta yaşlı bekârlarla, sönmeğe yüz tutmuş tutkularını coşturmak için, bale temsilcilerine ve bu çeşit başka eğlencelere giden kimselerin hoşuna gidecek cinstendi. Çiçikov gene o bölümden bir başka kitap alacağı sırada, Albay, elinde bir evrak, gülümseyerek içeri girdi.

— Herşey gerektiği gibi yapıldı, diye bağırdı. Size sözünü ettiğim adam gerçek bir dahidir. Onu en yüksek mevkilere geçirmekle kalmayacağım, kendisine özel bir büro da kuracağım. Ne denli zeki bir kimse olduğunu ve birkaç dakika içinde bu önemli işi nasıl sona erdirdiğini siz de göreceksiniz şimdi.

«Hele şükür, kurtuldum» diye düşündü Çiçikov Sonra, Albayın yüksek sesle okuduklarını dinlemek için bir yana ilişti.

«Ekselânslarının bana vermiş olduğu ödevi göz·

önünde tutarak şu bilgileri sunmak mazhariyetine ulaştım.»

«1 — Müşavirlik ödevlerinde bulunmuş olan Pavel İvanoviç Çiçikov'un vermiş olduğu dilekçede bir yanlışlık görülmüştür. Dilekçeyi veren, bir hata sonucu, Can sözcüğünü Ölü sözcüğü ile birlikte kullanmıştır. Yazının kendisine bakılınca, dilekçeyi verenin bu sözcük ile, gerçekten ölmüş olan canları değil, ölüme yaklaşmakta olan canları kastettiği anlaşılmaktadır Böylece Can'ın hiç bir zaman ölmeyeceği gözönünde tutulursa, sözü geçen sözcüğün kullanılması, ilkokul öğreniminden ileri geçmeyen bir yetişme tarzını açıkça göstermektedir.»

Koşkarev neşeli neşeli:

— Ne yaman herif, dedi. Nasıl sizi kıskıvrak yakalamış, değil mi mösyö Çiçikov? Güçlü bir kalem olduğunu yatsayamazsınız, sanırım.

«2 — İster ölüme yaklaşmış durumda, ister başka türlü olsun, bu malikânede ipoteklenmemiş bir tek can bulunmamaktadır. Çünkü burada bulunan bütün canlar, Birinci İpotek Anlaşması ile ipotek edilmekle kalmamış, can başına yüz elli ruble fiyatla ikinci kez de ipotek edilmiştir. Bundan yalnız Gurmailovka köyü ayrı tutulmuştur. Gurmailovka'nın ayrıcalı durumu toprak sahibi Priadistçev aleyhine Bölge Mahkemesince verilen kararın sonucudur. İlân Moskova Gazetesinin kırk iki sayılı nüshasında yayınlanmış ve böylece sözü geçen köy, yine yukarda sözü geçen mahkemenin kaza hakkı sahasına girmiştir.»

Çiçikov kızgın kızgın:

— Bunu bana niçin daha önce söylemediniz. Yoksa alay mı ediyorsunuz? dedi.

— Bu durumu yazılı olarak görmeniz gerekliydi. Başka türlü davranmak doğru olmazdı.

Ama Çiçikov'un sabrı tükenmişti artık. Bütün kibarlık kurallarını unutarak şapkasını kaptığı gibi dışarı fırladı.

Ama Albay konuğunun arkasından gelerek, kendisine malikânenin gerçek yönetiminin nasıl yapıldığını göstermek olanağını verdiği için teşekkür etmekten geri kalmadı. Sonra da böyle davranmak zorunda olduğunu, yoksa, organizma mekanizmasının âtıl bir durumda kalarak işleyemez hale gelmesinden korktuğunu da belirtti. Bütün bu olaylar, Albaya yeni bir komite kurmak gibi yüce bir düşünce de vermişti. Bu yeni komitenin adı «Yönetim Komitesini Kontrol Komitesi» olacaktı. Bu komiteye görev olarak, ilk sözü geçen komitedeki işlerini bırakanların bulunup ortaya çıkarılması verilecekti.

Çiçikov, yorgun ve sıkıntılı halde Kostanzhoglo'nun evine döndüğünde epey geç olmuştu. Işıklar yanalı saatler vardı.

Çiçikov oturma odasına girdiği zaman, evsahibi:

— Sizi kim geciktirdi böyle? diye sordu.

— Gerçekten, sizi ve Albayı bunca saat ne meşgul etti acaba? diye sordu Platon.

— Böylesine budala bir adama hiç rastlamadım. İşte hepsi bu! diye yanıt verdi Çiçikov.

— Aldırmayın siz, dedi Kostanzhoglo. Koşkarev insana güvenlik veren bir örnek. O olmasa, bizim aydınların çılgınlıklarını görüp tanıyamayız. Bu adamlar, kendi ülkelerinden haberleri olmadığı halde, dışarda gördüklerini uygulamağa kalkarlar. Yazık ki, toprak sahiplerimizden bir çoğu da onlar gibi yapıyor. «Bürolar», «fabrikalar», «okullar», «komisyonlar» kuruyorlar. Ne sersemlik! 1812 Fransız Savaşından sonra yaşamların yeniden kurmak zorunda kaldılar. Ama yaptıkları işlere bakın! Öylesine kötülükler ettiler ki, bugün bir Peter Petroviç Pietukh bile toprak sahipleri arasında yer alıyor.

— Bütün malikânesi ipotek edilmiş zaten, dedi Çiçikov.

— Evet, günümüzde herşey ipotek edilmiştir, ya da ipotek edilmek üzeredir.

Kostanzhoglo bunları söyledikten sonra daha da öfkelendi.

— Şapka ve lâmba fabrikaları yerin dibine batsın! Londra'dan lâmba imalâtçıları getirmek, toprak sahiplerini vurguncu haline getirmek de yerin dibine batsın! Bir Rus toprak sahibini, bir soyluyu, tezgâh sahibi olarak görmek ne kadar acı. İpek ve dantelâ tezgâhlarını işletmek sokak kadınlarının işidir, bizim değil.

Platon

— Ama sizin de imlâthaneniz var, dedi.

— Elbet var! Ama imalâthaneleri kuranlar kim? Onlar! Altı yıl boyunca bizim ırmak kıyılarına balık artıklarını dökenler de onlardı. Sonunda bu artıkları kaynatıp tutkal yapmaktan başka çare bulamadım. Böylece kırk bin rublelik kârım oldu.

Çiçikov, evsahibine bakarak, «Allah Allah, bu adam para kazanmak konusunda çok usta doğrusu!» dedi kendi kendine.

Bu imalâthaneleri çalıştırmamın bir başka nedeni de, köylülere iş bulmak isteyişimdir. Yoksa hepsi açlıktan ölecek. Bu yıl pek başarılı geçmedi biliyorsunuz. Sanayici toprak sahiplerinin tarım yapmayı boşlamalarından oldu bu. Benim imalâthanelerim her yıl bir tane artıyor. Şurdan burdan artan ve biriken parçalar o kadar çok ki, akıllı biri bunları kazanç haline getirebilir. Artık para istemeyecek kadar zengin de olabilir. Ama bunun için, sütunlarla süslü bir evde oturmam gerekmez benim.

— İnanılmayacak şey! dedi Çiçikov, hele bu biçimde para istememek şaşılacak şey.

— Üstelik, bunu kolayca yapabilir insan. Ama günümüzde herkes makinist kesilmiş. Para çantasını bile eliyle değil, bir makineyle açmağa kalkışıyor. Bu yüzden kalkıp İngiltere'lere kadar gidiyor. Ne delilik!

Kostanzhoglo, yere tükürerek sözlerine devam etti:

— Ama yabancı ülkelerden döndüğü zaman, eskisinden on kat bilgisiz olduğunu farketmiyor.

Evsahibinin karısı söze karışarak:

— Konstantin, böyle konuşmanın senin için ne kadar kötü olduğunu biliyorsun, dedi.

— Sinirlenmemek elimde mi? Rus karakterinin günden güne yitmesi öyle canımı sıkıyor ki! Herkes bir Don Kişot kesildi artık. Evet, birkaç kitap okuyan ve biraz öğrenim yapan herkes kendini Don Kişot sanıp, bir delinin bile aklına gelmeyen çeşitten okullar kurmağa kalkıyor. Böyle bir okuldan, köyde de kentte de işe yaramayan adamlardan başka bir şey çıkmıyor. Ama toprak sahiplerimiz, birer iyiliksever şövalye olmaktan ve kimsenin işine yaramayan hastahanelerle kurumlar için milyonlarca ruble harcamaktan çekinmiyorlar. Hem kendilerine, hem ailelerine zararları dokunuyor bu yüzden. Zaten insanseverliğin sonu budur.

Çiçikov'un insanları aydınlatmakla hiç bir ilgisi yoktu. Kendi dertleriyle uğraşıp duruyordu. Bazı şeyler öğrenmek için bir iki soru sormak istiyor, ama adamakıllı coşmuş olan Kostanzhoglo durmadan konuştuğu için istediğini gerçekleştiremiyordu.

— Herkes köylüleri okutmağa kalkışıyor. Oysa önce onları iyi birer çiftçi yapmağa çalışmalı. O zaman okumak meselesi de çözülür. Ben herkesin aklından kuşkulanmağa başladım zaten. Şu bizim yazar denilen adamların çiziktirdiklerine bakın hele. Her kitabı bastırdığınız zaman, halkın buna atıldığını görürsünüz. Gene böyle, bir çok kimse, «Köylü çok basit bir yaşam sürüyor. Yeni gelişmeleri öğrenmeli ve böylece kendini daha iyi duruma sokmak gereğini duymalı.» diyor. Ama bütün bunların, köylüye yararı değil, zararı dokunuyor. Köylü insanlığını yitiriyor. Ama iyi ki şu «yeni gelişmelerlerle» hiç ilgilenmemiş sağlam bir sınıf var hâlâ. Buna sevinmek gerek. Rusya'nın en saygıdeğer insanı olan Rus tarımcısına do-

kunmamak gerekir. Tanrının işine karışmamalı.

— Demek tarımın, en kazançlı iş olduğuna inanıyorsunuz, dedi Çiçikov.

— En kazançlı değilse bile en iyi iş tarımdır. «Alın terinle süreceksin toprağı» diyor Kutsal Kitap. Bunu hepimiz biliyoruz. Zaten yüzyılların sağladığı deneyim, tarım yapan insanın ahlâk bakımından çok daha saf ve sağlam kaldığını açıkça österiyor. Başka uğraşlarda çalışmamak gerekir demek istemiyorum. Ama tarım bütün öteki uğraşların temelidir. Yasa ile ya da özel girişimlerle ne kadar imalâthane kurulursa kurulsun, insanın ihtiyaçları yine de el emeğine bakıyor. İnsanın, en sonunda halk kitlelerinin aleyhine olan çeşitli yollara başvurarak kazanç elde eden imalâthanelerin sağladığı yeniliklere hiç ihtiyacı yok. Ne kadar kazançlı olursa olsun, şeker ve tütün gibi «yüksek maddeler» işleyen bir imalâthane kurmamağa yemin ettim. Bir milyon ruble yitirecek olsam bile yeminimden dönmem. Mir'in içinde bozukluk alıp yürüyecekse bu benim yüzümden olmayacak. Tanrının bu kararımda bana yardımcı olacağına güveniyorum. Şu yeni çalışmaların ne gibi sonuçlar doğuracağını çok iyi biliyorum. Ben yirmi yıldır halk içinde yaşadım.

— Beni şaşırtan şey, böyle bir reddedişten, iyi yönetim sayesinde, büyük kazançlar elde edebilmiş olmanızdır, dedi Çiçikov.

Yüzü daha alaycı bir hal almış olan ve Çiçikov'un söylediklerine hiç aldırmayan Kostanzhoglo:

— Ekonomi politik bakımından bu çok hoş bir durum doğrusu, dedi. Bir deli ötekinin sırtına binmiş, burnunun ucundan ötesini görmüyor da, altındakini kırbaçlayıp duruyor: Ama bu sersem, eğerin üzerine binerken gözlüklerini filân almayı da unutmuyor. Ne saçma işler yarabbi!

Kostanzhoglo bunları söyledikten sonra gene tükürdü.

— Evet, haklısın, dedi karısı. Ama bu konularda

sinirlenmeden konuşulamaz mı?

Çiçikov hemen söze atıldı:

— Sayın Konstantin Tedoroviç, sizi dinledikçe, yaşamın temelini anlamış ve konunun özüne ulaşmış bulunduğunuzu kavrıyorum. Bununla birlikte, insanlık sorununu bir yana bırakıp, toprak sahibi olmak üzere bulunan ve yurttaşlık ödevlerinin tümünü yerine getirerek bir an önce servete kavuşmak isteyen bir kimseden söz etsek, onun başarıya ulaşması için nasıl davranması gerektiğini açıklar mısınız?

— Yani bir an önce nasıl zengin olabilirim demek istiyorsunuz, dedi Kostanzhoglo. Söyleyeyim önce...

Evsahibesi, odanın ortasına kadar yürüyüp, omuzuna bir şal aldığı sırada, kocasının sözünü keserek:

— Yemek yiyelim, dedi.

Bunun üzerine, Çiçikov askeri terbiye görmüş gibi o an ayağı fırlayarak, kolunu evsahibesine verdi ve ona, yemek odasına kadar eşlik etti. Yemek masasının üzerinde bir çorba çanağının durduğu görülüyordu. Çanağın kapağı açılmış ve odanın içini ilkyaz sebze ve otlarının tatlı kokusu doldurmuştu. Hizmetkârlar tabakları ve çatal-kaşığı düzenledikten sonra dışarı çıktılar. Çünkü Kostanzhoglo, söylediklerinin hizmetkârlar tarafından işitilmesinden ve yemek yediği sırada onların kendisini seyretmelerinden hiç hoşlanmazdı.

Çorba içildikten ve Macar şarabını hatırlatan nefis bir içki bardaklara doldurulduktan sonra, Çiçikov evsahibine şöyle dedi:

— Sayın Konstantin Tedoroviç, biraz önce yarıda bıraktığımız konuşmaya dikkatinizi çekmek istiyorum. Para kazanmak için ne yapmak gerektiğini sorduğumu hatırlarsınız.

(Burada orjinal metnin iki sayfası eksiktir).

.....Öyle bir toprak ki, kırk bin ruble isteseydi bile, indirim yapmasını yine isterdim.

Çiçikov, «Allah Allah» diye düşündü. Sonra sordu.

— Peki siz niçin satın almıyorsunuz bunu? diye sordu.

— Çünkü her şeyin bir sınırı olmalıdır. Sonra, benim işim başımdan aşkın. Üstelik, bizim buradaki divoreané'nin hep bir ağızdan kendilerini sömürdüğümü, düşük fiyatla toprak satın aldığımı söylemelerini istemiyorum. Bundan bezdim artık.

— İnsanların ağzı durmaz ki, dedi Çiçikov.

— Hele bizim bölge kötü söylenti bakımından bütün bölgeleri geçer. Benden söz edildiği zaman, korkunç bir faizci olduğumu da söylemekten kaçınmazlar. Buna karşılık, beni suçlu bulanlar, kendilerini o an temize çıkarırlar. «Para harcadık ama yaşamın gelişmesi ve yeni olanakların doğması için çalıştık biz. Bizim müsrifliğimiz bir domuz gibi yaşayan Kostanzhoglo'nun tutumluğundan çok daha iyidir» derler.

Çiçikov kendini tutamayıp:

— Ah, ben de sizin gibi domuzca yaşayabilseydim, dedi.

— Bir yığın başka söz de ederler. Şu «yeni yaşam olanakları» da neymiş sanki! Kime yararı oluyor bunların. Bir toprak sahibi güzel bir kitaplık kursa, tek bir sayfa okumaz, bunun yerine iskambil oynamayı yeğler. Şölenler vermiyorum diye bana takmadık ad bırakmadılar. Böyle işlere kalkışmayışımın nedenlerinden biri, bu gibi toplantılardan sıkılmamdır, bir başka nedeni de bunlara alışkın olmamamdır. Ama evimde ne bulursa onu yemeğe gelen biri oldu mu sevinirim. Birçok kimseler benim faizle para verdiğimi söylerler. Oysa, gerçekten ihtiyacı olan ve durumunu anlattıktan sonra bu parayı akıllıca kullandığı gibi, kazanacağına da beni inandıran herkese istediği kadar parayı faizsiz veririm.

«Bunu iyice bellemek gerek» diye düşündü. Çiçikov.

— Evet, bu durumda kimseden yardımımı esirgemem. Ama boşu boşuna bir metelik bile harcamam. Bu kadar açıkça konuştuğum için kusuruma bakmayın. Sevgilisine ziyafet çekmek, evini bir deli gibi döşemek ya da oynaşını, yaşamasa çok daha iyi olacak bir kimsenin doğum günü eğlencesine ya da maskeli baloya götürmek için paraya gereksemesi olanlara ne demeli!

Kostanzhoglo, yeniden tükürdü. Kendini tutmasaydı, karısının yanında söylenmesi hiç de doğru olmayan bir sözcüğü ağzından kaçıracaktı. Yüzü sanki kudurmuş gibi kararmış ve alnında da, şakaklarında da derin kırışıklar ortaya çıkmıştı. En ufak hareketi bile, içini kemiren yakıcı kini dile getiriyordu.

Çiçikov nefis ahududu şarabından bir yudum alarak:

— İzin verirseniz, yarıda kalan konuşmamıza dönelim dedi. Demek sözünü etmek lütfunda bulunduğunuz toprağı satın aldığımı kabul edersek, acaba ne kadar zamanda servet sahibi olabilirim?

Canı sıkıldığı belli oldu ve suratını asan Kostanzhoglo:

— Bu size bağlıdır, diye yanıt verdi. Ya bir anda zengin olursunuz, ya da sonuna dek züğürt kalırsınız. Zengin olmağa iyice karar verdinizse, bir gün nasıl olsa başarıya ereceğinize inanın.

— Öyle mi? dedi Çiçikov.

Çiçikov'a sanki kızmış gibi, Kostanzhoglo sert sert:

— Evet, diye yanıt verdi. Çalışmayı gerçekten sevmelisiniz. Yoksa ne yapsanız işe yaramaz. Malınıza göz kulak olmalısınız. İnsanın bundan hiç bir zaman bıkmayacağına inanın. Taşrada yaşamın tatsız olduğunu söyleyerek bezginlik duyanlar vardır. Ama ben onların istediği yaşamı bir gün yaşayıp, kulüplerinde, lokantalarında, tiyatrolarında vakit geçirsem sıkıntıdan ölürüm. Sersem herifler, avanaklar! Bir toprak sahibi bezginlik nedir bilmez. Çünkü bunu duy-

mak için zamanı yoktur. Her an bir şey yapması gereklidir onun. Evet, her an yeni ve değişik bir işle uğraşmak zorundadır. Bunlar insan ruhunu yücelten işlerdir üstelik. Toprak sahibi, doğanın ve iklimlerin yürüyüşüne ayak uydurur, ona katılır nerdeyse. Yaradılışın her şeyiyle içli dışlıdır. Daha ilkyaz gelmeden ilkyazın hazırlıkları yapılır. Tohumların hazırlanması, ölçülmesi, kurutulması, çalışacak olanlardan kümeler kurulması gerekir. Her şeyin önceden incelenmesi ve hesapların yapılması şarttır. Buzlar eriyip ırmaklar kabarınca, çapalar çiçek bahçelerinde, sabanlar tarlalarda işlemeğe başlayacaktır. Her yerde toprak sürülecek, tohum atılacak, ekim yapılacaktır. Bunun ne demek olduğunu biliyor musunuz! Bu tohum ekilmesi, dünya gereksemelerinin giderilmesi, milyonlarca insanın rızkının toprağa emanet edilmesi demektir. Daha sonra, sonu gelmez biçmelerin mevsimi olan yaz sökün eder. Çünkü ürün birden olgulaşır, çavdar, arpa, buğday ve yulafın ansızın boy attığı görülür. Bir an bile gecikmemeniz gereklidir. Yirmi eliniz olsa bile hepsine birden yetişmediğinizi görürüsünüz. Harman yapıldıktan sonra, tohumların ayrılması, ambarlara konulması, ahırların temizlenmesi, kadınların iş başı etmesi ve toprak sahibinin de ne gibi bir kazanç elde ettiğini anlamak için hesap yapması gereklidir. Daha sonra kış gelir, tohumların ayıklanmasına ve depo edilmesine başlanır. Değirmenleri gezmek, imalâthaneleri kontrol etmek, mujiğin ne durumda olduğunu anlamak için kulübelere bakmak gereklidir. Hele insan bütün bunların hangi amaca yönelmiş olduğunu kavrar ve doğanın bolluklar yaratarak, yepyeni kazançlar sağladığını görürse o zaman, dile getirilmesi güç bir duvguya kapılır. Para kazandığı için değil —çünkü para, sonunda paradır—, her şeyi kendi elleri ile yaptığı ve nerdeyse bir büyücü gibi bolluk ve iyilik yarattığı için yüce duygular duyar. Başka hangi işte bulabilirsiniz bunu?

Sözlerini sürdürdükçe, Kostanzhoglo'nun yüzündeki kırışıklıkların silindiğini ve tıpkı taç giydiği gün Çar'ın tüm ışık kesildiği gibi, her yanından bir aydınlık ve parıltı boşandığı görülüyordu.

— Bu çeşit bir kıvancı başka hiç bir şeyde bulamazsınız. Çünkü ancak, bu çeşit çalışmada, insan, biricik mutluluğun yaratma olduğunu göstermiş olan Tanrıya öykünmektedir. Mal mülk yaratmak, tıpkı Tanrı gibi davranmaktır. Ama bu çalışmaları sıkıcı bulan kimseler de var.

Çiçikov, Kostanzhoglo'nun söylediklerini bir bülbülün şakıyışı gibi sevinçle dinliyordu. Arasıra yutkunuyor ve bu konuşmadan ne denli tad aldığı, tatlı bakışlı gözlerinden belli oluyordu.

Yerinden kalkan evsahibesi,

— Konstantin, artık içeri geçelim, dedi.

Hep birlikte yemek odasından çıktılar. Çiçikov, kolunu yine evsahibesine vererek ona eşlik etmek inceliğini gösterdi. Ama derin ve ciddi düşüncelere dalmış olduğu için, daha önceki ustalığına varamadı.

Arkalarından gelen Platon.

— Bütün bu söylediklerinizbence sıkıntı verici şeylerdir, dedi.

Ama evsahibi bu sözlere hiç aldırış etmemişti. Konuğunun, aklı başında bir kimse olduğunu düşünüyor ve onu beğeniyordu. Kostanzhoglo, verdiği öğütleri dikkat ve anlayışla dinleyen birini bulmuş olduğu için sevinçliydi.

Lâmba ışığıyla aydınlanmış, sevimli oturma odasında yerlerini aldıkları zaman, Çiçikov çoktan beri böyle bir keyif sürmemiş olduğunu düşündü. Oturma odasının balkonu vardı ve camlı kapısı bahçeye açılıyordu. Kapının aralığından, uykuya dalmış gibi duran ağaçların üstünde pırıldayıp duran yıldızlar görülüyordu. Uzun ve yorucu yolculuğunu sona erdirdikten ve bütün istediklerini gerçekleştirdikten sonra sanki öz evine dönmüş gibiydi. Bütün bu duygular evsa-

hibinin yapmış olduğu güzel konuşmanın sonucuydu. Gerçekten de, öyle şeyler vardı ki, söylendikleri ya da görüldükleri an insanı etkiler. Nitekim en umulmadık biçimde ve en ıssız bir yerde, yolculuğun, gecelenen yerlerin verdiği rahatsızlığı ve tedirginliği bir anda ortadan kaldıran bir kimseyle karşılaşıldığı olur. Bu an, insanın belleğine bir daha çıkmayacak biçimde yerleşir. Konuşmanın yapıldığı gece, kimlerin orada bulunduğu, nerelerde oturduklarını, neler söylediklerini ve odanın duvarlarıyla sobanın en önemsiz özelliklerinin ne olduğunu insan uzun zaman ansıyıp durur.

Nitekim Çiçikov da lükse kaçmadan zevkle döşenmiş olan bu odanın en ince ayrıntılarını, bilge evsahibinin yüzünde beliren tatlı anlamı, perdelerin üzerindeki desenleri, Platon'un içtiği kokulu pipoyu ve Yarb'ın şişman avurtlarına doğru dumanı üflemesini, her seferinde zavallı hayvanın hapşırmasını, evsahibesinin yüzündeki gülümseyişi, (Platon'a «Rahatsız etme şu hayvanı lütfen!» deyişini) içaçıcı lâmba ışığını, bir köşede ötüp duran çekirgeyi, camlı kapıyı ve ağaç tepelerine abanmış gibi duran yıldızlı geceyi belleğinden çıkmayacak gibisine görüyordu.

— Sözlerinizi dinlemek insana öyle zevk veriyor ki, dedi Çiçikov. Rusya'nın hiç bir yerinde sizin gibi akıllı bir insan görmedim.

Böyle bir övgüye lâyık olmadığını düşünen Kostanzhoglo hafifçe gülümsedi.

— Gerçekten akıllı bir kimse görmek istiyorsanız size yardımcı olabilirim. Sözünü etmek istediğim adamın eline su bile dökemem ben.

Adamakıllı şaşırmış olan Çiçikov,

— Kimden söz ediyorsunuz? dedi.

— Bizim bölgemizin vergi dairesi müdürü Murazov'dan söz ediyorum.

— Onun adını daha önce duymuştum, dedi Çiçikov.

— Murazov vergi dairesi müdürü olmasaydı, İmparatorluğun bütün işlerine bakan bir kimse olabilirdi. İmparatorluğun başında ben bulunsaydım, gün geçirmez Maliye Bakanı yapardım onu.

— Onun hakkında inanılmayacak hikâyeler işittim. Sözgelişi, on milyon ruble kazandığını söylüyorlar.

— On milyon mu? Kırk milyondan yukarı olduğunu söyleyebilirim. Yakında, Rusya'nın yarısı onun elinde olacak.

— Yok canım! dedi Çiçikov şaşarak.

— Kuşkunuz olmasın bundan. Yüz bin rubleyle işe atılan bir adam yavaş yavaş zengin olur. Ama elinde milyonlar olanın kazancı çok daha yüksektir. Böyle bir adam sonunda o kadar çok işe el atar ki, kendi ticaret alanında, karşısında bir tek rakip kalmaz. O zaman, herhangi bir malın fiyatını saptamak konusunda istediği gibi davranabilir. Biçtiği fiyatı da kimse değiştiremez.

Heyecandan boğulacak gibi olan Çiçikov, haç çıkararak,

— Aman Yarabbim! dedi. İnsan düşüncesi bunu kavrayamıyor. Kafası duruyor nerdeyse. İnsanlar, bilimin, en önemsiz yaratıklar üstüne yeni gerçekler ortaya koymasına bakıp şaşkınlık duyuyorlar. Oysa bence, asıl şaşılacak şey, ölümlü bir insanın elinde, bunca büyük bir servetin toplanmasıdır. Peki, bu sözünü ettiğiniz büyük servet, namuslu bir yoldan mı kazanılmıştır ?

— Elbet, en namuslu yoldan kazanılmıştır. Buna karşı kimse söz söyleyemez.

— Buna bir türlü inanamıyorum doğrusu! Binlerce rubleyi namuslu bir yoldan kazanmayı anlarım ama milyonları...

— Tam tersine, namuslu bir yoldan binlerce ruble kazanmak milyonlar kazanmaktan daha zordur. Milyonlar kolayca elde edilir, çünkü bir milyonerin

ahlâk dışı yollara sapması gerekli değildir. Kazancını kolayca sağlayabilir. Çünkü onun rakibi yoktur. Mallarını istediği gibi satarak bin rubleden en az yüzde yirmi kazanç sağlar.

— Başka türlü başlansaydı, sözünü ettiğimiz şeyler hiç bir zaman gerçekleşmezdi. İşin olağan yürüyüşü budur. Binlerce rubleyi miras yoluyla elde eden bir kimse, olanak içinde doğmuş olduğu için fazla para kazanmak istemez. Bu yüzden büyük servet elde etmek isteyenin birkaç metelikten başlaması gereklidir. Çünkü ancak o zaman insan, uğraşı ile ilgili koşulları yakından tanımak fırsatını elde etmiş olur. Demek, güçlüklerle karşılaşarak, bir kopek kazanmak için sınırsız çaba harcamak gerektiğini anlayarak, sahteci ile savaşarak öyle bir ustalık ve görüş yeteneği elde eder ki, artık hiç bir tuzağa düşmez ve yenilgiye uğramaz. Demek ki gerçek tutum noktası ortada değil baştadır. Bana gelip, «Yüz bin ruble verin hemen zengin olduğumu göreceksiniz.» diyen herhangi bir kimseye inanmam. Çünkü böyle bir adam yüzde yüz başarısızlığa uğrar. İnsanın bir ruble ile, giderek bir kopek ile işe başlaması gereklidir.

Çiçikov elinde olmadan ölü canları düşünerek, «Öyleyse ben yüzde yüz zengin olacağım!» diye geçirdi, içinden.

Evsahibesi kocasına dönerek,

— Konstantin, artık Pavel İvanoviç'in dinlenmesi lâzım. Vakit geç oldu. Bir hayli konuştunuz, dedi.

Karısının söylediklerine kulak asmayan Kostanzhoglo,

— Böyle davranan zengin olacağı yüzde yüzdür, diye sürdürdü sözünü. Paralar kasanıza yağmur gibi yağar o zaman, ne yapacağınızı şaşırırsınız.

Çiçikov, gittikçe büyüyen ve bütün varlığını kaplayan düşlerin dünyasında yaşıyordu sanki. Düşünceler durmadan konu değiştiriyor ve erişeceği zenginliği hayalgücünün bitip tükenmez oyunlarıyla süsle-

yip duruyordu. Bunları düşünürken duyduğu bir tek söz vardı «Paralar, kasanıza yağmur gibi yağar o zaman...»

— Konstantin, bırak da artık konuğumuz Pavel İvanoviç odasına çekilsin.

Öfkelenmiş olan evsahibi,

— Ne demek istiyorsun sen? dedi. İstiyorsan kendin odana gidip uyuyabilirsin.

Ama, evsahibi bu sözleri söyler söylemez sustu. Çünkü Platon'un ve sanki onunla yarış etmek istiyormuş gibi görünen Yarb'ın horultuları bütün odayı dolduruyordu. Bu durum karşısında, Kostanzhoglo, yatmak zamanının gelmiş olduğunu düşündü. Omuzundan sarsıp Platon'u uyandırdı ve Çiçikov'a odasına çekilerek uyumasını rica etti. Biraz sonra, hepsi, derin bir uykuya dalmışlardı.

Aslında Çiçikov'un uykuya dalmadığını söylemek zorundayız. Çünkü bir malikâneye değil de, gerçek bir servete sahip olmayı kuran kahramanımızı uyku tutmamıştı. Evsahibinin konuşmaları, nasıl zengin olabileceğini ve bir malikâneyi gerektiği gibi nasıl yöneteceği hakkında ona tam bir düşün vermişti. Ölü canları ipotek ettikten sonra gerçek bir çiftliğe sahip olması işten bile değildi. Daha şimdiden kendini Kostanzhoglo'nun öğütlediği yolda görüyordu. Herşeyle kendisi ilgileniyordu, herhangi bir şeyi iyice öğrenmeden yeni bir işe el atmıyor, köylülerinin tümü ile yakın bir tanışıklık kuruyor, çerez gibi işlere önem vermeyip, çetin bir çalışmaya girişiyordu.

Bir saat gibi, düzenle işleyen çiftliğini kurmuş olduğuna inanıyor ve gerçek bir sevinç duyuyordu. Çalışmaları hemen ürün veriyor ve bir değirmende buğday tanelerinin öğütülüp un haline geldiği gibi, zahmetleri banknotlar halinde cebine giriyordu. Bunları düşünürken sınırsız bir saygıyla bağlı olduğu Rus toprak sahibinin —bu en önemli adamın— görünüşü, gözünün önünden bir an bile gitmiyordu. Çiçikov o

zamana kadar bir insanı ya mevkii, ya da iriliği yüzünden beğenmiş ve ötekilerden ayrı tutmuştu. Düşüncenin gücüne hiç önem vermemişti. Ama Kostanzhoglo'yu gördükten ve onun her işte başarıya ulaşacağına inandıktan sonra düşüncelerini değiştirdi. Çiçikov'un düşündüğü bir başka konu da, Klobuev adındaki bir toprak sahibinin yerlerini satın almaktı. Çiçikov'un elinde on bin ruble vardı. Kostanzhoglo, gerçekten zengin olmak isteyen herkese yardım edeceğini söylediği için ondan on beş bin ruble istemeye karar verdi. Toprağı satın alması için gerekli olan paranın geri kalanını, ya malikâneyi ipotek ederek ya da Klobuev'i beklemeye zorlayarak çözmeği düşünüyordu. Klobuev isterse mahkemeye de başvurabilirdi.

Kahramanımız geleceğe ait düşlere, düşüncelere dalarak aşağı yukarı dört saat geçirdi. Ama en sonunda ötekiler gibi uykuya dalarak, her şeyi unuttu.

IV

Ertesi gün, Çiçikov, yanında Platon ve Konstantin, Klobuev'le görüşmek üzere yola çıktı. Konstantin, Çiçikov'a bu toprağı alması için, senetsiz ve faizsiz olarak on bin ruble vermeyi kabul etmişti. Kahramanımız sevinçten uçacak gibiydi. İlk on beş kilometre boyunca, ormanların eniştesine ait toprağın sınırı geçilince, ormanların yerini çalılıkların, sürülmüş tarlaların yerini de çorak bir toprağın aldığı görüldü. Klobuev'in sahibi olduğu köy de bakımsız bir durumdaydı. Malsahibi, yatağından pek az önce kalkmış olduğu için daha kendine gelememişti. Kıravatı bir yana kaymış, üstündeki giysinin bir yeri koskoca bir ipekli parçası ile süslenmiş, çizmelerinden biri giyilmeyecek duruma gelmişti. Bununla birlikte, konuklarını görmek onu gerçekten neşelendirmişti.

— Gözlerime inanamıyorum doğrusu! diye bağır-

dı. Platon ile Konstantin Tedoroviç gelmişler ha! Düş mü görüyorum yoksa! Son zamanlarda bana kimsecikler gelmiyordu. Çünkü herkes, ödünç para isteyeceğimden korkuyordu. Evet, bu benim kötü bir yanımdır. Ama ne yapayım böyle oluyor işte! Giysilerim için özür dilerim. Çizmelerimden birinin delik olduğunu görüyorsunuz. Ama nasıl onartabilirim ki!

— Hiç önemi yok, dedi Konstantin, biz zaten iş konuşmak için gelmiştik. Size, toprağınızı satın alabilecek birini, Pavel İvanoviç Çiçikov'u tanıtayım.

Klobuev,

— Sizinle tanıştığıma gerçekten memnun oldum, diye cevap verdi. Lütfen elimi sıkın Pavel İvanoviç.

Bu sözlerin üzerine, Çiçikov, birini değil, iki elini birden uzattı.

— Malikânemin sizin ilginizi çekecek kadar değerli olduğunu sanıyorum, dedi evsahibi. Yemek yediniz mi?

Bir an önce gitmek isteyen Konstantin,

— Evet yedik, dedi. Sizi fazla rahatsız etmek istemiyoruz. Lütfen, malikânenizi gezelim.

— Pekâlâ, dedi evsahibi. Gelin de benim ne denli düzensiz ve saçma sapan işler yaptığımı görün bakalım. İyi ki yemeğinizi daha önce yemişsiniz. Doğrusu size ikram edecek bir tavuk bile bulamayacaktım. Ne kadar kötü bir durumda bulunduğumu görüyorsunuz.

Evsahibi bunları söyledikten sonra, derin derin göğüs geçirerek, Platon'un koluna girdi. (Konstantin'den hiç hoşlanmadığı her halinden belli oluyordu) Çiçikov ve Konstantin, yürümeğe başlayan evsahibi ile Platon'un arkasından gittiler.

Klobuev,

— Benim işlerim hiç iyi gitmiyor Platon Mihailoviç, diye sözünü sürdürdü. Ne kadar güç durumda bulunduğumu kestiremezsiniz. Ne param ne yiyeceğim, ne de ayağıma giyecek bir şeyim var! Genç olsaydım ekmek peynirle yaşamak vız gelirdi. Ama bir erkek

yaşlanmaya başladığı zaman, üstelik karısına ve beş çocuğuna da bakmak zorundaysa bu çeşit güçlüklere kolayca dayanamıyor, umutsuzluğa kapılıyor.

— Ama malikânenizi satacak olursanız, durumunuzu düzeltebileceksiniz, değil mi?, dedi Platon.

Klobuev umutsuzluk anlatan bir hareketle,

— Nasıl düzeltebilirim? dedi. Toprağımı satacak olsam, elde edeceğim para ancak borçlarımı karşılayacak. Geriye bin rubleden fazla para kalmayacağından eminim.

— Peki bu durumda ne yapmak istiyorsunuz?

— Ne bileyim ben!

— Peki, içinde bulunduğunuz güçlükleri çözecek bir çare yok mu?

— Çare filân kaldı mı artık?

— Belki hükümet kapısında bir iş bulurdunuz.

— Bölge sekreteri olabilirim, demek istiyorsunuz değil mi? Böyle bir iş bulmak kolay değil ki... Hadi buldum diyelim, verilen aylıkla beş çocuğumu ve karımı nasıl geçindirebilirim?

— Öyleyse bir kâhyalık filân bulun.

— Kendi malını yönetememiş bir adama kim malikânesini teslim eder?

— Ama ölüm ve yoksulluk kapıyı çaldığı zaman, insanın bir şeyler yapması gerekir. Size bir iş bulması konusunda yardım etmesi için kardeşime söyleyeyim mi?

Klobuev, dostunun elini sıkarak,

— Hayır, Platon Mihaloviç, ben artık işe yaramaz bir insanım. Vaktinden önce yaşladım. Şu karaciğer hastalığını ve romatizmayı çekerek, gençliğimin günahlarını ödüyorum. Hükümet benim gibi birine niçin boşu boşuna para versin. Üstelik bu çeşit işler için binlerce kişinin başvurduğunu biliyoruz. Yaşayabilmek için, şu zavallı halka yük olmak istemem.

«Kötü yönetimin sonu budur işte!» diye düşündü Platon, «Hastalık, benim tembelliğimden bile daha tehlikeli.»

O sırada Çiçikov ile birlikte yürüyen Kostanzhoglo neredeyse aklını kaçıracaktı.

Ellerini sallayarak,

— Şuraya bakın! diyordu. Köylülerin durumu yürekler acısı. Hayvanlar hastalansa, Klobuev, elinde hiçbir şey olmadığı için hepsini satmak zorunda kalacak. Köylünün elinde tek bir at bile kalmayacak. Demek çalışma araçlarını yitirmiş olacak. O zaman mujiklerin tembel ve sarhoş kimseler durumuna gelmeleri kaçınılmaz olur Bizim mujiklere bir yıl yetecek yiyecek verin onları çalıştırmayacak olursanız, sonuna kadar hiç bir iş yapmazlar artık... Şu otlağın durumuna bakın. Benim elimde olsa, hemen keten ekip beş bin ruble kazanırım oradan. Şalgam eksem en az dört bin alırım. Hele şu çavdarlara bakın, neredeyse devrilip gidecekler. Buğday ekmemiş olduğundan eminim. Bunca toprağın ziyan edilmesi insanı üzüyor. Mısır yetişmeyen yerleri kazdırıp bol bol sebze yetiştirebilirdi. Klobuev'in hem kendisi, hem ailesi, hem de adamları, ellerine birer kürek alıp işe girişmeliler. Bu uğurda canları çıksa da hiç olmazsa ödevlerini yerine getirirken ölmüş olurlar, yoksa yemek masasının başında tıkınıp dururken değil.

Kostanzhoglo, bunları söyledikten sonra yere tükürdü. Alnının kırışması öfkelenmiş olduğunu belli ediyordu.

Biraz yürüdükten sonra, bir ırmağın ve onu besleyen kolların güneşte pırıl pırıl yanan sularının iyice görüldüğü yüksek bir yere geldiler.

Daha uzaklarda, ağaçların arasında, General Betristçev'in evi görülüyordu. Çiçikov, daha yukardaki, mavi renkli koruluk tepede, Tientietnikov'un evinin bulunduğunu sanıyordu.

Çiçikov:

— Tomrukları buraya dikmem doğru olur —dedi—. Hele oturacağım evin mutlaka bu tepede yapılması lâzım. Buranın görünüşü her yerden daha güzel.

Kostanzhoglo, bu sözleri beğenmediğini belirten bir tavırla,

— Güzelliğe pek düşkünsünüz anlaşılan, dedi. Bence doğru değildir bu. Yarar, güzellikten önce gelmelidir. O zaman güzelliğin kendiliğinden ortaya çıktığını görürsünüz. Kentleri düşünün... En güzel kentler, rasgele yapılmış evlerden kurulu olanlardır. Oysa; insanların planlar yaparak düzenli bir biçimde kurdukları kentler hiç de güzel değildir. Güzelliği bir yana bırakıp, gerekli olana önem vermeniz daha doğru olur.

— Evet ama, beklemek beni tedirgin eder. Dediğiniz gibi yaptığım sürece, asıl istediğimi düşünüp durmaktan da alamayacağım kendimi.

— St. Petersburg'da çalışmış olan sizin, delikanlılar gibi davranmanız yakışık almaz. Sabırlı olun! Altı yıl boyunca çetin bir çalışma yapmanız gereklidir Bir dakika boş durmadan, toprağı sürün, tohum atın, dikin... Güç bir şeydir bu, biliyorum. Ama bu süre sona erdiğinde, toprağı gerçekten yararlı duruma getirebildinizse bunun ne kadar işinize yaradığını göreceksiniz. Çiftliğinizde iş gören ellerin yanında göze görünmeyen binlerce elin size yardım ettiğini farkedeceksiniz. Herşey on katı artacak. Sözgelişi ben, şimdi, herhangi bir iş yapmak için kılımı bile kıpırdatmam. Çünkü herşey kendiliğinden olur. Doğanın sabırdan hoşlandığını hiçbir zaman unutmayın. Çünkü Tanrı, dayanmasını ve sürmesini bilen her şeyi severek bu yasayı uygulamıştır.

— Sözleriniz insanı hem yüreklendiriyor, hem de güçlendiriyor, dedi Çiçikov.

Ama Kostanzhoglo, bu sözleri duymamış gibi:

— Hele şu toprağın nasıl sürüldüğüne bir bakın, dedi. Bu savsaklık ve düzensizlik beni fena halde sinirlendiriyor. Buradan bir an önce uzaklaşmalıyım. Siz Klobuev ile konuşup işinizi bir an önce bitirerek,

bu hazineyi şu delinin elinden kurtarın. Bu adam Tanrının armağanına hayınlık ediyor.

Öfkeden yüzü kızarmış olan Kostanzhoglo, bunları söyledikten sonra, Çiçikov'u bırakıp malsahibinin yanına gitti.

— Niçin bu kadar acele ediyorsunuz Konstantin Tedoroviç?, dedi Klobuev. Biraz daha kalsaydınız!

— Özür dilerim, çok önemli bir işim var, hemen eve gitmeliyim, dedi Kostanzhoglo. Sözünü bitirir bitirmez de arabasına binerek hızla uzaklaştı.

— Hakkı var, dedi malsahibi. Onun gibi iyi bir tarımcı, üzüntü duymadan bakamaz şu topraklara. Bu yıl, buğday bile ekemediğimi söylersem, bana inanmazsınız belki. Ben Konstantin Tedoroviç gibi becerikli bir kimse değilim. Kimi zaman şöyle düşünürüm. «Onun kafasında niçin bunca akıl var da, ben düşünceden böylesine yoksun bir kimseyim?» Köylülere, ilkyaz için hazırlık yapmalarını söylemiştim ama sözüme kulak asmadılar. Onlara da acımıyor değilim. İyi bir örnek aşılamam gerektiği halde bu ödevimi yerine getiremiyorum. Örnek olamayınca da onlara buyurmak hakkını yitiriyorum. Köylülerimin başına geçerek, bende bulunmayan düzenlilik ve yordamı onlara öğretmenizi rica ederim. Yararlı olacağını düşünseydim onları çoktan azat ederdim. Ama köylülere her şeyden önce yaşama olanaklarını sağlamak gerek. Onlara gerekli olan, sabahtan akşama kadar yanlarında bulunup hiç yorulmadan çalışacak ve örnek olacak bir toprak sahibidir. Günümüzün Rus'u —bunu kendimden biliyorum— yönetilmek ihtiyacındadır. Yoksa hemen uyuklamağa başlar.

— Niçin uyuklamağa başlayacağını bir türlü anlayamıyorum, dedi Platon.

Çiçikov,

— Bilgisiz olduğu için, diye yanıtladı onu.

— Evet, belki de bu yüzdendir. Ama biz bilgiden biraz nasibimizi aldık. Üniversitelerde okumadık mı?

Örnek olarak beni alabilirsiniz. Ben sıradan şeyleri öğrenmekle kalmadım, en ince ve en yeni şeyler uğruna nasıl para harcandığını da öğrendim. Arkadaşlarının da okudular. Ama bir kaç kişiyi saymazsak genel olarak hepsi, ellerindeki serveti harvurup harman savurdular. Günümüzün Rus'u için hiçbir umut olmadığını düşünürüm sık sık. Herşeyi yapmak istediği için hiçbir şeyi gerçekleştiremeyen bir insana benziyor o. Bir gün gelecek, yepyeni bir yaşam ve yepyeni bir perhiz için kesin kararlar verecek. Ama şimdilik, midesi adamakıllı şişkin oturmuş, baykuş gibi kayıp durmaktadır. Herkes böyle.

Çiçikov gülümseyerek,

— Evet çok doğru, gerçekten herkes anlattığınız gibi, dedi.

— Aslında biz sağduyudan yoksun insanlarız. Rusya'nın aklı başında bir tek adam yetiştirmemiş olduğunu sanıyorum. Sözgelişi ben, komşumun para kazandığını görürsem, ona karşı duyduğum güveni yitiririm. Şimdilik işleri yolunda gitse bile, gelecekte, tersliklerle karşılaşacağını düşünürüm. Okumuş olanımızın da, bilisizimizin de belli bir eksikliği var. Ama bu eksikliğin ne olduğunu kavrayamıyorum.

Dönüşlerinde tutukları yolun üzerinde de gene o düzensizliğin ve savsamanın izlerini gördüler. Beyin oturduğu yerde görülen bakımsızlık, mujiklerin oturduğu yerleri de sarmıştı. Üstü-başı yağ içinde öfkeli bir kadın, genç bir kızı dövüyor ve bu sırada da üçüncü birine sövüp sayıyordu. Biraz ilerde oturmuş olan iki köylü, kılları bile kıpırdamadan bunu seyrediyorlardı. Köylülerden biri, kaba etlerini kaşıyıp duruyor, öteki de esniyordu. Evlerin bile esnediği söylenebilirdi. Çünkü damların yerinde, koskoca boşluklar göze çarpıyordu. Çevresine bakınan Platon da esnemekten alamadı kendini. Evlerin birer yıkıntıdan farkı yoktu. Bir kulübenin tepesine, dam yerine tahta bir parmaklığın konulmuş olduğu ve çürümüş pencerelerin, mal-

sahibinin odunluğundan çalınmış sopalarla tutturulduğu görülüyordu. Burada kullanılan onarım yönteminin, Trishkin'in paltosu öyküsündeki yönteme benzediği açıktı. Hani dirseklere yama vurmak için paltonun yakasından parça alınıyordu.

Evsahibi ve konukları oturma odasına girdiklerinde durumu iyice gözden geçirmiş olan Çiçikov, «Sizin tutumunuzu hiç beğenmedim» diyerek düşüncesini açıkladı. Evin içinde, gösterişli bir karışıklık ile yoksulluk ve bakımsızlık birbirine karışmış gibiydi. Bir masanın üzerinde Shakespeare'in yapıtlarından bir cilt göze çarpıyordu. Bir başka masanın üzerinde ise fildişi kakmalı bir sırt kaşağısı duruyordu. Evsahibesinin de modaya uygun ve zarif bir biçimde giyindiği görünüyordu. Konuşmasının bütün süresince, kentten ve bölge tiyatrosundan söz etmişti. Konuklar en sonunda, Klobuev'in şık giydirilmiş sevimli ve neşeli çocuklarını da gördüler. Ama böyle zarif giysiler giyecek yerde, sağlam ve kaba giysilerle tıpkı köylü çocukları gibi avluda koşup oynasalardı çok daha iyi olurdu. Aradan biraz zaman geçince, geveze ve dedikoducu olduğu her halinden anlaşılan bir hanım konuk geldi. Evsahibesi ve çocuklar yeni gelen konukla birlikte başka bir odaya geçince, erkekler yine başbaşa kaldılar.

Çiçikov, malsahibine dönerek,

— Toprağınız için ne kadar istiyorsunuz— dedi. Düşük bir fiyat istemenizi rica edeceğim. Çünkü çiftlik ve toprak sandığımdan da kötü durumdaymış.

Klobuev,

— Evet, çok kötü durumdadır, diyerek Çiçikov'un düşüncesine katıldı. Bu kadarla kalsa iyi! Resmen sahibi göründüğüm yüz cana karşılık, şimdi ancak elli canın yaşamakta bulunduğunu da saklayacak değilim sizden. Koleranın bize çok kötülüğü dokundu. Bu elli kişi arasında kaçanlar da vardır. Onların da ölü sa-

yılması gerekir. Bu yüzden, sadece otuz **beş bin ruble** istiyorum.

Çiçikov, o an pazarlığa girmişti.

— Otuz beş bin mi? Nasıl olur? Yirmi beş bine razı olacağınıza inanıyorum.

Platon bu sözlere dayanamayacak kadar vicdan sahibiydi,

— Rica ederim Pavel İvanoviç! dedi. Toprağı bu fiyata satın almalısınız. Değeri bundan çok daha yüksektir. Öyle ki, siz almak istemezseniz ben ve kardeşim bu parayı bulur satış sözleşmesini hemen yaparız.

— Madem ki öyle diyorsunuz, kabul ediyorum, dedi Çiçikov bozularak.

— Ama ödenecek paranın yarısının bugünden başlayarak bir yıl içinde verilmesi koşulunu kabul etmenizi rica edeceğim.

— Hayır Pavel İvanoviç, bunu kabul edemem, durumum elverişli değil. Yarısını şimdi verin, öbür yarısını da...* İpoteği kaldırmak için paraya ihtiyacım olduğunu biliyorsunuz.

— O zaman güç bir duruma düşüyorum. Çünkü yanımda sadece on bin ruble var.

Ama Kostanzhoglo'nun da vermiş olduğu para düşünülürse, Çiçikov'un yalan söylediği ve yanında yirmi bin ruble bulunduğu besbelliydi. Tereddüt etmesi, bir elde bu kadar çok parayı vermekten hoşlanmamış olmasındandı.

— Ricamı tekrarlamak isterim, Pavel İvanoviç! dedi. Klobuev. Hiç olmazsa beş bin rubleyi hemen vermelisiniz.

Platon, Çiçikov'a dönerek,

— Eksik olan beş bini ben size veririm, dedi.

— Öyle mi!

Çiçikov bunu söylerken, «Bu da ödünç para veriyor» diye geçirmişti içinden.

Sonunda, Çiçikov'un para çekmesi koliaskadan

Romanın aslında, burada bir sözcük eksiktir.

alınarak getirildi ve Klobuev'e on bin ruble verildi. Geri kalan beş bin ruble ertesi gün gönderilecekti. Ama bu karar bile, Çiçikov'un yarın üç bin ve birkaç gün arayla geri kalan iki bini ödeme önerisinden sonra alınmıştı. Çiçikov, parayı elden geldiğince geç ödemek isteğinden kendini bir türlü kurtaramazdı. En acele durumlarda bile vermesi gereken bu paranın ödenişini ertesi güne bırakınağa çalışırdı. Gerçekte hepimiz böyle yaparız. Dilekçe verenleri bekletmekten hoşlanırız. «Hele dışarda biraz otursun bakalım» deriz. Oysa, bu zavallı insanın bir dakika bile gecikmesinin kendisine büyük bir zarar vereceğini düşünmeyiz. «Efendim, lütfen yarın gelin, bugün işinizle uğraşacak vaktim yok» demeye alışmışızdır.

— Peki bundan sonra nerede oturacaksınız? diye sordu Platon. Başka bir yeriniz var mı?

Klobuev,

— Hayır, diye yanıt verdi. Kente taşınacağım. Orada küçük bir villâm var. Çocuklar olduğu için böyle yapmak zorundayım. Onlara hem din dersleri aldırmak, hem de müzik ve dans öğretmek istiyorum. Köy yerinde bunlar parayla sağlanamaz.

«Yiyecek ekmekleri yok, hâlâ dans dersini düşünüyor» dedi Çiçikov, kendi kendine.

Platon ise, evsahibi hakkında «Ne yaman adam!» diye düşünmüştü.

Klobuev,

— Bu anlaşmayı ıslatmak lâzım, dedi.

Sonra,

— Krikuşka, şu şampanya şişesini getir bakalım. diye seslendi.

Çiçikov, «Yiyecek ekmek yok, yine şampanyadan söz ediyor» diye düşünmekten kendini alamadı.

Evsahibi, konuklarına şampanya ikram etmeden olmayacağını düşünenlerdendi.

Üçer kadeh şampanya içtikten sonra, evsahibi de konukları da adamakıllı neşelenmişlerdi. Hele Klobu

ev kendisine gelmiş ve hem kibarlıkla, hem de dostça davranarak espiriler yapmağa başlamıştı. Sözleri ne denli görgülü bir kimse olduğunu açıkça gösteriyordu. Gerçekleri, şaşılacak bir sağlamlıkla kestiriyor, komşu toprak sahipleri üstüne en yerinde düşünceleri ileri sürüyordu. Hele, onların üstünlükleri ve yanlışları üzerine söylediklerine hayran olmamak elde değildi. Beylerin neden başarısızlığa düştüklerini birbir açıklıyordu. Onların küçük alışkanlıklarını ve düşkünlüklerini üstün bir güldürü duygusuyla dile getirmesini de biliyordu.

Kısacası, konuklar onun konuşmasına hayran olmuşlar ve Klobuev'in üstün bir zekâya sahip olduğu konusunda kesin bir inanca varmışlardı.

— Bunca zeki ve yetenekli bir kimse olduğunuz halde, servetinizi nasıl yokettiğinizi anlayamıyorum doğrusu, dedi Çiçikov.

— Daha yoketmiş değilim, dedi Klobuev. Bunları söyledikten sonra, gerçekleştirmek istediği bir yığın tasarı üstüne açıklamalar yaptı. Ama bu tasarılar, gerçeğe öylesine aykırı, insan ve dünya üstüne herkesin bildikleri ile öylesine çelişikti ki, konuklar omuz silkip, kendi kendilerine, «Tanrım, bilgi ve görgü ile, onları kullanmak ve uygulamak arasında ne büyük bir ayrım varmış meğer!» demekten geri kalmadılar. Tasarıların hepsi, uygulanabilmek için, kısa bir zaman içinde iki yüz bin, ya da hiç olmazsa yüz bin rublenin bulunmasını gerektiriyordu. Bu parayı bulabilse, bütün işlerini yoluna koyacağını, servetini dört katına çıkaracağını ve borçlarını vereceğini söylüyordu Klobuev. Bununla birlikte, en sonunda şöyle dedi:

— Bana ne yapmamı öğütlersiniz? Çünkü, iki yüz bin, ya da yüz bin rubleyi bağışlayacak bir insansever bulamayacağımı biliyorum. Tanrının dileği böyle!

«Tanrı böyle sersem adama iki yüz bin ruble mi göndersin yani!» diye düşündü Çiçikov.

— Ama benim, üç milyonluk bir halam var, diye

ekledi Klobuev. Çok dindar olan bu hanım, manastırlara ve kiliselere bol bol bağışta bulunduğu halde, komşularına yardım etmek konusunda güçlük çeker. Eski kuşağın tam bir örneği olan halam ilgi çekici bir kimsedir. Beslediği kanaryaların sayısı dört yüzü geçer. Bundan başka, evinde bir yığın cins köpek vardır. Hizmetçileri de epey kalabalıktır. En genci altmış yaşındadır ama, halam bu hizmetçilere «bizim gençler» demekten kaçınmaz. Ziyafet sırasında, konuklarından biri onun hoşuna gitmeyecek bir şey yaparsa, hizmetçilerine bu konuğa yemek vermemelerini söyler. Tam size göre bir kadın!

Bu sözler üzerine Platon gülümsemekten kendini alamadı.

— Soyadı nedir acaba? dedi Çiçikov. Oturduğu yeri de öğrenebilir miyim?

— Merkezde oturuyor. Adı Alexandra İvanovna Kanasarov'dur.

Platon ciddi ciddi:

— Öyleyse, kendisine niçin başvurmuyorsunuz? diye sordu. Ailenizin durumunu öğrendikten sonra, size yardım edeceğini sanırım.

— Yazık ki bu bakımdan hiç bir umut yok, dedi Klobuev. Halam çok inatçı ve duygusuz bir kadındır Üstelik çevresinde bir yığın sevdiği insan var. Bunlardan biri, valilik peşinde olduğu için, halamın yakınlarının arasına girmeye çalışmış ve bu işi başarmıştır.

Klobuev biraz durduktan sonra Platon'a dönerek,

— Sizden bir şey istesem yapar mısınız acaba? dedi. Gelecek hafta, kentin lonca birliğine ziyafet vereceğim.

Platon adamakıllı şaşırmıştı. Çünkü hem taşrada, hem de büyük kentlerimizde, yaşamları birer bilmeceden farksız kimselere rastlandığından haberi yoktu. Bu adamlar, herkesce parasız pulsuz tanınırlar ama, ansızın zengin olur, ya da bir ziyafet verebileceklerini gösterirlerdi. Üstelik böyle bir ziyafette, küçük bir ko-

nuşma yaparak, ertesi gün hapse gideceklerinden ve en az on yıl yiyeceklerinden söz ettikleri halde, bu cins heriflerin aradan on yıl geçtikten sonra bile ellerini kollarını sallayarak dolaştıkları ve sağdan soldan borç almayı sürdürdükleri görülürdü.

Klobuev'in evi de bu çeşit garip görünülere sahne olurdu. Bir gün, dinsel bir tören düzenleyerek kutsal giysiler giyinmiş bir papaz getirir, başka bir gün orada tiyatro kostümleri giymiş bir Fransız trupunun bir piyes oynadıkları görülürdü. Evinde yenecek bir tek lokma ekmek bulunmadığı günün ertesi, ressamlara ve yontuculara okkalı bir ziyafet çekerdi. Yoksulluk günlerinde kendini öldürmeyi düşünecek kertede acı çeken Klobuev, dinsel inançlarından ötürü böyle bir şey yapmaz ve o andaki yaşantılarına çok uygun düşen bir konuya eğilerek, acı çekmek bakımından kendisinden çok daha ileri gitmiş olan azizlerin, mistiklerin ve çilekeşlerin yaşantıları üstüne kitaplar okuyarak yumuşak düşünceli, içli ve gözü yaşlı bir insan olup çıkardı. Gözyaşları içinde Tanrıya dualar ettiği sırada garip bir rastlantı sonucu kendisine bir yardımının yapıldığını görürdü. Daha doğrusu, kendisini merak eden arkadaşlarından biri biraz para gönderir, ya da ailesinin durumunu görüp üzülen bir hanım konuk, değerli bir armağan verirdi. Bunun üzerine, Klobuev, Tanrının iyiliğine ve sevecenliğine sınır olmadığını bir kez daha anlar ve hemen düzensiz hayatına dönerdi.

Evsahibinden ayrıldıkları zaman, Platon, Çiçikov'a dönerek,

— Bu adama çok acıyorum doğrusu, dedi.

— Haklısınız belki. Ama çok müsrif bir adam, diye yanıt verdi Çiçikov. Ben bu çeşit insanlara yakınlık duyamam.

Bu sözlerden sonra, ikisi de Klobuev'i bir daha düşünmediler. Platon'un böyle yapmasının nedeni, bütün herşeye karşı olduğu gibi, insanoğlunun başına

gelenlere karşı da fazla dikkat göstermemesi ve ilgi duymamasıydı. Gerçi başkalarının felâkete uğradıklarını görünce onlara bir yakınlık duyuyor ve onlar için üzülüyordu, ama bu duygular ta içine dek işlemiyordu. Bu yüzden, aradan kısa bir süre geçince, Klobuev'in içinde bulunduğu kötü durumu unutmuştu bile. Çiçikov ise, Klobuev'in toprağını satın almış olduğunu düşünmeğe daldığından, toprak sahibini unutmuştu. Birdenbire gerçek bir malsahibi durumuna geçiverince yepyeni plânlar yapmaya başlamış, ciddi düşüncelere dalmış ve bu yüzden farkında olmadan suratını asmıştı.

«Sabır ve çaba gerek!» dedi kendi kendine, «İşimiz o kadar kolay değil. Sabrın ve çabanın ne olduğunu çocukluğumdan beri bilirim. Benim için yeni bir yanı yok. Ama gençliğimde gösterdiğim sabrı, orta yaşlılığımda da gösterecek miyim dersin?»

Ama geleceğine ve satın almış olduğu toprağa hangi gözle bakarsa baksın, bu işten kazançlı çıktığı sonucuna varıyordu. İsterse, toprağın hepsini ipotek ettirip daha sonra iyi parçaları satabilirdi. Ya da toprağını tıpkı Kostanzhoglo gibi işleyerek —onun öğütlerinden hiçbir zaman ayrılmamaya karar vermişti—, başarılı bir malsahibi olur ve ölü canlarla kaçak canları elinde tutabilirdi. Bir başka tasarısını da hazırlamıştı. Bu tasarının gereğince, Kostanzhoglo'ya parasını vermeden bu bölgeden kaçıp gidecekti. Mükemmel bir düşünceydi bu! Ama bu düşünceye, Çiçikov'un kendi kendine varmadığını söylemeliyiz. Bu düşünce, davetsiz bir konuk gibi ortaya çıkıvermişti. Oynak ve utanmaz bir düşünceydi bu. Kahramanımız, artık gerçek tarlara, otlaklara, tomruklara ve kölelere sahip olduğunu düşündükçe adamakıllı coşuyordu. Bu yüzden, olduğu yerde duramıyor, ellerini uğuşturuyor, kendi kendine göz kırpıyordu. Elini borazan gibi yaparak ağzına götürmüştü. Sanki düşsel bir marş çalıyordu. Bu arada adlar ve «buldog» ya da «küçümen ho-

roz» gibi sözleri yüksek sesle söylüyordu. Ama tam bu sırada, mırıldandığı sözleri duyan Platon, kendisine bir şey söylendiğini sanarak Çiçikov'a dönüp «Ne buyurdunuz?» deyince, kahramanımız ağzını kapamak ve coşkunluğunu yatıştırmak yolunu tutuyordu. Platon'a, «Bir şey söylemedim» demeyi de unutmuyordu.

Koliaska biraz daha yol aldığı zaman, Çiçikov çevresine bakındı ve her iki yanı yapraklanmış yemyeşil kayın ağaçları ile çevrili bir yol ve güzel bir orman gördü. Ağaçların üstünde bülbüllerin şakıldığı duyuluyor, otlar arasında bitmiş olan sarı renkli yaban lâleleri göze çarpıyordu. Çiçikov, çorak bir topraktan nasıl olup da bir anda böyle güzel bir toprağa girdiklerini anlayacak vakit bulamadan, ağaçlar arasından bembeyaz bir kilisenin belirdiğini gördü. Daha ilerde, sarmaşıklar arasında kalmış uzun bir parmaklık da görülüyordu. O anda arabayı karşılamak üzere onlara doğru, elinde düğüm düğüm bir baston ve başında şapkası, bir beyin ilerlediğini farketti. Adamın yanında, ince uzun ayaklı bir İngiliz av köpeği vardı.

Platon,

— İşte, kardeşim, dedi. Arabacı, dur bakayım!

Bunun üzerine, ardında Çiçikov, arabadan indi. Köpekler de aralarında selâmlaştılar. Garip görünüşlü köpek, Yarb'ın sarkık avurtlarını yakaladıktan sonra, Platon'un ellerini de unutmadı. En sonunda Çiçikov'un üzerine abanarak, zavallı kahramanımızın kulaklarını salyasıyla ıslattı.

İki kardeş kucaklaştılar.

— Bana bak Platon, dedi evin beyi, bana böyle davranmanın nedeni ne?

— Ne demek istiyorsun? diye sordu Platon ilgisizlikle.

— Ne! Üç gün içinde senden tek bir haber alamadım. Pietukh'un adamlarından biri atını getirdi ve bir bey ile yola çıktığını söyledi. Hiç değilse nereye gitti-

ğini, ne kadar kalacağını bildirebilirdin. Niçin böyle yaptın? Öyle merak ettim ki!

Platon:

— Önemli değil canım, dedi. Sana bir şey yazmak aklıma gelmedi. Zaten Konstantin'lere kadar uzandık. İkisinin de selâmı var. Bak, sana Pavel İvanoviç'i tanıtayım. —Platon'un kardeşinin adı Vassili idi—.

El sıkıştılar. Sonra şapkalarını geriye iterek kucaklaştılar. «Bu Çiçikov acaba ne biçim bir adam» diye düşündü Vassili. «Genel olarak kardeşim Platon, dostlarını seçerken pek ince düşünmez.» Kahramanımızı, kibarlığın elverdiği ölçüde inceleyici bir bakışla süzdükten sonra, onun saygıdeğer bir kimse olduğuna karar verdi Vassili.

Çiçikov da Vassili'yi aynı kibarlılıkla gülümseyerek incelemiş ve Platon'dan daha kısa boylu, daha koyu saçlı olduğuna dikkat etmişti; Vassili belki kardeşi kadar biçimli değildi, ama ondan daha canlı, daha canayakındı.

— Pavel İvanoviç ile birlikte Kutsal Rusya'mızı baştanbaşa dolaşmağa karar verdim. Belki bu sayede kötümserliğimden kurtulurum.

— Seni birdenbire böyle bir karar vermeğe sürükleyen nedir? dedi Vassili kaygılanarak. Nerdeyse, «İnsan bir gün önce tanıdığı biriyle yolculuğa çıkar mı? Bu adam belki de sahtecinin biridir» diyecekti. Ama Çiçikov'u bir kez daha incelemekle yetindi ve onun dışgörünüş bakımından kusursuz bir kimse olduğunu düşündü.

Hep birlikte sağa saptılar ve artık benzerleri hiç yapılmayan eski moda bir evin avlu kapısından içeri girdiler. Ev, cumbalı, sivri çatılı bir yapıydı. Avlunun tam ortasında bulunan iki ıhlamur ağacının gölgesi ortalığı kaplıyor ve altlarında tahtadan yapılmış sıraların bulunduğu görülüyordu. Bütün bunların çevresini, yeni çiçek açmış leylâk ağaçları, parmaklığı baş-

tanbaşa sararak süslenmiş kiraz ağaçları almıştı. Ev de bu yeşillik arasında yitmiş gibiydi. Ama sadece, ön kapı ve pencereler seçilebiliyordu. Mutfak, kiler ve tavanarasımn çıkıntısı, ağaç yapraklarının arasından belli belirsiz görünüyordu. Bütün bunların da ötesinde, bülbül sesleriyle çınlayan bir koru uzanıyordu.

Burası, insanların kaygusuz yaşadıkları ve birbiriyle iyi geçindikleri bir çağı öylesine dile getiriyordu ki, oraya girenin bir iç rahatlığı ve huzuru duymaması elde değildi. Vassili, Çiçikov'a oturmasını rica ettiği için, birlikte ıhlamur ağacının altındaki tahta sıralara doğru yürüdüler. Biraz sonra, kırmızı gömlek giymiş, on yedi yaşlarında bir delikanlı, içlerinde çeşit çeşit kvas bulunan sürahileri getirerek masanın üzerine koydu ve bir ağaca dayalı bıraktığı küreğini yeniden alarak bahçeye doğru uzaklaştı. Kvas'ların kimi şurup gibi koyu, kimi gazoz gibi köpüklüydü. Delikanlının hemen uzaklaşmasının nedeni, Kostanzhoglo'nun çiftliğinde olduğu gibi, burada da uşaklık ödevini geçici olarak yapması ve asıl işinin bahçıvanlık olmasıydı. Çünkü Vassili de, uşaklığın özel bir iş olmadığını ve bu işin herkesin becerebileceğini, bu yüzden ayrıca uşak tutmanın yanlış olduğunu düşünüyordu. Bundan başka, Vassili, ortalama Rus köylüsünün ancak bir gömlek ve poturla çalışabileceğini ve bir Alman frağını sırtına geçirdiği zaman, sağını solunu şaşırarak ne yapacağını bilmediğini, üstelik adamakıllı tembelleşerek yıkanmaktan büsbütün vazgeçtiğini, giysileriyle yatağa girdiğini ve bu şık görünüş altında bitlerin, pirelerin beslendiğini düşünüyordu. Vassili haklıydı anlaşılan. Gene de, bu iki kardeşin yanında çalışanların giyimleri çok iyi idi. Özellikle saçlarına altın tokalar takan kadınların bulüzlerinde Türk şallarını andıran işlemeler göze çarpıyordu.

Vassili:

— Bizim evimiz, kvas'ı ile ünlüdür, dedi.

Çiçikov, bardağını birinci sürahiden doldurmuş ve

Polonya'da bile tatmadığı kadar lezzetli, şampanya gibi şırıltılı ve insanın genzine doğru tatlı bir serinlik yayan içkiyi yudumlamıştı.

«Tanrılara lâyık bir içki bu!» dedikten sonra, ikinci sürahiden de biraz aldı. Birinci sürahideki içkiden de lezzetliydi bu. «Likörlerin şahı!» demekten kendini alamadı. «Hayatımda tattığım en iyi şurubu saygıdeğer kayınbiraderinizin evinde içtim. Şimdiye kadar içtiğim en lezzetli kvas'ı burada tattım» dedi.

Vassili:

— Şurubun nasıl yapılacağını da bizden öğrendiler, dedi. Çünkü onu kızkardeşim yapmıştır. Siz Rusya'nın hangi bölgelerini dolaşacaksınız bakalım.

Başını hafifçe öne eğip, dizlerini uğuşturan ve oturduğu yerde, bir öne bir arkaya sallanan Çiçikov,

— Doğrusunu isterseniz, ben kendimden çok başkaları için yolculuk ediyorum, dedi. Yani çok yakın bir dostum ve koruyucum olan General Betristçev, birtakım işlerini yapmam için beni görevlendirdi. Generalin akrabalarını görecektim. Ama kendi işlerimle de ilgileniyorum. Hem sağlığım için yararlı olacağını, hem de yolculuk eden bir kimsenin yeni ve yararlı bir kitap okumuş kadar bilgi edineceğini düşünüyorum.

Vassili düşünceye dalmıştı. «Adam çok havadan konuşuyor, doğrusu» diye düşündü. «Ama söylediklerinde yine de bir gerçek payı var.» Biraz sustuktan sonra, Platon'a:

— Bu yolculuk senin için yararlı olur, umarım, dedi. Şu anda bir çeşit kafa uykusuna yatmış gibisin. Uykunun nedeni yorgunluk ve doygunluktan çok, keskin, uyarıcı duygular yaşamamandan doğuyor. Ben senin tam tersine. İnce eleyip sık dokumasaydım daha mutlu olurdum.

— Duygululuk, sende bir hastalık halini almış, dedi Platon. Kendi kendine dertler uyduruyorsun.

— İnsan adım başında kaygularla karşılaşırken, sen hâlâ uydurmaktan söz ediyorsun! dedi Vassili.

Sözgelişi Lienitsin'in bize oynadığı oyunu biliyor musun? Bizim köylülerin eğlenti için kullandıkları boş toprağı zorla aldı. Milyonlar verseler satmazdım. Köylüler eskiden beri oyun oynarlardı orada. Köyümüzün geleneğinde eski bir yeri vardı. Üstelik, gelenekler her özveriyi göze alabileceğim değerli şeylerdir, benim için.

— Lienitsin bunu bilmiyordu sanırım. Yoksa bu toprağı almazdı. St. Peterburg'dan yeni geldi, hiç bir şeyden haberi yok. Bir kaç söz söyleseydin, işi kapatırdın.

— Hepsini biliyor. Kendisine haber yolladım, ama kaba bir yanıt vermekle yetindi.

— Gidip, kendin konuşsan olmaz mı?

— Hayır, bunu yapamam. Çok yüksekten atıyor. İstersen, gidip sen konuş.

— Bu işlere karışmaktan kaçınmasaydım giderdim. Üstelik hemen sinirlenen ve kendini yitiren bir insanım.

Çiçikov söze karışarak,

— Ben gitsem, olur mu? dedi. Bu konu üstüne bana bilgi vermek lütfunda bulunur musunuz?

Vassili, konuğuna bakarak, «Yolculuk deyince, bu adamın aklı başından gidiyor» diye düşündü.

— Lütfen, bu Lienitsin'in nasıl bir adam olduğunu anlatın bana, dedi Çiçikov. Konunun içyüzünü de öğrenmek isterdim.

Vassili,

— Size bu kadar angarya yüklemek bana utanç verir, dedi. Ahlâksız bir adam olduğuna inanıyorum. Gerçekte yüzde yüz bir memur ailesinden gelen bu adam, St. Petersburg'da devlet memurluğu yaptıktan ve orada birinin nikâhsız doğmuş kızı ile evlendikten sonra, buraya gelip kendini başka birisi gibi satmağa kalkıştı. Çalımına dayanamıyorum. Ama bizim halk budala değil. Hiç bir şeyi yutmaz.

— Öyledir elbet! dedi Çiçikov, ama daha da ay-

rıntılara girmenizi rica etmek isterdim.

— Fazla toprak sahibi olmak istiyor. Ama böyle yapmayarak gelip benden rica etseydi, para almadan ona bir parça toprak verirdim. Ama bu aşağılık adam bir kez kafasına koymuş...

— Ben gidip konuşsam iyi olacak. Belki sorunu çözebiliriz. Bu çeşit bir çok görevlerde bulundum. General Betristçev bunun güzel bir örneğidir.

— Peki ama ben sizi böyle bir adamla konuşmak zorunda bırakmaktan utanç duyarım.

(Burada uzun bir parça eksiktir.)

— Bu çeşit bir anlaşmanın gizli olarak yapılmasını doğru buluyorum, dedi Çiçikov. Gerçi, yasalar bu çeşit işleri yasaklamıyor ama skandal tehlikesinin eksik olmadığını da unutmayalım.

Lienitsin başını eğerek, «Çok doğru, çok doğru!» diye cevap verdi.

— Öyleyse anlaştık demektir, dedi Çiçikov. Ne güzel! Dediğim gibi, benim işim hem yasal, hem de yasa dışıdır. İpotek yapmak zorunda olmakla beraber, kimseyi yaşayan bir can için iki ruble vermek tehlikesiyle karşı karşıya bırakmak istemem. Bu yüzden, revizyon listesinden çıkarılmamış olan ölü ya da kaçak canları satın alarak, toprak sahiplerini bu tatsız sorumluluktan kurtarmayı düşündüm. Böylece hem sevap işliyor, hem de yoksullaşmış mal sahiplerimizi, sözü geçen canlar için vergi ödemek yükünden kurtarmış oluyorum. Sizinle iş yapacağımıza göre, söz konusu canları sanki hâlâ yaşıyorlarmış gibi gösteren bir belge düzenlememiz gerekir.

İskemlesini yerinden oynatan ve geriye doğru kaykılan Lienitsin;

— Ama bu, çok acayip bir anlaşma olacak. Bir çeşit...

— Başınıza bu yüzden bir belâ gelmeyeceğine güvenebilirsiniz. Çünkü herşeyi gizlice yapacağız. Sonra, bizim gibi iki dost arasında...

— Ama yine de...

Çiçikov, daha cicddi bir tavır takınarak:

— Merak etmeyin, bu işin hiç bir tehlikesi yok, dedi. Bu anlaşma, olgunluk çağına gelmiş, mevki sahibi iki dost arasında yapılmış olacak.

Bunları söyledikten sonra, karşısındakine içten bir duygu ile baktı.

Ama görgülü ve anlayışlı biri olan Lienitsin'in içi bir türlü rahat etmiyordu. İçinde bulunduğu durumu kendi kendine yarattığı için tedirginliği daha da artıyordu. Gizli işlerden hiç hoşlanmadığı halde, tam konuştukları sırada Lienitsin'in karısının içeri girmesi, durumun bambaşka bir biçimde gelişmesine ve hoşlanmadığı bir biçim almasına yol açmıştı. Bayan Lienitsin, soluk bezinli, zayıf ve sıradan bir kadındı. Ama sırtında, St. Petersburg modasına göre dikilmiş bir giysi vardı ve seçkin insanlarla düşüp kalktığı her halinden belli oluyordu. Ev sahibesinin arkasından, bir mürebbiyenin kucağında, karı koca aşkının ilk yemişi geliyordu. Çiçikov en etkili tavırlarından birini takınarak —başını yana doğru eğip, hafifçe sekerek—, önce hanımı, sonra bebeği selâmladı. Bebek önce hoşnutsuzluğunu belli etti ama Çiçikov, «Agu, agu!» diye seslenip parmaklarını şıkırdatınca, onu kucağına almakta güçlük çekmedi. Hele, bebeği kollarında sallayıp gülümsemesini sağlayınca, anne ve babanın çok memnun oldukları görüldü. Lienitsin, salt bu yüzden, Çiçikov'a yardım etmek isteğine kapıldı. Ama bu sırada bebek, ya çok zevklendiğinden ya da başka bir nedenden, Çiçikov'un üzerini kirletti.

— Hay Allah!, dedi evsahibesi, giysinizi berbat etti. Gerçekten de, Çiçikov, üstüne şöyle bir göz atın-

ca, yeni giysisinin kol ağızlarının gerçekten berbat bir halde olduğunu gördü. «Seni tek başına yakalasam, alimallah öldürürdüm, piç kurusu!» diye geçirdi içinden.

Evsahibi, evsahibesi ve mürebbiye o an davranarak, kolonya getirip, hep birlikte lekeyi çıkartınağa çalıştılar.

Çiçikov elinden geldiğince neşeli görünmeğe çalışarak,

— Aldırmayın canım, hiç önemi yok, dedi. Bir çocuğun yapacağı kötülükten ne çıkar!

Ama bunları söylerken, «Seni namussuz seni, inşallah farelere yem olursun» diye düşünmekten alamıyordu kendini.

Çocukla, bu kadar içten ilgilenen konuğun başına böyle bir felâken gelmesi, evsahibini çok üzmüştü. Bu yüzden Çiçikov'un istediklerini kabul etmek zorunda kaldı. Bununla birlikte, anlaşmanın gizli yapılmasının daha iyi olacağını Çiçikov kabul etti.

— Buna karşılık benim de sizden bir ricam var, dedi. Platonov kardeşler ile aranızdaki anlaşmazlığı ortadan kaldırmak istiyorum. Fazla toprak sahibi olmak kaygısıyla davrandığınızı sanıyorum. Öyle değil mi?

(Burada bir eksiklik görülüyor)

Çiçikov'un zengin olmak için yaptığı yolculuk bir hayli başarılı olmuş ve kahramanımız adamakıllı para kazanmıştı. Kullandığı sistem çok etkiliydi. Herhangi bir kimsenin servetini ya da parasını çalmıyor, sadece elindeki olanakları kullanıyordu. Arasıra hepimiz böyle yaparız. Kimi devlet pullarını, kimi patronunun parasını böyle kullanır. Bir aktris uğruna çocuklarının nafakasını yiyen kimseler olduğu gibi, güzel bir oda takımı ya da son model bir araba için yanındaki köylülerin hakkını hiçe sayan kimseler de vardır.

İnsanın dört bir yanı sahtecilerle çevrili olduğu ve adım başında pahalı lokantalara, çigan orkestralarının neşe kattığı danslı toplantılara, maskeli balolara rastlandığı bir çağda başka türlü davranmak kolay mı? Herkesin bu çeşit yaşamı gerçekleştirmeğe çalıştığı ve modayı izlediği bir sırada, bütün bunlardan el ayak çekmek gerçekten güçtür.

Çiçikov yeniden yola çıkmıştı. Ama bu kez kötü bir yere uğramıştı. Sadece dvoriané için bir fuar hazırlanıyordu. Daha önceki fuar, at, davar, peynir ve başka köy ürünlerinin satıldığı bir fuardı. Alışverişe gelenlerin sadece celepler ve kulaklar olduğu görülmüştü. Bu kez, toptancılar tarafından Nizhni Nogorod'dan satın alınan ürünler sergilenmişti. Fuarda, pomatlı bir Fransız ve şapkalı bir Fransız kadını biçiminde beliren bazı kimseler de göze çarpıyordu. Rus servetinin talancıları olan bu çeşit insanlar, alınteri ve zahmetle kazanılmış parayı avuç avuç harcıyorlar ve Kostanzhoglo'nun dediği gibi, Mısır çekirgelerini andırır şekilde, hem her şeyi yiyip bitiriyor, hem de toprakta açtıkları deliklere yumurtalarını bırakıyorlardı.

Kötü ürün, bir çok toprak sahibini evlerinde oturmak zorunda bırakmış, ürünle ilgileri olmayan çinovnikler ve karıları fuarı doldurmuşlardı. Günümüzde, adamakıllı yayılmış olan belli birtakım kitapları okuyarak yaşamın yeni ve üstün olanaklarına kavuşmak isteğini duyan kimseler, bir Fransız işadamının açmış olduğu acayip bir lokantada lüks gereksinmelerini gidermek için fırsat bulmuşlardı. Bu lokantada veresiye yemek veriliyor ve fiyatların başka lokantalara göre çok düşük olduğu görülüyordu. Bir gün rüşvet alarak zengin olacaklarını uman daire müdürleri ve memurlar için bundan güzel fırsat olamazdı. Bu arada en yeni ve gösterişli arabayı ve kumaşları elde etmek konusunda da kıyasıya bir yarış başgöstermişti. O karlı ve rutubetli havada, nereden geldikleri anlaşılmayan zarif arabaların ortada dolaşıp durduğu görü-

lüyordu. Bu arabaların içine kurulmuş tüccarlar ve savcılar, şapkalarını çıkarıp hanımları selâmlayarak hatırlarını soruyorlardı. Kaba bir kürk palto giymiş sakallı adamlara rastlanmıyordu artık. Çünkü Avrupa modasına uyan herkes, sinek kaydı tıraş oluyor ve dişlerini temizlemekten dikkatle kaçınıyordu.

Çiçikov, bir serginin önünden geçtiği sırada, sergici:

— İçeri buyrun efendim, bende istediğiniz her çeşit kumaşı bulursunuz, dedi.

Çiçikov:

— Böğürtlen rengi bir kumaşınız var mı? diye sordu.

Bir eliyle şapkasını çıkaran, ötekiyle dükkânını gösteren satıcı:

— Her çeşit kumaşımız var efendim, dedi.

Çiçikov içeri girdi. Dükkâncı şaşılacak bir hızla tezgâhın altından geçerek yerini aldı ve ayaklarının ucunda yükselerek, eliyle kumaşları gösterip müşterinin ne istediğini iyice açıklamasını rica etti.

— Üzerinde zeytin renkli desenler bulunan böğürtlen rengi bir kumaş istiyorum, dedi Çiçikov.

— Başüstüne efendim. Şimdi size, büyük kentlerimizde bulunmayan kumaşlardan göstereceğim. Evlât, şu topu ver bakayım. Otuz dört numarayı. O değil be avanak, yanındakini! Sen bu işi yapamazsın zaten. Ver bakayım. İşte çok güzel bir desen!

Dükkâncı, hem iyice görmesi, hem de kokusunu duyması için kumaşı Çiçikov'un burnuna kadar yaklaştırdı.

— Çok güzel! Ama benim istediğim bu değil, dedi Çiçikov. İşim dolayısıyle, son zamanlarda sadece son moda kumaşlar giymiştim. Bu yüzden, böğürtlen rengi kumaş istiyorum.

— Anlıyorum efendim. Size en yeni kumaşlardan vereceğim.

Kumaşı ışığa tutan, giderek Çiçikov daha iyi gör-

sün diye kapının önüne çıkaran dükkâncı, malını övüp duruyordu. «Bakın ne kadar güzel bir renk!»

Kumaş Çiçikov'un hoşuna gitmiş ve belli bir fiyat üzerinde uyuşmuşlardı. Pazarlık biter bitmez dükkâncı, şaşılacak bir hızla kumaşı paket edip Çiçikov'un koliaskasına yerleştirdi.

Tam bu sırada birisi, kürk palto olup olmadığını sormuştu.

Çiçikov, sırtını yeni müşteriye dönerek, «Eyvah, Klobuev'miş» dedi. Ama yazık ki Klobuev onu görmüştü.

— Biraz durun Pavel İvanoviç! Beni görmezlikten gelecek değilsiniz sanırım. Uzun zamandan beri sizi arıyordum. Önemli bir söyleyeceğim var.

Çiçikov, Klobuev'in elini sıkarak:

— Ne güzel bir rastlantı, dedi. Yeterince vaktim olsaydı, sizin tatlı konuşmanızdan kendimi yoksun bırakmak istemezdim.

Sonra kendi kendine, «Yüzünü şeytan görsün!» diye ekledi.

Tam bu sırada, büyük toprak sahiplerinden Murazov da içeri girmişti. Çiçikov onu görünce,

— İnanılacak şey değil! Sayın Athanasi Vassilieviç de burada! Nasılsınız efendim, diye bağırdı.

Şapkasını çıkaran Murazov, (Klobuev ve dükkâncı da şapkalarını çıkarmışlardı.)

— Siz nasılsınız? diye sordu.

— Pek iyi değilim efendim. Hazımsızlık ve uykusuzluk çekiyorum.

Murazov, Çiçikov'un sağlığı ile pek ilgilenmeyip, Klobuev'e döndü.

— Dükkâna girdiğinizi görünce arkanızdan geldim. Size önemli bir şey söyleyeceğim. Acaba biraz vaktiniz var mı?

— Olmaz olur mu? dedi Klobuev.

Bunun üzerine ikisi birden dışarı çıktılar.

Çiçikov, «Acaba ne konuşacaklar diye düşündü.

Dükkân sahibi.

— Athanasi Vassilieviç, çok kibar bir beyzadeymiş, dedi.

Çiçikov, yanıt vermeyip, sadece belirsiz bir hareket yapmakla yetindi.

Dükkâncı yeniden şapkasını çıkarmak için davrandığı sırada, Çiçikov, Lienitsin'in, «Pavel İvanoviç, sizi her yerde aradım. Derhal eve gidelim, önemli bir konu üzerinde konuşmamız lâzım» dediğini duydu.

Çiçikov, karşısındakinin yüzüne bakarak bir şeyler çıkarmağa çalıştı. Ama hiç bir şey sezinleyememişti. Dükkâncının parasını verdikten sonra dışarı çıktı.

O sırada, Murazov da Klobuev ile görüşüyordu.

— Söyleyin bakalım işleriniz nasıl gidiyor. Anlaşılan elinizde avucunuzda hiç bir şey kalmadı.

— İşlerimin nasıl gittiği üstüne bir şey söylemek güç, dedi Klobuev. Madam Kanasarova'nın bana elli can ve otuz bin ruble gönderdiği doğrudur. Ama bunu borçlarıma yatırdım. Bir kez daha parasız kaldım. İşin önemli yanı, yasal bir anlaşmada sahtecilik yapılmış olmasıdır. Hem de iğrenç bir sahtecilik. Şu Çiçikov yok mu...

— Haklısınız Semen Semenoviç. Ama Çiçikov'dan önce, borçlardan kurtulmak için, ne kadar paraya ihtiyacınız olduğunu söyleyin bana.

— İçinde bulunduğum durum çok korkunç, dedi Klobuev. Borçlarımı vermek ve işimi yeniden kurabilmek için en az yüz bin rubleye ihtiyacım var.

— Peki bu parayı bulsaydınız ne yapardınız?

— Bir yer tutup, çocuklarımın öğrenimi ile meşgul olacağım. Kendimi hiç düşünmeyeceğim. Çünkü artık memuriyet alamam. Ben hiç bir işe yaramayan bir adamım zaten.

— Ama işsiz güçsüz durmak doğru olmaz.

— Doğru. Ne var ki, sağlığım çalışmama elvermiyor.

— Peki çalışmadan nasıl yaşayacaksınız? Sizin gi-

bi bir adam makam sahibi olmadan nasıl rahat edebilir? Çevrenize bakın. Her şey belli bir işi ve ödevi getirmiyor mu? Bir taşın bile ödevi var. Tanrı böyle istemiş. Bir insanın avarelik etmesi olur mu?

— Avarelik etmeyeceğim ki! Çocuklarımın öğrenimi ile uğraşacağım.

— Bu, sizin için her şeyden daha güç olacak Semen Semenoviç. Çocuklarımıza örnek olmadan iyi bir öğrenim veremezsiniz. İskambil oynayarak, uyuklayarak vakit geçirirseniz bunun kötülüğü çocuklarınıza dokunur. Çocuklarınızı bana vermeniz çok daha iyi olur. Yoksa mahvolacaklarına inanıyorum. Numara yapıyorum sanmayın. Tembellik sizi bitirdi. Ondan kaçınmalısınız. Bir iş yapmalı ve bu işe bağlanmalısınız. Günde birkaç metelik kazanan yarıcılar bile işlerine bağlıdırlar.

— Athanasi Vassilieviç, kendimle uzun uzun savaştım. Ama elimden gelmiyor. Bir memuriyet alacak ve uğraşlarına yeni atılmış çocuklarla aynı yerde çalışacak kadar genç değilim. Sonra rüşvet almasını da unuttum. Memuriyete girersem, hem kendimin, hem de başkalarının başına belâ olacağım. Çeşitli memuriyetleri gözönünde tuttum ve hattâ işe girmek için davrandım, ama hiç birisini yapamayacağımı anladım. Belki bir manastıra girseydim...

— Olmaz! Manastırlar sadece çalışmış olanlar içindir. Gençliğini eğlenceyle geçirenler, manastıra gittiklerinde, karıncanın ağustos böceğine söylediğini söylerler. Manastırda bulunanlar bile çalışırlar. İskambil oynayarak vakit geçirmezler.

Murazov, Klobuev'e dikkatle baktı:

— Dostum, hem kendinizi, hem de beni aldatıyorsunuz.

Zavallı Klobuev yanıt olarak bir tek sözcük bile söyleyememişti. Murazov ona gerçekten acımağa başlamıştı.

— Beni dinleyin Semen Semenoviç, dedi. Duala-

rınızı eksik etmediğiniz kiliseye gittiğiniz, kutsal günlerde gerektiği gibi davrandığınız ve erken kalkmaktan iğrendiğiniz halde, evde ateş yanmadan önce sabahın saat dördünde yatağınızdan çıktığınızı biliyorum.

— Bu başka bir sorun Athanasi Vassilieviç, dedi Klobuev. Bunları insan için değil, yeryüzünde her şeyi yaratmış olan Tanrı için yapıyorum ben. Çünkü Tanrının bana acıyacağından, en iyi arkadaşım, iyilik yaptığını söyeyerek beni aldattığı ve bütün insanlar benden yüz çevirdiği zaman, işe yaramaz sersem bir adam olduğum halde, Tanrının beni bağışlayıp yalnız bırakmayacağına inanıyorum.

Klobuev'in yüzü heyecandan kızarmıştı. Yaşlı adam da neredeyse ağlayacağını anlıyordu.

— Tanrıdan başkasına güvenmemek doğrudur, dedi. Ama Tanrının gözünde, dua kadar, namuslu çalışmanın da önemli olduğunu unutmamak gerek. Bunun için, hemen bir işe başlayıp onu insanlar adına değil Tanrı adına yapmalısın. Döşeme temizleyicisi bile olsan, bu temizliği Tanrı adına yaptığını düşünmelisin. O zaman, iskambil oynamak, âlem yapmak gibi kötülüklerden de kurtulmuş olursun. İvan Potapiç ile tanıştın mı?

— Evet, ona karşı derin bir saygı duyarım.

— Bir zamanlar yarım milyonu olan bir tüccardı. Kazancından başka şey düşünmezdi. Oğlunu Fransa'da okutacak, kızını bir generale verecek kadar zengin olmuştu. Ama yazıhanesinde ya da Borsada gördüğü bir arkadaşını meyhaneye götürecek olsa, bütün gününü içki içerek geçirirdi. Sonunda iflâs etti. Başka felâketler de geldi başına. Ya oğlu diyeceksin! Hiç sorma! İvan Potapiç şimdi benim yanımda hizmetçilik yapıyor. Şu sırada işleri düzeldi. İstese yine eskisi gibi zengin olabilir ama, «Hayır istemiyorum, ben bir hizmetçiyim ve hizmetçi kalacağım,» diyor. Ağzına bir damla içki koyduğu yok. Boğazından, sadece pirinç la-

pası ve lahana çorbası geçiyor. Hiç birimiz Tanrıya onun gibi tapmıyor, yoksulları onun gibi koruyamıyoruz, inanın buna.

Klobuev susuyordu.

Yaşlı adam onun ellerini avuçları içine aldı:

— Semen Semenoviç, sizi ne kadar düşündüğümü bilemezsiniz. Size önemli bir şey söyleyeceğim. Şimdi beni dinleyin. Geçenlerde manastıra gidip, yüzünü kimseye göstermeyen ve sadece öğüt vermek için konuşan bir din adamıyla görüştüm. Bir arkadaşımın —elbet adını vermeyerek— zor bir duruma düşmüş olduğunu açıkladım ona. Bu kutsal adam bana şöyle dedi: «Önce Tanrının işi, sonra bizimki. Bir kilise yapılması gerek. Bu amacı gerçekleştirmek için para toplanmalı.» Bundan sonra ağzından tek bir laf çıkmadı. Sonra keşişe gittim. Daha selâm vermeden, kilise için para toplama işini yapabilecek olan güvenilir bir adam tanıyıp tanımadığımı sordu bana. Bunun üzerine, «Dostum Semen Semenoviç bu iş için biçilmiş kaftandır» diye düşündüm.

— Beni utandırıyorsunuz, dedi Klobuev. Söylediklerinizin doğru olduğuna inanamıyorum. Bu iş epey güç olmalı. Peki, çocuklarımı ve ailemi yalnız başlarına nasıl bırakırım!

— Hiç merak etmeyin. Onlarla ben ilgileneceğim. Çocukların bir mürebbiyesi olacak. Elinizde bir çantayla dolaşarak, Tanrı için sadaka toplamanız, kendiniz için sadaka istemenizden daha soyluca bir davranıştır. Size bir de araba bulacağım. Rahatsız olmaktan hiç korkmayın. Ayrıca para da vereceğim. Yolculuk sırasında rastladığınız çok yoksul insanlara dağıtırsınız. Böylece kendinizi sevdirir ve korkulacak bir memur değil, herkesin derdini dökeceği bir kilise temsilcisi olursunuz.

— Çok güzel bir iş. Ama korkarım benim gücüm buna yetmez.

— Bizim gücümüz, gerçekten hiç bir şeye yetmez. Tanrının yardımı olmasa, hiç bir şey yapamayız. Güç, dualardan gelir. Haç çıkaran, «Tanrım bize acı!» diyen bir kimse amacına ulaşıverir. Bu konuda derin düşüncelere dalmağa da kalkışmayın. Bunun size Tanrı tarafından gönderilmiş bir ödev olduğunu düşünün, yeter. Arabanız hemen hazırlanacak. Başkeşişe gidip, duasını ve hesaplarınızı tutacağınız defteri aldıktan sonra hemen yola koyulabilirsiniz.

— Size boyun eğiyor ve bunu Tanrının bana verdiği bir ödev olarak benimsiyorum.

Klobuev, söz söyledikçe, içinde bir umut ışığının yandığını ve kaygularından kurtulacağını kesin olarak duyuyordu. Ona bütün dünya, gözlerinin önünde bir sis perdesine bürünmüş gibi görünüyor...

Bu arada, resmî makamlara bir yığın dilekçe verilmiş, daha önce kimsenin görmediği akrabalar her gün görülmeğe başlamıştı. Evet, bütün bu insanlar, Madame Kanasarova'nın ardında bıraktığı sınırsız servete akbabalar gibi saldırıyorlardı. Heryerde, Çiçikov'un aleyhinde konuşulduğu ve ikinci vasiyetnamenin geçerliğinden kuşkulanıldığı görülüyordu. Birinci vasiyetnameden sözediliyor ve «hırsızlık», «paraların saklanması» gibi laflar duyuluyordu. Bu arada Çiçikov'un ölü can ticareti yaptığı ve gümrükte çalışırken çeşitli kötüye kullanmalarda adı geçtiği de öğrenilmişti. Kısacası, Çiçikov'un geçmişi didik didik ediliyordu. Zavallı kahramanımızın, sadece kendisinin bildiğini sandığı bu gizler, resmî makamların eline geçmişti. Çiçikov, bir süre bu durumun farkına varmadı. Ama sonunda, yakın arkadaşlarından birinden aldığı mektubu okuyunca işin içyüzünü öğrendi. Mektupta şöyle yazılıyordu: «Sevgili beyefendi. Yakında sizinle ilgili birtakım hukukî tatsızlıkların ortaya çıkacağını bildirmek isterim. Ama hiç merak etmeyin. Ben bu işlerle ilgilenirim.» Mektupta yazılı olanlara karşın, Çiçikov, hiç üzülmemiş ve «Ne zeki adam!» demekle ye-

tinmişti. Memnuniyetini tamamlamak istiyormuş gibi, terzisi de, yeni ısmarladığı giysiyi tam o sırada getirmişti. Kahramanımız, duman rengi giysiyi evirip çevirerek, gurur ve sevinç içinde seyretmekten kendini alamadı. Daha sonra herhangi bir kusuru olup olmadığını anlamak için giysiyi kuşandı. Sırtına kusursuz oturmuştu. Sadece sağ koltuk altında hafif bir darlık olduğunu söyledi Çiçikov. Terzi, bunun giysiyi daha iyi göstermek için, bile bile yapılmış olduğunu söyledi. «Efendim, bu giysinin eşini, Petersburg'da kimse dikemez» demeyi de unutmadı. Gerçekte terzi, Petersburg'dan geliyordu ama kendini «Londra ve Paris'te okumuş bir terzi» olarak tanıtıyordu. Böylece, «Karlsruhe» ve «Copenhag» kentlerini bir koz gibi ileri sürmek isteyen öteki meslektaşlarını ezdiğini sanıyordu.

Çiçikov, terzinin parasını seve seve verdi ve yalnız kaldığı zaman, kendi zevki için, aynanın önünde dört dönmeğe başladı. Gerçekten, bu kılık Çiçikov'a çok yakışmıştı. Kar gibi beyaz yakası, boynuyla hoş bir uyum sağlıyor, mavi ipekli kravatı yakanın bütün güzelliğini ortaya çıkarıyordu. Modaya uygun olarak yapılmış plastronu, ipekli kumaştan ceketi ve duman rengi redingotu çok güzel görünüyordu. Sağa döndüğü zaman da, sola döndüğü zaman da kendinde bir kusur bulamıyordu. Bu giysi gerçekte Lord Chamberlain'e, ya da Rusça sövmekten kaçınıp, bu isteğini Fransız dilinde yerine getiren bir sosyete adamına layıktı. Çiçikov aynanın karşısında hafifçe eğilerek, orta yaşlı güzel bir kadınla konuşuyormuş gibi de yaptı. Bir ressam görseydi, bu görünüşü yüzde yüz çizmek isterdi. Çiçikov adamakıllı heyecanlandığı için, bale sıçrayışlarından birini yapmayı da unutmadı. Ama yazık ki bu hareketi, bir kolonya şişesinin yere düşerek kırılmasıyla sonuçlandı. Ama buna hiç aldırmayan Çiçikov, şişeyi sanki bir insanmış gibi azarlayarak, bu güzel kılıkla ilk önce kimi görmeğe gideceğini düşünmeğe koyuldu.

Tam o sırada birtakım ayak sesleri duyuldu ve bir ses «Vali hemen yanına gelmenizi buyurdu.» dedi. Çiçikov arkasına dönerek önündeki korkunç görünüye baktı. Kapıda, koskoca bıyıklı, miğferi at yelesiyle süslü, kılıç kuşanmış dev gibi bir adam duruyordu. Sanki bütün askerî güçler, tek bir adamın gövdesinde toplanmıştı. Çiçikov ağzını açıp bir söz söyleyeceği sırada, görüntüyü andıran bu adam, «Derhal Valinin huzuruna çıkmanız gerekiyor» dedi. Çiçikov, bu adamın arkasında başka bir asker ve onun da arkasında, pencerenin tam altına gelen yerde bir arabanın beklemekte olduğunu gördü. Çiçikov'un yapacağı hiç bir şey yoktu artık. Kırmızı desenli, duman rengi giysisi sırtında, tepeden tırnağa titreyerek arabanın içine girdi ve yanında bir jandarma ile Valinin konağına doğru yollandı.

Konağın avlusunda bile soluk alacak vakit bulamadı. Bir başka muhafız, «Hemen içeri girin, Prens sizi bekliyor» dedi.

Bunun üzerine, kahramanımız sanki uykudaymış gibi yürüyerek, habercilerin koşuşup durduğu bir yerden geçti. «Beni mahkemeye filân vermezler, hemen Sibirya'ya gönderirler» diye düşündü. Bu düşünce üzerine, yüreği, en büyük âşıklarınkinden bile daha hızla çarpmağa başladı. Sonunda bir kapıdan içeri girdi; dosyalarla, defterlerle ve klasörlerle dolu bir masanın arkasında, Prensin korkunç yüzü göze çarpıyordu.

«İşte benim cellâdım» dedi Çiçikov kendi kendine. «Beni param parça edeceği yüzde yüz.»

Gerçekten de, Prensin dudakları öfkeyle titriyordu.

— Şu anda hapishanede olmanız gerekirken, özgür dolaşmanıza bir kez daha göz yumdum, dedi Prens. Ama siz bundan yararlanarak hiç kimsenin yapamayacağı kadar korkunç sahtecilikler yaptınız.

Tepeten tırnağa kadar titreyen Çiçikov:

— Ekselâns hangi sahtecilikten söz ediyorlar? dedi.

Prens, Çiçikov'un yanına gelip gözlerinin içine dosdoğru baktı.

— Bir vasiyetnameyi gördüğünü söylediğiniz tanık kadın tutuklandı. Onunla yüzleşeceksiniz.

Sanki bütün dünya Çiçikov'un başına yıkılmıştı.

— Ekselâns, size bütün gerçeği anlatacağım, diyerek yutkundu. Evet, suçlu olduğumu kabul ediyorum, ama beni bu işe bazı kötü insanlar sürükledi.

— Başkalarının sizi herhangi bir şeye sürüklemeleri olanaksızdır, dedi Prens. Sizin şimdiye kadar yapmış olduğunuz sahteciliklerin bir eşini kimse gösteremez. Bütün yaşamınız boyunca, tek bir iyi hareket yapmadığınız gibi, namuslu yoldan bir tek ruble bile kazanmadınız. Bunların cezası Sibirya'ya gönderilmektir. Artık yeter. Şimdi, mahkemeniz başlayana değin hapishanede kalacaksınız. Öteki mahkûmlarla birlikte yaşayacaksınız. Size acımasaydım, öteki mahkûmların yanına gönderilmenize engel olurdum. Çünkü siz onlardan çok kötü bir insansınız. Onlar, üstlerine giyecek bir şeyleri olmayan zavallılar, oysa siz...

Prens, Çiçikov'un kırmızı desenli, duman rengi giysisine baktı. Sonra zili çaldı.

— Ekselâns, acıyın bana! diye bağırdı Çiçikov. Siz de, aile babasısınız, beni anneme bağışlayın!

— Saçmalamayın! Geçen sefer, olmayan çocuğunuzdan ve karınızdan söz etmiştiniz, şimdi de yaşlı bir anneniz olduğunu söylüyorsunuz.

— Ekselâns, karım ve çocuklarım olduğunu uydurmuştum. Ama, bir karım olmasını ve çocuk yetiştirmeyi gerçekten isterdim. Namuslu bir insan gibi yaşayarak bütün ödevlerimi yerine getirmeyi de isterdim. Ama gerçekleri ve içinde yaşadığım koşulları unutmamak gerek. Ekmeğimi şu ya da bu yoldan ka-

zanmak zorundayım. Ama bunu yaparken, adım başında, sahteciler, düşmanlar ve insanı baştan çıkaran fırsatlarla karşılaştım. Yaşamım dalgalara kapılan ve ordan oraya sürüklenen bir kayığa benzedi, ekselâns!

Çiçikov, sözünü bitirir bitirmez hüngür hüngür ağlayarak Prensin ayaklarına kapandı. Üzerindeki kırmızı kravatına, iyi dikilmiş pantolonuna hiç aldırmadan yere kapanmıştı. Alnını Prensin ayakabılarına vurdukça, kellesinden güzel bir kolonya kokusu yükseliyordu.

Prens içeri girmiş olan jandarmaya:

— Götürün şunu! diye seslendi. Görevliler gelsin!

Çiçikov, Prens'in dizlerine sarılmış, «Ekselâns, yapmayın!» diye ağlıyordu. Sinirlenmiş olan ve kendini kurtarmağa çalışan Prens, vermiş olduğu kararı bir daha yineledi.

— Ekselâns, beni bağışlamazsanız bu odadan çıkmam! diye Çiçikov, Prensin bacaklarına o kadar sarılmıştı ki, Prens adım atınca, sırtında redingotuyla yerlerde sürüklenmeğe başladı Çiçikov.

Ayağıyla ezmeğe bile cesaret edemediği iğrenç bir böcek görmüş gibi, Prens, «Alın şunu!» diye seslendi gene. Prens öylesine titriyordu ki, Çiçikov çok geçmeden burnuna bir sille yemekte gecikmedi. Ama, iriyarı iki jandarma gelip, onu nerdeyse koparırcasına Prensten ayırana kadar durumunu hiç bozmadı. Jandarmalar, azrail görmüş gibi sapsarı kesilmiş ve kendinden geçmiş olan Çiçikov'u yapıdan dışarı çıkardılar. Ama tam eşikte, Murazov'la karşılaştılar. Çiçikov birdenbire umutlandı. Doğaüstü bir güç harcayarak kendini jandarmaların elinden kurtardı ve Murazov'un ayaklarına kapandı. Yaşlı Murazov korkuya kapılmıştı.

— Pavel İvanoviç, ne oldu size? dedi Murazov.

— Beni hapishaneye ve ölüme götürüyorlar! Ne olur kurtarın! diye inledi Çiçikov.

Ama jandarmalar onu hemen yakalayıp oradan hızla uzaklaştırdılar. Çiçikov, Murazov'un verdiği yanıtı bile duyamamıştı.

Askerlerin çizme ve topuklarından çıkan buharlarla rutubetlenmiş bir oda, üzerinde hiç bir şey olmayan bir masa, eğri büğrü iki iskemle, sadece duman yapan, ısıtmayan bir soba... Yaşamın tatlarını yeni yeni tatmaya başlamış ve kırmızı desenli duman renkli giysisiyle insanların dikkatini çekmiş olan zavallı adamın, içine atıldığı hücre böyle bir yerdi işte. En gerekli eşyalarını ve vurgunlarından elde ettiği parayı içine koyduğu kutusunu bile yanına almasına izin vermemişlerdi. Ölü Canlarla ilgili belgelerle birlikte bu para da şimdi bir memurun elinde bulunuyordu. Kahramanımız bunları düşündüğü zaman, içinin parçalanacak gibi olduğunu duyuyor ve bu acı yirmi dört saat daha sürecek olursa, yeryüzünde Çiçikov diye bir yaratık kalmayacağını anlıyordu. Ama herkesin üzerinden olduğu gibi onun da üzerinden Tanrının eli eksilmiyordu. Nitekim hapishaneye düştüğünden bir saat sonra, kapı açılmış ve Murazov hücreden içeri girmişti.

Çiçikov, Murazov'un içeri girdiğini görünce, saatlerce susuzluk çekmiş ve sonunda buz gibi bir kaynak bulmuş yolcudan daha çok sevinmişti.

Üzüntü ve sıkıntı içinde oturmuş olduğu yerden kalkarak, Murazov'a yaklaştı ve iki elini göğsüne bastırarak:

— Ah velinimetim, benim gibi bir sefile yardıma koştuğunuz için Tanrı sizden razı olsun! dedi.

Murazov ona üzgün üzgün bakıyordu.

— Size ne oldu Pavel İvanoviç? demekle yetindi.

— Ne mi oldu? diye bağırdı Çiçikov. Tanrının belâsı bir kadın mahvetti beni. Hiç bir şeyi kararında bırakamadığım için böyle oldu. Şeytana uydum, gerçekleri görme ve mantık denilen şeyi unuttum. Evet, ger-

çekten günah işledim ben. Ama bayağı bir adam gibi hapse tıkılmayacaktım. Evet, hapse attılar beni. Para kutumu bile vermediler. Oysa, yıllardır uğraşıp didinerek kazandığım bütün servetim, bu kutunun içindeydi. Şimdi herşeyimi çalacaklar, Athanasi Vassilieviç! Herşeyimi çalacaklar. Hey Tanrım!..

Çiçikov, en kalın hapishane duvarlarından geçen ve acı yankılar bırakan bir gürültü çıkararak, yeniden hüngür hüngür ağlamağa başladı. Sonra ipek kravatını çözüp, kırmızı desenli duman rengi redingotunu yakasından tutarak omuzlarını açıkta bırakacak biçimde geriye doğru çekti.

— Zavallı Pavel İvanoviç! dedi ihtiyar Murazov. Kazanmış olduğunuz paradan başka hiç bir şey düşünmüyorsunuz hâlâ. İçinde bulunduğunuz durumun ne denli korkunç olduğunu bile anlayamıyorsunuz.

Murazov'un dizlerine sarılmış olan Çiçikov:

— Evet, haklısınız, velinimetim, ama siz beni kurtarabilirsiniz. Prens sözünüzden çıkmaz. Ona söyleseniz beni bağışlar, diyordu.

— Hayır Pavel İvanoviç, ne kadar istesem, ne kadar uğraşsam sizi kurtaramam. Çünkü siz bir insanın otoritesini değil, bir yasanın buvruklarını çiğnediniz.

— Şeytana uydum ben! Bu yüzden insanlar arasından atıldım!

Çiçikov başını duvarlara çarpıp, elleri kanayıncaya kadar masayı yumrukladı.

— Sinirlerinize hakim olun Pavel İvanoviç, dedi Murazov. Tanrıya nasıl hesap vereceğinizi düşünün, insanların yargılarını önemsemeyin.

— Söylediklerinizi yapacağım Athanesi Vassilieviç. Ama başıma gelen şu felâketlere bakın hele: Benden daha talihsiz insan var mı acaba? Paracıklarımı toplarken ne kadar zahmet çekmiştim. Üstelik herhangi bir kimseyi de, Hazineyi soymak da değildi amacım. Peki, bu paraları niçin kazandım ben? Evlenece-

ğim kadına ve çocuklarıma iyi bir yaşam sağlamak, onların yararlı vatandaşlar olmalarını başarmak için. Bunun için para kazandım. Biraz değişik yollara başvurduğumu kabul ediyorum. Ama başka ne yapabilirdim. Doğru yolların amacıma götürmeyeceğini gördüğüm zaman, eğri yollara başvurdum. Sonra buna alıştım. Zenginlerden para aldım sadece. Oysa bazı ahlâksız kimseler, her yıl Hazineden binlerce ruble çalıyorlar, yoksulları soyuyorlar. Topladığım servetin tadını yeni çıkarmağa başladığım sırada, başıma bu felâketlerin gelmesi büyük bir haksızlık değil mi? Üç yüz bin rublelik bir servet yapmıştım, üç katlı bir evim olmuştu. Bir malikâne satın alabilecek durumdaydım. Bütün yaşamım felâketler içinde geçtikten sonra, başıma bu işin gelmesi doğru mu? Durmadan çalıştığım ve direndiğim halde, Tanrı bana armağan olarak bunu mu gönderecekti? Cebimde bir tek ruble olmadan, tam üç kez yeniden başlamak zorunda kaldım. Başkası benim yerimde olsaydı, umutsuzluğa kapılıp ayyaşın biri olur çıkardı. Öyle güçlükler çektim, öyle felâketlere göğüs gerdim ki! Başkaları kolayca para kazandığı halde, benim ekmeğim aslan ağzındaydı.

Hıçkıra hıçkıra ağlayan Çiçikov, üstünü başını parçalamağa ve saçlarını tutam tutam yolarak duyduğu acıları fizik acılarla ortadan kaldırmak ister gibi davranmağa başlamıştı.

Murazov, yakın zamana değin neşeli ve uçarı bir kimse olan Çiçikov'un bu durumunu üzüntü içinde seyrediyordu. Sonunda:

— Pavel İvanoviç, bir insan, önemsiz şeylere karşı duyduğu isteği ve onları elde etmek için harcadığı çabayı iyi şeylere yöneltmedikçe, felâketlerden kurtulamaz. Böyle davransaydınız, büyük işler yapacaktınız. Ama ben, insanlara karşı işlediğim kötülüklere değil, kendinize ve size verilmiş olan yeteneklere karşı işlemiş olduğunuz kötülüklere üzülüyorum. Siz yük-

selmeğe lâyık bir adam olduğunuz halde, doğru yoldan çıkıp kendinizi yıktınız.

Zavallı Çiçikov, dostunun ellerine sarılarak:

— Ah, Athanasi Vassilieviç, beni burdan kurtarıp, servetimin de geri verilmesini sağlayacak olursanız, söz veriyorum, bambaşka bir adam olacağım. Kurtarın beni! diye bağırdı.

— Bunu nasıl yapabilirim? Biliyorsunuz, yasalar var. Böyle bir işe kalkışsam bile, çok sert bir kimse olan Prensin sizi bırakmayacağından eminim.

— Siz her istediğinizi yapabilirsiniz. Ben yasadan korkmuyorum, derdimi açıklayabilirim. Asıl üzüldüğüm, hiç bir kötülük yapmadığım halde, hapishanelere atılıp köpek muamelesine lâyık görülüşümdür. Belgelerimi ve para çantaını da aldıklarını unutmayın. Kurtarın beni, buradan n'olur!

Çiçikov, ihtiyar Murazov'un bacaklarına yeniden sarılıp gözyaşı dökmeğe başladı.

Murazov:

— Pavel İvanoviç, gözünüz paradan başka şey görmüyor, ruhunuzun kurtuluşunu hiç düşünmüyorsunuz, dedi.

— Beni kurtarırsanız, onu da düşünürüm.

Murazov:

— Pavel İvanoviç... diyerek yeniden söze başlamak istedi. Ama bir şey düşünerek sustu. Bir süre konuşmadılar. Murazov yeniden söze başladı:

— Pavel İvanoviç, sizi kurtarmaya gücüm yetmeyeceğini biliyorsunuz. Ama cezanızı hafifletmek ve şuradan kurtulmanızı sağlamak için elimden geleni yapacağım. Bunu başarıp başaramayacağımı da bilmiyorum. Başarıya ulaşırsam, ele geçirmiş olduğunuz servetten kazanç sağlamak gibi bir düşünceyi tümden bırakacağınız konusunda bana söz vermelisiniz. İçten söylüyorum, ben servetimi yitirseydim —bu servetin sizinkinden çok olduğunu biliyorum—, bir damla göz-

yaşı dökmezdim. Başkalarının ele geçireceği serveti değil, hiç kimsenin bizden alamayacağı serveti ziyan ettiğim zaman üzülürüm ben. Siz görmüş geçirmiş bir insansınız. Kendi deyişinizle, dalgalar arasında sürüklenen bir kayık gibi oradan oraya sürüklenmişsiniz. Ama elinize geçecek biraz parayla, iyi insanların bulunduğu gösterişsiz bir yerde yerleşmenizi rica ediyorum. Çoluk çocuk sahibi olmak isterseniz, drahomasına bakmadan, iyi bir evkadını ile evlenin. Ama ne yapıp yapıp şu kaypak yaşamı unutmanız gerekiyor. Bu yaşamın başınıza felâketten başka şey getirmediğini siz de görüyorsunuz.

Pişmanlık duyan Çiçikov:

— Evet, çok doğru, dedi. Sizin dediğiniz gibi yapacağım. Ben de günlerdir, gidişimi düzeltmeği ve bundan sonra sessiz yaşamayı düşünüyordum. Beni şeytan yoldan çıkardı.

Çiçikov ansızın, daha önce hiç bilmediği duygulara kapılmağa başlamıştı. Sanki içinde yepyeni bir şey doğuyordu. Perişan çocukluğundan, iyice öğrenim göremediği gençlik günlerinden, üzüntü dolu aile yaşantısından ve çektiği korkunç yoksulluktan artakalan birşey yüreğinde kıpırdayıp duruyordu. Birden, elleriyle yüzünü kapayarak inledi. «Evet doğru, hepsi doğru bunların!»

— Sağlam bir temele dayanmadıkça, insanlar ve dünya hakkındaki bilgimizden yararlanamayız, dedi Murazov. Düşmüş bir insan olduğunuz halde, uyanıp doğru yolu bulmanız için, zaman var, Pavel İvanoviç.

Çiçikov, «Hayır, hayır!» diye inledi yeniden. Bu inleyiş Murazov'un içine işlemişti.

— Artık çok geç. Söylediklerinizi yerine getiremeyecek kadar ileri gitmiş olduğumu anlıyorum şimdi. İyi yetiştirilmediğim için bu duruma düştüm. Babam, bana ahlâk dersleri verir, arada sırada dayak atar ve birtakım özdeyişleri defterime yazdırırdı ama,

komşularının topraklarını çalmaktan ve kendisine yardım etmemi istemekten de geri kalmazdı. Hattâ kendi vesayetine verilmiş bir yetimin mallarını bile mahkeme yoluyla ele geçirdiğini biliyorum. Yaşamım onunkinden farklı olduğu halde, sahtecilikten gerektiği gibi tiksinip kaçınamadım. İyi şeylere karşı eğilim duymayan ve alışkanlık haline gelerek ikinci bir doğa olan iyilik yapma isteğine ulaşamayan kaba bir ruhum var benim. Servet kazanmak istediğim zaman da namuslu çalışmak aklımın ucundan geçmiyor. Gerçek budur. Onu itiraf etmekten başka ne gelir elimden.

İhtiyar Murazov üzüntüle göğüs geçirdi.

— Pavel İvanoviç, sizin istençli ve inatçı bir kimse olduğunuzu biliyorum. İyi sonuç vereceğini bildiğimiz zaman en acı ilâçları bile almaktan çekinmeyiz. Tıpkı bunun gibi, gerçekten iyilik yapmak gereğini duymuyorsanız bile, o biçimde davranmaya zorlayın kendinizi. Böylece, uğruna iyilik işlediğiniz kimseden daha kazançlı çıkacaksınız. Bir kez zorla yaparsınız, iyilik yapma aşkına ansızın ulaştığınızı göreceksiniz. «Direnmeyen kazanmaz» atasözünün doğru olduğuna inanın. İnsan ancak bütün çabası ile çalışarak amacına ulaşabilir. Pavel İvanoviç, çoğu insanda bulunmayan bir güç kaynağı var sizde. Çelik gibi bir istenciniz olduğundan eminim. Bu sizi kurtarabilir. İnsanların çoğu istençsiz ve şaşkındırlar, oysa siz kahraman hayatı yaşayacak kadar güçlüsünüz.

Çiçikov'un yüreğine işleyen bu sözlerin, bir istek doğurmuş olduğu söylenebilirdi. Çünkü, gözlerinde beliren anlam, kesin bir kararı olmasa bile erkekçe bir şeyi dile getiriyordu.

— Athanasi Vassilieviç, servetimin bir parçasını da alarak benim buradan çıkmamı sağlayacak olursanız, size söz veriyorum, taşrada bir malikâne satın alarak, bir yuva kuracak ve kent yaşamının gösterişinden büsbütün el-etek çekip namuslu bir yaşam süreceğim.

Çok neşelenmiş olan ihtiyar Murazov:

— Tanrı bu kararınızda size yardımcı olsun? dedi. Sizi kurtarmak için elimden geleni yapacağım. Sonucun ne olacağını şimdiden kestiremiyorum, ama cezanızı hafifleteceğimi sanıyorum. Gelin sizi kucaklayayım. Beni çok sevindirdiniz. Şimdi gidip Prensi göreyim. Tanrı yardımcımız olsun!

Çiçikov yalnız kalmıştı. Yüksek bir ısı, en sert maddeleri bile nasıl eritip sıvı haline getirirse, Çiçikov'un benliği de öyle yumuşamış ve erimişti.

«Benim duygularım kabuk bağlamış ama başkalarının duygulanmasını sağlayabilirim» diye düşündü. «Değersiz bir adamım, ama başkalarına doğru yolu gösterebilirim. İyi bir Hıristiyan değilim, ama namusumla çalışıp alnının teriyle ekmeğimi kazanarak insanlara örnek olabilirim. Hiç bir işe yaramayacağımı söylemek doğru mu? Çalışkan bir insan olduğum için, bir aile kurabilirim. Önemli olan bu konuda kesin bir karara varmamdır.»

Çiçikov düşüncelere dalmıştı. Ruhunda yepyeni duygu ve düşüncelerin belirdiğini duyuyordu. İçgüdüleriyle, her insanın bir ödevi yüklenerek gerçekleştirmesi gerektiğini kavrıyor ve bu ödevi her yerde, her zaman ve en güç koşullar içinde bile yerine getirebileceğini düşünüyordu. Çiçikov, kentlerin kirinden pasından uzak, namuslu bir taşra yaşamını gözünün önüne getirdi ki, içinde bulunduğu durumun ne denli kötü olduğunu unuttuğu gibi, birtakım gerçekleri görebilmesi için Tanrının kendisini bu duruma düşürmüş olduğunu düşünerek Yaradana şükretti.

Tam o sırada kapı açıldı, hovardaca yaşamı ile tanınmış olan, Samosvitov adında iriyarı, keyif düşkünü bir memur içeri girdi. Bu adam askerliğe atılmış olsaydı, savaş sırasında harikalar yaratır ve bir kahraman olurdu mutlaka. Ama enerjisini harcayacak bir savaş alanı bulamadığı için hovardalık ve eğlenceye dalmıştı. Bundan başka, verdiği sözlerden hiç bir za-

man dönmemesi ile de ün kazanmıştı. Üstlerine düşman gibi bakar ve onların en küçük yanlışını yakalayarak bundan yararlanmağa çalışırdı.

Kapı kapandıktan sonra:

— Başınıza gelenleri hepimiz öğrendik, dedi. Evet, öğrenmeyen kalmadı. Ama aldırmayın. Her şey yoluna girecek. Size her bakımdan hizmet etmeğe hazırım. Fiyatımız otuz bin rubledir.

— Öyle mi? dedi Çiçikov. Peki, buradan tüm temize çıkacak mıyım?

— Evet, tüm temize çıkacaksınız. Üstelik zaman yitirmiş olduğunuz için de ödenek alacaksınız.

— Buna karşılık ne para vermem gerektiğini söylemiştiniz?

— Otuz bin ruble. Bu parayı Valinin maiyeti, başkâtibi ve aramızda paylaşacağız.

— Peki, parayı nasıl vereceğim? dedi Çiçikov. Belgeleri ve para kutumu mühürleyip bir yere koymuş olmalılar.

— Hiç merak etmeyin, para kutunuz bir saat sonra elinizdedir. Anlaştık değil mi? El sıkışalım!

Çiçikov heyecandan kalbi çarparak Samosvitov'un elini sıktı. Duyduklarına neredeyse inanamıyordu.

Samosvitov:

— Öyleyse, şimdilik hoşça kalın, dedi. Ortak arkadaşlarımızdan birine en önemli şeyin, giz vermemek ve dikkat etmek olduğunu söyledim.

Çiçikov, «Hımm! Benim avukattan söz ediyor,» diye düşündü.

Samosvitov gittikten sonra bile, Çiçikov onun söylediği sözlere bir türlü inanmıyordu. Ama aradan bir saat geçmeden bir habercinin gelerek, içinde begeler ve para bulunan kutuyu Çiçikov'a verdi. Kutunun içindekilere hemen hemen hiç dokunulmamıştı. Samosvitov'un işinin ustası olduğu belliydi. Önce, Çiçi-

kov'un eşyasını koruyan jandarmaların işlerini gerektiği gibi yapmadıklarını söylemiş, sonra, üstlerine bir yazı yollayarak, daha çok nöbetçi konması gerektiğini belirtmiş, daha sonra para kutusunu alarak, Çiçikov'un suçlu olduğunu tanıtlayacak bütün belgeleri içinden çıkarmış, geri kalanları bir paket yapmış ve Çiçikov'a geceyi geçirmesi için yünlü çamaşır göndermek gerektiği bahanesiyle, paketi sahibine teslim edil mek üzere bir jandarmayla göndermişti. Böylece Çiçikov, rutubetten rahatsız olan bacaklarına çok iyi gelen yünlü çamaşırlara da kavuşmuş oldu. Servetini bunca kısa bir süre sonra ele geçirmiş olması, Çiçikov'un son zamanlarda ardısıra koştuğu balerini ve tiyatro eğlencelerini yeniden düşünerek düşlere dalmasına yol açtı. Taşra yaşamı gözünden gittikçe silindi ve onun yerini kentlerin eğlence dolu tatlı yaşamı aldı. Asıl yaşamak buydu!

O sırada resmî dairelerde büyük bir çalışma başlamıştı. Memurların kalemleri ve hukukî işlerinde usta olan beyinler durmadan çalışmağa koyulmuştu. Bu arada, Çiçikov'un avukatı, perde arkasındaki bir büyücü gibi, insanı bir anda kavrayan bu makineye işleme gücü sağlamağa başlamıştı. Samosvitov da akla gelmedik bir cüret göstererek işin daha karmaşık duruma gelmesini sağlıyordu. Tutuklanmış olan kadının nerede bulunduğunu öğrenince, derhal oraya giderek içeri girdi. Nöbet ödevini yapmakta olan genç bir subayın önünden öyle kurumlanarak geçti ki, subay hazırol durumuna girip selâm vermekten geri kalmadı.

— Çoktan beri mi nöbettesiniz? dedi Samosvitov.

— Sabahtan beri, ekselâns.

— Nöbetiniz yakında bitecek mi?

— Üç saat sonra bitecek ekselâns.

— Size ihtiyacım var. Komutanınıza söyleyeyim de nöbeti başkası alsın.

— Emredersiniz, ekselâns.

Bunun üzerine, acele eve dönen Samosvitov, sırtına bir jandarma üniforması geçirip sakal ve bıyık taktıktan sonra, Çiçikov'un bulunduğu hapishaneye gitti. Yolda rastladığı ilk sokak kadınını kendisi gibi iki arkadaşına teslim eden Samosvitov, asıl kadının tutuklu bulunduğu hapishaneye giderek nöbetçi jandarmaya, kendisinin —sakalı ve sırtındaki silâhla gerçek bir jandarmadan ayırdedilemezdi—, nöbeti almak üzere geldiğini söyledi. Böylece tutuklu kadının yerine sokak kadınını koyması ve Çiçikov için her bakımdan tehlikeli olacağına inandığı tutuklu kadını, kimsenin bilmediği bir yere götürerek kilit altında tutmayı sağlamış oldu.

Samosvitov'un jandarmalar arasında kazandığı bu başarılara, Çiçikov'un avukatının hukuk alanında kazandığı başarılar da ekleniyordu. Avukat ilk olarak, Genel Savcının, Vali aleyhine bir komplo hazırladığını Valiye haber verdi. Öte yandan, bir subayın, aynı şeyi Jandarma Komutanına yaptığını yine Jandarma Komutanına bildirdi. Bununla da yetinmeyip, sözü geçen subayın da ayağının kaydırılmak istendiğini ve bu yüzden, Jandarma Komutanı ile Validen pek farklı bir durumda bulunmadığını bu subaya açıkladı. Bu çalışmaların sonunda Vali, Jandarma Komutanı ve sözü geçen subay, Samosvitov'a başvurmaktan başka çare düşünmeyecek duruma geldiler Raporlar birbirini izliyor ve gün ışığı görmemiş suçlamalar birbirinin ardından geliyordu. Kiminin yasa dışı çocuğu ya da kapatması olduğundan söz ediliyor, kiminin hırsızlık yaptığından ya da kaatil olduğundan dem vuruluyordu. Sonunda, Çiçikov'un öyküsüne karmakarışık birtakım tüyler ürpertici olay ve cürümler eklenmiş oldu. Öyle ki, bunlardan hangisinin daha önemli olduğu üstüne hiç kimse karar veremezdi. Nitekim bütün dosyalar Genel Valinin önüne geldiği zaman adamcağız ne yapacağını bilemedi, kendisine yardım etmesini istediği yetenekli yardımcısı da bu kadar çok bel-

genin karşısında sıkıntıdan saçını başını yoldu. Bu sırada Prens bir çok önemli ve garip işlerle uğraşmak zorunda bulunuyordu gerçekte. Prensin yönettiği bölgede açlık başgöstermiş ve yiyecek dağıtmak üzere gönderilmiş olan memurlar hiç bir başarı elde edememişlerdi. Öte yandan bir Raskolniki*, söylentilere inanarak Deccal'ın dünyaya gelmiş olduğu ve mezardaki ölüleri bile rahat bırakmadığını ileri sürerek Deccal düşmanlarını silâhlandırıp birlikler kurmuştu. Gene o bölgedeki köylülerin üçte biri de, toprak sahiplerine ve polis müdürlerine başkaldırmışlardı. Bunun nedeni de, kimi ahlâksız adamların, köylüler de artık toprak sahibi olsunlar ve redingot giysinler, bunun zamanı gelmiştir diye söylentiler çıkarmış olmalarıydı. Bunun üzerine bölge volostlarından** biri, polisler ve toprak-sahipleri ırgat durumuna geleceğine göre, vergi vermenin bir anlamı kalmadığına karar vermiş ve bu kararı uygulanmıştı. Bu yüzden, yaşlı Murazov geldiği zaman, Prens kara düşüncelere dalmış durumdaydı.

Prens, «alın içeri» diye emir verince Murazov'un kapıda belirdiği görüldü.

Prens kızgın kızgın:

— Şu sizin Çiçikov da yaman adammış doğrusu! dedi. Bir de kalkmış, onun bırakılması için kefil olu yorsun. Bu adamın yaptıklarını en âdi hırsızlar bile yapmamıştır.

— Özür dilerim ekselâns, hangi olaydan söz ettiğinizi anlayamadım.

— Vasivetnamede sahtecilik yapılmasından söz ediyorum. Bu suçundan dolayı ona meydan dayağı çekmeli.

— Ben Çiçikov'un suçsuz olduğunu ileri sürmü-

---

* 1665'te Patriark Nikon'un Kilise Hizmet Kitaplarının değiştirilmesi konusundaki kararını kabul etmeyenler.

Mali Bölge.

yorum. Ama suçlandırıldığı konuda yeterince belgenin elde bulunmadığına dikkati çekmek isterim.

— Ne demek? Kendini zengin gibi gösteren bir kadın elimizde bulunuyor. Onu sizin önünüzde sorguya çekebilirim.

Bunun üzerine Prens zili çalıp, kadının getirilmesi buyruğunu verdi.

— Bunun kadar iğrenç bir olayla karşılaşmadım, dedi Prens. İşin utanç veren yanı, bizim bellibaşlı memurlarımızdan birkaçının da bu işe katılmış olmasıdır. Vali de, yazık ki, o durumda. Bütün bunlara karşın siz, Çiçikov'un hırsızlar ve kaatillerle birlikte ayni hücrede kalmasının doğru olmadığını söyleyeceksiniz değil mi?

Genel Valinin çok kızmış olduğu belli oluyordu.

— Ekselâns, dedi Murazov, Vali de vasiyetnamede mirasçı olarak görünmektedir, bu yüzden, tarafsız kalmayabilir. Başkalarının bu işe karışması ise insan yaradılışının kaçınılmaz bir sonucudur. Zengin bir kadının öldüğünü ve servetiyle ilgili düzenli bir belgenin ortada bulunmadığını düşünün. Bu durumda, bir yığın servet avcısının ortaya çıkması olağandır. Başka ne umuyordunuz?

— Peki ama bu insanların hepsi niçin namussuzluk yapıyor, dedi Prens. Memurlarımdan hiç birinde namus diye bir şey kalmadığına inanacağım geliyor.

— Hangimizin kusuru yoktur ekselâns? Kentimizin memurları da birer insan değil mi? Aralarında gerçekten değerli olanları da vardır. Ama çeşitli ilişkilere girmiş bulunmaktadırlar.

— Bana açıkça söyleyin Athanasi Vassilieviç dedi Prens, sizin sahtecileri korumak için belli bir eğilim duyuşunuzun nedenini öğrenmek istiyorum.

— Şu sahteci dediğiniz insanları şöyle yakından bir inceleyelim, dedi Murazov, onlar herşeye karşın birer insandırlar. Böyle olunca, onları savunmaktan

nasıl kaçınabiliriz? Üstelik Çiçikov'un işlediği hataların yarısı da bilisizliğinden gelmedir, bunu biliyoruz. Hepimiz hata işler ve başkalarının kötülüğüne yol açacak durumları, farkında olmadan yaratırız. Siz bile, çok haksız bir iş yapmışsınızdır.

— Ben mi? dedi Prens.

Konuşmanın bu yola dökülmesinden dolayı epey şaşırmıştı.

Murazov sanki kendi kendisiyle bir konuyu tartışıyormuş gibi bir an sustu. Sonra şöyle dedi:

— Benim söylediğim doğrudur ekselâns. Siz Dierpiennikov işinde haksızlık ettiniz.

— Ne diyorsunuz siz? Bu adam anayasalardan birini hiçe saymıştı. Hıyaneti belli oldu.

— Ben onu haklı çıkarmağa kalkışmıyorum. Sadece, başkaları tarafından aldatılmış olan toy bir gencin, bu işte baş rolü oynamış bir adamla eşit olarak cezalandırılmasının doğru olduğunu düşünüp düşünmediğinizi öğrenmek istiyorum. Yani, Dierpiennikov ve Voron-Drianni'nin suçları ayni olmadığı halde, ayni cezaları almalarından söz etmek istiyorum.

— Bu konuda başka bilgileriniz varsa bana lütfen söyleyin, dedi Prens. Daha geçen gün, St. Petersburg'a kararı tam olarak uygulamalarını yazmıştım.

— Ekselâns, sizin bilmediğiniz bir şeyden haberdar olduğumu ileri sürecek değilim, dedi Murazov. Sadece delikanlının, salt başkasına zarar gelmesin diye, bir gerçeği kabul etmek istemediğini sanıyorum. Evet, bütün söylemek istediğim bu. Ne dersiniz, bu konuda karar verirken biraz acele etmediniz mi? Bunları söylerken sadece kendi bilgime ve aklıma dayandığımı söylemek isterim. Siz bana her zaman açıkça konuşmamı buyurmuştunuz. Bir zamanlar jandarma komutanlığı yapmıştım. Suçlulardan, ancak, onlara **dostça** davranmak yoluyla bilgi edinilebileceğini öğrendim. Dostça davrandığınız zaman, suçlu, kendisini cezalan-

dıran gücün, yasa olduğunu ve sizin sadece aracılık ettiğinizi anlayarak her şeyi açıkça söylemekten çekinmez.

Prens derin düşüncelere dalmıştı. Tam o sırada genç bir memur içeri girdi. Elinde dosyalarla, saygılı bir biçimde dimdik durdu. Çalışma ve sorumluluğun bu genç yüze yüklemiş olduğu anlam herşeyden önce göze çarpıyordu. En sevdiği şeyin karmakarışık bir konuyu ele almak ve onu başarıyla açıklamak olduğu belliydi.

(Burada büyük bir boşluk vardır).

— Kıtlığın egemen olduğu bölgelere tahıl göndereceğim, dedi Murazov. Bu işleri memurlardan daha iyi bilirim. İzin verirseniz gidip şu Raskolniki ile de görüşmek istiyorum. Resmî bir kişiden çok, benim gibi sıradan bir kimsenin sözlerine kulak asması akla yakındır. Onları yola getirip getiremeyeceğimi bilemem ama, hiç olmazsa, belgeler ve raporlar arasında ne yapacağını şaşıran bir memurdan daha etkili olabilirim. Bunun için sizden para da isteyecek değilim. İnsanlar açlıktan kırılırken, benim ambarlarının ağzına dek tahıl dolu olmasından utanç duyuyorum.

— Bu hizmetlerinize karşılık, Tanrının sizi mükâfatlandıracağından eminim Athanasi Vassilieviç. Bu konuda başka söz söyleyecek değilim. Sadece, sorunu bir yana bırakıp, suçlu memurları cezalandırmaktan vazgeçersem, böyle bir davranışın, benim şerefime ve doğruluğuma uygun düşeceğini düşünüp düşünmediğinizi sormak istiyorum.

— Ekselâns, buna yanıt vermek kolay değil. Çünkü sahtecilerden bir çoğu, gerçekte doğru insanlardır. Bu çeşit sorunların çok güç çözülebileceğini hepimiz biliriz. Kimi zaman insan, bir kısır döngü içine düşer, kendi kendisi olmaktan uzaklaşır.

— Sorunu örtbas edersem, memurlar ne der peki? Beni yıldırdıklarını ileri sürerek alay etmeğe kalkış mazlar mı? Hiç olmazsa, böyle davrandığım için bana dünyada en son saygı duyacak insanlar onlar olacaktır.

— Bence, memurların tümünü çağırıp durumu bildiğinizi kendilerine açıklayın. Sonra, sizin durumunuzda olsalar neler yapacaklarını sorun onlara.

— Böyle yaparsam, kötülük ve sahtecilikten vazgeçecek kadar yüksek ruhlu insanlar olduklarını mı sanıyorsunuz? Benimle alay edip geçerler.

— Sanmıyorum, ekselâns. En aşağılık insanlarda bile doğruluk duygusu vardır. Tıpkı benimle konuştuğunuz gibi, onlarla da hiç bir şeyi saklamadan konuşmanız en doğru yoldur. Sizi, gururlu, yanına yaklaşılmaz ve kendinden başka kimsenin düşüncesine önem vermeyen biri olarak görüyorlarsa, ne denli yanıldıklarını anlarlar. Niçin tereddüt ediyorsunuz? Bu sizin hakkınızdır. Onlara kendi sözlerinizi değil, Tanrının isteklerini iletiyormuş gibi konuşun.

Prens:

— Bir düşüneyim, dedi. Öğütleriniz için çok teşekkür ederim.

— Çiçikov'un şehirden uzaklaşmasını da söyleyeceğim, dedi Murazov.

— Evet söyleyin. Bir an önce giderse kendisi için iyi olacağını söylediğimi bildirin ona. Yalnızca sizin hatırınız için onu bağışladığını söylemeyi de unutmayın.

Murazov, Prensi saygıyla selâmladıktan sonra Çiçikov'un yanına gitti. Çiçikov, örnek bir mutfaktan çıkmış ve kendisine gönderilmiş sıcak yemekleri, keyifle yiyip duruyordu. Murazov, daha bir iki söz söylemeden, onun rüşvetçilerle işbirliği yapmış olduğunu ve en büyük rolü de avukatının oynadığını anladı.

— Beni dinleyin Pavel İvanoviç, dedi. Bu kentten uzaklaşmanız karşılığı sizi bırakacaklar. Eşyanızı toplayıp hemen yola çıkın. Bundan başka, bir adamın sizi kurtarmak için dalavereler çevirdiği de biliniyor. Bu durum ortaya çıkacak olursa, kendisini de, çevresindekileri de yakmaktan kimsenin kurtaramayacağını bilmenizi isterim. Sizi son görüşümde, başka türlü düşünüyordunuz. Eğri yollara sapmayacağınızı söylemiştiniz. Ah! Şu insanlar biraz para kazanmak içi neler yapıyorlar! Öteki dünyayı düşünmeden para kazanabileceğini sanıyorlar, değil mi? Oysa, tinsel yaşamını düşünmeyen bir kimsenin, zenginliğini sağlam temeller üzerine oturtması olacak şey değildir. Uluslar gibi, insanların da yoksulluk içinde kıvrandıkları süreler oluyor. Ama ten, ruhun yerini tutar sanmak, aldanmaktır. Bu durumda, yeniden doğru yolu seçerek, ölü canları unutup, kendi ruhunuzun kurtuluşunu düşünmeyecek misiniz? Yarın ben de kentten ayrılıyorum. Onun için acele etmelisiniz. Ben burada bulunmadığım zaman size bir kötülük gelmesin.

Yaşlı adam dışarı çıktığı zaman, Çiçikov derin düşüncelere dalmıştı.

— Murazov'un hakkı var, bir an önce gitmeliyim buradan, diye geçirdi, içinden.

Hapishaneden çıktığı zaman —bir gardiyan eşyalarını taşıyordu— efendilerinin yakasını bir kez daha kurtardığını görerek sevinen Selifan ve Petruşka'nın kendisini beklediğini gördü:

Sevinç içinde:

— Nasılsınız aslanlarım? dedi. Haydi bakalım, hemen yola çıkıyoruz!

— Evet Pavel İvanoviç haklısınız, dedi Selifan. Bu günlerde çok kar yağdı, yollar taş gibidir. Artık bu kentten gidelim. Çevreme baktıkça içim kararmağa başlamıştı.

— Hemen araba tamircisine git, koliaskanın eksikleri tamamlansın, diye buyurdu Çiçikov.

Sonra kente indi. Niyeti, dostlarına vedâ etmek değil, —böyle bir davranış, içinde bulunduğu durum bakımından doğru olmazdı— kumaşçı dükkânına uğramaktı. Uğradı ve kırmızı desenli duman rengi kumaştan dört arşın daha aldı. Kumaşı bir önceki giysisini yapmış olan terziye götürdü ve fazla para vereceğini, ama giysinin sabaha hazır olmasını söyledi. Ertesi gün giysiler istenen saatte bitirilmiş ve atlar koliaskaya koşulurken, Çiçikov da onları denemişti. Terzisinin bir önceki giysisindeki kadar ustalık ve gusto göstermiş olmasına çok sevindi. Ama tam bu sırada başında, bir tutam saçının kopmuş olduğunu farkederek kendi kendine:

«Niçin bunca üzüntüye kapıldım? Saçımı başımı yolacak ne vardı?» dedi.

Terziye parasını ödedikten sonra, kahramanımız yola çıktı. Ama bu yola çıkan adamın, tanıdığımız Çiçikov ile hiç bir ilgisi yoktu sanki. Çiçikov'un benliği, yeni yapılara yer açmak için yıkılmış, eski bir yapının kalıntısını anımsatıyordu. O sabah daha erken bir saatte, yanında İvan Potapiç, Murazov da yola çıkmıştı.

Bir saat sonra, Genel Vali bir bildiri yayınlayarak, St.Petersburg'a gitmeden önce, bütün memurlarla görüşmek istediğini açıklıyordu. Bildiri gereğince, bütün memurlar heyecan ve kuşku içinde Valinin bulunduğu yerde toplanarak onun gelmesini beklemeğe koyulmuşlardı. İçeri girdiği zaman, Valinin ne neşeli, ne de sıkıntılı olduğu görüldü. Kendisine selâm verenlere —kimi memurlar yerlere kadar eğiliyorlardı— hafif bir baş eğişle karşılık verdikten sonra, Vali şöyle dedi:

— Petersgurg'a niçin gittiğimi size açıklamak için buraya gelmenizi rica ettim. Korkunç rezaleti biliyorsunuz. Neden söz ettiğimi çoğunuz anlamışsınızdır. Bu sorunun incelenmesi birtakım başka sorunların ve sahteciliklerin ortaya çıkmasına yol açtı. Şimdiye kadar namuslu olarak tanıdığım insanlardan birkaçının bu işlerde parmağı olduğunu anlayarak üzüldüm. İş-

lerin çözülemeyecek kertede karıştırılmasının istenerek yapıldığını biliyorum. Kendisini saklamak için sonsuz çaba harcamasına karşın, bu işde elebaşının kim olduğunu da biliyorum. İşin önemli yanı, bu işi normal hukukî yollarla değil, bir askerî mahkeme yoluyla çözmeğe karar vermiş olmamdır. Çar hazretlerine durumu anlatıp belgeleri gösterince, başvurmak istediğim yolu doğru bulacaklarını umuyorum. Çünkü bir sorunu hukuk mahkemeleri yoluyla çözmek olanağı kalmadığı, gerekli belgelerden bir çoğunun kasten yakıldığı ve sorunu karıştırmak için haylî rapor ve belgeler düzenlendiği takdirde işin askerî mahkemeye bırakılması gerektiğine inanıyorum.

Prens sözünü keserek, sanki yanıt bekliyormuş gibi biraz durdu. Ama memurların tümü başlarını yere eğmiş ve içlerinden kimileri bembeyaz oldukları için, yanıt veren kimse çıkmadı.

— Bu işi yürütenlerin, durumu kimse bilmiyor sandıklarını da biliyorum, diye sözünü sürdürdü. Bu sorunla ilgili ayrıntılar, dosyası ile ortaya konulmayıp benim tarafımdan görgü tanıklığına dayanarak ileri sürülecek. Davacı ben olacağım.

Memurlardan biri kendini bırakınca, daha korkak olanların tirtir titremeye başladıkları görüldü.

— Elebaşların makamlarından ve servetlerinden yoksun bırakılacakları bilinsin. Bu arada ötekiler yüzünden birçok suçsuz kimsenin de cezalandırılacağını sanıyorum. Ama başka çare yok. İşlerinden atılanların yerine geçmek yolunu bulanların, olup bitenlerden ders almayacaklarını, şimdiye kadar namuslu tanınmışların bu ünlerini yitireceklerini, yeni görevler alanların da ellerine geçen yetkiyi kötüye kullanarak kendilerine gösterilen güveni boşa çıkaracaklarını bilmiyor değilim. Ama adaletin ve hukukun getirdiklerini yapmak zorundayım. Taş yürekli bir insan olduğum için böyle yaptığım söylenecek. Ama duygularımı bir

yana bırakarak, âdaletin gereklerini yerine getirmek amacını gütmem zorunludur.

Memurların yüzünde korku dolu bir anlam ansızın belirmişti. Oysa Vali, hiç duygulanmadan ve öfkelenmeden konuşuyor gibiydi.

— Bununla birlikte birçok insanın yaşamını elinde tutan ve hiç bir türlü etki altına alınamayan kimsenin sizden bir ricası var. Ricasını yerine getirirseniz hepiniz bağışlanacaksınız. Bu sorun da unutulacak. Ben de Çar hazretlerine sizden yana konuşacağım. Rica şudur: Sahteciliğin hiç bir ceza, önlem ve yaptırım ile ortadan kaldırılamayacağını biliyorum. Çünkü sahteciliğin kökleri ruhumuzun ta derinlerine kadar sokulmuş ve rüşvet alma, olağan bir hak durumuna girmiştir. Birçoklarınızın, bu duruma karşı gelecek kadar güçlü olmadığını da biliyorum. Bununla birlikte, yurdumuzun kurtarıcılara muhtaç olduğu ve her vatandaşın elinden gelen özveriyi göstermesi gereken şu anda, Rus soyluluğu ve ateşi diye adlandırabileceğimiz şeyi yüreğinde taşıyan her insana seslenmek istiyorum. İçimizde kimsenin ötekinden daha suçlu olduğu söylenemez. Belki de en büyük suç bana düşüyor. Çünkü size karşı daha sert davranabilir ve bana hizmet etmek isteyenleri, onlara gerçekten ihtiyacım olmadığı halde, bir an önce uzaklaştırabilirdim. Ama adaleti ve yurtlarının iyiliğini gerçekten sevselerdi, benim soğuk davranışlarıma önem vermezler ve duyguları ile benliklerini üstün inançlarına feda ederlerdi. Onların üstün amaçları gözönünde tutarak davrandıklarını anlasaydım, sözlerini mutlaka dikkatle dinlerdim. Nitekim bir üstün, yanında çalışanlarla değil, yanında çalışanların üste uymaları daha olağan ve alışılagelmiş bir davranıştır. Bir üstün yanında yüzlerce insan olduğu halde, her memurun bir tek üstü olduğuna göre, böyle davranılması daha doğrudur. Ama göreli suçluluk konusunu şimdi bir yana bırakalım. Bizim ülkemiz yabancılardan değil, bizden ve kendi davranış-

larımızdan zarar görüyor. Resmî yürütme gücünün yanında, ondan çok daha güçlü resmi ve gayri kanuni bir yürütme gücünün ortaya çıkmış olduğunu görüyoruz. Bu ikinci yürütme gücünün tarifeleri ve koşulları bile var, üstelik bunlar, yabancı ülkelerde bile biliniyor. En akıllı ve becerikli yönetim bile, sahteci memurların yaptığı kötülükleri ortadan kaldırmak değil, ancak sınırlamak amacı ile başlarına namuslu adamlar koymaktan başka şey yapamıyor. Düşman karşısında nasıl silâha sarılmışsak, namussuzluk ve sahteciliğe karşı da ayaklanmamız gerektiğini herkes anlamadıkça kötülükleri ortadan kaldırmamız olanaksızdır. Bu bakımdan, bir Rus olarak —kanımız aynıdır— sesleniyorum size! Düşünce soyluluğunun ne demek olduğunu anlayan sizlere sesleniyorum. Durumlarımız ne olursa olsun, karşımızda duran ödevi yapmağa herkesi çağırıyorum. Yurdumuza karşı yüklenmiş oldukları görevleri gerektiği gibi yerine getirmelerini ve şu karanlık günlerde.....

(yapıtın aslı, burada kesiliveriyor)

NİKOLAY GOGOL
(1809-1852)

Gogol hayatının son yıllarında şöyle yazmıştı: "Ölü can olmayın, yaşıyan can olun." İşte Gogol'ün bütün hayatında, bütün eserlerinde söylemek istediği söz budur. Ölü Canlar adı acaba romanda sözü geçen ölmüş köleleri mi, yoksa bize canlı gibi görünen o Manilov'ları, Piluşkin'leri, şunları bunları mı anlatıyor. Büyük Rus düşünürü Herzen, bunu daha 1842 de fark etmişti. "Ölü Canlar... ne korkunç bir isim. Ama romanın yazarı bu Manilov'lara, Piluşkin'lere... başka ne isim verebilirdi? Asıl ölü canlar onlardır. Biz onlara her gün raslıyoruz."